

296/m

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK.

KIADJA A M. TUD. AKADÉMIAÉNAK CLASSICA-PHILOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

THUKYDIDES.

FORDÍTOTTA ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

ZSOLDOS BENŐ.

HARMADIK KÖTET.

HATODIK, HETEDIK ÉS NYOLCZADIK KÖNYV.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1888.

Ára 1 frt.

OSZAK

Osztály Szociális Képzés

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

GÖRÖG ÉS LATÍN
REMEKÍRÓK.

KIADJA

A M. TUD. AKADÉMIAÉNAK
CLASSICA-PHILOLOGIAI BIZOTTSÁGA.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár
THUKYDIDES.

HARMADIK KÖTET.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1888.

THUKYDIDES.

FORDÍTOTTA ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

ZSOLDOS BENŐ.

HARMADIK KÖTET.

HATODIK, HETEDIK ÉS NYOLCZADIK KÖNYV.

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADVÁNYA.

1888.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

12740/23/3

THUKYDIDES.

VI. KÖNYV.

Ugyanebben a téli időszakban¹ az athéniek szándékba vet-
ték, hogy nagyobb hadi erővel, mint a minők a Laches és Eury-
medon alattiak voltak, Siciliára rátámadnak s ha szerét ejthetik,
elfoglalják. S ekkor nagyon kevesen tudták közöttük, hogy ez mily
nagy kiterjedésű sziget, továbbá hogy mily nagy számú hellen és
barbar népség lakja, hogy tehát oly háborút vesznek a nyakukba,
a mely a peloponnesosiak elleni hadnál nem sokkal kisebb. Ennek 2
a Siciliának a kerülete, egy kalmárhajó pályája szerint számítva,
nem sokkal csekélyebb nyolcz napi útnál; s e jelentékeny nagysága
mellett csak húsz stádiumnyi térköz választja el a szárazföldtől.²
Óslakosai s mindazok a népségek, a melyek rajta megtelepedtek, 2
a következők: Területe egy részének legrégebbs lakosai a hagyomá-
mány szerint a kyklopsok és laistrygonok voltak. Én ezeknek a
származásáról ép' oly keveset tudok mondani, mint arról, hogy
honnan jöttek a szigetre s hova lettek azután róla. Meg kell itt
elégednünk azzal, a mit a költők mondanak s a mit épen kiki
gondol felőlük. Utánuk, a mint a nyomok mutatják, a *sikanok* 2
voltak az elsők, a kik e szigeten megtelepedtek; sőt a saját állí-
tásuk szerint e megtelepedés még régibb időkbe nyúlnék fel, a
mennyiben azt tartják magukról, hogy ide való benszülöttek.
Pontosabb nyomozás szerint azonban az az igazság, hogy ezek a
sikanok voltaképen iberek, a kiket a ligysek az iberiai Sikanas
folyó³ környékéről űztek el. Utánuk aztán a sziget, a melynek
előbb Trinakria volt a neve, Sikania nevet nyert. Ezek Siciliának
még most is a nyugoti részét lakják. Ilion elfoglalása után némely 3

- trójai csapatok, a melyeknek az achívak elől sikerült elmenekedniök, Sicilia partjain kötöttek ki s itt a sikanok szomszédságában megtelepedvén, az «elymek» közös nevét nyerték. Városaik Eryx és Egesta. Némely phokisiak, a kik Trója alól tértek vissza s ekkor előbb Libya, majd Sicilia partjaihoz sodortattak, szintén itt vettek
- 4 települő helyet, ezek közelében. Végül a *sikelok* jöttek át ide Italiából, a hol eredetileg laktak s a honnan az «Opikes» nevű népség elől menekülni voltak kénytelenek. Valószínű s beszélük is, hogy ezek, meglesve a kedvező szelet, talpakon keltek át a szigetre; de könnyen meglehet, hogy más valamikép jutottak át. Italiában, a mely ezt a nevét a sikelok egyik királya, Italos után nyerte, még
- 5 most is vannak sikelok. Ezek roppant hadi erővel jelentek meg a szigeten; a sikanoknak, miután döntő ütközetben győzelmet arattak felettök, a sziget nyugoti és déli vidékeit jelölték ki s ennek Sikania helyett Sicilia⁴ nevet adtak. Ők maguk, a mint ide átléptek, e sziget legáldottabb vidékeit foglalták el. Ez az ő átkelésök pedig közel háromszáz évvel az előtt történt, hogy hellenek jelentek meg Sicilia szigetén;⁵ s még most is a sziget közép részét s
- 6 északi vidékeit lakják. A phoinikok köröskörül a hegyfokokat és a parthoz közel eső kis szigeteket szállták meg a sikelok felé eső részekén s kereskedelmi telepeket alkottak. Hanem utóbb, midőn már a hellenek e helyekre mind számosabban vándoroltak be, ezek legnagyobb részét odahagyták s Motyéba, Solceisba és Panormosba költöztek össze s itt, az elymek közelében rendezték be magukat, részint azon szövetségi viszonymál fogva, a melyben ezekkel álltak, részint azért, mivel innen van Siciliáról a legrövidebb út Karthagóba. Ezek ama barbár népségek, a melyek Siciliában az előadott módon megtelepedtek.
- 3 A hellenek közül chalkisiak voltak az elsők, a kik Euboa szigetéről ide vitorlázván, Naxost alapították az archegetes⁶ Apollon oltárával együtt, a mely most a városon kívül áll, s a melyen a Siciliából induló ünnepi követségek elhajózásuk előtt áldoznak.
- 2 A következő évben Archias, egy Herakles-utód Korinthosból Syrakusa alapját tette le a szigeten,⁷ miután előbb a sikelokat elűzte innen. Ezen a szigeten van a belső város, a melyet most már nem minden oldalról öntöznek a tenger habjai. Idővel csatolták hozzá

a külső várost, a mely aztán nagyon népessé lett. Syrakusa alapítása után az ötödik évben Thukles a chalkisiakkal Naxosból elindult s Leontion alapját rakta le, miután e helyről a sikelokat haddal elűzte. Majd ezután Katanát alapította, ámbár maguk a katanabeliek Euarchost tartják városuk alapítójának. 3

Ugyanebben az időtájban Lamis Megarából gyarmatosító népet vezetett át Siciliába és a Pantakyas folyó partján egy Trotilon nevű helyet alapított. Innen azonban elhúzódtott s Leontionba húzódtott, a chalkisiakhoz. Ezekkel azonban sokáig együtt nem maradhatott, mivel csakhamar elűzték. Ezután Thapsost alapította, a hol meg is halt. Thapsosból a nép ismét felkerekedett s a sikelok egy királyának, Hyblonnak a vezetése alatt, a ki a vidék birtokáról számukra lemondott, az úgy nevezett Megara Hyblaiát alapította. Itt kétszáznegyvenöt évig^a laktak, midőn őket Gelon, syrakusai zsarnok városukból s területökről elűzte. Azonban még elűzetésök előtt, száz évvel ez után a megtelepedésök után Pamillost Selinosba küldték ennek a gyarmatosítása végett. Ez a Pamillos gyarmatosító társakkal Megarából jött, a mely az ittenieknek anyavárosa volt, s Selinosban gyarmatot is alapított. Gelát Antiphemos Rhodosból, és Entimos Krétából hozott új gyarmatosokkal telepítették be. Ez negyvenöt évvel történt Syrakusa alapítása után. Nevét a város Gela folyótól nyerte; a hely azonban, a melyen most a város áll, s az, a mi elsőben ott falak közé volt foglalva, Lindos névvel bírt. Ez a város dór intézményeket fogadott el. A gelaiak városuk alapítása után körülbelül száznyolcz évvel Akragast alapították. E városra az Akragas folyó nevét ruházták; gyarmatosítókul Aristonust és Pystilost küldték s a gelai törvények alá rendelték. Zanklet eredetileg kalózok alapították, a kik Kumaiból, az Opikiában^b levő chalkisi gyarmatvárosból jöttek ide. Utóbb Chalkisből és Euboiá többi helyeiről sok nép özönlött ide s ezt a régibb lakosokkal közösen használatba vette. E gyarmatváros alapítói Perieres és Krataimenes, amaz Kyméből, az utóbbi pedig Chalkisből. Ez első Zankle nevét a sikeloktól nyerte, területének sarló alakja miatt. A sarlót ugyanis a sikelok Zanklonnak nevezik. Később ezeket innen elűzték azok a samosiak és más ionok, a kik a persák elől való menekülésökben Sicilia partjain kötöttek ki. A samosiakat 4 5 6

pedig nem sokkal ez után Anaxilas, rhegioni zsarnok úzte el s a várost különböző népségekből való emberekkel népesítvén be, a saját őshazája nevérol Messenének nevezte el.

- 5 Himerát Zankleból gyarmatosította Eukleides, Simos és Sakon. A gyarmatosító nép legnagyobb része chalkisi volt. Csatlakoztak azonban még hozzájuk bizonyos syrakusai menekültek is, myletidák néven, a kik egy polgári villongás alkalmával vereséget szenvedtek. Közöttük oly szójárás kapott lábra, a mely nem egészen chalkisi,¹⁰ de nem is egészen dór, hanem közepes a két nyelvjárás között. A mi azonban az intézményeket illeti, e tekintetben
- 2 határozottan a chalkisi befolyás jutott érvényre. Akrait és Kasmenait a syrakusaiak alapították; amazt hetven évvel Syrakusa alapítása után, az utóbbit pedig körülbelöl húsz évvel Akrai
- 3 keletkezése után. Úgy szintén Kamarina első alapjait is a syrakusaiak rakták le, körülbelöl százharminczöt évvel városuk alapítása után; gyarmatosítói Daskon és Menekolos voltak. Azonban miután a kamarinabeliek pártütés miatt városukból fegyverrel elűzettek, ezt utóbb Hippokrates, gelai zsarnok,¹¹ bizonyos syrakusai hadifoglyokért váltságdíj fejében megkapta s új települöket hozott bele; s miután ezeket ismét Gelon úzte el, harmad ízben ez gyarmatosította Kamarinát.¹²

- 6 Ennyi hellen és barbar népség lakta Siciliát s ily roppant sziget ellen akartak az athéniek hadat kezdeni. Erre az igazi ok ugyan semmi egyéb nem volt, mint az a vágyódásuk, hogy ezt a szigetet teljesen uralmuk alá hajtásák; de e mellett azt a tetszetős ürügyet használták, hogy vérrokonaiknak s egyszersmind korábbi
- 2 szövetségeseiknek akarnak segítségére menni. E háborúra a legerősebben az egestaiak követői lovalták fel őket, a kik ekkor Athénben voltak s itt nagy buzgósággal szították a tüzet. Az egestaiak határszomszédaikkal, a selinosiakkal bizonyos házassági ügyek és egy darab vitás föld miatt háborúba bonyolodtak, a melyben a selinosiak, a kik a syrakusaiakat hívták segítségül, reájuk nézve a szabad mozgást szárazon és tengeren lehetlenné tették. Az egestaiak e miatt fordultak az athéniekhez, s emlékeztették őket a korábbi háborúban Lachessel kötött szövetségekre s kérték, hogy küldjenek ő nekik egy hadi flottát segítségül. E kérésök támogatá-

súra több okot hoztak fel; ezek közt az volt a legfontosabb, hogy ha a syrakusaiak büntetetlenül viszik el azt, hogy a leontioniakat eltelepítették; ha továbbá még a többi szövetségeseiket is tönkre teszik s az egész Sicilia felett uralomra jutnak: akkor közel áll az a veszedelem, hogy tekintettel a vérségi kötelékre, továbbá arra a viszonyra, a melyben mint gyarmatosok az anyaországhoz állanak, dór létökre a szintén dór törzshöz tartozó peloponnesosiaknak egy hatalmas hadi flottával segedelmére jönnek s az athéni uralmat porba dönteni segítik; józan belátás dolga volna, ha igyekeznének a még meglevő szövetségeseik társaságában a syrakusaiaknak útját állani; főleg mivel ők készek a megfelelő hadi költséget is előteremteni. Sokat úzték-fűzték ezeket az athéniak előtt népgyűléseikben az egestaiak, valamint az ezek ügyét támogató polgárok is. Néphatározat jött tehát létre, a mely szerint előbb követséget küldenek Egestába, hogy az a saját szemeivel győződjék meg arról, vajjon van-e ott, a mint állítják, pénz a közpénztárban és a szent helyeken; egyszersmind tudja ki azt is, hogy hogyan állanak a selinosiak elleni háborújokkal. Az athénieknek a követsége el is küldetett Siciliába.

Ugyanebben a téli időszakban a lakedaimoniak a korinthosziak kivételével összes szövetségeseikkel együtt betörték az argosi területre; feldűlni ugyan nem nagy részét dúlták fel, de a rajta található élelmi szereket e végből magukkal vitt szekereken elszállították. Ez után az argosi politikai menekülteket Orneiban letelepítették s e helynek fedezése végett hadaiknak egy csekély részét hátra hagyták. Miután azonban egyezés jött létre, a melynél fogva az orneabeliek és argivok bizonyos időre egymás területének háborgatásától való óvakodásra voltak kötelezve, csapataikat haza vonták. Azonban az argivok, a mint az athéniak nem sokkal utóbb egy harmincz hajónyi hadi flottával és hatszáz nehéz fegyverzetű gyaloggal megjelentek, összes hadaikkal táborba szálltak s az Orneiban levőket egy nap ostromolták. Erre éjjel, mivel a hadak jó távol táboroztak, az Orneiban levők a sötétség védelme alatt kiszöktek. Másnap az argivok, a mint ezt észrevették, Orneait földig lerombolták s ezután elvonultak. Erre az athéniak hajóikon szintén ellhúzódtak haza.

3 Ez utóbbiak részint a saját polgárságuk kebeléből, részint a hozzájuk menekült makedonok közül szedett lovassággal a Macedonia határán fekvő Methonéba keltek át s a Perdikkas területét
 4 háborgatták. A lakedaimoniak követeket küldtek a thrák partvidéken lakó chalkisiakhoz, a kiknek az athéniakkal tizednapos fegyverszünetök volt, azzal a felszólítással, hogy Perdikkással egyesülve indítsák meg a hadat. Ezek azonban nem akarták ezt tenni. Ez a téli időszak ekképen folyt le s ezzel tizenhatodik éve telt le ennek a háborúnak, a melynek a történetét Thukydidés e műben megírta.

A következő nyári időszakban, mindjárt tavasszal¹³ történt
 8 az, hogy az athéniak követei Siciliából visszatértek; velök egestai emberek jöttek, a kik hatvan talentumnyi veretlen ezüstöt hoztak magukkal, egy hatvan hajónyi hadi flotta egy havi zsoldja gyanánt,¹⁴ mivel ily erőt szándékoztak kérni. Az athéniak ekkor népgyűlést tartottak, s ebben, miután mind az egestaiak, mind a saját követek egyéb kecségtető, de alaptalan dolgokon kívül azzal beszélték tele a fejöket, hogy sok ott a kincs mind a szent helyeken, mind a közpénztárban, egy határozat jött létre, a mely szerint egy hatvan hajónyi hadi flotta megy Siciliába a következő, teljes hatalommal felruházott vezérekkel: a Kleinias fiával, Alkibiadessal, a Nikeratos fiával, Nikiassal és a Xenophanes fiával, Lamachossal. S ezeket útasították, hogy az egestaiakat a selinosiak ellen gyámolítsák; továbbá hogy, ha a hadi szerencse kedvez, a leontioniakat visszatelepíteni segítsék; egyebekre nézve pedig Siciliában akképen járjanak el, a mint Athén érdekeinek a legmegfelelőbbnek találják.
 3 Ezután ötödik napra újból népgyűlés jött össze, a melyben azokat a rendszabályokat akarták megállapítani, a melyek szerint a hadi készülétek a leggyorsabban volnának végrehajthatók; egyszersmind a vezéreknek megszavazni szándékoztak mindazt, a mit
 4 még talán szükségesnek tartanak, hogy elhajózhassanak. Nikias nem örömet vette, midőn vezérré való megválasztatásáról értesült;¹⁵ mert abban a nézetben volt, hogy a polgárság most csekély és csupa merő látszatra alapított ürügy alatt nagy dolog után, az egész Sicilia után föri magát. Előlépett tehát s hogy az athéniakat ettől eltérítse, a következő előterjesztést tette nekik:

«Ez a népgyűlés most abból a czélből jött ugyan össze, hogy 9
véglegesen megállapítsa, minő hadi készülettel lépünk fel Siciliá-
ban ; azonban az én nézetem szerint most még azt kell szemügyre
vennünk, vajjon czélszerű-e a hadi flottát ide elindítani, hogy ne
döntsünk hamarosan ily roppant fontosságú kérdésben s hogy
végre holmi idegen származású emberek szavaira hallgatva ne
siessünk egy oly háborút a nyakunkba venni, a mely mi velünk
semmi vonatkozásban nem áll. Én, a mi magamat illet, épen a 2
hadi téren szereztem tekintélyemet, s ha van valaki, én vagyok az,
a ki életemet a legkevésbé féltém, ámbár azt tartom, hogy épen
nem rosszabb polgár az, a ki élete és javai felett egyaránt gonddal
örködik, mivel az ily férfi már csak a maga javáért is minden
lehető megtesz, hogy az állam mennél kedvezőbb helyzetben
legyen. Én azonban még soha sem tettem azt, hogy népszerűségem
megmentéseért meggyőződésemtől eltérőleg szoltam volna, s most
sem akarom tenni, hanem azt fogom elmondani, a mit a leg-
helyesebbnek tartok. Tudom, hogy a ti gondolkodásotok módja 3
mellett nem sokra mehetnék, ha arra igyekeznék benneteket
rábírní, hogy csak azt törekedjetek megőrizni, a mi birtokotokban
van, és bizonytalan s a távol jövő kétes kilátásaiért a kész meg-
levőt kockára ne vessétek. Ennélfogva csak azt akarom kimu-
tatni, hogy a ti mostani felbuzdulásotok nem időszerű s hogy
továbbá nem könnyű feladat annak a megszerzése, a minék most
úgy utána estetek.

«Az első, a mit ki kell mondanom, az, hogy ti itt nagy 10
számú ellenséget hagytok hátatok mögött s Siciliába való hajózaso-
tokkal még egyszer annyi ellenséget akartok a nyakatokra zúdítani.
S aztán ti azt képzelitek, hogy a létre jött szerződéseket komolyan 2
számba lehet venni. Igen, ezek, legalább névleg, érvényben lesz-
nek, de csak addig, míg nyugton viselitek magatokat. Bizonyos
emberek idáig vitték a dolgot mi közöttünk is, ellenfeleink között
is. Ha mi valahol valami hatalmas vereséget találunk szenvedni,
ellenfeleink mihamar a nyakunkon fognak teremni, a kik előbbi
szerencsétlenségeik folytán s abban a nagyon ferde helyzetben, a
melyben voltak, csupán kénytelenségből léptek békére ; s aztán
reánk nézve épen maguk a békefeltételek végrehajtásában is sok

3 nehézség adta magát elő. S még ezeket is visszaútasították a szövetség némely, mégpedig épen nem leggyengébb tagjai s részint még mindig nyílt háborúban állanak velünk, részint pedig pusztán azért, mert a lakedaimoniak még nyugton viselik magukat, tizednapos fegyvernyugvást tartanak. Könnyen megeshetik, hogy ha majd erőnket olyformán megosztva érhetik, mint a hogy most megosztani sietünk, a siciliaiak segítsége mellett, a kiknek a szövetségére már ennek előtte is vágyva-vágytak, rajtunk ütnek.

4 Ezeket komoly megfontolás tárgyává kell tennünk. Nem kell nagyra látó terveket szólni s a haza ily bizonytalan helyzetében uralmunk kiterjesztésére vágyakozni, mielőtt a meglevőt nem biztosítottuk. Ine, a thrák partvidéken lakó chalkisiak, a kik annyi évvel ez előtt pártoltak el tőlünk, még máig sincsenek engedelmségre kényszerítve! Más szövetségeseink a szárazföld különböző pontjain csak immel-ámmal hallgatnak ránk! Mi persze szövetségeseinknek, az egestaiaknak, a miatt, hogy sérelmet szenvedtek, nagy sebbel-lobbal segedelmére sietünk, olyanokon azonban, a kiknek az elpártolása már oly régóta sérelmes magunkra nézve, még mindig habozunk, vajjon vegyünk-e megtorlást.

11 «Ez utóbbiakat pedig mi, ha egyszer elbánnánk velök, képesek volnánk uralmunk alatt meg is tartani; míg amazok felett, mivel területük tőlünk messze esik s nagy számmal vannak, még teljes győzelem esetén sem tarthatnók fenn uralmunkat. Már pedig merő esztelenség olyanokra támadni, a kiket győzelem esetén nem vagyunk képesek uralmunk alatt tartani, vereségünk pedig kedvezőbb helyzetbe juttat velünk szemben, mint voltak

2 megtámadtatásuk előtt. Én azt tartom, hogy a siciliabeliek úgy, a mint most vannak, kevésbbé félelmesek reánk nézve s még kevésbbé volnának azok, ha a syrakusaiak meghódítanák, daczára annak, hogy épen ez az, a mivel az egestaiak bennünket igyekeznek megijeszteni. Mert ha jelenlegi helyzetökben egy-kettő talán, a peloponnesosiaknak kedveskedni kívánván, átjön is, abban az esetben nem is képzelhető, hogy egy uralkodó állam egy másikra haddal rátámadjon, mert ez, a miképen minket a peloponnesosiak társaságiban az uralomtól megfosztana, ép úgy várhatná magát a azt, hogy ezek épen abból az okból, a mely miatt ránk támadtak,

az ő uralmát is porba döntik. Aztán pedig a legalkalmasabb eszköz 4
 arra nézve, hogy hatalmunk az ottani hellenek előtt félelmetes
 legyen, leginkább az lehetne, ha oda soha nem mennénk, azután
 pedig, ha már meg nem állhatjuk, hogy arra ki ne mozduljunk, az,
 hogy katonai hatalmunkat előttük felmutatnók s kevés idő múlva
 visszavonulnánk. Ha minket ott szerencsétlenség találna érni,
 azok mihamar megtanulnának bennünket mibe sem venni s a mi
 itt levő ellenségeinkkel együtt ránk támadnának. Az ember, a
 mint mindnyájan tudjuk, azt szokta csodálni, a mi tőle távol esik
 s a mire nézve a szárnyaló hírt nem lehet a közvetlen tapasztalat
 próbája alá vetni. Ez történt most épen ti rajtatok is, athéniek, 5
 a lakedaimoniakkal és ezek szövetségeseivel szemben. Ti ugyanis,
 miután azokban, a mikre nézve eleinte aggodalmaitok voltak,
 várakozásokat ellenére följök kerekedtetek, most már oly fel sem
 vevéssel vagytok irántuk, hogy már Sicilia után nyújtjátok ki a
 kezeteket. Azonban nem jogos a miatt bízni el magatokat, hogy az 6
 ellenséget szerencsétlenségek érték. Még ha terveiteket, számításai-
 tok juttattak volna is kedvezőbb helyzetbe, még akkor is csak
 bizalommal lehetne eltelve lennetek. Arra a meggyőződésre kell
 jutnotok, hogy a lakedaimoniak a szégyenfolt miatt semmi más
 után nem lesnek még most is, mint hogy, ha csak tehetik, mikép
 köszörüljék ki a csorbát, s e végből mikor vethetnek nekünk gán-
 csot, — még pedig annyival inkább, mivel eleddig semmit sem
 ápoltak féltékenyebb gondnal, mint katonai híroket. Ennélfogva, 7
 ha van józan belátásunk, nem azzal lesz most bajunk, hogy egy
 csomó siciliai barbar, az egestaiak miatt viaskodjunk, hanem azzal,
 hogy oligarchiai fondorlatok ellen alkotmányunkat a kellő nyoma-
 tékkal megoltalmazzuk.

«Azt sem szabad felednünk, hogy egy roppant kór és nagy 12
háború után csak most kezdünk magunkhoz jönni, minél fogva
 mind vagyonban, mind népességben gyarapodásnak indulunk. Az
 volna a helyes, ha ezt az erőszaporodást inkább a saját szükségünk
 kielégítésére, mint holmi jött-ment, idegen segítségre szoruló
 emberekért áldoznók fel, a kiknek az érdeke azt követeli, hogy
 bennünket ügyesen rászedjenek ; s hogy midőn más a veszedelemben
 rohan, a pusztá szónál tovább ne menjenek ; végül a kik, ha a

vállalat szerencsésen üt ki, a tartozó háláról meg fognak feledkezni, ha pedig netalán meghiusúl, barátaitak magukkal együtt
 2 végső veszedelembé fogják rántani. Ha pedig valaki oly nagyon örül annak a vezéri állásnak, a melyre megválasztották,¹⁰ s csupán a saját érdekét tartva szem előtt, e vállalat mellett izgat, még pedig, a mi különösen figyelemre méltó, vezéri álláshoz oly nagyon is fiatal fővel; s ezt csak a végből teszi, hogy versenypáripái miatt bámulat tárgya legyen, s hogy az ezekre tett nagy költekezéseiben az állami főhivatalok némi gyámolítására legyenek: ne adjatok az efféle embernek eszközt a kezébe arra, hogy a haza veszedelmes helyzetének az árán saját magát fitogtathassa. Gondoljátok meg, hogy az ilyen emberek az államnak ártalmúra vannak, a saját javaiknak pedig pusztulásával járnak; s hogy ez a tárgy nem olyan, hogy ifjonzok határozhatnának s szeleskedve el is járhatnának benne.

13 «Megvallom, hogy midőn ennek az embernek a háború mellett izgató pártját itt ülni látom, nem tudom elfojtani aggodalmimat. Én azonban az idősebbeket intem, figyelmeztetem, hogy álszeméremből ne hagyja magát megtántorítani egyikük sem, ha netalán e párt egyik-másik tagja foglalt oldala mellett helyet,¹⁷ s ne aggódják azon, hogy bátortalanság gyanúját vonja magára, ha a háború mellett nem szavaz, se pedig oly boldogtalan ne legyen, a mi amazoknak a baja, hogy tőle távol esők után áhítozzék. Vegyék gondolóra, hogy szenvedélyes vágy ritkán visz jóra, ellenben higgadt megfontolás legtöbbször szép sikerhez vezet. Igyekezzenek hazájuk mentése végett, a mely most oly veszedelembé készül rohanni, a minőbe eddig soha, amazoknak ellene működni, s szavazatukat arra adni, hogy a siciliabeliek velünk szemben maradjanak ugyanazokon a határokon belül, a melyekkel jelenleg bírnak s a melyekre vonatkozólag nekünk semmi észrevételünk nincsen, nevezetesen az ióniai öblön túl a partok felé, s a siciliai tengeren a nyílt tenger felé; hogy továbbá e határaik közt éljenek maguknak,
 2 a hogy akarnak, s egyezkedjenek egymással, a hogy tudnak; hogy végül, a mi az egestaiakat illeti, ezeknek értésére kell adni, hogy miután eredetileg az athénieknek az ügybe való belevonása nélkül kezdtek hadat a selinosiakkal, szintén maguk közt végezzék be is.

Jövőre pedig tegyük politikánk sarkalatos elvévé azt, hogy senki olyat ne fogadjunk el többé szövetségesünknek, mint eddig tettük, a kinek szorongatott helyzetében segítséget kell nyújtanunk, a nélkül, hogy akkor, midőn nekünk van szükségünk segedelemre, ezt tőle meg lehetne kapnunk.

«Ezt az indítványt tűzd ki te prytanis¹⁸ új szavazásra, ha 14
 hazád sorsát szíveden hordozni kötelességednek érzed s igaz hazafi akarsz lenni, s ezt tétesd újlag megfontolás tárgyává. Ha pedig metalán a kérdésnek új szavazás tárgyává tételét törvényellenes dolognak tartanád, gondold meg, hogy a törvény betűinek oly sok tanú előtt való megsértése semmi esetre sem bűn akkor, midőn általa határozat alkotása útján a hazának orvosává lehetsz ; s hogy az a jó kormányzó, a ki azt igyekszik kivinni, a mi hazája érdekeinek a legjobban megfelel, vagy legalább tudva és szántszándékkal nem engedi, hogy kárára való határozat jöjjön létre.»

Nikias ekképen szólt. Az athéniek közül erre többen fel- 15
 léptek, a kik jobbára a mellett voltak, hogy a hadi vállalat ügyét elejteni s a már megalkotott határozatot megmásítani nem kell ; voltak azonban néhányan, a kik a vállalatnak ellene is szóltak. Legnagyobb buzgósággal a Kleinias fia, Alkibiades működött e 2
 vállalat mellett, egy részt abból az ösztönből, hogy Nikiasnak ellene működjék, a kinek politikai ellenfele volt s a ki még ezen felül a fentebbi beszédében kemény oldalvágásokat is mért ő reá, más részt s legfőkép azért, mert vágyva-vágyott magát egy hadi erő élén látni, abban a reményben, hogy majd Siciliát és Karthagót leigázza s egyúttal magán viszonyait is rendbe hozza s kincshez és hírnévhez jut. Alkibiades ugyanis azért, mert polgártársai előtt 3
 nagy figyelem tárgya volt, a lovaira és egyéb fényűző kedvteléseire való költekezésben túl járt az anyagi helyzete szabta mértéken. S ő lett is később Athén bukásának az egyik főokává. Ugyanis vakmerő különczkedései, melyeknek sorozatából állt élete, 4
 továbbá messze vágó czélzatai, a melyeknek minden alkalommal próbáját adta, sokakat aggodalomba ejtettek. Ezek oly embert láttak benne, a ki zsarnok-uralom megalapítására vágyik. E miatt nyílt ellenség gyanánt viselték magukat vele szemben, s a had intézését, bármily jól forgatta is magát e téren, személyes ellen-

szenvből, a melyet iránta a magán életben elkövetett tettei miatt tápláltak, más vezér kezére igyekeztek játszani s ekkép az államot a végső veszedelem szélére sodorták. Alkibiades ekkor előlépvén, az athénieket következőleg igyekezett neki buzdítani a vállalatnak:

16 «Athéniek! Engem a vezérkedés jobban megillet, mint másokat. Kénytelen vagyok ezen kezdeni, mivel Nikias e miatt akadt belém. S azt hiszem, méltó is vagyok arra. Mert azok, a melyek miatt megszólás tárgya vagyok, az államnak ép úgy hasznára szolgálnak, mint a hogy magamnak és őseimnek becsületére válnak.

2 Ugyanis az, hogy én az olympiai ünnepken¹⁹ állami küldött minőségében nagy fény és pompa kifejtése mellett léptem fel, a helleneknél oly magas véleményt támasztott hazám nagysága felől, hogy az valódi hatalmát jóval felülhaladja, holott előbb azt hitték, hogy a háború már végképen elcsigázta. Én hét fogatot állítottam a versenytérre; ennyit pedig még magán-ember ott nem állított ki. Én azon kívül, hogy a kocsiversenyen a győzelmet megnyertem, egyszersmind a második és negyedik díjat is megkaptam, s részemről egyebek is e győzelemnek megfelelőleg történtek ottan. Ezek az uralkodó felfogás szerint oly dolgok, a melyek az embernek becsületére válnak, s egyszersmind mert azt is mutatják, mit van módjában megtennie, ezeknek alapúl szolgáló hatalomra is engedelnek következtetést. Ugyanez áll arra a pompára nézve is, a melyet én a karok betanítatásában²⁰ s egyebekben ki szoktam fejteni. A mily természetes az, hogy ezek által polgártársaim irigységét költöm fel, ép' oly bizonyos az, hogy az idegen az erő kifejezését látja bennök. Így tehát nincs haszon nélkül az az esztelenség, midőn az ember magának költséget csinál, mivel ez által nem csak magát, hanem hazáját is emeli. De aztán az sem igazságtalanság, ha az ilyen ember sokat tesz fel magáról s másoknál többre tartja magát; hiszen, a ki rossz helyzetben van, szintén nem tartja magát annyira egyenlőnek másokkal, hogy velök szerencsétlenségét megosztani kívánná. Ha már a nyomasztó helyzetben levőre rá sem szoktak hederíteni, azt is el kell tűrni, hogy az, a kit a szerencse tenyerén hordoz, másokat lenéz; különben pedig viselje magát kiki épen úgy, s akkor aztán szintén ugyanazt követelheti meg

magának. Jól tudom én, hogy azok, a kik másokon valamiben túl 5
 emelkednek, nagy szállák a saját kortársaik, s közöttük különösen
 rangsorsosaik, aztán pedig mindazok szemében, a kiket csak az
 élet összehozott velök; az utókorban ellenben egynémelyik velök
 való rokonságot igyekszik kisütni, ha nincs is, hazájok pedig
 nagyra van velök s nem idegen s nem félszeg embereknek tartja 6
 őket, hanem édes gyermekeinek s szép tettek végrehajtóinak. Ez
 az, a mire én törekszem, s e miatt lett az én magán-életem szó-
 beszéd tárgyává. De hogy vajjon a közügyeket rosszabbul tudom-e
 intézni másnál, azt tekintsétek meg. Én a Peloponnesos leghatal-
 masabb államait minden nagy költség és veszedelem nélkül része-
 tekre vontam s ekkép oda vittem a lakedaimoniakat, hogy Man-
 tiueiánál összes hatalmukat egyetlen nap szerencséjére bízzák.
 Megnyerték ugyan a csatát, de még máig sem ocsúdtak fel teljesen
 ijedelmökből.

«Ezt az összeköttetést hozta létre az én fiatalságom s min- 17
 den közönséges mértéket meghaladni látszó esztelenségem a
 peloponnesosiak hatalma ellenében, nem máskép, mint ügyes elő-
 terjesztésekkel, s az által, hogy a szenvedélyes tárgyalás megkapó
 erejével bizalmat gerjesztettem. Ne féljetez ettől most sem, s mind-
 addig, míg én vele teljes mértékben bírok, s míg Nikias a közhit
 szerint szerencsés, igyekezzetek mindkettőnket jól felhasználni.
 A Sicilia elleni hadi vállalat tervét pedig ne másítsátok meg azért, 2
 mintha ekkép valami nagy hatalmassággal gyűlnék meg a bajotok.
 Mert hisz ott a városok mindenféle gyülevész néppel vannak tele,
 s ennél fogva a kormányforma megváltoztatására s idegenek be-
 fogadására könnyen ráállanak. Ugyanebből az okból a lakosság 3
 sincs ellátva fegyverzettel, a terület sem a védelemre szükséges
 eszközökkel, mintha ott az emberek nem is a saját hazájokban
 volnának. Mindaz, a miben ott az emberek fáradoznak, arra
 irányúl, hogy rábeszélés útján, vagy zavar támasztása által gyara-
 podják kiki a közérdekek rovására, s ha ez nem sikerül, más
 vidékre való költözködésen jártatja az esztét. Nem hihető, hogy egy 4
 ily elemekből álló népség valamely előterjesztés meghallgatása
 után egyező gondolatra jusson, vagy hogy valamely vállalatra erőit
 egyesítse. Ellenkezőleg, mihelyt gyengeségeiket legyezgető beszédet

- hallanak, nyomban készek a csatlakozásra, kivált még ha épen versengésben is élnek, mint a hogy most értesüléseink szerint vannak is. Katonaságuk szintén nincs oly nagy számmal, mint a mennyivel kérkednek. Még a többi hellenek sem bizonyultak e tekintetben oly erőseknek, mint a minőknek magukat tartották, s Hellast a legnagyobb kiábrándulás érte, a mint e háborúban oly nehézkesen ment a fegyverbe állás. Ilyenek az ottani állapotok, a mint én értesüléseim alapján tudom ; de alakúlhatnak még kedvezőbbben is. Ugyanis sok barbarra számíthatunk, a kik ott a sarakusaiak iránti gyűlöletből velünk azok megtámadására egyesülnek. Az itteni helyzet pedig épen nem gördíthet akadályt útunkba, ha okosan fogjuk a dolgot. Azokat, a kiket mi most távozásunkkal, a mint mondani szeretik, ellenségeink gyanánt hagyunk a hátunk mögött, szintén így hagyták hátra őseink, s még hozzá a perza is ellenfelek volt, s így szerezték meg az uralmat semmi mással, mint tengeren való határozott felsőbbségükkel. S most a peloponnesosiak szintén nem várhatnak velünk szemben többet, még ha oly bátor elhatározás támad is bennök. Területünkre betörni mindig képesek, még ha e hadi vállalatra nem mozdúlnak is ki, a tengeren pedig semmit sem lendíthetnek ellenünk, mivel idehaza maradt tengeri erőnk teljesen képes lesz a velök való mérkőzésre.
- 18 «Tehát miféle elfogadható okát lehetne adni vonakodásunknak, s mire lehetne a mi ottani szövetségeseinkkel szemben támaszkodnunk, hogy kitérhessünk a segélynyújtás elől ? Ezzel tartoznánk is nekik, ha nem csalódom, mert esküvel vagyunk irántuk e részben lekötelezve, s nem lehet ellene felhozni, hogy ők sem segítenek minket. Mert mi nem azért fogadtuk el őket szövetségeseinknek, hogy segedelrünkre ide jőjjenek, hanem hogy a mi ott levő ellenségeinknek dolgot adjanak s ekkép gátolják abban, hogy itt ránk támadhassanak. Úgy jutottunk mi s úgy jutottak uralomra még mindazok, a kik csak valaha másoknak parancsoltak, hogy mindig, minden államnak egyaránt, lett légyen barbar vagy hellen, készségesen nyújtottak segítséget, ha e végből hozzájok fordultak. Ha mindent nyugton hagynánk s mindig a származás után tudakoznánk, midőn arról van szó, hogy valakinek segítséget kell nyújtani, nem valami nagyon gyarapíthatnók uralmunkat, de sőt

még az a veszedelem is környékezne bennünket, hogy azt a hatalmat is elveszítjük, melylyel tényleg rendelkezünk. Mert mihelyt egyszer valaki másnál nagyobbra nőtt, avval szemben nem elégsz-
nek meg azzal, hogy esetleges támadásai ellen megtegyék a
védelmi intézkedéseket, hanem igyekeznek megelőzni, hogy táma-
dásra ne kerüljön a dolog. Nincs hatalmunkban pontosan kimérni, 3
mennyire terjeszszük ki uralmunkat, hanem kénytelenek vagyunk,
ha már idáig jutottunk, az egyiknek leigázására gondolni, a mási-
kat az iga alól ki nem bocsátani, mert ha mi uralmunkat másokra
ki nem terjesztjük, az a veszedelem áll be, hogy mi kerülünk a
mások uralma alá. S nekünk a nyugalmas állapotot nem szabad
azzal a szemmel néznünk, a minővel mások tekintik, ha csak egész
eljárásunk módját is úgy meg nem változtatjuk, hogy azokéhoz
hasonló legyen.

«Vegyük tehát számba, hogy az ottaniakra intézett támadás 4
folytán az itthoniak nagyobb gyarapodásnak fognak indulni, s hadd
hajózzunk el, hogy a peloponnesosiak gőgjét porig alázzuk, ha azt
látják, hogy mi megvetve a mostani békés állapotot, a sicíliai útra
vállalkoztunk. S ekkép vagy elhyerjük az egész Hellas feletti ural-
mat, a mi nagyon valószínű, vagy legalább megtörjük a syrakusajai-
kat; ez pedig nem csak nekünk, hanem szövetségeseinknek is
hasznára válik. A biztonságot arra nézve, hogy siker esetén marad- 5
junk, vagy pedig visszavonuljunk, hadi flottánk biztosítani fogja
számunkra; mert e tekintetben mi az összes sicíliaiaknál erőseb-
bek vagyunk. Ne engedjétek magatokat megtántoríttatni Nikiasnak 6
tétlenségre készítő beszéde által, de még az által se, hogy az idő-
sebbekhez folyamodva az ifjabb polgároktól elfordult. Igyekezzetek
inkább az eddig szokásos módon, úgy, a mint őseink az ifjabbak-
nak az idősebbekkel való tanácskozása mellett hazánkat a hatalom
jelenlegi polczára emelték, ezt szintén gyarapítani, abban a meg-
győződésben, hogy a fiatalok és az öregek egymás nélkül mire sem
képesek, hogy viszont a hol a gyenge, a középszerű és a tökéletes
egybeforr, ott van a legnagyobb erő, s hogy polgárságunk ereje a
teljes nyugalom állapotában, úgy, mint más egyéb, kívülről szár-
mazó hatás hiányában ellankad, s minden képességei elpetyhüd-
nek, ellenben az erőket próbára tevő küzdelem mellett folyvást

7 ügyesebbé válik s bátor ellenállásra nem annyira szóval, mint
 ki, hogy egy oly állam, a mely nem szokta meg a tétlenséget,
 nyomban veszni indul, ha munkátlanságba sülyed, s egy nép soha
 biztosabban nem jár el, mint ha lehetőleg egy cseppet se tér el
 hagyományos politikájának alapelveitől, még ha talán azok nem
 egészen kifogástalanok is.»

19 Alkibiades ekképen szólt. Az ő beszédének, továbbá az
 egestaiak és a leontioni menekültek előterjesztéseinek, a kik utána
 előléptek s az esküvel pecsételt szerződéseket emlékezetbe hozva
 segedelemért könyörögtek, oly nagy hatása volt az athéniekre,
 2 hogy még erősebben kezdtek buzgólkodni a vállalat mellett. Nikias
 ekkor már átlátta, hogy korábban felhordott okaival többé nem
 boldogul; azt azonban még hitte, hogy ha talán nagy követelések-
 kel lép fel s a szükséges hadi készület nagyságát előtünteti, majd
 egészen más gondolatokat fog támasztani. Ennélfogva újból elő-
 lépett s következőleg kezdett szólani:

20 «Athéniak! Miután látom, hogy e vállalattal semmi áron
 nem akartok felhagyni, azt kívánom, hogy sikerüljön nektek leg-
 jobb óhajátisotok szerint. Azt azonban, hogy tehát most mit látok
 2 hozzá szükségesnek, előttem el nem hallgathatom. Mi, a mint én
 hallomásból tudom, oly hatalmas államok ellen akarunk síkra
 szállani, a melyek függetlenek s politikai változások előidézésére
 nem vágnak, a melyek útján a rab-iga alól tűrhetőbb állapotba
 helyezve láthatnák magukat. Ezek természetesen nem vetik alá
 magukat a mi uralmunknak csak azért, hogy ezt a szabadsággal
 felcseréljék. Ezek közt az államok közt ahhoz képest, hogy a sziget
 3 csak egy, sok a hellen állam. Ugyanis Naxost és Katanát nem
 számítva, a melyek a leontioniakkal való rokoni összeköttetésöknél
 fogva hozzánk fognak csatlakozni, van még hét olyan állam, a
 melyek minden tekintetben majdnem teljesen oly hadi erővel
 rendelkeznek, mint a minő a mienk,²¹ s ezek közt kiváltképen Selinus
 és Syrakusa, a melyek ellen hadi vállalatunk első sorban irányúl.
 4 Van sok nehéz fegyverzetű gyalog katonájuk, nyilasuk és dárda-
 vetőjük; van továbbá sok hadi hajójuk és népük, a melylyel azokat
 megrakhatják. Pénz bőven van Selinusban az egyeseknél, is, az

istenek templomaiban is; a syrakusaiaknak pedig még némely barbar népségek adó fejében termékeket is szolgáltatnak. De a miben minket jóval felülmúlnak, ez az, hogy sok a lovasságuk, s hogy élelmük a saját földjükön megterem s szigetökre nem kell gabonát szállítaniok, hogy megélhessenek.

«Ily hatalom ellen, ha ugyan szándékunknak megfelelő működést akarunk kifejteni s nem akarjuk magunkat annak az eshetőségnek kitenni, hogy a nagy számú lovasság a kiszállást lehetlenné teszi, a hadi flottán kívül nem gyarló hadi erőre van szükség, hanem hatalmas szárazföldi hadseregnek is el kell oda hajózni, kivált ha az ottani államok, megjelenésünkön megdöbbenve, ellenünk szövetkeznek s ennek folytán aztán az egestaiakon kívül semmi más népség nem akad, mely hajlandó lenne velünk barátságot kötni s nekünk a többiek ellen lovas csapatokat szolgáltatathatna. S az aztán nagy szégyenünkre válnék, ha kénytelenek volnánk onnan visszahúzódní, vagy pedig új, még több hadat kellene utánunk küldeni, a miért a vállalatba kellő megfontolás nélkül fogtunk bele. Nem, nekünk most, ez alkalommal kell megtenni a megfelelő előkészületet, még mielőtt támadólag lépniünk fel, jól tudván, hogy mi előttünk most nagyon messze út áll, s meggondolván, hogy más viszonyok közt fogunk táborozáshoz, mint az ellenség s nem úgy, mintha egy tőlünk függő államnak nyújtánánk segítséget ott, a hol a szükségletek velünk baráti viszonyban álló népektől könnyen beszerezhetők, hanem az egész terület, a melyre lépni akarunk, teljesen idegen és ellenséges, úgy hogy onnan a téli időszak négy hónapja alatt hirmondó is alig jöhet ide.

«Nézetem szerint tehát nagy számú nehéz fegyverzetű gyalogot kell oda küldeni, még pedig a saját polgárságunkból, és szövetségeseink közül egyaránt, s ez utóbbiakat illetőleg szintúgy a tőlünk függő helyzetben levőktől, mint a Peloponnesosról, ha netalán akár szép szóval, akár zsold ígérese mellett onnan szintén lehetne harcosokat nyernünk. Kell továbbá küldeni nagy számú nyilazót és parittyást, hogy az ellenséges lovasságnak ellenébe lehessen őket állítani. De különösen hajóknak kell bővében lenniünk, hogy a szükségletek a hadaknak annál könnyebben legyenek

szállíthatók. Kell egyszersmind hazulról magunkkal vinnünk teher-
szállító hajókon búzat és szárított árpat; ²² továbbá molnár-péke-
ket, a kiket a malmokból arány szerint kényszer útján szednünk
2 kell, zsoldfizetés mellett, ²³ szintén kénytelenek leszünk vinni, hogy
ha valahol a hajózásra kedvezőtlen idő találna meglepni, a sereg
élelemben hiányt ne szenvedjen. Mert ezt, mivel roppant nagy
számot tesz s kell is tennie, nem mindenik állam lesz képes meg-
vendégetni. Általában mindennel el kell látni magunkat, hogy ne
legyünk kénytelenek mástól függő helyzetbe jutni. Legfőképp pedig
pénzt kell vinnünk hazulról, a mennyit csak lehet, mert a mi az
egestaiaknál állítólag készen levő pénzt illeti, legyetek meggyő-
ződve, hogy az nem egyéb, mint pusztá szó.

23 «Arról ugyan szó sem lehet, hogy az ellenfél hadi erejének
megfelelő számú nehéz fegyverzetű gyalogságot állíthatnánk
szembe; de ha mi hazulról oly hadi erővel mennénk is oda, a mely
az ottaniakénak nem csak megfelelő, hanem annál minden tekin-
tetben erősebb is volna, még így is bajosan juthatnánk oly hely-
zetbe, hogy új hódításokat tegyünk, a többit pedig megoltalmaz-
2 zuk. Meg kell gondolnunk, hogy mi idegen földre, ellenséges népek
közé akarunk egy város ellen menni, hogy tehát nekünk az első
napon, a melyen partot érünk, nyomban szilárd állást kell foglal-
nunk, különben jegyezzük meg magunknak, hogy ha ez nem
3 sikerül, minden ellenünk fog fordulni. Mivel pedig én ettől tartok,
másfelől jól tudom, hogy szükséges ránk nézve az, hogy okos
határozatokat alkossunk, de még szükségesebb, hogy a szerencsét
szárnyon kapjuk meg, a mi pedig aligha lesz lehetséges, míg az
ember ember marad: en azt akarom, hogy midőn e hadi vállalatra
kiindulok, mentől kevésbbé legyek a vak-sors szeszélyének oda
dobva, s a hadi készület olyan legyen, hogy az emberi számítás
4 szerint minden lehető biztonság felől kezeskedjék. Ezt tartom én
az államra nézve is biztosnak, magunkra nézve is, kik e hadi
vállalatra megyünk, menekvést ígérőnek. Ha pedig valaki más
véleményen van, én kész vagyok a vezérségben helyemet neki
átengedni.»

24 Ennyi volt az, a mit Nikias mondott. Azt gondolta, hogy
majd erre az athéniiek, ama nagy számú nehézséggel szemben, más

észre térnek, vagy pedig ő, ha mégis kénytelen lesz táborozásra
 menni, mennél kevesebb kockázatattal teheti. Azonban e hadi
 vállalat terheinek az elősorolása éppen nem lohasztotta az athéni-
 k-nél azt a hevet, a melylyel e vállalat ügyén csüggyöttek, de sőt még
 jobban neki melegítette őket, s ekkép az eredmény éppen ellenkező
 lett, mint a melyet várt; mert azt hitték, hogy minden mellék-
 gondolat nélkül tett javaslatot s így már a vállalat sikere egészen
 biztosítva van. Erre különbség nélkül mindenkinek kedve kereked-
 dett a tengerre szálláshoz; az idősebbeknek azért, mert azt hitték,
 hogy a vállalat céljául kijelölt téren hódításokat fognak tenni,
 vagy legalább bátorságban lesznek, mivel egy ily roppant had
 semmi szerencsétlenségtől nem tarthat; a fiatalabbaknak azért,
 mert óhajtottak világot látni s teljes reménységgel voltak az iránt,
 hogy ép s egészséges állapotban fognak visszatérni; végül a har-
 czosok nagy tömegének azért, mert alkalmat láttak benne a pénz-
 szerzésre, s Athén hatalmának oly nagy gyarapodását várták tőle,
 hogy majd teljes világi életökben zsoldot húzhatnak. S ez a rop-
 pant lév, a melylyel a nagy többség a dolog körül buzgólkodott,
 azt idézte elő, hogy az az egy-kettő, a ki nem tudott benne meg-
 nyugodni, attól való féltében, hogy ellenkező nézetének a kifeje-
 zése miatt a többiek előtt rossz hazafi hírébe jut, némán hallgatott.
 Végre egy athéni polgár²⁴ fellépván Nikiashoz fordult s azt mondta
 neki, hogy nincs többé helye annak, hogy kibúvókat keresgéljen és
 hínnezzon-húnozzon, hanem mondja ki kereken az egész népgyűlés
 hallatára, minő hadi erő az, a melynek a megadását kívánja a pol-
 gárság részéről. Nikias erre kelleetlenül ugyan, de mégis elmondta,
 hogy szeretne ugyan e tárgyban vezértársaival nagyobb nyugodt-
 sággal megállapodásra jutni, a mint azonban ő jelenleg gondolja,
 nem kevesebb, mint száz háromsorevezősből álló hajóhaddal kell
 tengerre szállaniok. Szállító hajókat az athéniak adhatnak annyit,
 a mennyit elegendőnek látnak, s ilyeket még a szövetségesektől is
 szerezhetnek. Nehéz fegyverzetű gyalog katonának az athéniak és
 a szövetségesek részéről legalább ötezer főnyinek kell e hajóhaddal
 menni, ha azonban lehetséges, még nagyobb számban is. Egyéb
 fegyvernemet is elhez hasonló arányban kell e hadi vállalatra
 kiállítani, nyilasokat saját maguk közül is, Krétából is, nem külön-

- ben parittyásokat. Ezen kívül mind azt, a mi szükségesnek mutat-
- 26 kozik, szintén el kell még készíteni s hajókra rakni. E nyilatkozat után az athéniak nyomban néphatározatot alkottak, a melynél fogva a vezérek teljes rendelkezésjogot nyertek, hogy mind a hadak nagyságát illetőleg, mind általában az egész hadi készületre nézve akkép intézkedjenek, a mint szerintök az athéni érdekeknek
- 2 legmegfelelőbb. Erre valósággal meg is kezdődtek a hadi készületek. RenDELETEK mentek a szövetségesekhez s a csapatok kiszemeléséhez fogtak a városban is. Ez már annyira felüdült a pestis és a szaka-
- datlanul tartó háború csapásai alól, hogy a háború szünetelése következtében már elegendő számú ifjúság nőtt fegyver alá s a pénz ismét meggyarapodott, s így minden könnyen elő volt teremthető.
- 27 Mialatt ekkép az athéniaknál a hadi készületek folytak, a városban egy éjjel ²⁵ azok közül a nagy számú kő Hermes-szobrok körül, a melyek itt országúl szokásos módon négyszögű oszlop formában faragva a magán házak kapui és a templomok csarnokai
- 2 előtt álltak, a legtöbbnek lecsapták a fejét. Hogy ezt a szentségtörő tettet kik vitték véghez, azt senki sem tudta. Az államkormány tehát nagy díjat tűzött ki azok számára, a ki azokat feljelenti. Egyszer-smind egy népvégzést hirdettek ki, a mely szerint ha valakinek valami más, istenek ellen elkövetett vétekről tudomása van, az, legyen akár polgár, akár idegen, akár rabszolga, ha akarja, tegyen felőle jelen-
- 3 tést egész bátorsággal. Ezt a csinyt roppant nagy dolognak vették, mert vészjósló előjelnek tartották a ezélba vett hadi vállalatra nézve s azt képzelték, hogy összeesküvés lappang alatta, a mely az államforma megváltoztatására s a népuralom megbuktatására
- 28 irányúl. Történtek is ez intézkedések folytán feljelentések bizonyos zsellérek és házi szolgálók részéről, nem ugyan a Hermes-szobrokra nézve, a melyekről semmit sem tudtak felhozni, hanem más szobrokat illetőleg, a melyeket korábban éretlen ifjonezok boros fővel pajkosságból megcsonkítottak; voltak továbbá vallomások arról is, hogy bizonyos házakban a titkos szent szertartásokból gúnyt
- 2 űznek. Ez utóbbival a többek közt Alkibiadest is vádolták. Ezt felkapták azok, a kik Alkibiades ellen a legerősebben fel voltak indulva azért, mert útjokban állt arra nézve, hogy magukat meg-

szilárdíthassák a népvezérségben. Ezek azt hitték, hogy ha sikerülne őt elűzniök, ők lennének elsőkké az államban. Ennélfogva igyekeztek azt, a mi történt, nagyítani, s azt kiabálták, hogy a vallásos titkok megszenteltségtelenítésével és a Hermes-szobrok megcsonkításával a népuralom megdöntését czélozzák, s nem történt még meg semmi efféle, a miben Alkibiades nem szerepelt volna. S ez állításuk támogatása czéljából rámutattak egyéb dolgokban való különczködésére, a mely minden inkább volt, csak polgárius nem. Alkibiades e feljelentések igaz volta ellen nyomban tiltakozott s kész volt törvényszéki úton még tengerre szállás előtt tisztátatni, hogy követett-e el valaha ilyesmit. E közben ugyanis már teljosen készen voltak a hadi készületekkel. Ha aztán, úgy mond, abból valami rábizonyúl, ő kész a büntetést kiállani; ha pedig ártatlannak találják, akkor hagyják meg vezéri tisztében. Egyszermind minden kívánata oda irányúlt, hogy az ő távollétében ne adjanak hitelt reá nézve semmiféle gyanúsításnak, hanem végeztessék ki most nyomban, ha bűnös, s józanabb dolog is volna nem engedni, hogy ő akkor, midőn ily váddal van terhelve, oly nagy hadsereg élére álljon, mielőtt ügye tisztába hozva nincs. Személyes ellenségei azonban attól félték, hogy a sereg Alkibiadesnek pártját találja fogni, ha most megy perre a dolog, a polgárság pedig nem fog a kellő szigorúsággal lenni iránta, arra nézván, hogy az argivok és némely mantineiabeli csapatok pusztán az ő kedvéért csatlakoztak hozzájuk a siciliai hadjáratban való részvételre. Igyekeztek tehát minden áron elhárítani a rögtöni döntést. Ennélfogva más szónokokat felbujtogattak, hogy működjenek azon, hogy csak szálljon most Alkibiades a tengerre s ügye ne késleltesse a hadi flottát; majd ha haza tér, azután fogják elővenni az ügyét, s e végből bizonyos idő lesz a számára kitűzve. Céljok ebben az volt, hogy még több vádat halmoznak fel ellene, a melyekre, gondolták, távollétében könnyebben fognak anyagot találni, s ekkor majd haza hozatják és úgy viszik bírói döntésre a dolgot. A néphatározat csakugyan az lett, hogy Alkibiades szálljon a tengerre.

Ezek után, a nyári időszak közepe táján,²⁸ végbe is ment a hadi flotta tengerre szállása. Egyszermind ki volt adva a rendelet jóeleve, hogy a szövetséges hadak legnagyobb része, az élelem-

szállító hajók és bárkák, továbbá mindazok, a melyek csak ezekhez tartoztak, Kerkyránál gyülekezzenek össze, hogy innen majd az ioniai öblöt az iapygiai hegyfok²⁷ felé együtt szeljék át. Maguk az athéniek és némely náluk megjelent szövetségesek egy előre kitűzött napon a Peiraieusban jelentek meg, a midőn hajnal hasadtakor a hajóra szállást meg is kezdték. Kijött ekkorra ide hozzájuk, mondhatni, az egész város lakossága, polgár és nem polgár egyaránt. A lakosság az övéit, egyik barátját, más rokonát, meg más gyermekét kísérte ki, remény és bánat vegyes érzelmei között, mivel az a kecsegtető kilátás, hogy országot fognak hódítani, azzal az aggodalommal volt összekötve, hogy vajjon látják-e többé

31 kedveseiket valaha. Mindenki gondolóra vette most, hogy e hadak előtt mily messze út áll; s e pillanatban, midőn már a válasz következett, hogy ezek a háború veszedelmeinek magukat kitegyék, a vállalat veszedelmes voltát sokkal élénkebben érezte mindenki, mint akkor, midőn szavazatát arra adta, hogy e hadjáratra vállalkozzanak. Azonban mivel mindenfelé, a merre csak a szemüket fordították, roppant tömegeket láttak mozogni, — e nagy hadi erő szemlélése csakhamar ismét bátorságot öntött beléjük. Az idegeneket és a többi tömeget az újságvágy csalta ki, hogy egy ily nagy-szerű és csaknem hihetetlen vállalkozást megsemmisítsenek; s csakugyan ez volt a legnagyobb költséggel kiállított s legpompásabb látványt nyújtó hadi flotta, a melyet csak valaha valamely állam a

2 maga részéről tengerre bocsátott. Igaz, hogy a hajók és a nehéz fegyverzetű gyalog katonák számára nézve az a hadi flotta, a mely Perikles vezetése alatt Epidauros ellen, majd Hagnon vezérlete alatt Potidaia alá nyomult,²⁸ szintén volt ilyen tekintélyes, mivel maguk az athéniek négyezer főnyi nehéz fegyverzetű gyalogot, háromszáz lovast és száz háromsorevezőst szolgáltatottak hozzá, s ezen felül ötven lesbosi és chiosi, s még sok más szövetséges hajó

3 is volt benne. Azonban azzal csak rövid útra indultak ki s gyarló készüléttel. Ez a hadi vállalat ellenben jó hosszú időre célzott s az előkerülhető szükséghez képest tengeri és szárazföldi erő kifejtésére egyaránt képessé volt téve, még pedig úgy, hogy a hadi flotta mind az állam, mind a hajóskapitányok részéről roppant költséggel s különös gondnal volt kellő karba hozva. Nevezetesen

az állam a hajós legénységnek egy napra fejenként egy drachmát adott;²⁹ továbbá száz üres hajót, még pedig hatvan hadi, és negyven szállító hajót, szolgáltatott evezősökkel együtt, a kik valamennyien a hajós népség színe-javából álltak; másfelől a hajóskapitányok a hajós népség közül a legfelső sorbeli evezősöknek³⁰ és a kormányosoknak³¹ az állam részéről szolgáltatott zsoldhoz, még pótlékot is adtak, hajóikat pedig pompás ékítésekkel s drága felszereléssel látták el s a legnagyobb erőfeszítéssel versenyeztek egymással abban, hogy a hajók pompás kiállítása és az evezés gyorsasága tekintetében egyik túl tegyen a másikon. Továbbá a szárazföldi hadseregbe a legnagyobb gonddal voltak összeválogatva a leghasznavehetőbb emberek, a kik fegyverzet és egyéb felszerelés dolgában szintén igyekeztek túl tenni egymáson. S ez a verseny nem csak az egyesek közt volt meg, a kik esetleg épen összekerültek, hanem az állam is az egész hadi készülettel szintén inkább azt tartotta szem előtt, hogy hatalmát s gazdagságát a többi hellenek előtt fitogtassa, mint a tulajdonképeni hadjáratot; S ha valaki felszámítaná mind az államnak, mind azoknak az egyes embereknek a költségeit, a kik ebben a hadjáratban részt vettek, s számításba venné azt, hogy az állam mit költött már eddig s mennyit adott át a vezéreknél; továbbá azt, a mit az egyesek magukra, valamint azt, a mit a hajóskapitányok hajóikra költöttek s még költeni szándékoztak; aztán még azt is, a mit a hosszas hadmenetre való tekintettel az állam részéről járuló zsold pótlékául egyesek maguknál bizonyosan készletben tartottak; s hogy még egyes katonák és kalmárok elárúsítás és kicserélés céljából mit vittek magukkal: úgy taláná, hogy temérdek talentumra rúgó érték volt az, a melyet ekkor a városból kivittek. S ez a hadi flotta, nem hiába, nagy hírre is kapott. Mert a mellett, hogy pompás látványúl szolgált, vállalkozása meglepően merész volt, erőben pedig felette állt azoknak, a kikre támadása irányult; ezen kívül célpontja a hazai földtől roppant távolságra esett s végül nagy-szerű kilátást nyújtott Athén már meglevő hatalmának gyarapítására. A mint a hajóra szállás végbe ment s az is mind be volt már szállítva, a mit a hadak magukkal szándékoztak vinni, trombitával jelt adtak, hogy csend legyen. Erre végbement a szokásos

4

5

6

32

imádkozás a hadi flottának a kikötőből való kifutása előtt, nem minden hajón külön, hanem úgy, hogy egy kikiáltó mondta el az imádságot az egész hadi flotta előtt; egyszersmind az összes hadaknál áldozó edényekben bort vízzel elegyítettek, s aztán vezérek és hajós katonák arany és ezüst kelyhekből áldoztak.

2 A többi polgárok, valamint még más olyanok is, a kik irántuk jó indulattal voltak, a parton együtt imádkoztak velök. Végre a mint a paian felharsant s az itaküldozattal készen voltak, a hajók a nyílt tengerre futottak s itt egy vonalban, egymással versenyre kelve, Aignia felé tartottak; majd innen Kerkyra felé siettek, a hol a hadi flotta többi része gyülekezett össze, az, a melyet a szövetségesek állítottak ki. /

3 Ez alatt Syrakusába sok irányból ellenséges hadi flotta közeledése felől érkeztek hírek; ezeknek azonban itt jó sok ideig egyáltalában nem akartak hitelt adni. S e tárgyban népgyűlés is jött össze, a melyen sokan felszólaltak; ezek közül némelyek hitelt adtak azoknak a híreknek, a melyek az athéniak közeledése felől érkeztek, mások pedig nem. Ekkor a többek közt fellépett a Hermon fia, Hermokrates is, a ki azt hitte, hogy e tárgyban alaposan van értesülve, s a következő előterjesztést tette:

33 «Úgy lehet, hogy, ha valaki, én leszek az, a kire az a gyanu fog hárulni, hogy hihetetlen dolgokat beszélek, midőn azt mondom, hogy ellenünk hadi flotta van útban. S én tudom ugyan, hogy a ki valótlanknak tetsző dolgokról beszél vagy tesz jelentést, az nem csak hitelre nem talál, hanem még eszelős színben is szokott feltűnni. Ez azonban engem nem rettent vissza attól, hogy midőn a haza veszedelemben forog, el ne mondjam, a mit tudok, kivált miután úgy hiszem, hogy e tárgyban jobban vagyok
2 értesülve másoknál. Nos tehát kimondom, még ha oly nagyon különösnek tünik is fel előttetek, hogy az athéniak roppant tengeri és szárazföldi haddal jönnek ellenünk, színleg a végből, hogy az egestaiaknak, mint szövetségesaiknek segítséget nyújtsanak s a leontioniakat városukba visszatelepítsék, valósággal azonban Sicilia, de különösen a mi városunk után való sovár vágyból, mivel azt hiszik, hogy ezt hatalmukba kerítve megegyengetik útjokat a
3 többinek a meghódításához. Tehát abban a meggyőződésben, hogy

ezek mihamar a nyakunkon lesznek, azon gondolkozatok, mi-
képen lehetne erőnk mértékéhez képest nekik a legsikeresebben
ellenállni, hogy az ellenség kicsinylő fel sem vevése miatt a kellő
védelmi intézkedéseket elmulasztván, a támadással meg ne lepje-
nek, se pedig hitetlenkedés miatt mindent el ne mulasztatok.
A ki előtt azonban ez szintén hihető, azt az athénieknek vakmerő 4
vállalkozása és nagy hadi készülete különben ne döbbsentse meg.
Azok ugyanis nem lesznek képesek nekünk nagyobb károkat
okozni, mint mi nekik. Még maga az sincs ránk nézve haszon
nélkül, hogy oly hatalmas hadi flottával jönnék; de sőt ez a többi
siciliabelieket illetőleg még sokkal jobb, mint ha gyenge hajórajjal
lépnének fel, mert rémületökben hajlandóbbakká lesznek arra,
hogy velünk erejüket egyesítsék. S ha aztán mi elbánunk az
athéniakkal, vagy legalább a nélkül, hogy sikerhez juthatnának,
visszaverjük őket, — mert hogy célta nem érnek, azon én a leg-
kevésbé sem kételkedem, — mi ezzel dicsőséges tettet hajtunk
végre, a melyre én már mint bizonyos dologra számítok. Igen, 5
mert kevés példa van még arra, hogy roppant hadak, akár hellen,
akár barbar népekéi, hazájuktól távol eső földeken szándékuk
kivitelében szerencsések lettek volna. E hadak ugyanis nem jönnek
nagyobb számmal, mint a mennyien az általuk megtámadott
ország és szomszédos állam lakosai vannak, s ezek féltökben vala-
mennyien egyesülnek. Ha aztán azok az idegen területen a szük-
ségletekben való hiány miatt szerencsétlenül járnak, bár jobbára a
saját hibáik miatt szenvedtek is csapást, mind a mellett azoknak
szereznek dicsőséget, a kiknek a meghódítását célba vették.
Maguk ezek az athéniak is, mivel a perzsa várakozása ellenére sok 6
dologban szerencsétlenül járt, épen azért lettek oly nagyokká,
mert az a hír volt elterjedve, hogy annak a hódító hadjárata Athén
ellen irányult. S van remény arra, hogy mi reánk is ilyen sze-
rencse vár.

«Tegyük meg tehát bátor lélekkel az előkészületeket, egy- 34
szersmind a sikelokhoz is küldjünk követeket, hogy egy részüket
magunknak jobban biztosítsuk, más részének pedig a barátságát s
szövetségét megnyerni igyekezzünk, a siciliai hellen államokhoz
pedig szintén küldjünk követeket s világosítsuk fel őket, hogy a

- veszedelem közös; végül Italiáról se feledkezzünk meg s az itteni államoknál is tegyünk javaslatot, hogy szövetkezzenek velünk,
- 2 vagy legalább az athénieket ne fogadják el. Sőt az én véleményem szerint jó volna Karthagóba is követséget indítani. Ezt a támadást ez is várhatja magára, s a karthagóiak állandó félelemben is vannak a miatt, hogy egykor az athéniek az ő városukra szintén támadást intéznek. Ennélfogva talán az a gondolat, hogy ha Sziciliát az athénieknek martalékává lenni engedik, majd nekik is meggyűlhetik velök a bajuk, hajlandókká fogja őket tenni arra, hogy akár kéz alatt, akár pedig nyíltan is, szóval egy vagy más úton-módon segítsenek rajtunk. Ez pedig nekik módjukban van, csak akarják, jobban, mint ez idő szerint bárki másnak. Mert van nekik aranyuk és ezüstjük roppant mennyiségben. Pedig ez az, a mi egyéb téren is, de különösen a háborúban az ügyek kedvező fejlődésére szükséges.
- 3 / Küdjünk még Lakedaimonba és Korinthosba is azzal a kérelemmel, hogy ide mennél gyorsabban segítséget küldjenek,
- 4 amott pedig újból kezdjék meg a háborút. A mit azonban én legalkalomszerűbbnek tartanék, bár a ti nyugalom-kedvellések miatt a legkevésbé merem hinni, hogy egykönnyen rábíráthatók legyetek, — még is elmondom. Jó volna nekünk, sziciliabelieknek, mindnyájunknak, vagy legalább velünk együtt mennél többeknek, összes hajóinkat két havi élelmi készlettel ellátva, a tengerre bocsátani és rajtuk az athénieknek Tarentumig, vagy az iapygiai hegyfokig eléje menni, s ekkép nyilvánvalóvá tenni előttük, hogy nekik még az ioniai tengeröblön kell majd kieroszakolni az átjutást, mielőtt Szicilia felett kerülne küzdelemre a dolog. Ekkép sikerülne nekünk azokat a legnagyobb rémületbe ejteni s annak a megfontolására bírni, hogy mialatt mi a hátunk megett eső barátságos területtel — mert Tarentum bennünket szívesen fogad, — résen állunk, nekik messze útat kell a nyílt tengeren összes hadaikkal megtenni, a melyen a miatt, hogy régóta jönnek, bajos dolog megtartani a rendet. S nekünk ott, mivel elnehezedve s apró csoportokban közelednének felénk, kedvező alkalmunk volna a támadásra. Ha pedig viszont gyors evezéssel, nagyobb tömegben s élénk mozdulatokkal jönnének is ránk, meg volnának fáradva s ez állapotukban küzdenénk meg velök; / ha pedig talán ezt nem látnánk

jónak, Tarentumhoz húzódnának vissza. S ekkor azok, mivel csekély az élelmi készletök, a miatt, hogy teljesen csatára készen kell jönniök, pusztá vidékeken kellemetlen helyzetbe juthatnának; s abban az esetben, ha teherszállító hajóikra akarnának várni, ostromzár alatt levők helyzetébe juthatnának; ha pedig a part mentén tovább próbálnának húzódni, hadi készletöket elhagynák; s mivel teljes bizonytalanságban volnának a felől, vajjon fognak-e a városoknál kedvező fogadtatásra találni, vagy nem, csüggettség szállná meg őket. Mindezek meggondolása véleményem szerint 6 annyira távol is tartaná őket tőlünk, hogy még el sem mernének mozdulni Kerkyrától addig, míg ezeket maguk közt jól meg nem hányják-vetik s ki nem kémelettetik, minő erővel vagyunk és hol állunk. S ez aztán annyira hátra vetné őket, hogy a téli időszak is ott érné, vagy pedig, mivel reájok nézve váratlan volna, annyira megdöbbenéné, hogy az egész vállalattal is felhagynának, kivált mert, a mint én hallom, legügyesebbik vezérük jobb meggyőződése ellenére állt a vállalat élére s örömet kapna rajta, ha visszavonulásra való ürügyül használhatná fel azt, hogy részünkről nagyon nyomatékos védelmi intézkedések voltak észrevehetőek/ S ekkor, 7 bizonyosan tudom, a hír még nagyítaná is számunkat. Pedig az emberek gondolatai mindig ahhoz idomúlnak, a mit beszélnek, s jobban tartanak azoktól, a kik a közeledő ellenfélt megelőzik a támadással, mint az olyanoktól, a kik csak a támadás bekövetkezésekor mutatják ki, hogy védekezni akarnak; mivel azt tartják felőlük, hogy megfelelő erővel tudják elvetni a harc kockáját. Ez 8 fog megtörténni az athéniakkal is. Ezek most abban a gondolatban nyomulnak felék, hogy mi nem fogjuk magunkat védeni, s ez a felőlünk való kicsinylő felfogás a miatt fészkelte meg magát náluk, hogy mi nem nyújtottunk a lakedaimoniaknak segítséget arra, hogy őket tönkre tegyék./De ha azt látják, hogy mi várakozásuk ellenére bátor fellépésre vagyunk készek, ez a tapasztalat még jobban megdöbbenti őket, mint tulajdonképeni hatalmunk. Hallgassatok tehát rám, s ha csak lehet, minden áron ezt az útát kövessétek, ha pedig nem, mennél gyorsabban igyekezzetek minden egyéb tekintetben megtenni a hadi készüléteket. S ekkor mindenki szívvel-lélekkel legyen meggyőződve a felől, hogy az ellenfél

megvetése legjobban az ellene fogatosított erélyes intézkedésekben mutatkozhatik; jelenleg pedig az a legfogatosabb, ha a legnagyobb óvatossággal teszszük meg készülleteinket s úgy járunk el, mint azok az emberek, a kik nincsenek veszedelmen kívül. Ismétlem még egyszer: Az athéniék ellenünk jönnek; tudom, hogy már tengerre is szálltak s csak ép hogy a nyakunkon nincsenek már.»

35 Hermokratesnek e beszédére a syrakusaiak közt nagy versengés támadt. Az egyik azt állította, hogy nincs mód arra, hogy az athéniék ő reájok törhessenek, s nem igaz az, a mit Hermokrates állít; a másik pedig azt hangoztatta, hogy még ha reájok törnek is, követhetnek-e el olyasmit, hogy ők azt többszörösen meg ne tudnák rajtok torolni? — ismét egy másik igen kicsibe vette a dolgot, s nevetség tárgyává igyekezett tenni. Csak kevesen voltak az olyanok, a kik hitelt adtak a Hermokrates szavainak s aggodalommal néztek a jövő elé. Végre fellépett Athenagoras, a ki ekkor népvészér volt s a kire a tömeg ebben az időben a legjobban hallgatott. Ez következőleg kezdett beszélni:

36 «A ki nem óhajtja azt, hogy az athéniéknek oly hóbortos ötletük támadjon s magukat ide jövetelökkel kezünkbe szolgáltatásák, az vagy poltron ember, vagy rossz hazafi. A mi pedig azokat illeti, a kik az efféle ujdonságokkal állnak elő, én nem csodálkozom vakmerőségükön, hanem igen is azon az együgyű hiedelmükön, 2 mintha dolguk nyilvánosságos nem volna. Hiszen azok valami miatt a saját bőrüket féltik s szeretnék rémületbe ejteni az összes polgárságot, hogy az általános szepegés közepett a magukéval homályban settenkedhessenek. Most szintén ez a cél ezekkel az ujdonságokkal. Ezek nem úgy magukban kerültek elő, hanem olyan emberek 3 találták ki, a kik a létező állapotokat örökösen abajgtatják. Ti azonban, ha jól akartok okoskodni, nem az efféle emberek pletyka-beszédei után indulva ítéletek meg, vajjon az ilyes hírek valószínűek-e, hanem arra néztek, hogyan cselekedhetik egy oly okos és 4 tapasztalt nép, a minők az én ítéletem szerint az athéniék. Hihetetlen az, hogy az athéniék a peloponnesosiakat hátuk mögött hagyják s még mielőtt az ottani háborút teljesen befejezték volna, a saját maguk jószántából itt egy más, amannál nem kisebb háborút kavarítsanak nyakukba. Én azt hiszem, hogy ők örömmel

gondolnak arra, hogy mi, oly számos és annyira jelentékeny városok, ellenök nem megyünk.

«De még ha igazán jönnének is, mint a hogy beszélük, Sicilia 37 az én véleményem szerint akkor is képesebb győzelmesen kibontakozni egy háborúból, mint Peloponnesos, még pedig annál inkább, minél jobban van minden tekintetben ellátva; s a mi városunk maga annál az ellenséges seregnél, a mely állítólag most feléje nyomúl, s még ha kétszerte nagyobb nyomúlna is, sokkal erősebb; mert én bizonyos vagyok benne, hogy ez lovakat nem hoz magával s itt sem fog kapni, kivéve talán néhányat az egestaiaktól; továbbá nehéz fegyverzetű gyalogsága, a melyet csak hajókon hozhat, szintén nem lesz a mienknek megfelelő számú, mert igen nagy feladat oly roppant távolságból pusztán magukkal az üres hajókkal is ide evezni, hogy egyébre, arra a hadi készletre ne is gondoljak, a melyre egy ily város ellen, mint a mienk, szükség volna s a melynek nem kevésnek kellene lennie. Nekem tehát 2 annyira egészen más a felfogásom azokra nézve, hogy még ha nekik itt, a mi szomszédságunkban oly város volna a birtokukban, a mely nagyságra nézve Syrakusával felérne, s innen támadnának haddal reánk, véleményem szerint még akkor is bajosan kerülhetnék ki teljes pusztulásukat, hát még akkor, midőn az egész Siciliával lesz dolguk, mert tudom, hogy ez ellenök egyesülni fog; — a midőn majd lesz egy táboruk, a mely hajókból és kunyhókból fog állani, a mely csak legfőlebb a legszükségesebb eszközökkel lesz ellátva s a melyből a mi lovasságunk miatt nagyobb távolságra ki se merészkedhetnek mozdulni hadaikkal. Szóval, még azt sem hiszem, hogy a nyílt területnek uraivá tehetnék magukat; annyival hatalmasabbnak tartom a mi hadi készületünket.

«Azonban mivel az athéniek mindezeket úgy, a mint épen 38 előadom, jól látják, teljesen meg vagyok győződve arról, hogy a saját érdekeiket jól őrzik s ennél fogva azok, a miket itt felőlük bizonyos emberek fecsegnek, sem úgy nincsenek, sem soha úgy nem lehetnek. Nem is mai újdonság az én reánk nézve, hanem 2 mindig tudtam, hogy azok részint az efféle, részint még ezeknél is gonoszabb jellemű beszédekkel vágy épen tettelegességekkel akarják ezt a polgárságot megfélemlíteni, s ekkép az uralmat kezökhöz

kaparítani. És én tartok is attól, hogy e nemű, folyvást meg-meg-
 újuló próbálkozásaikkal végre czélt érnek. S mi elég gyalók
 vagyunk arra, hogy a bajnak, még mielőtt benne volnánk, elejét
 3 venni s czélzataikat felismervén, őket értük kérdőre vonni ne
 tudjuk. Ime e miatt van a mi városunk oly ritkán nyugodt állapot-
 ban; e miatt adja elő magát benne annyi polgári villongás; e
 miatt kell nekünk harczot állani magunk közt gyakrabban, mint
 4 külső ellenséggel, s e miatt kell olykor zsarnokok járma és néhány
 hatalmaskodó család uralma alatt nyögnünk! Én részemről meg-
 akarok tenni minden lehető, feltéve, hogy ti engem követni haj-
 landók vagytok, hogy legalább a mi időnkben közöttünk soha ilyes
 elő ne adhassa magát. S ezt akkép cselekszem, hogy az összes
 polgárságot értesítem felőlük, s így azokat, a kik ama célból
 cselszövő játékot űznek, megfenyítettetem nem csupán tetteikért, a
 melyeken talán rajta kaphatom, a mi ugyan bajos dolog, hanem
 még szándékaikért is, a melyek kivételében ugyan őket gyarlóságuk
 gátolja. Mert az ellenségnek nem csak tettei, hanem tervei ellené-
 ben is védekezni kell, mert a ki elővigyázattal nem él, az a tett
 elkövetésekor már meg van károsítva. Másfelől az oligarcha-párt
 embereit hol kérdőre vonni, hol ellenőrizni, hol pedig jobb meg-
 győződésre téríteni szándékozom. Úgy gondolom, ekkép lehet
 5 legjobban elvonni őket gonosz fondorkodásaiktól. S aztán, hogy
 kimondjam, a min magamban sokat töprenkedtem, mit is akartok
 voltaképen ti ifjunczok? Talán bizony már most vágytok a vezéri
 tiszt után? De hát ez ellenkezik a törvénnyel.³² S e törvény csak
 abból a célból van alkotva, hogy ti arra a tisztre még nem birtok
 a kellő képességgel, s nem azért, mint ha polgári jogaitok csorbí-
 tását czélozná. Vagy talán nincs inyetekre az, hogy az összes
 polgárság veletek egyenlő jogokat élvez? De h't az miféle igazság
 volna, ha ugyanazon város polgárai nem volnának ugyanazon jogok
 élvezetére képesítve?

39 «Azt mondja talán valaki, hogy a demokrácia sem a kellő
 értelemmel, sem valódi igazságérzettel eljárni nem tud, s hogy a
 kormány nem lehetne jobb kezekbe letéve, mint a vagyonosabb
 polgárokéba. Én ezzel szemben elsőben is azt állítom, hogy a
 demokrácia a polgárság egyetemét foglalja magában, az oligarchia

pedig csak egy töredékét; aztán pedig azt, hogy pénzök megőrzésére a gazdagok valóban alkalmasok, azonban a tanácskozások csak akkor mennek jól, ha bennök értelmes emberek javaslatokat tesznek, s alkalmas határozat csak a polgárok többségétől várható, a különböző javaslatok meghallgatása után; s hogy végül a polgárság összességében és egyéneiben a demokratikus államszervezetben jogokat ép' úgy élvez, mint a hogy viseli a terhet, ellenben oligarchiai alkotmány mellett a polgárság csak a veszedelmekből veszi ki a maga részét, a mi azonban a javakat illeti, az előkelők nemcsak a legnagyobb részt, hanem sokszor mind is magukhoz ragadják. S épen ez az, a mire a mi gazdag fiatal embereink áhítoznak, a mire azonban egy ily hatalmas polgárság közepett bajosan tehetnek szert. 2

«Ha ti, páratlan oktondiak, még most sem látjátok be, hogy rosszra törekedtek, akkor a legeggyűbbek vagytok, mindazok közt a hellenek közt, a kiket csak ismerek; ha pedig tudva mertek, akkor igazi agyafúrt gonoszok vagytok. De hagyjátok magatokat jobb észre téríteni, vagy térjetez magatokba s igyekezzetek az állam közjavát, a mely mindnyájunkra tartozik, felkarolni, gyámolítani! Higyjétek el, ti ebből a titeket megillető részt kivehetitek, s egy derék polgár még inkább részesülhet benne, mint a nagy tömeg. Ha más véleményben vagytok, meglássátok, az a veszedelem környékez meg, hogy az egésztől elestek. Hagyjatok fel az efféle ujdonságok terjesztgetésével, mert legyetek meggyőződve arról, hogy oly emberekkel van dolgotok, a kiknek a szemei nyitvák s nektek az efféle fogások alkalmazását büntetetlen nem hagyják. Ez a mi városunk az athénieket, még ha valósággal eljönnek is, vissza fogja verni magához méltóan, s vannak nekünk vezéreink, a kiknek erre gondjuk lesz. Ha pedig nincs a dologban semmi igaz, a mint hogy szerintem nincs is, a ti ujdonságaitok nem fogják a mi polgárságunkat annyira kihozni a sodrából, hogy a vezérseget ti reátok ruházza, s ekkép maga a saját kezével tegye a nyakába a rab-igát. Ez majd a maga lábán fog járni s egyszersmind utána fog nézni, vajjon a töletek származó hírek megfelelnek-e a valóságnak, s jelenlegi szabadságát semmi mendemondák segítségével magától elraboltnai nem engedí, hanem oltalmazni igyekezik óvatos intéz-

kedésekkel, a melyek mellett a fondorlatok büntetetlenül nem maradnak.»

- 41 Athenagoras ekképen szólt. Erre a vezérek testületének egy tagja lépett fel s a nélkül, hogy valakit többé fellépni engedett volna, a fennforgó ügyre nézve a következő nyilatkozatot tette:
- 2 «Nem józan eljárás az, ha valaki ráfogásokkal esik neki másnak, de az sem, ha valaki efféléket kész pénz gyanánt fogad. Jobb, ha a minden oldalról érkező hírek vételével kiki inkább arra gondol, hogyan tehetné magát mennél derekasabb védelmi helyzetbe mind az egyes polgár, mind az egész állam a reánk törő ellenséggel szemben. De még ha semmi szükség nem volna is erre, semmit sem vesztenénk azzal, ha az állam annak rendje szerint el volna látva lovakkal, fegyverekkel s más egyebekkel, a mikben a háborúnak kedve telik. Ezek előteremtése, kiszemelése egyébiránt majd a mi gondunk lesz, valamint az is, hogy embereket küldjünk szét az államokhoz s kémszemlére, szóval mindaz, a mi alkalmasnak mutatkozik. A készülődéseket már meg is kezdtük, s a miről majd értesítést nyerünk, tudomásotokra fogjuk hozni.»

A vezér ezen nyilatkozatára a syrakusai nép a gyűlésből szétszözlött. +

- 42 Ez alatt az athéniek és szövetségeseik Kerkyránál már mind összegyülekeztek. Itt a vezérek mindenek előtt még egy szemlének vetették alá a hadakat s megállapították azt a rendet, a melyet a hajóknak a tengeren követni kellett s a mint majd táborukban az elhelyekedés történni fog. A hadi flottát három hadosztályra osztották, a melyek felett aztán maguk között sorsot húztak. Ez pedig a végből történt, hogy parthoz állásuk alkalmával vízhez könnyebben juthassanak, a kikötőkbe jobban bele férhessenek s egyéb szükségések tekintetében szintén ne lássanak szükségét; továbbá még azért is, hogy ha minden hadosztály mellett egy vezér lesz, a csapatok közt könnyebben fel lesz tartható a jó rend és fegyelem,
- 2 Ezután három hadi hajót elküldtek előre Italia és Sicilia partjaihoz, hogy tudják ki, mely városok hajlandók őket elfogadni. Ezeknek azt is meghagyták, hogy majd jőjjenek eléjük, hogy még part-
- 43 hoz jutásuk előtt tájékozva legyenek. Ezután az athéniek Kerkyránál felszedték a horgonyt s megindultak Sicilia felé. A hadi erő

ekkor a következő volt: Háromsorevezős volt összesen százharmincz négy, ötvenevezős bárka pedig kettő Rhodosból. A háromsorevezősök között száz athéni volt, még pedig hatvan hadi és negyven szállító hajó katonák számára; a többi a chiosiaké és más szövetségeseké volt. A nehéz fegyverzetű gyalogok száma összesen ötezer százra rugott. Ezek közül ezeröttszáz a rendes szolgálatra kötelesek sorozatából,³³ hétszáz pedig, mint hajóhad katona, a napszűmosok osztályába való volt. A többiek, a kik még e táborozásban részt vettek, alattvalóik részéről kiállított katonák, továbbá ötszázan argívok, kétszázötvenen mantineiebeliek és zsoldba fogadott emberek voltak. A nyilasok összesen négyszáznolcvan voltak; közöttük nolcvan krétai volt. A rhodosi parittyás csapat hétszáz főből állt. Ezekhez a hadakhoz még százhusz főnyi könnyű fegyverzetű gyalog csapat csatlakozott, a mely messenei politikai menekültekből állt, s végül egy lovas-szállító hajón harmincz főnyi lovas csapat. Ily nagy volt az az első hadi erő, a mely e háborúra átkelt a tengeren. Vele hajózott még harmincz teherszállító hajó élelmi készlettel, péekkel, kőfaragókkal, ácsokkal és sánczok emeléséhez való eszközökkel, továbbá száz bárka, a melyeknek a teherszállító hajókhoz kellett csatlakozniok; de önkéntesen is számos hajó kísérte kereskedelmi célból. Mindezek a vízjáró művek ekkor Kerkyrától az ioniai öblön át vonuláshoz fogtak. Miután az egész hadi flotta az iapygiai hegyfok alatt és Tarentumnál, ott a hol az egyes hajók a horgonyra szállást alkalmasnak találták, parthoz állt, az italiai part mentén tovább húzódott. Mindaz, a mit ekkor az athéni hadaknak a partmenti városok megengedtek, annyiból állt, hogy vizet vehettek fel hajóikra, s horgonyra szállhattak, de piacztot számukra nem nyitottak s városukat bezárták előttük. Tarentum és a lokrok még ezt sem engedték meg nekik. Végre megérkeztek Rhegionhoz, Italia legvégső hegyfokához. Itt már teljesen összegyülekeztek, s mivel a városba nem akartók őket befogadni, kint, Artemis szent helyén rendeztek be maguknak tábort, a hol a városbeliek piacztot is nyitottak számukra. E helyen hajóikat is partra vontatták s pihenőt tartottak. Egyszersmind azonban a rhegioniakkal is tárgyalásokat kezdtek s azt kívánták tőlük, hogy mint chalkisi származásúak a szintén chalkisi eredetű leontioniak-

2

44

2

3

nak nyújtsanak segítséget. Ezek azonban kinyilatkoztatták, hogy egyik félhez sem akarnak állani, hanem majd ahhoz szabják eljárásukat, a miben a többi italiabeliek közösen megállapodnak. Az athéniek ugyanekkor azon is kezdtek tanakodni, hogy tekintettel a sicíliai viszonyokra, mikép fogjanak feladatuk megoldásához, s érdeklődéssel néztek az előre küldött hajók visszaérkezése elé, vajjon valósággal megvannak-e Egestában azok a kincsek, a melyekről a követek Athénben beszéltek.

45 Ekkor már a syrakusaiaknak, különösen a kiküldött kémek útján, minden felől biztos értesítések érkeztek arról, hogy a hadi flotta Rhegióznál van. Erre aztán úgy, mint a hogy ez ellen kellett, teljes buzgalommal készülődéshez fogtak, s már többé nem hitetlenkedtek. Alattvalóikhoz Siciliában minden felé őrségeket, a többiekhez pedig követségeket indítottak; úgy szintén a saját területökön fekvő erősített helyeken is őrcsapatokat helyeztek el, bent pedig, városukban, szemle alá vették a fegyver-készletet és lovakat, vajjon minden jó karban van-e. Szóval minden tekintetben oly intézkedéseket tettek, a minők egy oly hirteleni, s már csak hogy éppen a nyakukba nem szakadt háborúhoz szükségesek voltak.

46 Ez alatt a három előre küldött hajó Egesta felől vissza-érkezett az athéniekhez Rhegion alá azzal a jelentéssel, hogy csak harmincz talentumnyi összeget³⁴ találtak készletben; a többi 2 kilátásba helyezett pénz nem létezik. A vezéreket nagyon elkeserítette az, hogy ebben az első várakozásukban is csalatkozniok kellett, továbbá az is, hogy a rhegioniak, a kiket elsőben próbáltak a maguk részére vonni, visszaútasították őket, bár azon az alapon, hogy a leontioniakkal rokoni viszonyban s ő velök folyvást jó lábbon álltak, tőlük különösen megvárhatták volna, hogy mellettök nyilatkozzanak. Nikiasnak különben az egestaiak felől kapott hír nem volt váratlan, a másik kettőnek a számításait azonban annál 3 jobban megzavarta. Az egestaiak akkor, midőn az első követség vagyoni képességek megvizsgálása végett náluk járt, a következő ravasz játékkal éltek: Elvezették a követséget az Eryxen levő Aphrodite-templomba, s itt szent adományokat képező esészéket, kannákat, füstölőkészülékeket raktak eléje nem csekély mennyiség-

ben, a melyek ezüstből voltak, s így nagyszerű látványt nyújtottak, bár a becsértékük nem is volt valami igen nagy.⁸⁵ Ez után több egestai lakos a hajóról barátságos lakomára hívta meg az athénieket, s ehhez részint magából a városból, részint a szomszédos phoinikiai és hellen városokból az arany és ezüst ivó eszközöket már eleve összekölcsönözgették s úgy hordták be a terítékhez, mint sajátjukat. Mivel mindnyájan többnyire ugyanazokat az 4 eszközöket használták s ekkép minden házban roppant kincs volt látható, nem csekély bámulatba estek az athéniek, s midőn haza 5 értek, mindenfelé híresztelték, mily rengeteg kincset láttak. Ezek az emberek így hagyták magukat rászedetni s ekkép vittek tévedésbe másokat is. Azonban a mint híre ment, hogy kincs Egestában nincs, volt nekik a katonáktól mit hallgatni. Ez alatt a vezérek tanácskozáshoz fogtak, hogy az ügyeknek ebben az állásában mitevők legyenek. A Nikias nézete az volt, hogy az egész hadi 47 erővel hajózzanak Selinus elé s itt igyekezzenek elérni azt, a mi küldetésök főcélja volt. S ha aztán az egestaiak az összes hadak számára megadják a pénzt, ehhez képest határozzanak; ellenkező esetben kívánják meg tőlük, hogy annak a hatvan hajónak a számára, a melyet kértek, adják meg az ígért tartásdíjt, s azokat a selinusiakkal akár szépen, akár pedig ez utóbbiakkal szemben alkalmazott kényszerítő rendszabályok útján egyeztessék ki; s ha 2 ez megtörtént, a többi városok felé hajózzanak el, s miután az athéni állam hatalmát, egyszersmind barátai és szövetségesei iránt való buzgó áldozatkészségét kimutatták, húzódjanak haza; megtörténhetnék azonban, hogy még a leontioniaknak hamarosan s egész váratlanul valami jó szolgálatot is tehetnének, vagy egymásik államot részökre vonhatnák, de különben nem volna érdemes a saját segédforrásaik felemésztésével hazájok érdekeit kockára vetni. /Alkibiades e nézettel szemben azt állította, hogy 48 szégyen volna ily roppant hadi erővel minden siker kivívása nélkül visszavonulni. Ellenkezőleg még Selinuson és Syrakusán kívül a többi városokhoz is követ-pálczas üzenetvivőket kell küldeniök; továbbá meg kell próbálkozniok azzal a feladattal, hogy a sikelokat vagy elválasszák a syrakusaiaktól, vagy pedig éppen a maguk részére vonják, hogy tőlük folyvást élelmiszerek és csapatok állja-

- nak rendelkezésökre. Mindenek előtt a messeneieknél kell kezdeni, a kik a szorosban s azon a ponton laknak, a hol Siciliát legelőször éri a hajó; továbbá itt a legalkalmasabb kikötő és állomáshely volna a hadi flotta számára. Majd a mit ekkép a városokat maguknak biztosították s már tudni fogják, melyik állam melyik fél részén áll, akkor támadjanak Selinusra és Syrakusára, ha amaz az egestaiakkal kiegyezni, az utóbbi pedig a leontioniaknak a visszatelepedést megengedni hajlandó nem volna. Lamachos végül azt a véleményt fejezte ki, hogy törjenek egyenesen Syrakusára s igyekezzenek mennél gyorsabban itt a város falai alatt döntő csatára juttatni a dolgot, mialatt még e város teljesen harcra képtelen
- 2 állapotban s a legnagyobb rémületben van. Az első napok alatt, úgymond, mindenkor a legfélelmesebb a hadsereg; ha azonban időt veszteget, mielőtt szem elé kerülne, az ellenség mihamar felocsúdik az első rémületből, s már ekkor kevesebbe kezdi venni, ha megpillantja is. A győzelemnek legbiztosabb útja ő reájok nézve tehát az, ha hirtelen rajtuk ütnek, még akkor, midőn nagy rémület közt várakoznak. Ez döntené azokat minden tekintetben a legnagyobb félelembe nem csupán az által, hogy eléjük kerülnek, bár ez sem megvetendő dolog, mert most tűnnének fel a legnagyobb tömegnek, mint inkább annak a várása által, hogy mi fogja őket érni, de legfőképp a harcznak hirtelen eléjük tűnő veszedelme által.
- 3 S valószínű, hogy így még sokat kapnának kint a vidéken, a kik az ő közeledésök felől érkező híreknek nem adtak hitelt; de ha már mindent beszállítani igyekeznek is onnan, a sereg nem fog pénz dolgában hiányt látni, ha a város falai alatt győzelmesen táborba
- 4 száll. Ekkép lehetne a többi siciliabelieket is rábírní arra, hogy ne a syrakusaiakkal, hanem ő velők szövetkezzenek, s így lehetne abból a várakozó állásukból kiragadni, a melyben most arra lesnek, hogy vajjon melyik fél fog határozottan felülkerekedni. Hajóik főállomáshelyévé s a syrakusaiak elleni hadi műveleteik alappontjává, úgy mond, a legezészerűbb volna Megarát tenni, a mely most elpusztúlt állapotban van s Syrakusától sem a tengeren, sem a szárazon nem messze esik.
- 50 Ezt a javaslatot tette Lamachos. Mindamellet az Alkibiades nézetéhez pártolt s vele szavazott. Erre Alkibiades a saját hajóján

Messenéhez hajózott át s ennek a lakosaival a szövetség tárgya-
 ban értekezésbe bocsátkozott. Miután e részben siker nélkül járt
 és csupán azt az ígéretet nyerhette meg a városbeliektől, hogy az
 athéni hadak számára kint piacot nyitni hajlandók, a nélkül,
 hogy kapukat feltárnák előttük, visszatért Rhegionhoz. Erre a 2
 vezérek hatvan hajót nyomban megraktak katonasíggal, magukat
 a szükséges élelmi készlettel ellátták s a többi hadakat egyikük-
 nek ^{Naxos} vezérsége alatt Rhegionnál hagyva Naxos alá nyomultak, a 3
 hol a lakosok megnyitották előttük kapukat. Ez után tovább
 húzódtak Katana alá. Miután pedig a katanabeliek elutasították
 őket a miért közöttük egy, syrakusaiakhoz szító párt volt, a Terias
 folyó torkolatához hajóztak, a hol az éjszakát áthúzták. Más nap
 megjelentek Syrakusa előtt. Itt ötven hajójukat egy vonalba állí-
 tották, tízet pedig beküldtek a nagy kikötőbe,³⁷ hogy vizsgálják 4
 meg, vajjon van-e már ott hajóraj vízre bocsátva; majd hatoljanak
 a város alá s kikiáltóval hirdettessék ki, hogy az athéniak meg-
 jelentek a végből, hogy a leontioniakat, szövetségeseiket és roko-
 naikat, földjükre visszatelepítsék; tehát a Syrakusában levő leon-
 tioniak innen az athéniakhoz, mint barátaikhoz s jóltevőikhez
 jöjjenek el. Ennek a kihirdetése után, megsemlélvén a város, 5
 kikötő és azon hely fekvését, a honnan a hadi műveleteket meg-
 indítani szándékoztak, visszahajóztak Katana alá. Itt népgyűlés 51
 volt, a melyben az lett határozattá, hogy a sereget nem fogadják
 be, a vezérek azonban bemehetnek s ha van valami mondani
 valójuk, előterjeszhetik. Midőn már ennek folytán Alkibiades épen
 beszélt s az egész város figyelmét a népgyűlés foglalta le, a katonák
 észrevétlenül feltörték egy kis kaput, a mely a bástyázatba rosszúl
 volt beleépítve, s rajta behatolva, a városban a köz-téren csúkkészni
 kezdtek. Ekkor azok a katanabeliek, a kik a syrakusaiakkal tar- 2
 tottak, bent látva a sereget, hirtelen nagy félelembe estek; néhá-
 nyuk elosont, a többiek pedig az athéniakkal való szövetség
 mellett nyilatkoztak s felszólították ezeket, hogy többi hadaikat is
 hozzák oda Rhegiontól. Erre az athéniak Rhegionhoz hajóztak s 3
 ekkor már az egész hadi flottával felszedették a horgonyt s át-
 hajóztak Katanához, a hol megérkezésök után táborhely beren-
 dezéséhez fogtak. Itt Kamarinából azt a hírt kapták, hogy ha meg- 52

jellemének, e város szintén csatlakoznék hozzájuk; egyszersmind arról is értesítették őket, hogy a syrakusaiak hadi flottát szerelnek fel. Ennélfogva összes hadaikkal tengerre szálltak s elsőben is Syrakusa alá hajóztak, s a mint itt semmi katonai készülődést nem vettek észre, a part mentén tovább húzódtak Kamarina felé. Itt, miután a nyílt partvonal alatt horgonyra szálltak, egy követ-pálczás üzenetvivőt küldtek be. A kamarinabeliek azonban nem akarták őket városukba befogadni s a fennálló szerződésre hivatkoztak, a mely szerint az athénieket csak akkor fogadják el, ha egyetlenegy hajóval jönnek, ha csak maguk nem szólítanak oda többet. Innen tehát minden siker nélkül tova húzódtak. Ez után a syrakusai partvonal egyik pontjain kiszálltak s pusztítottak. Itt azonban rajtuk ütött a syrakusai lovasság, minek folytán néhány szerte kalandozó könnyű fegyverzetű gyalog katona elesett. Erre Kataná-
 53 hoz húzódtak vissza. Itt már ekkor várt rájuk a Salaminia nevű hajó, a mely rendeletet hozott Athénből Alkibiadesnek, hogy menjen számot adni azon tetteiről, a melyek elkövetésével a polgárság előtt terhelve volt; némely más katonáknak is hozott ily rendeletét, a kik fel voltak jelentve a titkos szertartások megszentégtelenítése s a Hermes-szobrok megcsonkítása miatt. Az
 2 athéniek ugyanis a titkos szertartásokkal és a Hermes-szobrokkal elkövetett tettek felett csak úgy folytatták a nyomozást a hadi flotta távozása után is, a nélkül, hogy a feljelentők szavalihetősége felől meggyőződést igyekeztek volna szerezni; de sőt gyanakodásukban minden bemondásnak helyt adtak s a leghitványabb emberek szavaira a legderékabb polgárokat tömlöczbe vetették, mivel jobbnak látták a legszigorúbb rendszabályok alkalmazásával is
 3 nyomozás alá vetni és kideríteni az ügyet, mintsem hogy egy feljelentőnek a megbélyegzett volta miatt valaki, akármily derék polgár hírében állt is, törvényszéki nyomozás nélkül menekedjék a vád terhe alól. A nép hallomásból tudta, hogy Peisistratosnak és fiainak a zsarnokoskodása a vége felé nagyon nyomasztó volt, s hogy az ez alól való felszabadulása nem saját magának és Harmodiosnak, hanem a lakedaimoniaknak³⁸ róható fel érdemül. E miatt folyást félelemben volt s mindent gyanakvó szemmel tekintett.

A mi Aristogeitont és Harmodioszt illeti, ezek merész vállalkozásához egy szerelmi eset szolgáltatta az első alkalmat. Ezt én jónak látom itt kissé körülményesebben előadni, hogy kimutassam azt, hogy mások valamint maguk az athéniiek sincsenek pontosan tájékozva sem a saját zsarnokaik, sem az itt érintett történeti esemény felől. Peisistratosnak agg-korban való elhalálózása után nem Hipparchos, mint közönségesen hiszik, hanem Hippias követte az uralomban, mint legöregebbik fiu. Harmodios élete virágában levő szép fiatal ember volt, a kivel Aristogeiton, egy közepes polgári helyzetben levő athéni ember, szerelmi viszonyban élt: Ily végből a Peisistratos fia, Hipparchos, szintén kezdett járni Harmodios után. Ez azonban elutasította és elárulta Aristogeitonnak, hogy kísérletet tettek nála. Aristogeitont e miatt szerelemféltség kezdte gyötörni, s mivel attól tartott, hogy Hipparchos felhasználja hatalmát s Harmodioszt magához kényszeríti, a mennyire polgári helyzetéhez képest tehette, összeesküvést szervezett a zsarnok-uralom megbuktatására. Ez alatt Hipparchos újból kísérletet tett Harmodiosnál, a mely azonban szintén sikertelen maradt. Mindazáltal Hipparchos semmi erőszakhoz nem akart nyúlni, hanem csak annyit szándékozott megtenni, hogy Harmodioszt oly ügyben, a mely ezzel semmi összefüggésben nincs, midőn nem is várná, megszégyeníti. Hipparchos különben senki volt kivételes állásában kiméretlen vagy erőszakoskodó a polgársággal szemben; sőt e részben olyan volt a magaviselete, hogy semmi megotránkozásra nem adott okot. S mondhatni, hogy ez a zsarnok-család uralkodása legnagyobb részén át jellemesen és eszesen járt el dolgaiban; az athéniectől csak huszadot szedett,³⁹ s e mellett a város csinosítására nagyon sokat tett, hadakat viselt s a templomokban az áldozatokat teljesítette. Az állam egyébkép alkotmánya teljes birtokában volt s csak arra volt ügyelet, hogy a család egy tagja folyvást kormányhivatalban legyen. Így viselte a többek közt e családból az egy éves archoni hivatalt a zsarnok Hippias fia, a nagyatyja nevét viselő Peisistratos, a ki e tiszt viselése alatt⁴⁰ emelte a tizenkét isten számára a piacon a még most is fennálló oltárt, egy másikat pedig abban a templomban, a mely Athénben a pythói Apollónnak van szentelve. A piacon levő oltárt az

54

2

3

4

5

6

7

athéni nép utóbb magasabbra emeltette s a rajta levő feliratot levakartatta. A pythói Apollón templomában azonban az oltár máig úgy áll s rajta elmosódó betűkkel a következő felirat olvasható:

«Hippias fia, im, Peisistratos, archoni tisztét
Ezzel, pythói, szent helyeden jelöli.»

- 55 Hogy pedig Hippias volt a testvérek közt a legöregebb, s hogy mint legöregebb ő jutott is az uralomra, ezt én pontosabb adatokkal bizonyíthatom, mint a minőkkel mások rendelkezhetnek e tárgyban; de már csak a következő tényekből is lehet következtetni. A törvényes származású testvérek közt nyilván csak neki voltak gyermekei, a mint azon az oszlopon levő felirat mutatja, a melyet az athéni fellegvárban a zsarnoki elnyomatás emlékére emeltek. E feliratban sem Thessalosnak, sem Hipparchosnak nincs említve egyetlen fia sem, Hippiasnak azonban öt, a kik neki a Hipparchidas fiának, Kalliasnak a leányával, Myrrhinával való házasságából származtak. Az pedig már a természetes, hogy a legidősebb testvér nőszüljön legelsőben. Egyszersmind az említett szobron Hippias az atyja után az első helyen van említve, még pedig szintén bizonyosan azért, mert ő volt a legidősebbik fiú s így atyja után is nyomban ő következett az uralomban. Végül, a mint én tartom, nem lett volna könnyű feladat Hippiasnak nyomban belehelyezkedni az uralomba, ha Hipparchos mint uralkodó halt volna meg s ő csak ez elhalálozás pillanatában jutott volna kormányra. Így azonban mint oly ember, a ki a polgárság előtt már korábbi időkben is félelem tárgya volt, az idegen népek kebelében toborzott zsoldos testőrségét pedig szigorú fegyelem alatt tartotta, bőven rendelkezett oly biztos eszközökkel, a melyek segedelmével uralmát fenntarthatta. Ekkori magatartása sem mutat oly második testvérré, a ki ily esetben s fejét veszti s ideoda kapkod, mert még eddig a kormányzás eszközeinek folytonos használatában nem lévén, az uralkodás módjával ismeretlen. Azonban mivel Hipparchos szerencsétlen halála által a későbbi nemzedékek előtt nevezetesebbé lett, az a vélemény is kapott utóbb 56 lábra, hogy ez volt a zsarnok. De hogy tárgyamra térjek, Hipparchos Harmodioson el is követte a czélba vett sértést, a miért az őt

elutasította. Ugyanis ő és testvérei egy alkalommal elhivatták a Harmodios hajadon nőtestvérét, hogy bizonyos ünnepi menetben a kosarat⁴¹ vigye; s a mint ez a hívásra megjelent, elútasították azzal a szóval, hogy ők éppen nem hivatják, mert hisz e megtisztelő szerep viselésére nem méltó. Mivel ezt a bántalmat Harmodios nagyon a szívére vette, ő miatta Aristogeiton persze még erősebben indulatba jött. Ennélfogva összeesküvő társaikkal minden készülé-
 tet megtettek s csak a nagy Panathenaia ünnepekre vártak a végrehajtással, mert csak ez egyetlen alkalommal lehetett azoknak a polgároknak, a kik az ünnepi menethez akartak csatlakozni, minden gyanú támasztása nélkül fegyveresen összejönni. Abban történt megállapodás, hogy ők ketten kezdenek bele a dologba; a többiek aztán a testőrökre velök együtt rá fognak támadni. Az
 összeesküvők nagyobb biztonság végett nem voltak sokan, mert azt remélték, hogy ha ők egyszer, bármily kevesen is, tenni mernek, e tény megkapó hatása alatt azok is készségesen fognak vállalkozni a maguk felszabadításában való közreműködésre, a kik nincsenek bele avatva a dologba, mivel fegyver lesz a kezökben. A mint az említett ünnep elérkezett,⁴² Hippias testőreitől kör-
 nyezve, az úgy nevezett Kerameikos nevű külső városban intézkedéseket tett arra nézve, hogy az egész ünnepi menet hogyan haladjon. Ekkor Harmodios és Aristogeiton, már gyilkokkal fel-
 fegyverkezve, igyekeztek közelébe jutni a tett végrehajtása céljába. E pillanatban azonban azt látták, hogy egy összeesküvő társuk feltűnő bizalmas módon beszélget Hippiással, a ki minden-
 kivel szívesen szóba állt. Ez megrettentette őket, mert azt hitték, hogy el vannak árulva s minden pillanatban elfogatás vár rájuk. Míg tehát ez bekövetkeznék, legalább, ha lehet, azon akartak még
 boszút állani, a ki őket megbántotta s a ki miatt mindent kockára vetettek. Ennek folytán úgy, a mint voltak, a kapun behúzódtak a városba s itt az úgynevezett Leokorionnál akadtak rá Hipparchosra. Ekkor egész vaktában, a legnagyobb elkeseredéssel, a melyet az
 egyiknél a szerelemfúltás, a másiknál a bántalom gerjesztett, nyomban neki estek s tőrökkel leszúrták. Az egyik, Aristogeiton,
 a hirtelen összecsődülő néptömeg közt elmenekült a testőrök elől s csak utóbb került kézre, a midőn igen keményen bántak el vele,

- 58 a másik azonban ott nyomban elpusztúlt. A mint Hippias a Kerameikosban értesült ez eseményről, rögtön nem ennek a színhelyére, hanem azokhoz a nehéz fegyverzetűekhez sietett, a kik az ünnepi menetben részt akartak venni, még mielőtt azon a távoli helyen, a hol álltak, értesülhettek volna a dologról. S a nélkül, hogy arczának csak egy vonásával is elárulta volna, a mit e gyászos esett miatt érzett, azt a felszólítást intézte hozzájuk, hogy fegyvereiket lerakva, távozzanak egy számukra kijelölt helyre.
- 2 S midőn ezek abban a vélekedésben, hogy valamit akar mondani, engedelmeskedtek⁴³ meghagyásának, Hippias megparancsolta testőreinek, hogy minden feltűnést kikerülve kerítsék hatalmukba a fegyvereket; s a mint ez megtörtént, mindazokat, a kiket vétkeseknek gondolt, kiválogatta,⁴⁴ valamint azokat is, a kiknél gyilkot találtak; mert csak paizzszal és lándzsával szokás részt venni a
- 59 menetben. Ekkép keletkezett egy szerelmi ügyben szenvedett bánatalom miatt az összeesküvés s ily meggondolatlan lépést követett el a kivitel pillanatában Harmodios és Aristogeiton hirteleni ijedtség következtében. Ezután az athéniekre nézve már nyomasztóbbá lett a zsarnok-uralom. Hippias, a ki már nagyobb félelemben volt, a polgárságból sokat megöletett, egyszersmind kint menedék után kezdett nézni arra az esetre, ha valami politikai fordulat találna bekövetkezni. E végből adta oda nőül a leányát, Archedikét,
- 3 a lampsakosi zsarnok, Hippokles fiának, Aiantidesnek, noha ő athéni s ez csak lampsakosi volt, mivel bizonyos tények alapján tudta, hogy a Hippokles házának befolyása van a Dareios király udvarában. Ennek az Archedikének még megvan a sírja Lampsakosban a következő felirattal :

«Hippias a saját kora első férfia köztünk.

Ennek a lányát itt rejti ez Archedikét.

E nő bátyjait és atyját, férjét s a fiát is

Látta uralkodni s nem vala még se kevésy.»

- 4 Hippias még három évig tartotta magát Athénben az uralmon; a negyedik évben⁴⁵ azonban a lakedaimoniak és az elűzött Alkmaion utódok⁴⁶ megfosztották tőle. Ekkor a szabad elvonulásra engedélyt nyervén, Sigeionba⁷ húzódott. Innen Aiantideshez

Lampsakosba vette magát; majd ettől a Dareios udvarába ment. Innen jött el húsz évvel utóbb, már mint nagyon idős ember a marathon-mezei ütközettel végződő persa hadjáratra.

Ez volt az, a mi ekkor a népnek eszébe jutott, s mert vissza- 60
emlékezett mindarra, a mit hallomás útján tudott a dologról, azért lett ez alkalommal oly szigorú és oly gyanakodó mind azokkal szemben, a kik a titkos szertartások tárgyában váddal voltak terhelve. Általános volt az a hit, hogy minden oly összeesküvésre mutat, melynek az oligarchiai kormány, vagy zsarnok-uralom bevezetése a célja. Mivel pedig az efféle gyanú hatása alatt a 2
kedélyek mind jobban elmérgesedtek, már számos tekintélyes polgárnak kellett a börtönbe menni s a dolognak a vége nem volt belátható, de sőt a polgárság nap nap mellett mind jobban neki keseredett s mindig tömegesebb befogatásokat rendelt el. Végre egy fogoly, a kit legbűnösebbnek tartottak, egyik fogoly társától rá hagyta magát vétetni arra, hogy mondjon el mindent, akár igaz, akár nem. Mert van sejtelem mind a két irányban s valamint akkor, úgy azután sem volt képes senki a tett tulajdonképeni 3
elkövetőit teljes bizonyossággal megnevezni. Az említett foglyot tehát fogolytársának sikerült vallomástételre bírni, még pedig azzal az okoskodással, hogy még ha semmi része sincs is a tett elkövetésében, ez volna az egyetlen út arra nézve, hogy maga büntetlenül megmenekedjék, a polgárság pedig a gyanakvó bizonytalanság állapotából kiszabaduljon; s biztosabban is megmenekülhet, ha önkéntesen tesz vallomást, mint ha tagadásban lesz s az ügyet törvényszéki nyomozás útjára engedi tereltetni. Ennélfogva 4
magától vallomást tett a Hermes-szobrokra nézve saját maga és több mások felől. A nép megörült, hogy egyszer valahára, a mint hitte, mégis biztos értesítést nyert, holott már előbb mind jobban kezdett kijönni a sodrából, hogy nem képes kitudni, kik azok, a kik ő ellene összeesküvést forralnak. E vallomásra magát a vallomástevőt, valamint azokat, a kiket vallomása nem terhelt, szabadon bocsátotta, azokra nézve pedig, a kik bűnösökül voltak megjelölve, rendkívüli törvényszéket állított fel, a mely azokat, a kiket csak kézre lehetett keríteni, halállal sújtotta, a többit pedig, a kik elmenekültek, szintén halálra ítélte s egyszersmind jutalmat

- 5 is tűzött ki annak a részére, a ki ily menekültet megöl. Bár nem volt bizonyos, hogy vajjon azok, a kiket e törvényszék sújtolt, nem ártatlanul szenvedtek-e, mindamellet a többi polgároknak
- 61 ekkor ez szembeszökőleg hasznára vált.⁴⁸ Az athéniek Alkibiadest illetőleg személyes ellenségeinek az izgatására, a kik már az elhajózás előtt is neki estek, igen komolyan vették a dolgot, s mivel azt hitték, hogy a Hermes-szobrokra már minden ki van derítve, már sokkal inkább engedtek annak a látszatnak, hogy a vallásos titkok tárgyában neki bűnül felrótt dolgok és a népuralom megbuktatása végett szőtt összeesküvés közt erkölcsi összefüggés van.
- 2 Szerencsétlenségre éppen abban az időpontban, a melyben Athénben a legerősebben úzték-fűzték e dolgokat, egy nem éppen nagy lakedaimoni sereg a földszorosig nyomult, hogy a boiotokkal bizonyos dolgot rendbe hozzon. Erre rögtön az a hiedelem kapott lábra, hogy ez a had nem a boiotokkal való ügyes-bajos dolog végett, hanem titkos összebeszélés folytán jelent meg s a város árulás útján bizonyosan ellenséges kézre került volna, ha a feljelentésre fogságra nem vetik az illetőket. S annyira mentek, hogy egy éjszakát a városban levő Theseus-templomban talpig fegyverből töltöttek. Ugyanebben az időtájban az Alkibiades vendégszeretői Argosban abba a gyanuba keveredtek, hogy a népuralmi alkotmány megbuktatására szőnek terveket; ennél fogva ekkor az athéniek az argosi népnek a szigeteken őrizet alatt levő argosi
- 3 kezeseket átszolgáltatták kivégeztetés végett. Így tehát Alkibiadest minden oldalról gyanu terhelte. Ekkor küldték el a Salaminia hajót Sziciliába másokon kívül, a kik szintén fel voltak jelentve, érte is, miután már eltökélték magukat arra, hogy törvényszék elé
- 4 állítják s kivégeztetik. Azonban a hajó legénységének meg volt hagyva, hogy csak annyit mondjon neki, hogy jöjjön haza a vádakra megfelelni, de kezet rá ne tegyen. Igen, mert nagyon érdekekben állónak tartották, hogy Sziciliában a saját katonáik előtt, de az ellenségre nézve is, minden izgalmas jelenet ki legyen kerülve. Különösen azért igyekeztek ott ez ügyben a lehető legnagyobb kiméletességgel eljárni, mert a mantineielieket és az argívokat szerették volna ott tovább is megtartani, mert azt hitték felőlük, hogy csak az Alkibiades kedvéért vállalkoztak a hadjárat-

ban való részvételre. Alkibiades a rendelet vétele után vádlott 6
 társaival együtt a saját hajóján a Salaminia hajó kíséretében távo-
 zott Sziciliából, színelig a végből, hogy Athénbe megy. Azonban a
 mint Thurioihoz értek, ő és társai nem mentek tovább, hanem
 eltávoztak a hajóról és eltűntek, mivel nagyon félős dolognak
 tartották az útát egész hazáig megtenni azért, hogy egy oly tör-
 vényszék elé lépjenek, a mely gonosz indulatú vádaskodások be-
 folyása alatt áll. A Salaminian levő emberek egy darabig kutatták 7
 Alkibiadest és társait; a mint azonban sehol sem voltak megtalál-
 hatók, tovább hajóztak. Alkibiades, a ki ettől fogva hazátlan buj-
 dosó volt, Thurioiból egy hajón nem sokkal később átkelt a Pelo-
 ponnososra. Ez alatt az athéniek őt és társait meg nem jelenésök
 következtében⁴⁹ halálra ítélték.

Ez után a többi, Sziciliában levő athéni vezérek⁵⁰ az összes 62
 hadi erőt két részre osztották és sorsot húztak, hogy ki melyiket
 vezérelje, s erre az egész haddal Selinus és Egesta felé hajóztak,
 hogy megtudják, vajjon megadják-e az egestaiak a pénzt, s hogy
 egyszersmind lássák, hogyan áll a dolog a selinusiakkal, s ezeknek
 az egestaiakkal való viszálykodása felől alapos értesítést szerezzenek.
 E hajózásukban, a mely alatt nekik Szicília, közelebről ennek a 2
 tyrrhenumi öböl felé eső része balkéz felől esett, Himeránál kötöt-
 tek ki, a mely egyetlen hellen város Sziciliának vidékén; s midőn
 ez nem akarta kapuit megnyitni előttük, tovább hajóztak. Út köz- 3
 ben a sikanoknak egy kis tengerparti városát, Hykkarát, a mely az
 egestaiakkal ellenséges lábon állt, elfoglalták, lakosait rabszolgákká
 tették, magát pedig a várost az egestaiaknak adták, a kiknek a
 lovassága itt támogatásukra megjelent. Ezután az athéniek száraz-
 földi hadaikkal a sikelok lakta területen át visszahúzódtak Kataná-
 hoz, a hadi flotta pedig a hajókra szedett rabszolgákkal folytatta a
 szigeten való körülhajózást. Nikias Hykkarától egyenesen Egesta 4
 alá hajózott, a hol a kormánynyal értekezett, magának harmincz
 talentumot adatott⁵¹ s ezután a sereghez visszatért. Itt a rab-
 szolgákat eladták s ezek árából százhusz talentumnyi összegre
 tettek szert. Majd erre a sikelok szövetségeseihez küldöztek szét
 követeket, hogy sereget küldjenek, egyszersmind hadi erejük fele
 részével egy, velök ellenséges lábon álló város, Hybla Geleatis

ellen mentek, de bevenni nem tudták. Ez a nyári időszak ekképen folyt le.

- 63 A következő téli időszak kezdetén⁵² az athéniek nyomban készülleteket tettek a Syrakusa alá nyomulásra, a syrakusaiak viszont arra, hogy szembe szálljanak velök. Ez utóbbiak ugyanis, mivel az athéniek elmulasztották őket az első rémület pillanataiban s szorongó várakozásuknak közepette megtúmadni, nap nap után mind jobban neki bátorodtak. Midőn pedig a fent említett alkalommal oly messzire látták őket hajókázni, majd pedig Hyblának rohammal való bevétele sem sikerült, már épen a megvetés érzete kezdte magát megfészkelni náluk s a vezérek előtt, — a mint már ez a tömegnek, ha egyszer vérszemet kap, rendes szokása, — azzal a követeléssel léptek fel, hogy vezessék őket Katanához, miután azok nem akarnak ellenök jönni; a syrakusai lovascsapatok folyvást száguldoztak kémszemlére az athéniek tábora felé s egyéb csípős megjegyzések közt kötekedőleg azt is kiabálták nekik, hogy alkalmasint inkább maguk jöttek idegen földön lakást venni, mint a leontioniakat a saját területökre visszatelepíteni. Az athéni vezérek ezek láttára úgy igyekeztek intézni a dolgot, hogy a syrakusaiak összes hadi ereje oly messze távolodjék a várostól, a mint csak lehetséges, hogy ők ekközben az éj védelme alatt oda hajózhassanak s alkalmas ponton háborítatlanul tábort üthessenek, mert jól tudták, hogy ez nagy bajjal történhetnék meg, ha neki készült ellenség szeme láttára akarnák kieroszakolni a kiszállást, vagy pedig annak a tudtával nyomulnának oda a szárazon. Ekkor ugyanis a syrakusai lovasság, a mely nagy számú, míg nekik lovasaik egyáltalában nincsenek, az ő könnyű fegyvereseiknek és málhacsapatuknak roppant károkat okoznának; az említett módon azonban oly helyen foglalhatnának állást, a melyen a lovasság semmi jelentékenyebb kárt nem okozhat nekik. E végre azok a syrakusai menekültek, a kik náluk voltak, egy helyet jelöltek ki nekik Olympieionnál,⁵³ a melyet aztán el is foglaltak.
- 2 A vezérek, hogy e céljukat elérjék, a következő csellel éltek: Volt nekik Katanában egy teljesen megbízható emberök, a ki a közhit szerint a syrakusaiak vezéreivel szintén jó lábon állt. Ezt elküldték Syrakusába, s ott azt adatták elő vele, hogy őt bizonyos katanai

emberek küldik, a kiket név szerint ismertek s a kik felől tudták, hogy ott a hozzájok szító párt maradványait teszik. S azt beszélte, hogy az athéniek éjjelre be szoktak húzódni a városba, táboruktól messzire; ha már a syrakusaiak az ottani tábort egy, előre meghatározott napon hajnal hasadtakor összes hadi erejökkel megrohannák, ők készek volnának a városban levő hadi népet bent rekeszteni s a hajókat lángba borítani; ez alatt nekik könnyű volna a tábor sánczait megrohanás útján megívni; azoknak a katanabelieknek a száma, a kik a közreműködésre készek, meglehetősen nagy, s már erre teljesen elszánták magukat akkor, midőn ő tőlük ezeknek a közlése végett eltávozott.

A syrakusaiak vezérei már különben is nagy önbizalommal voltak eltelve s szándékoztak Katana alá nyomulni még az ezek támogatására való számítás nélkül is; így most ennek az embernek annál hamarabb adtak egész vaktában hitelt. Nyomban egy napot tűztek ki vele, a melyen Katana alatt megjelenni szándékoztak, s aztán elbocsátották. Már ekkor szövetségeseik közül a selinusiak és némely mások megjelentek náluk. Tehát a saját hadi népoket maguk is fegyverbe szólították s menetre kész állapotba helyezték. S a mint már teljesen rendben voltak készületeikkel, egyszersmind az a nap, a melyen a közös megállapodás szerint Katana alatt megjelenni szándékoztak, elközelgetett, megkezdték a város felé való nyomulásukat s az éjszakát a leontioni területen levő Symaithos folyó partján töltötték el. Az athéniek, mihelyt ezeknek a közeledése felől értesültek, összes hadaikat, valamint azokat a segítő csapatokat is, a melyek a sikeloktól és másoktól már megérkeztek hozzájok, hadi és szállító hajóikra rakták s éjjel Syrakusa felé hajóztak. Itt az athéniek hajnal hasadtakor kiszálltak Olympicion irányában s ehhez oda nyomultak, hogy táborhelyet foglaljanak. Ez alatt a syrakusaiak lovasai, a kik Katanához legelsőben jutottak el, csakhamar észrevették, hogy az egész hadi flotta az összes hadakkal együtt a tengerre szállt; tehát visszafordultak s erről értesítették a gyalog hadakat. Erre aztán az egész syrakusai had visszahúzódáshoz fogott, hogy a városnak oltalmára legyen. Míg ezek az előttük álló hosszú útat megtették, az athéniek egy alkalmas ponton háborítatlanul helyet foglaltak hadaikkal, a hon-

nan akkor bocsátkozhattak ütközetbe, a mikor nekik tetszett, s a hol nekik a syrakusai lovasság sem az ütközet alatt, sem ezt megelőzőleg semmi különös kárt nem tehetett, mivel ennek az egyik oldalon falak, házak, fűk és mocsáros süppedékek, a másik oldalon pedig meredek lejtők voltak akadályára. A közel eső fákat kivágták s a tengerpartra vitték, a hol a hajók mellett czölöp-karózatot ver-
 tek le, egyszermind Daskonnál,⁵⁴ azon a részen, a mely az ellen-
 ségre nézve a legmegközelíthetőbb volt, összeválogatott kövekből és fából erősséget rögtönöztek, végre az Anaposton levő hidat is
 felszedték. E készülétek alatt a városból senki sem jött ki olyan, a
 ki őket ebben akadályozta volna. Az elsők, a kik ekkor rajtuk
 ütöttek, a syrakusai lovasok voltak; majd később az összes gyalog-
 ság is oda gyülekezett. Ezek eleinte szorosan az athéniek táborá-
 alá húzódtak; a mint azonban emezek nem jöttek ki eléjük, az
 elorosi út tulsó oldalára⁵⁵ távoztak s itt táborba szálltak.

67 A következő napon az athéniek és szövetségeseik csatára rendezkedtek, s következőleg álltak fel: A jobb szárnyat az argivok és a mantineiabeliek foglalták el, a csatarend közepét az athéniek, a többi pontokat pedig a többi szövetségeseik. A sereg fele része a homlokvonalon állt nyolcz embermélységnyire, a másik fele pedig a táborhely mellett hosszúkás négyyszögben szintén nyolcz embermélységnyire. Ez utóbbinak meg volt hagyva, hogy szorosan ügyeljen arra, hogy a harcvezetőnek mely pontja jut a legszorongatottabb helyzetbe, s nyomúljon oda. A málhacsapatnak e tartalékhad közt mutatták ki a helyét.

2 A syrakusaiak nehéz fegyverzetű gyalog katonáikat tizenhat embermélységnyire állították fel. Ezek részint syrakusai polgárokból álltak, a kik különbség nélkül mind fegyverre keltek, részint pedig jelenlevő szövetségeseikből, a kik közt a legjelentékenyebb számban a selinusaiak voltak. De még a gelaiak is küldtek nekik segítséget, egy kétszáz főre menő lovascsapatot. Volt ugyancsak ott még mintegy húsz lovas és körülbelől ötven nyilas a kamarinabeliek részéről is. A syrakusaiak lovasságukat, a mely nem kevesebb, mint ezerkétszáz főre menő számot tett, a jobb szárnyon helyezték el, mellette pedig
 3 kopjajvetőiket. Az athéni hadakat, a melyek támadólag akartak fellépni, Nikias az egyes népségek előtt végig haladva, egyenként és összességében a következő beszéddel igyekezett felbuzdítani:

«Mi szükségünk volna, férfiak, hosszadalmas buzdító beszédre 68 nekünk, a kik valamennyien egy és ugyanazon küzdelemre vagyunk itt? Ez a hadi készület itten, a mint én tartom, sokkal alkalmasabb bátorságot gerjeszteni, mint egy, bár még oly ügyesen szerkesztett beszéd is gyarló hadi erő mellett. Ott, a hol argívok, mantinea- 2 beliek, athéniek s a legkiválóbb szigetlakók⁵⁰ vannak együtt, hogy ne kellene minden egyesnek ily számos és derék szövetséges társaságában a legnagyobb reményt táplálni a győzelemre? kivált oly ellenféllel szemben, a mely nyers tömegekkel szállt velünk szembe s emberei nincsenek oly különösen kiszemelve, mint mi vagyunk; s még hozzá siciliabeliek ellenében, a kik lenéznek ugyan bennünket, de nekünk helyt állani még sem fognak tudni, mivel személyes bátorságukhoz hiányzik a megfelelő katonai képzettség. Vegye aztán eszébe kiki azt is, hogy mi hazánktól távol vagyunk, 3 s hogy nekünk magunknak nincs itten egy talpalatnyi földünk sem azon kívül, a melyet fegyverrel szerzünk meg. Én tehát épen ellenkező dolgot akarok szívetekre kötni azzal, a mit jól tudom, ellenfeleink egymás felbuzdítására használnak. Ezek azt mondják, hogy a hazáért fognak harcolni, nekem pedig arra kell benneteket figyelmeztetnem, hogy nem hazai földön, hanem oly területen szálltok küzdelemre, a melyen vagy győznötök kell, vagy pedig roppant áldozatok árán kell visszavonulnotok, mert nagy számú lovasság fog a hátatokba esni. Gondoljatok tehát arra, hogy mi az, 4 a mi hozzátok méltó! Törjete bátran az ellenségre s tekintsetek jelenlegi szorult állapototokat, valamint azt, hogy külső támasztéokra nem számíhattok, félelmetesebbnek az ellenségénél!»

Nikias e buzdító beszéd elmondása után nyomban támadásra 69 vezette a sereget. A syrakusaiak ekkor mit sem hittek kevésbbé, mint hogy most azonnal harcztot kell állniok, s némelyek ezt megelőzőleg el is távoztak a városba, a mely nem messze esett. Ezek tehát akkor a legnagyobb sietséggel rohantak elő, s mivel már nem volt annyi idejük, hogy a rendes helyökre oda állhassanak, kiki ott állapotodott meg, a hol a nagy tömeget elérte. Náluk mi sem hiányzott a buzgóságból sem ebben az ütközetben, sem a többiekben. Hanem bár vitézségben semmit sem engedtek az ellenfélnek, a meddig katonai képzettségük mértéke engedte: mindamellett,

mivel ez utóbbi nem volt teljesen megfelelő, igyekeztük is fogya-
 tékos volt a nélkül, hogy akarták volna. Tehát bár eddig nem hit-
 ték, hogy az athéniek támadólag léphessenek fel; s bár ekkor
 kényszerítve látták magukat arra, hogy sebtében helyezkedjenek
 2 az ellenséges támadás felfogására siettek. Az ütközetet mind a két
 fél részéről a kődobálók,⁵⁷ parittyások és nyilasok kezdték meg,
 a kik egy ideig, a mint már könnyű fegyverzetűeknél szokás, egy-
 mással kergetőztek. Majd a jóspapok hordták elő a szokásos áldo-
 3 zatokat, a trombitások pedig csatára buzdították a nehéz fegyver-
 zetűek csatasorait. Erre mind a két fél hadai összetűzésre mentek,
 a syrakusaiak a hazáért, egyszersmind hogy közöttük külön-külön
 minden egyes a jelenre nézve az életért, a jövőt illetőleg pedig
 a szabadságért harczot álljon; a másik részen az athéniek azért,
 hogy egy idegen területet a magukévá tegyenek, s hogy a saját
 hazájukat a győzelemnek ellenséges kézre való bocsátásával bajba
 ne döntsék; az argívak és a többi független szövetségesek azért,
 hogy ezeknek a területeknek a birtoklásában, a melyek végett e had-
 járatra vállalkoztak, az athéniakkal osztozhassanak s egyszersmind
 hazájukat diadalmasan újra megláthassák; végül az alattvalói
 helyzetben levő szövetségesek buzgóságát az élesztette különösen,
 hogy magukat a jelenre nézve megmentsék, a mire nem volt kilátás,
 ha győzelmet nem aratnak; másod sorban azonban még az is, hogy
 az athéniek uralma reájuk nézve könnyebben elviselhetővé vál-
 70 na ezek még több országot hajtánának uralmuk alá. A mint már
 a rendes ütközet kifejlett, sok ideig makacsúl folyt a tusa. Ez alatt
 dörgés és villámlás kíséretében erős zápor esett. Ez a körülmény
 fokozta azoknak félelmét, a kik ekkor először voltak csatában
 s hadi dolgokban még vajmi kevésbé voltak jártasok; azok ellenben,
 a kik már tapasztaltabbak voltak, ekkor semmi mást nem gondol-
 tak, mint hogy a rossz idő az évszaknál fogva következzék be;⁵⁸
 hanem ez utóbbiakat inkább az döböntette meg nagyon, hogy
 2 az ellenfél nem akart tágitani. De mégis valahára kezdték az
 argívak a syrakusaiak balszárnyát hátra szorítani, mire az athéniek
 a velök szemben állókkal szintén hasonlóképen cselokedtek. Ennél-
 fogva csakhamar az egész syrakusai csatarend bomladozni kezdett

s meneküléshez látott. Az athéniek azonban nem merték nagy 3
távolságra üldözni a menekülőket, mivel a syrakusaiak nagy számú
lovassága, a mely nem volt megverve, akadályozta őket, a mennyi-
ben megrohanta és visszaszorította azokat a nehéz fegyverzetű
gyalogokat, a kiket észre vett, hogy az üldözésben kissé előbbre
hatoltak. Ennek folytán zárt sorokban csak oly távolságra üldözték
az ellenséget, a mennyire bátorságban tehettek, s aztán nyomban
visszahúzódtak s diadaljel emeléséhez fogtak. A syrakusaiak ismét 4
összegyülekeztek az elorosi úton, embereiket, a mennyire a körül-
ményekhez képest lehetett, rendbe állították s daczára vereségöknek,
Olympieionba⁵⁹ őrcsapatot küldtek, mivel attól tartottak, hogy az
athéniek az itt levő kincsekre ráteszik a kezöket, s a többi hadakkal
behúzódtak a városba. Az athéniek nem nyomultak a szent helyhez, 71
hanem csak annyit tettek, hogy halottaikat összeszedték, máglyára
rakták s az éjszakát a csatasíkon töltötték. A következő napon
fegyverszünet engedélyezése mellett kiadták a syrakusaiaknak
elesett embereiket. Ezek, valamint szövetségeseik részéről összesen
mintegy kétszázhatvanan estek el. Továbbá az athéniek a saját
elesett embereiknek, a kik a maguk és szövetségeseik részéről össze-
sen mintegy ötvenen voltak, összeszedték a csontjait,⁶⁰ s ezután
az ellenséges halottakról szedett fegyverzsákmánynyal visszahajóz-
tak Katanához; mert már javában folyt a téli időszak s ezenkívül 2
látták, hogy nincsenek abban a helyzetben, hogy ott a háborút
tovább folytathatnák s nem is lesznek mindaddig, míg Athénből
lovasságot nem vonnak magukhoz s itteni szövetségeseiktől nem
gyűjtenek, hogy az ellenség lovassága teljesen és határozottan
föléjük ne kerekedjék. Egyszersmind szerették volna még előbb
részint Siciliában előszerezni, részint Athénből meghozatni a szük-
séges pénzüsszeget; de még némely városokat is ohajtottak a ma-
guk részére vonni, a melyek felől azt a reményt táplálták, hogy
a fentebbi ütközet után már hajlandóbbak lesznek ráállani az
ő kívánataik teljesítésére. Végül igyekeztek még élelmi szereket és
minden egyéb szükségletet is beszerezni s úgy támadni rá tavasz-
szal Syrakusára.

Ily szándékkal húzódtak el az athéniek Naxoshoz és Kataná- 72
hoz, hogy e helyeken kiteleljenek. A syrakusaiak halottaik elteme-

- 2 tése után népgyűlést tartottak. Ebben fellépett a Hermon fia, Hermokrates, a ki azon kívül, hogy belátás dolgában senkinél sem állt hátrább, hadi dolgokban jártas s személyes bátorságánál fogva hírneves volt. Biztatta a népet, hogy ne csüggedjen s ne hagyja
- 3 magát lehangolni azzal, a mi történt; nem bátorságukat törték meg, ugymond, hanem a rendetlenség volt kárukra; s mindamellett nem kerekedett annyira föléjük az ellenség, mint a mennyire várni lehetett volna, kivált miután a hadi téren, úgy szólván, kézi munkát űző laikus létökre az összes hellenek közt a legkitűnőbb
- 4 katonák ellen küzdöttek; nagy kárt okozott a vezérek nagy száma és a sok parancsoló, a mint hogy tizenöt-re is ment a vezérek száma, s hogy a legénység sorában még is rendetlenség s fejetlenség uralkodott. Ha csak kevés számú, egyszersmind tapasztalt vezéreik lesznek, s ha télen át a nehéz fegyverzetű gyalogságot jó karba igyekeznek helyezni; ha továbbá azoknak, a kiknek nincs, fegyverzetet adnak, hogy a gyalogok számát mennél nagyobbra emeljék, más részt pedig ezeket a fegyveres gyakorlatokra rákényszerítik: akkor, úgymond, az ellenségnek a legnagyobb valószínűséggel föléje kerekedhetnek, mert így a vitézséghez, a melyből már mi sem hiányzik nekik, még rend és pontosság is járul hadi mozdulataikban. S ekkép mindezek⁶¹ maguktól gyarapodnának náluk, mivel ez utóbbiakra veszedelmek között fordítanának gondot, a vitézség pedig ahhoz képest, a mint a katonai jártasság és ismeret gyarapodnék, szintén több-több önérzettel nyilatkoznék. Vezéreket csak kevés számban s korlátlan rendelkezés jogával kell választani s esküvel kell biztosítani arról, hogy engedik őket intézkedni legjobb belátásuk szerint. Ekkép bizonyos dolgok, a melyeket titokban kell tartani, jobban el volnának titkolva; egyéb tekintetben pedig az ügyek a legrendesebben s minden akadékoskodás nélkül volnának elintézve.
- 73 A syrakusaiak a Hermokrates szavainak meghallgatása után néphatározatot alkottak, még pedig teljesen az ő javaslata értelmében, s csak három vezért választottak, névszerint magát Hermokratest, továbbá a Lysimachos fiát, Heraklident, és az
- 2 Exekestes fiát, Sikanost. Továbbá Korinthosba és Lakedaimonba követeket küldtek, hogy e két államot szövetségökbé vonják s a lakedaimoniakat arra bírják, hogy az ő megsegítésök végett na-

gyobb nyomatékkkal s egész nyíltan folytassák a hadat az athéniek ellen, hogy ekkép az athénieket teljesen eltávolítsák Sziciliából, vagy legalább ezek ne küldessenek új erősítéseket itt levő hadaikhoz.

Ez alatt az athéni hadak Katanától egyenesen Messene elé 74 hajóztak azzal a kilátással, hogy majd árulás a kezökre játszsza. Azonban a titkon forralt terv nem valósult. Alkibiades ugyanis akkor, midőn megkapta a rendeletet, hogy menjen haza, s a seregtől el akart távozni, már tisztában levén magában avval, hogy politikai menekültté lesz, elárulta a syrakusaiakkal tartó messenebelieknek azt, a mi készülöben volt, s a mibe ő is be volt avatva. Ezek tehát már előbb legyilkolták azokat az embereket; ⁸² ekkor pedig a pártok Messenében fegyveresen álltak egymással szemben s az ellenpárt kierőszakolta, hogy ne fogadják be az athénieket. Ezek körülbelöl tizenharmad napig horgonyoztak a város előtt, ez 2 után pedig a viharos idő és élelemszükség miatt, mivel különben sem mentek semmire, Naxoshoz hajóztak, s miután hajóik számára biztos helyet szereztek, az egész táborot pedig sánczkarózzal vették körül, itt teletek. Innen egy hadi hajót küldtek haza Athénbe pénzért és lovakért, hogy ezek nekik tavaszra érkezzenek meg.

A syrakusaiak ezen a télen egy új bástyázatot toldottak 75 városukhoz, s azzal a Temeitest ⁸³ a belső városhoz foglalták, s ekkép ezt az egész városrészt, a mely Epipolai felé dől, egyetlen bástyázattal foglalták a városhoz, hogy ne lehessen őket szerencsétlen ütközet esetén oly könnyen ostromzár alá venni; továbbá megerősítették Megarát és Olympieiont is. ⁸⁴ A tengerpartot azokon a pontokon, a melyeken kiszállást lehetett intézni, mindenütt elzárták czölöpökkel; majd, miután tudták azt, hogy az athéniek 2 Naxosnál telelnek, összes hadaikkal Katanához mentek s itt a vidéket feldúlták, az athéniek kunyhóit és táborát felperzselték, erre haza húzódtak. Ekkor híreket kaptak arról, hogy az athéniek 3 Kamarinát, a Laches idejében fennálló összeköttetésre támaszkodva, követség útján a maguk részére akarják vonni. Ennélfogva szintén követséget indítottak el ide. A syrakusaiak előtt a kamarinabeliek abban a gyanúban álltak, hogy már az a segítég sem valami különös buzgósággal volt küldve, a melyet a korábbi ütközet alkalmával adtak ő nekik, most pedig az athéni fegyverek szeren-

cséje indítja őket arra, hogy minden további segítséget megtagadjanak s a régi barátság jogán az athéniakhoz csatlakozzanak.

- 4 Megérkezett tehát Syrakusából Hermokrates, az athéniak részéről pedig Euphemos, mindkettő több más követtszársa kíséretében Kamarinába, a hol Hermokrates egy népgyűlésben abból a szándékból, hogy az athéniak iránt eleve kedvezőtlen hangulatot támaszt, megragadta a szót s ekképen beszélt:

- 76 «Kamarinabeliek! Minket nem azért küldtek hozzátok, mintha azon aggódnánk, hogy magatokat az athéniak hatalmától megfélemlíttetni hagyjátok, hanem inkább a végből, hogy beszédükkel el ne csábítsanak, mielőtt a mi szavainkat is meghallgatótok. Ezek az emberek Siciliába az alatt az ürügy alatt jönnek, a melyet majd előttetek pengetni fognak, de azzal a célzattal, a melyet mi mindnyájan gyanítunk. Ezek itt, azt tartom, nem annyira a leontioniakat akarják a saját területükre visszatelepíteni, mint inkább bennünket a mienkről elűzni. Mert az egyáltalában nem összeillő dolog, hogy a városokat amott, Hellasban kipusztítsák, itt pedig benépesítsék s hogy a leontioniakról, a kik eredetileg chalkisiak, a rokonság viszonyára való tekintetből oly gyöngéden gondoskodjanak, a chalkisiakat pedig Euboia szigetén, a kiknek 3 ezek gyarmatosai, rabigában tartásák, hanem az igen is, hogy a mint amott az uralmat kezökre kerítették, azt azon a módon itt is magukhoz igyekezzenek ragadni. Ugyanis eredetileg az ionok és azon többi szövetségeseik beleegyezésével, a kik gyarmatosaik voltak, az alatt a szín alatt, hogy a persán megtorlást vesznek, kezükhöz kerítették a fővezérletet; azonban az egyiket a hadi szolgálattól való vonakodás miatt, a másikat belső háború támasztása miatt, szóval kit milyen, látszólag helyes ok alapján tudtak, 4 csakhamar leigázták. Így tehát a persa elleni háborúban semmi érdekből nem küzdöttek kevésbbé athéniak is, hellenek is, mint a hellen függetlenség érdekében. Amazok csak azt akarták, hogy Hellas ne persa uralom, hanem az ő igájuk alatt legyen, s a többi hellenek csak azért harcoltak, hogy urat cseréljenek, a ki az előbbinél észszel nem rosszabbúl, de gonoszabbúl tud élni.

- 77 «Mi azonban nem azért jöttünk ide, hogy Athénnek, a mely ellen oly könnyű volna vádakat felhalmozni, minden igazság-

talanságait felhányjuk, mivel nektek ezekről a nélkül is van tudomásotok ; hanem inkább azért, hogy bár az amott lakó hellenek élő példa gyanánt állanak előttünk, hogy hogyan jutottak szolgálásra, miután ez ellen egymást nem védelmezték ; s hogy bár látjuk, hogy most a leontioniaknak, mint rokonaiknak hazájukba való visszatelepítése, s az egestaiaknak, mint szövetségeseiknek, gyámolítása — e hazug koholmányok örve alatt mi velünk szemben mit művelnek : nem bírjuk magunkat rászánni arra, hogy egyesült erővel s a közakarattal azt a meggyőződést gerjeszszük bennük, hogy itt nekik nem ionokkal, sem nem hellespontosvidékiekkel, sem nem szigetlakókkal van dolguk, a kik felváltva most a persának, majd meg nem tudom, miféle uralkodónak szolgálnak, hanem dórokkal, a kik a független Peloponnesosról ide származván, függetlenül lakják Siciliát. / Vagy talán addig akarunk várni, míg minden-
nyájan külön-külön hálóba nem kerülünk, holott jól tudjuk, hogy
csak ezen az egyetlen egy úton-módon lehet leigázni bennünket,
s azt is látjuk, hogy ellenfeleink ezen az úton már valósággal meg
is indultak, a mennyiben igyekeznek egyikünket szép szóval
elkülöníteni tőlünk, másikat gyámolításra való kilátás nyújtá-
sával a többi ellen háborúra izgatni, ismét mást olyan kecségtetés-
sel dönteni bajba, a minővel épen a legjobban hozzá férközhetni ?
S nem volnánk képesek elhinni, hogy ha egyszer azoknak szigetünk
egy oly népségével, a mely tőlünk távol lakozik, sikerült elbánniok
majd mi reánk is ránk kerül a sor, s csak úgy gondolkozunk, hogy
ha valaki előbb keveredik bajba, mint mi, ez csak is ő reá magára
tartozik ?

«S ha továbbá valakinek az vette magát az eszébe, hogy
a syrakusai, s nem ő van az athénivel ellenséges viszonyban, s nem
fér a fejébe, hogy mért tegye ki magát a háború veszedelmeinek
az én hazámért : az higgye el nekem, hogy az én hazám területén
ép úgy fog küzdeni a saját hazájáért, mint az enyéért, még
pedig annál bátorságosabb helyzetben, mivel küzdelmeiben én
még fegyvertársa lehetek, tönkre téve nem vagyok s ekkép ő még
nincs elszigetelt helyzetben ; higgye el továbbá azt is, hogy az
athéninek nem annyira az a szándéka, hogy a syrakusain, mint *ellen-
felén*, megtorlást vegyen, mint inkább az, hogy az én hazám nyéét

ürügyül felhasználva, az ő barátságát⁶⁵ a maga részére biztosítsa.

- 3 Ha pedig valaki mi reánk irigykedik, vagy a mi hatalmunktól fél, a mint hogy irigység s féltékenykedés rendszeren kísérni is szokta a hatalmasabbat, — s e miatt azt akarja, hogy most Syrakusa nagyhatalmi viszketegéből kigyógyuljon, s e végből kívánja, hogy érje némi megaláztatás, de egyszersmind a saját biztonsága végett azt is óhajtja, hogy a bajból végre győzelmesen kibontakozzék: az, midőn ezt akarja, az emberi képességtől meg nem szabható dolgokat remél; mert sorsunk nincs annyira hatalmunkban, mint kívánságaink. Az tehát csalatkozhatik számításában s a saját szerencsétlenségeitől gyászba borítva mihamar juthat arra a gondolatra, hogy mily jó volna, ha az én szerencsés helyzetemet még irigyelhetné tőlem. Ez azonban már akkor késő lesz, ha bennünket az ellenségnek martalékkul enged esni, s annak a veszedelemnek az elhárítására, a mely névleg ugyan nem, de tényleg igenis egyformán fenyeget, közreműködni hajlandó nem lesz; mert névleg
- 4 a mi hatalmunkat, de tényleg a saját életét menti. Erre, kamarinabeliek, nektek minden másoknál inkább kellene gondolnotok, mivel határszomszédosaink vagytok s így a sor mi utánunk közvetlenül titeket ér, és nem oly lanyha támogatásban kellene bennünket részesítenetek, mint a hogy ezt cselekszitek. Ellenkezőleg a mint mi cselekednénk, ha az athéniek Kamarinára törtek volna elsőben s ti, a szükségtől hajtva, mi hozzánk folyamodtatok volna: épen úgy megvárnók most, hogy magatok jöjjetek hozzánk s hasonló buzgalommal s nyíltan buzdítsatok arra, hogy ne hagyjuk magunkat. Ime azonban azt kell tapasztalnunk, hogy e tekintetben eleddig ép oly kevés buzgalmat tanusítottatok, mint a többiek!
- 79 «S meglehet, hogy ti félénk tartózkodásból mind mivelünk, mind ellenfeleinkkel szemben kötelezettségeitekkel igyekeztek majd takargatni e magatartástokat s azt hozzátok fel, hogy szövetségi viszonyban álltok az athéniakkal, ámbár ti a szövetségi szerződést nem barátaitok ellen kötöttétek velök, hanem olyanok ellen, a kik talán ellenség módjára támadnak meg benneteket; s ebben az athéniek iránt a segítség nyújtására csak arra az esetre köteleztétek magatokat, ha mások támadják meg őket, s nem arra az esetre, ha ők támadnak másokra, mint most, jogtípró módon. Ime

még maguk, a chalkisi származású rhegioniak sem akarnak segítséget nyújtani a szintén chalkisi eredetű leontioniak visszatelepítésére. S az volna csak egyszer a különös, ha akkor, midőn ezek az igazi célzatot, a mely az ügyesen kigondolt jogi tekintetek mögött lappang, észreveszik s tekinteten kívül hagyva a formai alapot, tartózkodó állásukból ki nem lépnek : ti a tényleges helyzet követelése daczára természetes ellenségeiteket segíteni, s vérrokonaitokat, a kik tehát természet szerint még inkább barátaitok, halálos ellenségeitek társaságában elveszíteni kívánnátok. A kötelességszerű eljárás bizony nem ez, hanem az, hogy védekezésünkben vegyetek részt s magatokat amazok ereje által megijeszteni ne hagyjátok. Ez éppen nem félelmes reánk nézve, ha erőnket mindnyájan egyesítjük ellene, hanem akkor igen is, ha széthúzóok leszünk, a min az ellenfél éppen rajta is van ; mert bár csak mi reánk támadtak, még sem vitték ki azt, a mit akartak, noha az ütközetben is győztek, hanem nagy sebtlen elhúzódtak. / Annál kevésbbé van helye nálunk a csüggetegségnek, ha egyesült erővel működünk, de sőt annál készségesebben kell a szövetségésre ráállanunk, kivált mivel még a peloponnesosiaktól is fog segítség érkezni, a kik katonailag minden tekintetben különbek náluk. Azt pedig senki ne higye, hogy az az elővigyázat, a mely szerint ti, mint mindkét fél szövetségesei, semleges állásban akartok maradni, mi reánk vonatkozólag jogos, magatokra nézve pedig bátorságos, mivel tényleg nem felel úgy meg az érdekeknek, mint a törvény betűje szerint látszik. Nevezetesen ha ti az által, hogy a segítséget megtagadjátok, a legyőzött fél veszteségeinek s a győző diadalának elősegítőjévé lesztek, akkor mi mást követtek el e visszahúzódasatokkal, mint hogy az egyiktől a megmenekedéséhez szükséges segítséget vonjátok meg, a másiknak pedig erkölcsi elsülyedését nem gátoljátok? Ámbár, mondhatom, derekabb dolog volna segítségére kelni a bántalmazott félnek, a ki még ezen felül vérrokonotok is, s ezáltal az egész Sicilia közös érdekeit megoltalmazni, egyszersmind az athénieknek, ha a szó igazi jelentése szerint barátaitok, a vétek elkövetését meg nem engedni. Szóval mi, syrakusaiak, akkép vélekedünk, hogy mi sem volna könnyebb, mint veletek, valamint a többiekkel is tisztán megértetni azt, a mit magatoktól ép oly jól beláthattok.

Kérőleg fordulunk tehát hozzátok ; de egyszersmind, ha meg nem hallgattok, felelőssé is teszünk benneteket, hogy míg az ionok, a mi örökös ellenségeink, megrontásunkra járnak, minket, dórokat
 4 dór létetekre, cserben hagytok. Ha sikerül minket az athénieknek leigázni, a ti gondolkozásotok módjának fogják köszönhetni győzelmöket, de ennek a dicsőségét csak maguk fogják aratni ; de sőt a kik nekik a győzelmet a kezökre játszották, épen azoknak kell majd szolgálni e győzelem pályabéreiről is. Ha viszont sikerülni fog nekünk e küzdelemből győzelmesen kibontakozni, mi rajtatok megtorlást fogunk venni azért, hogy minket oly veszedelmes
 5 helyzetbe sodortatok. Kérünk, vegyétek ezt jól szemügyre és válaszszátok ez elhatározó pillanatokban vagy azt, hogy nyomban kardcsapás nélkül görbedjetez rabigába, vagy pedig azt, hogy igyekezzetek velünk együtt menekedni, s ekkép kerüljétek ki mind ezeknek az embereknek az uralmát, mind a velünk való, súlyos következesekkel járó ellenségeskedést.»

81 Hermokrates ekképen szölt, utána pedig az athéni követ, Euphemos, ilyenformán :

82 «Mi ugyan csupán a végből jöttünk ide, hogy a régi szövetségi viszonyt megújítsuk ; azonban mivel ez a syrakusai nekünk esett, kénytelenek vagyunk még arról is szót tenni, hogy
 2 uralmunknak jogos alapja van. E mellett pedig a legerősebb bizonyoságot maga hozta fel, midőn azt mondta, hogy az ionok a dóroknak örökös ellenségei. A dolog valóban úgy is áll. Mi athéniék, a kik ionok vagyunk, arra irányoztuk figyelmünket, miképe eshetnék meg legkevesébbé az, hogy a peloponnesosiaknak, a kik dórok, egyszersmind nálunknál számosabbak s szomszédosaink is, alattvalóivá legyünk. Ennélfogva a persa háborúk után tengeri erőre
 3 tevén szert, a lakedaimoniak uralma és felsősége alól valósággal ki is vontuk magukat, mivel őket ép oly kevésé hittük feljogosítva arra, hogy velünk rendelkezzenek, mint magunkat arra, hogy mi rendelkezünk ő velök, kivéve a mennyiben akkori katonai felsőbbségük erre nekik módot nyújtott. S mi jelenleg oly helyzetben vagyunk, hogy azok felett rendelkezhetünk, a kik előbb a persa király uralma alatt voltak, s hitünk szerint így lehet a legkevesébbé tartanunk attól, hogy a peloponnesosiak uralma alá kerülünk,

mivel így van elég erőnk arra, hogy ellenök védekezzünk. S szigorúan véve a dolgot, a legcsekélyebb igazságtalanság sincs abban, hogy az ionokat és a szigetlakókat magunktól függő helyzetbe juttattuk, a kikre vonatkozólag a syrakusaiak azt vetik szemünkre, hogy bár vérrokonaink, még is leigáztuk. Ugyanis a mi hazánk s a saját őshazájuk ellen egyesültek a persával s nem volt elég bátor határozottságuk arra, hogy ügyöket tőle elkülönítsék s javaikat feláldozzák, mint ezt mi városunk odahagyásával megcselekedtük. Készebbek voltak a rabigát választani, sőt a mi nyakunkra is rá akarták tenni. ✧ /

«Ezért van a mi kezünkön az uralom; de egyszersmind 83
mi teljesen érdemesek is vagyunk rá, akár azt tekintsük, hogy a legtöbb hajót mi állítottuk ki, akár azt, hogy a hellenség ügye iránt a legkészségesebb buzgalmat tanusítottuk, akár pedig még azt is, hogy ezek az emberek a persa kedvéért az említett módon oly sérelmesen működtek. De ezen kívül ez a mi törekvésünk tárgya is volt azért, hogy így a peloponnesosiakkal szemben erőre kapjunk. S mi épen nem akarjuk a dolgot szépítgetni azzal, mintha mi egymagunk törtük volna meg a barbar igát, vagy hogy inkább az ionok és a szigetlakók felszabadításáért, mintsem az összes és a saját magunk szabadságáért vetettük volna kockára magunkat s ez volna reánk nézve jogczím az uralomra. Hanem abban rejlik ennek az alapja, hogy senkinek sem lehet felróni azt, ha a maga megmentése végett arra az útra tér, a mely épen alkalmasnak kínálkozik. Most is szintén a saját biztonságunk végett vagyunk Siciliában, de itt köztetek s köztünk szoros érdek-közösséget látunk. S ezt épen abból fogjuk kimutatni előttetek, a mivel ezek itt bennünket befeketíteni igyekeznek s a mi miatt ti, nagyon is szepegve, a legerősebb gyanúperrel éltek ellenünk. Mert mi tudjuk azt, hogy azokra, a kik valami nagyon aggasztó gyanú hatása alatt vannak, a szájuk ize szerint való beszédek megkapó hatással vannak eleinte, de utóbb mégis, ha törésre kerül a dolog, azt teszik, a mi megfelel érdekeinknek. Mi ugyanis azt mondtuk, hogy amott félelemből tartjuk az uralmat a kezeink közt, de viszont ide szintén félelemből azért jöttünk, hogy a viszonyokat barátainkkal egyetértőleg mennél szilárdabb alapokra fektessük, 4

nem hogy valaki rabigába kerüljön, de hogy inkább ennek a bekövetkezését meggátoljuk.

84 «S itt éppen nem hozható fel ellenünk az, hogy mi ti bennetek olyanok felett aggságoskodunk, a kikhez egyáltalában semmi közünk. Mert míg ti ép állapotban vagytok, s míg ti elég erősek vagytok a syrakusaiakkal való mérkőzésre, addig ezek kevésbbé lesznek képesek nekünk kárt tenni a peloponnesosiaknak nyújtott segítség által. S e tekintetből már nekünk nagyon is nagy közünk van hozzátok. S ugyancsak e miatt egészen rendén való eljárás az is, ha a leontioniakat hazájukba visszatelepíteni igyekezünk, még pedig nem tőlünk függő helyzetben, mint a minőben rokonaik velünk szemben Euboia szigetén vannak, hanem mennél erősebb állásban, hogy területükről, a mely a syrakusaiakéval határszomszéd, a mi érdekünkben mennél hatalmasabb csapásokat mérhesenek ezekre. Amott ugyanis magunk is elég erővel rendelkezünk ellenségeink ellen, s az ottani chalkisiak leigázásában, a melyhez viszonyítva az itteniek felszabadítására czélzó törekvésünk oly észszerűtlennek van mondva, érdekeink vezettek, a melyek azt követelték, hogy le legyenek fegyverezve s csak adót szedjünk tőlük, míg itt ugyanazok az érdekek azt szabják előnkbe, hogy a leontioniak s egyéb barátaink mennél függetlenebb helyzetben legyenek.

85 «Egy fejedelmi férfiúnak vagy egy uralkodó államnak semmi sem észszerűtlen, a mi érdekeinek megfelelő; családi, rokoni összeköttetés előtte csak annyit ér, a mennyire helyzetét szilárdítja s kénytelen a körülmények változása szerint kinek-kinek majd barátjává, majd ellenségévé lenni. Igy nekünk is itt nem az van érdekünkben, hogy barátainkat gyöngítsük, hanem az, hogy ellenségeink a mi barátaink hatalma következtében tehetetlenek legyenek. Ezt bárki is elhiheti. Még magukkal, az amott levő szövetségeseinkkel szemben is úgy érvényesítjük hatalmunkat, a mint minden egyessel szemben külön-külön legczélszerűbb; a chiosiak és a methymnabeliek csak hajókat szolgáltatnak, de különben a saját törvényeik alatt állanak; a legtöbbben ellenben erős nyomás alatt vannak s rendes adót kénytelenek fizetni; ismét mások, mint szövetségeseink, teljesen szabadok, bár szigetlakók

s bár ennek folytán könnyű volna reájok tenni a kezünket. Ennek az oka az, hogy szigeteink a Peloponnesost környező tengerben nagyon alkalmas pontokon fekszenek. Ennélfogva egészen természetes, hogy mi itt is úgy járunk el, a mint érdekeink s a syrakusaiakkal szemben való, fentebb említett aggodalmaink magukkal hozzák. Ezek a ti felettetek való uralom elnyerésére törnek, s azzal, hogy bennünket gyanúba hozni igyekeznek, csak azt akarják elérni, hogy titeket magukhoz csatolhassanak, hogy aztán nyílt erőszakkal, vagy azon elhagyatottság folytán, a melybe fogtok jutni akkor, ha mi innen minden siker nélkül távozzunk, a Sicilia feletti uralmat magukhoz rántsák. S ez be is fog következni okvetetlenül, ha hozzájuk álltok. Mert mi ez esetben ném egykönnyen bánhatnánk el oly nagy szövetkezettel, s ezek, ha mi nem leszünk itten, szintén nem lesznek erőtlenek veletek szemben.

«A ki azt hiszi, hogy ez nem így áll, azt maga a tény czáfolja meg. Ti ugyanis, midőn korábban minket ide igyekeztetek vonni, semmi más rémképet nem idéztetek előnkbe, mint azt, hogy ha mi titeket a syrakusaiak martalékává lenni engedünk, magunk jutunk veszedelmes helyzetbe. S az aztán sehogy sem volna összeegyeztethető a méltányossággal, ha ti most ugyanazokat az okokat, a melyekkel korábban bennünket meggyőzni igyekeztetek, nem találnátok alaposaknak, vagy pedig holmi gyanúperrel élnétek a miatt, hogy mi az ellenség erejének nagyságához képest nagyobb hadi erővel jelentünk meg. Ellenkezőleg, nektek a syrakusaiakkal szemben vannak okaitok a gyanakodásra. Nekünk ugyanis lehetetlen magunkat fenntartani Siciliában, ha ti mellénk nem álltok, s feltéve, hogy mi erkölcsileg oda találnánk sülyedni, hogy itt hódítókként lépnénk fel, még akkor sem volnánk abban a helyzetben, hogy állandólag megtartsuk hódításainkat részint a tengeri út hosszúsága miatt, részint pedig azért, mert nincs elegendő módunk arra, hogy szárazföldi erővel rendelkező nagy városokat megőrizzünk. Ellenben a syrakusaiak nem egy táborral, hanem egy várossal vannak állandóan a nyakatokon, a mely jelentékenyebb mindannál, a mit mi itt most felmutathatunk; továbbá folyvást terveket szőnek ellenetek, s ha szerét ejthetik, hogy belőlük egyet-mást megvalósítsanak, azt ki nem szalasztják a kezeik közül. Ezt, egyéb tényeket

4 itt nem említve, kimutatták a leontioniakon. S most elég vak-
 merők arra, hogy azok ellen, a kik eddig titeket támogatásban
 részesítvén, ellene működtek annak, hogy volők szemben Sicilia
 alattvalói helyzetbe jusson, benneteket szövetségésre hívjanak fel,
 5 mintha nektek oly csekély volna a belátásotok! Nem, mi sokkal
 igazságosabb alapon hívunk fel titeket arra, hogy legyetek gond-
 szabadulásokokra, a midőn egyszersmind arra kérünk, hogy azt az
 alkalmat, a melyet egymásnak teremthetünk, el ne szalaszszátok.
 Fontoljátok meg, hogy a syrakusaiak nagy számuknál fogva min-
 denkor lesznek oly helyzetben szövetségesek nélkül is, hogy titeket
 megtámadhassanak, nektek azonban nem sokszor lesz alkalmatok
 arra, hogy ellenök ily hatalmas szövetséges társaságában védekez-
 hessetek! Ha ti ezt gyanakvó tartózkodásból minden siker nélkül
 vagy épen verességgel kényszerítitek innen távozni, akkor lesz még
 idő, midőn szeretnétek ennek a hadaiból habár csak egy csekély
 részecskét is magatoknál látni a nélkül, hogy segíthetne már vala-
 mit, ha jelen lenne is.

87 «De hát se ti, kamarinabeliek, ne engedjétek magatokat
 ezek gyanúsító szavai által félre vezetetni, se pedig mások. Mi
 azokra vonatkozólag, a mik miatt oly gyanús szemmel néznek,
 bennünket, feltártuk előttetek a tiszta igazságot; szándékozunk
 azonban ezt előttetek rövidre fogva még egyszer elmondani, hogy,
 2 ha lehet, megnyerjük benneteket. Kinyilatkoztatjuk tehát, hogy
 | Hellasban fenn akartjuk tartani uralmunkat azért, hogy másnak az
 | uralma alá ne kerüljünk, de egyszersmind az itteni államokat
 szabadságukban megtartani szándékozunk, hogy ezeket fel ne
 használhassák a mi kárunkra; hogy továbbá kényszerítve látjuk
 magunkat arra, hogy több politikai feladat megoldásába fogjunk,
 mivel több oldalról kell magunkat őriznünk; végül hogy ide most
 is, mint korábban, az elnyomottak védelmére nem hivatlanul,
 3 hanem meghívás alapján jöttünk. Ne igyekezzetek nekünk, mint
 bírák, vagy épen mesterek, a mi már különben is bajjal jár, fagga-
 tódzásokkal állani elő, hanem azt, a mi nektek a mi sokoldalú
 politikai működésünk s eljárásunk módja folytán hasznokra
 válhatik, vegyétek el magatoknak a titeket illető rész gyanánt;
 s ne gondoljátok, hogy az mindenkinek egyformán kárára van,

hanem higyjétek el, hogy sokkal inkább a legtöbb hollen jó hasznát látja. Ugyanis mindenütt, még azokon a helyeken is, a melyekre a mi uralmunk nem terjed ki, az, a ki támadástól fél, s az, a ki másnak a meghódítására szó terveket, amaz annál a biztos reménynél fogva, hogy tőlünk segítséget nyer, az utóbbi attól a veszedelemtől való aggodás folytán, a melytől megjelenésünk esetére méltán tarthat, okvetetlenül oda jut, hogy ez utóbbi akarata ellenére is mérsékelt eljárást alkalmaz, amaz pedig minden nagyobb baj nélkül menekedhetik. Ne utasítsátok tehát vissza ezt a biztonságot, a mely jelenleg egyformán kínálkozik mind nektek, mind annak, a ki utána vágyakozik; hanem tegyetek úgy, mint a többiek, a kik mellénk álltak, s a helyett, hogy a syrakusaiakkal szemben folyvást őrizkednétek, cseréljétek szerepet, adjátok vissza a kölcsönt s lépjétek fel valahára támadólag is.»

Ekképen szólt Euphemos. A kamarinabeliek ebben a tárgyban 88
következőleg voltak hangolva: Érzelmek egészen az athéniek felé hajoltak; csak a miatt tápláltak aggodalmat, hogy uralmuk alá akarják hajtani Sziciliát; ellenben a syrakusaiak iránt folyvást tápláltak a határszomszédság folytán eddig állandóan táplált ellenséges érzületüket. Azonban attól sem kevésbé féltek, hogy ez utóbbiak, a kik hozzájuk oly közel esnek, még az ő segítségük nélkül is győzedelmeskednek. Ez vitte rá őket korábban arra, hogy azt a néhány lovast küldjék nekik. Ugyancsak e miatt a jövőre nézve azt határozták el magukban, hogy inkább a syrakusaiaknak teljesítenek jó szolgálatokat, de a lehető legkorlátoltabb mértékben. Azonban a jelenre nézve, hogy úgy ne lássék, mintha háttérbe szorítanák a syrakusaiakkal szemben az athénieket, holott a csatában ezek maradtak győztesek, abban állapodtak meg, hogy mindkettőnek teljesen egyforma választ adnak. E határozathoz képest nekik a következőket felelték: Mivel két oly hatalmasság van háborúba keveredve egymással, a kik nekik egyformán szövetségeseik, ők azt látják magukra nézve kötelességszerű magaviseletnek, ha egyiknek sem nyújtanak segítséget a másik ellen. Erre mind a két fél követői eltávoztak.

Ez után a syrakusaiak a maguk részéről minden hadi intézkedést megtettek, az athéniek pedig, a kik hadaikkal Naxosnál

- táboroztak, folytatták a síkelokkal megkezdett tárgyalásaikat, hogy
 4 mennél többet vonhassanak magukhoz közülök. Azoknál a síkeloknál, a kik a síkon laktak s syrakusai felsőség alatt álltak, nem sokra mentek; azok azonban, a kik nyílt falvakban, a sziget belsejében laktak s ekkor is, de korábban is mindig függetlenek voltak, kevés kivétellel mihamar hozzájuk álltak s hadaik számára érlelmi
 5 szereket szolgáltatottak, némelyek pedig még pénzt is. A hozzájuk állani vonakodók ellen az athéniek táborozáshoz fogtak s sikerült is némelyeket csatlakozásra kényszeríteniök, másokkal azonban nem boldogultak, mivel a syrakusaiak őrcsapatokat küldtek s segítséget nyújtottak azoknak. | Továbbá hadi flottájukkal Naxostól Katanához húzódtak, a hol a syrakusaiaktól felperzselt táborukat helyreállították s a téli időszak hátralevő részét el is töltötték.
- 6 Egyszersmind egy hadi hajót küldtek Karthagóba baráti viszony létesítése végett, ha ekkép sikerülne innen valami támogatásra szert tenniök; küldtek Tyrreniába⁶⁶ is, a hol némely városok hajlandóknak mutatkoztak a háborúban való részvételre. Küldtek Sicilia szigetén is követségeket minden felé, de különösen Egéstába azzal a felhívással, hogy küldjenek az ő szünükra anyyi lovat, a mennyit csak küldhetnek. Végül anyagot, téglát és vasat, s más egyéb szükséges eszközöket is szereztek Syrakusúnak ostromsánczczal való körülvételehez, hogy tavasz nyiltával nyomban belefoghassanak a had tovább folytatásába.
- 7 Az a követség, a melyet a syrakusaiak Korinthosba és Lakedaimonba indítottak el, út közben igyekezett az italiabelieket arra bírni, hogy ne legyenek tétlen szemlélői az athéniek részéről történő dolgoknak, mivel ezekben reájuk nézve is veszedelem rejlik. Korinthosba való érkezése után megbízatásának teljesítéséhez fogott s azzal a kérelemmel lépett fel, hogy a korinthosiaiak rokoni viszonyukra való tekintetből küldjenek segítséget a syrakusaiaknak.
- 8 Erre a korinthosiaiak nyomban elhatározták, hogy a mennyiben tőlük fugg, teljes igyekezettel segedelmökre lesznek; ezen kívül egyszersmind e követséggel követeket is küldtek a lakedaimoniakhoz, hogy igyekezzenek rábeszélni őket arra, hogy itt nyiltabban folytassák az athéniekkal az ellenségeskedést s Siciliába is küldjenek valami segítséget. | Midőn e követségek Korinthosból Lakedai-
- 9

monba érkeztek, épen akkor jutott el ide Alkibiades is menekült társaival. Ez fentebb említett elmenekülése után Thurioi területéről egy kalmárhajón nyomban átkelt az elisi területen fekvő Kyllenébe, majd pedig innen maguktól, a lakedaimoniaktól nyert meghívásra Lakedaimonba ment, miután teljes sértetlensége felől ünnepélyesen biztosították; mert máskülönben a mantineiai ügyben véghez vitt dolgok miatt nem mert volna itt megjelenni. Ekkép megtörtént az, hogy a lakedaimoniak népgyűlésében Alkibiades ugyanazt javasolta, a mit itt ugyanekkor a korinthosiaiak és a syrakusaiak akartak elérni. Mivel az ephorosok és a kormány többi tagjai csak arra voltak hajlandók, hogy Syrakusába követséget küldjenek, a mely gátolja meg a syrakusaiaknak az athéniakkal való minden egyezkedését, de tettelegesen segítséget nem szándékoztak nyújtani, Alkibiades fellépett s a következő beszéddel igyekezett a lakedaimoniakat feltüzelní s tettekre serkenteni:

«Mindenek előtt kénytelen vagyok a saját magamra szórt rágalmak felől szólni előttetek, hogy ellenem irányuló gyanakodásból a közérdekben teendő előterjesztésemet kedvezőtlenül ne fogadjátok. Az én őscim a veletek való vendégbaráti viszonyukat bizonyos sérelmek miatt megszakították; én azonban újra felelevenítettem s nektek, egyebeket nem említve, főkép pylosi szerencsétlenségekben igyekeztem szíves szolgálatokat teljesíteni. Én ezt az irántatok való barátságos érzületemet még mindig tápláltam, midőn ti az athéniakkal való egyezkedés alkalmával politikai ellenfeleim hatalmát gyarapítottátok az által, hogy azoknak a közreműködésével folytattátok tárgyalásaitokat, engem pedig megszégyenítettetek. Én ennek folytán feljogosítva éreztem magamat mindazoknak a károknak a megtételére, a melyeket nektek a mantineiaiakkal és az argívokkal való összefogózkodással, s egyebekben is ellenetekre járva okoztam. S ha valaki akkor, midőn az én működésem szomorú következéseit szenvedte, el volt is keseredve irántam, az most, elfogúlatlanúl tekintve a dolgot, engedje magát más gondolatra téríttetni. Ha talán ismét valaki a miatt táplál irántam kedvezőtlen véleményt, mivel a demokratikus elvek iránt voltam nagyobb hajlandósággal, az szintén higgye el, hogy ezen az alapon vajmi kevés oka van elfogúlnak lenni irántam. Mi⁶⁷

ugyanis örökös ellenkezésben állunk a zsarnoksággal. Mindaz pedig, a mi a korlátlan egyuralommal szemben áll, a nép közös neve alatt foglaltatik össze. Innen maradt meg nálunk az az irány, hogy a tömeghez vonzódjunk. S mivel egyszersmind hazánk alkotmánya demokratikus volt, sokféle tekintet azt szabta előnkbe, hogy a létező viszonyokhoz alkalmazkodjunk. Azonban az állam ügyeinek intézésében mindig nagyobb mérséklettel igyekeztünk eljárni, mint a divatos féktelenség magával hozta volna. Mások voltak azok, a kik a csőceseléket régibb időkben is, most is, boldogtalan tettek elkövetésére bujtogatták, a kik épen végre engem is hontalanná tettek. Mi ellenben az összes polgárságnak álltunk az élén, a midőn azt tartottuk kötelességünknek, hogy az állam azt az alkotmányformát tartsa meg, a mely mellett a hatalom és szabadság legmagasabb fokára jutott s a mely hagyományszerű. A mi már azt illeti, hogy az *a nép uralma* mit jelent, azzal közöttünk mindaz, a kinek kellő belátása van, tisztában lehet, s a mi engem illet, ha valaki, én tudnék annak a dolgaiból hosszú bűnlajstromot összeállítani, ha ugyan lehetne új dolgot felhozni egy oly esztelenségről, a melyre nézve mindenki egyező véleményen van. Mindamellett azt, hogy ezen valamit változtassunk, kockázatattal járó dolognak tartottuk addig, míg ti, mint ellenfeleink, a nyakunkon voltatok.

90 «A reám szórt rígalnak íme ezekből erednek. Most már ismerkedjete meg azzal a tárggyal, a mely felől nektek tanácskoznotok kell, nekem pedig, ha valami tekintetben többet tudok, 2 előterjesztést kell tenni. Mi, athéniek, egy hajóhaddal Siciliára törtünk azzal a szándékkal, hogy, ha lehet, legelsőben ezt igázzuk le, ez után pedig az italiai államokat. Majd aztán részint a karthágóiak uralma alatt állókra,⁶⁸ részint pedig magára Karthagóra is 3 támadást akartunk intézni/ Ha ez mind, vagy legalább nagy részben meghódol, abban az esetben szándékoztunk a Peloponnesosra törni, miután az ottani, hatalmunk alá kerülő hellen államokból meggyarapítottuk erőnket, a melyet nagy számú zsoldos sereggel is szaporítottunk volna oly barbarok közül, a minők az iberek és mások, a kik a barbarok közt közelismerés szerint a legvitézebbek. Egyszersmind hadi hajóinkhoz jó sokat építettünk volna, mivel

Italia bővében van a fának, s ezekkel mi a Peloponnesost minden pontján körülrajzottuk volna. S ekkép egyszersmind a száraz felől a szárazföldi hadakkal ott, a hol alkalmasnak mutatkozhatott, a városokat részint rohammal, részint szabályszerű ostrommal elfoglalni igyekeztünk volna. Azt reméltük, hogy ezen az úton mihamar készen leszünk a háborúval, s ez után az összes hellenség felett uralkodhatunk. Pénzt és élelmi szert, hogy e tekintetben minden esetre nézve jó helyzetben legyünk, már az ott elfoglalt országok is elegendő mennyiségben szolgáltatottak volna az itteni segédforrások felhasználása nélkül. 4

«Ime itt van az az egész terv, a melyet a hajóhad elindításával magunk elé tűztünk. Ezt oly ember tárja előtökbe, a ki ennek minden részletét a legpontosabban ismeri. Ezt, ha csak lehet, az ott maradt vezérek szintén igyekeznek végrehajtani. Már most azt akarom előttetek kimutatni, hogy ha ti segítségre nem mentek, Sicilia nem lesz képes tartani magát. A siciliabelieknek nincs valami különös nagy gyakorlottságuk, de ha összes erejüket egyesíteni tudnák, még így is sikerülne megmenekedniök. Azonban a syrakusaiak már magukban elvesztettek egy csatát, oly csatát, a melyben összes hadi népük részt vett; ezek a tengeren sem mehetnek mérkőzésre; így magukban nincsenek oly helyzetben, hogy az athéniek ott levő hadi erejének ellenállhassanak. Ha pedig már ez a város elesett, kezükön van az egész Sicilia, s rá nyomban Italia is. S így az a veszedelem, a mely, mint az imént említettem, onnan titeket fenyeget, mihamar a nyakatokba szakadhat. Ennélfogva senki ne képzelje, hogy mostani tanácskozásunk csak Sicilia felől foly. Ellenkezőleg, Peloponnesos sorsán is aggódhattok, ha a kellő intézkedéseket hamarosan meg nem teszitek. Ezek pedig a következők: Küldenetek kell oda hajóhadat oly hadi néppel, a mely az evezősök dolgát útközben maga lássa el s ott egyszerre mint nehéz fegyverzetű gyalogság tűnjék elő; továbbá meg kell tennetek azt, a mit én még egy hadseregnél is hasznosabbnak tartok; nevezetesen küldenetek kell oda egy spartai férfit vezérül, a ki az ottani népet rendbe hozza, az ellenszegülőket erre rákényszerítse. Ezzel azoknak a bátorságát, a kik már most is barátaitok, fokoznátok, az ingatagok pedig kevesebb tartózkodással 91 2 3 4

- 5 csatlakoznának. Egyidejűleg a hadat itt egész nyíltan meg kell újítanotok, hogy a syrakusaiak, látván azt, hogy ügyöket komolyan felkaroltátok, annál szilárdabban tartásik magukat, az athéniek pedig az övéiknek mennél kevesebb erősítést küldhessenek.
- 6 Továbbá Dekeleiót Attikában meg kell erősítenetek, mert épen ez az, a mitől az athéniek folyvást a legjobban félnek; ez az, a miről azt hiszik, hogy csak ezzel az igen érzékeny csapással nem voltak még sujtolva ebben a háborúban. Pedig semmivel sem mérhet az ember ellenségére hathatósabb csapást, mint azzal, a melyről észre veszi s megbízható forrásból tudja, hogy az az, a melytől a legjobban fél. Mert nagyon természetes, hogy kiki maga tudja legjobban, hogy mely oldalról van oka a legérzékenyebb csapástól
- 7 félnie. Azokból a hasznokból, a melyek e hely megerősítése által ti reátok, valamint azokból a károkból, a melyek az ellenségre háramlanak, hogy több jelentéktelenebbet mellőzzek, a legfontosabbakat a következőkben emelem ki: Először is azoknak a birtokoknak a felszerelése és haszna, a melyek a vidéken vannak, nagy részben vagy kész zsákmány gyanánt fog előttetek állani, vagy pedig magától rendelkezésetek alá fog jutni. Továbbá a laureioni ezüstbányák jövedelmeitől mindazzal a pénzzel együtt, a melyek részint magáról a vidékről, részint a törvényszékektől foly be nekik, nyomban el fognak esni. De különösen az adók fognak szövetségeseiktől rosszul befolyini nekik, mivel ezek, mihelyt látják, hogy ti a háborút a legnagyobb nyomatékkal folytatjátok, e részben való kötelezettségüket csak fél vállról fogják venni.
- 92 «Hogy pedig mindez mihamar és a kellő buzgalommal legyen foganatosítva, az ti töletek függ, lakedaimoniak. Mert hogy kivihető, arról erősen meg vagyok győződve, s nem hiszem, hogy
- 2 felfogásom hibás volna. Csak arra kérlek benneteket, hogy engem azért senki el ne ítéljen, hogy míg ez előtt hazámat forrón szerető polgárnak lehetett tartani, most annak a legnagyobb ellenségeivel együtt oly keményen ellene járok, se pedig beszédemet oly gyanús szemmel ne tekintse, mintha ez egyszerűen csak egy hazájából
- 3 elüldözött embernek a heves kifakadása volna. Mert én lemondtam ugyan hazámról azoknak a gonoszsága folytán, a kik elüldöztek, de arról nem, hogy nektek jó szolgálatot tegyek, ha rám hallgatni

hajlandók vagytok ; s nem az a nagyobb ellenség, a ki ellenfelének kárt igyekszik tenni, mint ti cselekedtetek, hanem az, a ki barátját arra kényszeríti, hogy ellenséggé legyen. Szeretetem hazám iránt 4 nem terjed ki annak ellenem kezdett üldözéseire is, hanem csak addig tart, míg én polgári jogaimat bátorsággal élvezhetem benne. S a mint én tekintem a dolgot, nem az én valósággal létező hazám ellen müködöm, hanem inkább elvesztett hazámat igyekezem visszaszerezni. Nem az szereti igazán hazáját, a ki annak igazságtalan úton való elvesztése után nem bir ellenségesen fellépni ellene, hanem az, a ki hazája után való epekedésből minden esz- 5 közt megragad arra, hogy ismét visszanyerhesse. Ennélfogva, lakedaimoniak, megvárom tőletek, hogy minden vállalatotokban, bármily veszedelmesek és saslódással járók is, egész bátran rendelkeztek velem ; s gondoljatok ekkor arra, a mire ily esetben mindenütt hivatkozni szoktak, hogy tudniillik ha én ellenség ellenség létemre sok kárt okoztam, szintén képes lehetek nektek, ha veletek baráti viszonyban állok, elegendőképen hasznokra is lenni. Mert én az athéni viszonyokat gyökeresen ismerem, ti felőletek pedig volt alkalmam ítéletet formálni magamnak. S most gondoljátok meg, hogy a legmesszebbre vágó fontosságú tárgy van előttetek. Ne húzódozzatok se a Siciliába való sereg-küldéstől, sé pedig az Attikába való betöréstől. Ti amott egy kis segítő had oda vetésével nagy hatalmat fogtok megmenteni, az athénieknek pedig mind jelenlegi, mind jövőbeli hatalmát megsemmisítitek, s ez után magatok bátorságban fogtok lakozni, az egész Hellas felett pedig ennek önkénytes beleegyezésével, nem erőhatalommal, hanem jóssággal fogjátok viselni a vezéri szerepet.»

Ekképen szólt Alkibiades. A lakedaimoniak maguk is gon- 93 doltak ugyan már ez előtt arra, hogy Athén ellen táborozáshoz fognak, de még mindig halogatták a dolgot s késlekedtek. Ekkor azonban az Alkibiades előterjesztésére, a ki nekik mindent oly tisztán a szemök elé állított s a kinek hitők szerint mindezekről a legalaposabban kellett tájékozva lennie, nagyon neki buzdultak. Ezért már Dekeleia megerősítésén jártatták az eszöket, valamint 2 azon, hogy Siciliába is nyomban segítséget küldenek. A syrakusai-aknak a Kleandridas fiát, Gylippost rendelték ki vezérül, s meg-

hagyták neki, hogy ezeknek, valamint a korinthosiaknak a követivel is értekezzenek s aztán úgy járjon el, hogy a körülményekhez képest a lehető leggyorsabban mennél hathatósabb segítség nyújtassék a syrakusaiaknak. Gylippos azt kívánta a korinthosiaktól, hogy neki nyomban küldjenek két hajót Asinéhez,⁶⁸ a többinek a felszereléséhez pedig, a melyeket még kiállítani szándékoznak, szintén lassanak hozzá, hogy a kellő időben készek legyenek a tengerre szállani. Ezek elintézése után a követségek Lakedaimonból haza távoztak.

4 Ez alatt haza érkezett Siciliából az athénieknek az a hajója is, a melyet a vezérek pénzért és lovasságért küldtek el. Az athéniak az üzenet meghallgatása után nyomban elrendelték, hogy a hadak részére tartáspénz, továbbá lovasság küldessék. Ez a téli időszak ezzel végére ért, egyszersmind tizenhetedik éve végződött be ennek a háborúnak, a melynek a történetét Thukydides megírta.

94 A Siciliában levő athéniak a következő nyári időszakban tavasz nyiltával⁷⁰ nyomban felkerekedtek Katanától és elhajóztak a siciliai Megarához, a melynek a lakosait, a mint már fentebb⁷¹ elmondtam, a syrakusaiak a Gelon uralkodása alatt elűzték s területét maguk foglalták el. E helyen kiszálltak, a területet feldúlták s a syrakusaiaknak egy itt levő erősített helyére támadást intéztek, de nem foglalták el. Majd erre szárazon és vizen a Terias folyóhoz⁷² nyomultak; itt szintén kiszálltak, a sikságot dúlták s a rajta levő életet tűzzel megsemmisítették. Ekkor egy kis syrakusai csapatra bukkantak, a melyből néhány embert leöltek; diadaljel emelése után ismét hajóikra tértek s Katanához hajóztak, a hol élelmi készletet vettek magukhoz s aztán összes hadaikkal Kentoripa ellen mentek, a melyet egyezség útján megnyertek; innen elhúzódtak s elhamvasztották az inessabeliek és a hybliaiak életneműit. Ez után visszatértek Katanához, a hol az Athénből kért lovasokra találtak, a kik szám szerint kétszázötvenen voltak, felszereléssel, de lovak nélkül, mivel úgy gondolkoztak az otthoniak, hogy ezek számára Siciliában is lehet lovakat szerezni. Érkezett ekkor ezekkel együtt még ötven lovas nyilazó és háromszáz ezüst talentum.⁷³

Ugyanezen a tavaszon a lakedaimoniak Argos ellen fogtak 95
 táborozáshoz s Kleonaiig nyomultak; innen azonban, mivel föld-
 rengés támadt, visszahúzódtak. Erre az argivok a thyreai területre
 törtek be, a mely az övékkel határszomszédos, s itt a lakedaimo-
 niaktól sok zsákmányt ejtettek, úgy, hogy nem kevesebbet, mint
 huszonöt talentumot⁷⁴ árultak belőle. Ugyanebben a nyári időszak- 2
 ban, nem sokkal ez után Thespiában a néppárt felkelt azok ellen,
 a kik a kormányt kezökben tartották, de sikertelenül, mert Thebá-
 ból segítő sereg jelent meg, s ekkor egy részüket elfogdosták, más
 részük pedig Athénbe menekült.

A syrakusaiak értesültek arról, hogy az említett lovasok az 96
 athéniek számára megérkeztek, s hogy ezek már az ő megtámadá-
 sakra készülődnek; ehhez képest tehát e nyári időszakban intéz-
 kedések tételéhez fogtak. Nevezetesen akkép gondolkoztak, hogy
 az athénieknek bajos volna őket ostromzár alá venni addig, míg
 Epipolainak, egy meredek s szorosan városuk felett emelkedő
 magaslatnak uraivá nem lesznek, még ha nyílt csatában diadalmas-
 kodnának is; ennél fogva elhatározták, hogy a magaslatra vezető
 utakat megszállják, hogy az ellenség ide fel ne hatoljon rajtuk,
 még mielőtt ők észrevehetnék; mivel más pontokon ez nekik 2
 egyszerűen lehetetlen volna. E hely ugyanis a többi részein olda-
 laival meredeken emelkedik a magasba, a város felé azonban úgy
 hajlik, hogy ebben minden tisztán látható róla. Ezt a syrakusaiak
 épen azért is nevezték el Epipolainak, mivel a többi fölé emelke-
 dik. Miután tehát a vezéri tisztet Hermokrates társaival együtt 3
 tényleg átvette, a syrakusaiak összes fegyverfogható emberei ki-
 vonultak egy hajnalban az Anapos folyam melletti rétségre s itt
 hadi szemle volt, a midőn mindenek előtt egy hatszáz főnyi nehéz
 fegyverzetű gyalog csapatot állítottak össze válogatott katonák-
 ból, a mely felett Diomilos, egy androsi politikai menekült nyerte
 el a vezérletet. E csapatnak Epipolai fedezése lett a feladata,
 továbbá az, hogy bármely más tekintetben álljon elő az oltalom
 szüksége, gyorsan összegyülekezve, nyomban kéznél legyen. Azon 97
 az éjszakán, a melyre a syrakusaiak hadi szemléjének a napja
 következett, a nélkül, hogy ezek valamit sejtettek volna, az
 athéniek már összes hadaikkal elindultak Katanától s egy Leon

nevű helynél állapotok meg, a mely hét vagy nyolcz stádiumnyira⁷⁵ esik Epipolaihoz. Itt szárazföldi csapataikat a partra tették, hajóikkal pedig Thapsosnál szálltak horgonyra. Ez a Thapsos egy oly félsziget, a mely keskeny földnyelvet képezve messze benyúlik a tengerbe s Syrakusától sem szárazon, sem tengeren nem messze esik. Az athéniek tengeri hada tehát Thapsosnál vesztegelt s ezt a száraztól sánczkarózáttal elzárta; ellenben a szárazföldi csapatok Epipolai felé nyomultak a legnagyobb sietséggel s rá az Euryeloson⁷⁶ át fel is hatoltak, még mielőtt a syrakusaiak, a kik a rétségen voltak, megsejdíthették s ott teremhettek volna. A mint azonban észrevették, igyekezett mindenikük, de különösen Diomilos a vezetése alá rendelt hatszáz emberrel, oly gyorsan, a mint csak bírt, a helynek védelmére rohanni. A rétség addig a helyig, a hol az ellenséget elérhették, nem kevesebbre, mint huszonöt stádiumnyira⁷⁷ esett. Mivel ekkép támadásukat meglehetősen rendetlenségben intézték, Epipolainál vereséget szenvedtek s kénytelenek voltak behúzódni városukba. Ebben az ütközetben Diomilos körülbelöl háromszázadmagával a csatatéren maradt. Az athéniek ezután diadaljelet emeltek, a syrakusaiaknak halottaikat fegyverszünet engedélyezése mellett kiadták s a következő napon maga, a város ellen bocsátkoztak alá. Mivel a syrakusaiak nem nyomultak ki eléjük, visszahúzódtak s Labdalonon, Epipolainak Megara felé eső, legmeredekebben emelkedő s legmagasabb ormán, várdát emeltek, hogy valahányszor csak elő akarnak nyomulni akár a végből, hogy csatát vívjanak, akár, hogy ostromsánczot emeljenek, legyen hely, a hol hadi szereiket és pénzüket biztonságba helyezhessék. —

98 Nem sokkal ezután érkezett az athénieknek Egestából háromszáz lovas, továbbá a sikeloktól, a naxosiaktól és némely más helyekről összesen száz; ezekhez járult az athénieknek maguknak már meglévő kétszázötven lovasa, a kiknek a számára részint az egestaiaktól és katanabeliektől kaptak, részint vásárlás útján szereztek lovakat; s ekkép az athénieknek mindössze hatszázötven lovas gyűlt össze. Az athéniek, miután Labdalonon őresapatot állítottak fel, Sykéhez⁷⁸ nyomultak, a hol megszálltak s nagy gyorsasággal egy körsáncz emeléséhez fogtak. Az a nagy lamarság, a melylyel a

körsáncz emelkedett, a syrakusaiakat nagyon megdöbbsentette, elannyira, hogy elhatározták, hogy ennek a megakasztása végett kivonúlnak s csatát ajánlanak az ellenségnek. Már rendezkedni is kezdett a két fél az ütközetre egymással szemben, a midón a syrakusai vezérek azt vették észre, hogy hadaik szét vannak szakadozva s a csapat-testekben csak nagy ügygyel-bajjal állítható helyre az összefüggés; e miatt összes csapataikat ismét visszavonták a városba, egy lovascsapat kivételével. Ez igyekezett aztán az athéniakat meggátolni abban, hogy követ hordjanak s messzebb elszéledessenek; azonban az athénieknek egy nehéz fegyverzetű gyalog hadosztálya az összes lovassággal együtt támadást intézett rá, megszalasztot'a s egy részét leölte. Az athéniak e lovassági ütközet emlékére diadaljelet emeltek.

A következő napon az athéni hadak egy része a körsáncz északi oldalán sáncz emelésével foglalkozott; a másik rész ez alatt követ és fát hordott össze, a melyet az úgynevezett Trogilos⁷⁹ felől halmozott fel tovább és tovább, a merről a legrövidebb irányban lehetett a nagy kikötő felé a várost elzáró sánczot felhányani. Ekkor a syrakusaiak, legfőképp Hermokrates vezérok tanácsára, nem szándékoztak többé az athéniakkal szemben összes hadaikkal nyílt ütközetben dönteni; jobbnak látták e helyett sánczot hányani keresztben azzal az iránynyal, a melyben azok az ostromövet vezetni szándékoztak; ekkép ők, gondolták ha a munkával hamarabb készen lehetnének, az athéniakat elrekeszthetnék; s ha ezek őket e munkálkodásukban meg akarnák gátolni, hadaiknak csak egy részét küldhetnék eléjük; s ha aztán ő nekik jó eleve sikerülne elfoglalni a megközelíthető pontokat, ezeket sánczkarózáttal elkeríthetnék s ekkép az athéniak előtt elzárhatnák; ezek ellenben kánytelenek volnának felhagyni a sánczpítéssel s összes hadaikkal ő ellenök fordúlni. Ennélfogva ki is mentek s városuktól kezdve a körsánczon alul egy keresztcsáncz hányásához fogtak s ezt fatornyokkal rakták meg, a melyekhez a szent ligetektől vagdosták ki az olajfákat. Az athéniak hajóhada még nem húzódott át Thapsostól a nagy kikötőbe. Ennélfogva a syrakusaiak még urai voltak a partvidéknek s az athéniak Thapsostól a szárazon szállították szükségleteiket. A syrakusaiak már annyira haladtak, hogy

- azt hitték, hogy elég hosszú ellensánczuk van hányva és ezölöpkarózáttal ellátva. — Az athéniak nem csaptak rájuk meggátlás céljából részint azért, mert attól féltek, hogy ha megosztják erejüket, a syrakusaiak sikert vívnak ki ellenök, részint azért, mert szintén siettek a maguk ostromsánczának az építésével. Ennélfogva a syrakusaiak egy hadosztályt hagytak az építmény fedezésére s vissza húzódtak városukba. Ez után az athéniak megrongálták azokat a csatornákat, a melyek a syrakusaiaknak a föld alatt ivó vizet vezettek, majd dél tájban meg lesték azt az időpontot, a melyben a syrakusaiak közül legtöbbben húzódtak sátrakba; ilyenkor, úgy látták, némelyek még a városba is távoztak, azok pedig, a kik a sánczkarózat körül örködtek, hanyagul teljesítették e tisztókat. Ekkorra maguk közül háromszáz embert szemeltek ki, s a könnyű fegyverzetűek közül különösen kiválasztott embereket adtak hozzájuk nehéz fegyverzettel ellátva, s ezeknek meghagyták, hogy rohanlépésben nagy hirtelenséggel rontsanak az ellensánczra. Ez alatt abból a két részből, a melyre az athéni hadak osztva voltak, egyik az egyik vezér alatt a város közelébe nyomúlt, hogy az ellenség rohamát, ha kitörne, felfogja, a másik pedig a másik vezérrel a várfal kis kapujánál emelt sánczkarózáthoz hatolt. A háromszáz főnyi csapat az első rohamra el is foglalta a sánczkarózatot. Ennek az őrsége kénytelen volt odahagyni a helyét s Temenites külső erődítéseibe vonulni. Az athéni hadak ennek a hátráló őrsapatnak a sarkába estek s vele együtt szintén behatoltak ide. Azonban alighogy bejutottak, kiszorították őket a syrakusaiak, a midőn néhány argív, s egy-két athéni harcász életét is vesztette. Ezután az egész hadsereg visszahúzódott az ellensánczhoz s széthányta, a sánczkarózatot kirángatta s a saját táborába hordta el, azután pedig diadaljelt emelt.
- 101** Az athéniak a következő napon körsánczuktól a mocsáros lapály felett azon a meredek lejtőn vontak sánczot, a mely Epipolai felől a nagy kikötő irányában esik s a honnan alábocsátkozva a legrövidebb irányban lehetett a síkon és a mocsáron keresztül a nagy kikötő felé sánczot vonniok. Ez alatt a syrakusaiak kimenvén, szintén új sánczkarózat készítéséhez fogtak a mocsáron keresztül, s mellette árkot is vontak, hogy ekkép az athéniakra nézve lehe-

tetlenné tegyék a sáncznak a tengerig való kiépítését. Ezek azon- 3
 ban, mihelyt a magaslaton készen voltak munkájukkal, szintén
 újra megtámadták a syrakusaiak sánczkarózatát és árkolatát, s
 meghagyták a hajóhadnak, hogy Thapsostól hajózzék át a syra-
 kusaiak nagy kikötőjébe, maguk pedig pitymallat körül alábocsátkoz-
 tak a síkra s a mocsáron ott, a hol ez sárnemű volt s legtöbbet
 meg birt, lerakott deszkák és ajtók segítségével áthatoltak s reg-
 gelre a sánczkarózatot és az árkot elfoglalták egy kis darab híján,
 a melyet utóbb szintén hatalmukba kerítettek. Ekkor ütközet 4
 fejtett ki, a melyben az athéniek maradtak győztesek. A syra-
 kusaiak részén a jobb szárny a város felé futott, a bal szárny pedig
 az Anapos folyó bal partja mentén.⁸⁰ Ez utóbbi előtt a háromszáz
 kiszemelt emberből álló athéni csapat el akarta állani az átmenet-
 telt; e végből igyekezett a hidat futva elérni. Ez megdöbbsentette 5
 a syrakusaiakat, s mivel lovasságuknak a nagy része velük volt,
 rácsaptak erre a háromszáz főnyi csapatra s meg is szalasztották,
 egyszersmind az athéniek jobb szárnyának is neki estek. Hirteleni
 támadásuk a jobb szárnyon álló első gyalog hadosztályt szintén
 zavarba hozta. Ennek láttára Lamachos az athéniek balszárnyáról 6
 segítségre sietett egy kis nyilas csapattal és a magához vont
 argívokkal. Hanem a mint egy árkon átment, ennek a partján
 néhányadmagával, a kik vele együtt léptek át, külön kapta az
 ellenség s öt vagy hat emberével együtt levágta. Ezeket a syra-
 kusaiak gyorsan felkapták, még mielőtt az athéniek oda érkezhét-
 tek volna, s a folyam tulsó partjára biztos helyre vitték, maguk
 pedig visszavonultak, mivel már velök szemben az athéniek többi
 hadai is támadólag bontakoztak. Ez alatt azok, a kik közülök 102
 mindjárt eleinte a város felé menekültek el, a történtek láttára
 újra neki bátorodtak s visszafordultak az utánuk nyomuló athé-
 niekre, egyszersmind az Epipolainál levő ellenséges körsáncz ellen
 küldtek egy részt maguk közül abban a reményben, hogy védők
 nélkül kapják s így hatalmukba ejthetik. S ennek egy tiz plethron 2
 terjedelmű⁸¹ előre tolt sánczművét sikerült is elfoglalniok és szét-
 hányniok; magától azonban a körsáncztól távol tartotta őket
 Nikias, a ki ez ütközetből betegsége miatt elmaradt s ekkor épen
 itt tartózkodott. Midőn látta, hogy védők hiányában a körsáncz

másképp meg nem tartható, meghagyta a tábori szolgáltnak, hogy az ostromszereket s mindazt a fát, a mely a áncz előtt volt
3 lehányva, gyűjtsák fel. Ez a várt sikert meghozta. A syrakusaiak a tűz miatt nem mertek tovább közeledni s visszavonultak, mert már ekkor azok az athéniek, a kik a syrakusaiakat a tenger felé üzték, a sánczok védelmére közeledtek, de másfelől a hajóhad a meghagyáshoz képest Thapsos felől érkezve, szintén épen ekkor
4 futott be a nagy kikötőbe. Alig pillantották meg ezt a magasabb ponton álló syrakusaiak, gyorsan a városba vették magukat, valamint többi összes hadaik is, s minden reményről letettek arra nézve, hogy meglevő erejükkel képesek volnának meggátolni a
10³ körsáncztól a tengerig húzódó ostromsáncz kiépítését. Ezután az athéniek diadaljelet emeltek, a syrakusaiaknak fegyverszünet engedélyezése mellett kiadták halottaikat, egyszersmind átvették a Lamachos testet azokéval együtt, a kik vele a csatatéren maradtak. S miután már ekkor egész szárazsi és tengeri erejük ott volt, a syrakusaiakat Epipolaitól és a meredek lejtőtől kezdődő s a
2 tengerig húzódó kettős sánczczal elzárták. Élelmi szerek Italia sok különböző partjairól érkeztek hadaik számára; jöttek továbbá nagyszámú fegyveres csapatok szövetségi gyámolítás nyújtására a sikeloktól, a kik még eddig tartózkodó állást foglaltak el; jött
3 még Tyrrheniából is három ötvenevezős bárka. S minden úgy kezdett folyni, hogy reményök valósulását várhatták. Ugyanis a syrakusaiak, miután nekik a Peloponnesos felől sem jött semmi segítség, elvesztettek minden reményt arra nézve, hogy háború útján valaha menekedhetnének, s kiegyezkedésre irányuló tárgyalásokat folytattak mind maguk között, mind Nikiassal; mert a Lamachos
4 eleste után ez egymaga vitte a vezérletet. Azonban nem jött létre semmi végérvényes határozat, hanem mint az oly embereknél szokás, a kik megvannak akadva s oly szorongatás alá kerülnek, a minőben még addig nem voltak, csak értekezletek és értekezletek folytak egy felől Nikiassal, másfelől különösen magában a városban. Mert szerencsétlenségeiket még az is tetézte, hogy némi gyanut tápláltak egymás iránt is. Le is tették vezéreiket, a kik alatt ez a baj a nyakukba szakadt; mert úgy vélekedtek, hogy ezek rossz szerencséje vagy áruló maguk viselete miatt érték őket a

veszteségek, s helyettük másokat választottak, Heraklides⁸² Euklest és Telliast.

Ez alatt a lakedaimoni Gyliппos a korinthesi hajókkal már¹⁰⁴ Leukasnál volt azzal a szándékkal, hogy a lehető leggyorsabban segítséget visz Siciliába. Mivel azonban ijesztő hírek érkeztek ide, a melyek egyértelműleg mind arról a merőben valótlan dologról szóltak, hogy Syrakusa már teljesen körül van zárva, Gyliппos Siciliára vonatkozólag minden reménységről letett s csak Italiát akarta megmenteni.⁸³ Ennélfogva a korinthesi Pythen társaságában két lakedaimoni és két korinthesi hajóval az ioniai öblön a lehető leggyorsabban átkelt Tarentumba, míg a korinthesiak a maguk tíz hajójával, továbbá két leukasival és három amprakiabelivel később, csak akkor szándékoztak utána menni, ha majd ezeknek a felszerelésével készen lesznek. Gyliппos Tarentumból Thurioijal² tárgyalásokat kezdett s felmelegítvén azt a viszonyt, a melyben atyjának itteni polgárkodása folytán⁸⁴ e várossal állt, igyekezett ezt a maga részére vonni. Miután ez nem sikerült neki, felszedte a horgonyt s Italia partja mentén tovább vitorlázott. Midőn azonban a terinai öböl⁸⁵ irányában volt, elsodorta a szél, a mely itt észak felől roppant erővel szokott fújni s kihajtotta a nyílt tengerre. Itt egy új, ellenkező irányú heves szél ragadta meg s verte vissza Tarentumhoz. E helyen aztán viharrocsolta hajóit a partra vonatta s kijavíttatta. Nikias hallotta ugyan, hogy Gyliппos közele³ dik, de mit sem törődött vele, mivelhogy a hajói csekély számmal voltak. Így voltak vele a thurioibeliek is. Úgy tünt fel nekik, mint a ki inkább csak kalózkodásra van felkészülve, s e miatt semmit sem tett senki arra, hogy magát vele szemben védje.

Ebben a nyári időszakban, ugyanebben az időtájban⁸⁶ be-¹⁰⁵ csaptak a lakedaimoniak szövetségeseikkel együtt az argosi területre s nagy részét feldúlták. Ekkor az athéniek egy harmincz hajónyi hajóhaddal segítségére mentek az argivoknak s oly lépést követtek el, a melylyel a közöttük és a lakedaimoniak közt fennálló szerződést szeme szöktében megsértették. Eddig ugyanis azok,² a miket Pylosból követtek el, csak rabló portyázások voltak, s azon kiszállásaikkal is, a melyekre az argivok és mantineibeliek szövetségeseiként vállalkoztak, nem annyira a tulajdonképeni lakedai-

moni területet, mint a Peloponnesos többi vidékeit háborgatták ; s bár az argívak többször nógatták őket arra, hogy szálljanak ki már egyszer a lakedaimoni területre is, hogy ebből ő velök együtt ha csak egy csekély kis részt is pusztítsanak, s ezután húzódjanak el: ezt még nem voltak hajlandók megtenni. Ekkor azonban Pythodoras, Laispodias és Demaratos vezérlete alatt kiszállásokat intéztek Epidauros Limerára, Prasiaira s több más helyre. S ezzel aztán a lakedaimoniaknak csak még alaposabbnak látszó okot szolgáltatottak arra, hogy velök szemben a maguk védelmezésére gondoljanak. Az athéni hajóhadnak, valamint a lakedaimoniaknak egyidejűleg való visszavonulása után az argívak a phliusi területre törtek be; ennek egy részét feldúlták, a midőn néhány ellenséges harcros kezök által elesett. Ez után elhúzódtak haza.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

THUKYDIDES.

VII. KÖNYV.

Gylippos és Pythen, mihelyt hajóik ki voltak javítva, Tarentumból tovább hajóztak a Zephirion hegy melletti lokrokhoz. Itt már pontosabb értesülésekhez jutottak s megtudták, hogy Syrakusa még épen nincs ostromzár alá véve, s hogy Epipolai felől még sereget is lehet oda bevinni. Ekkor tehát tanácskozáshoz fogtak, hogy vajjon mi volna jobb, az-e, ha balra térve megköczkáztatnák, hogy a syrakusai kikötőnek neki vágnak, vagy az, ha jobb kéz felé fordulva előben Himerához hajóznának s innen a saját csapataikkal s egyéb oly hadakkal, a melyeket még magukhoz sikerül vonniok, szárazí uton mennének Syrakusába. A határozat az lett, hogy Himerához hajóznak, mivel még az a négy attikai hajó sem volt Rhegionnál, a melyeket Nikias mégis jónak látott ide annak a hírnek a vételekor elindítani, hogy ezek a lokroknál vannak. Átkeltek tehát a tengerszoroson, még mielőtt ezek az őrhajók rendeltetésök helyére érkeztek volna, s Rhegion és Messene érintése után eljutottak Himerához. Itt-létök alatt sikerült nekik a himerabelieket rábírní, hogy az ő oldaluk mellett vegyenek részt a háborúban; valamint, hogy fegyvereket adjanak hajóik azon evező legényeinek, a kiknek nem volt, mert hajóikat Himeránál partra vontatták. Innen továbbá rendeletet küldtek a selinusiakhoz, a mely szerint ezeknek egy bizonyos helyre összes hadaikkal eljök kellett jönniök. A gelaiak ajánlatot tettek, hogy valami nem nagy számú hadi népet fognak számukra kiállítani; tettek ily ajánlatot némely sikelok is, a kik már sokkal nagyobb hajlandóságot kezdtek tanúsítani irántuk, mivel kevéssel ez előtt meghalt

Archonidas, a ki az e tájt lakó némely sikel népségek hatalmas fejedelme s az athénieknek barátja volt, s mert azt is hitték, hogy Gyliппosnak Lakedaimonból való megjelenése a védelmi harcz 5
erélyes támogatására való készséget tanusítja. Gyliппos tehát magához vette fegyverrel már ellátott evezőlegénységét és hajókatonását, a kiknek a száma körülbelől hétszázra ment, továbbá a himerai nehéz és könnyű fegyverzetű csapatokat, a melyek mindkét fegyvernemből együtt ezer főre mentek, valamint száz lovast is; a selinusiak részéről bizonyos számú könnyű fegyverzetű gyalogot és lovast, a gelaiaktól egy kis csapatot, végül a sikeloktól is egyet, a mely összesen ezer főre ment, s megkezdte Syrakusa 2
felé való nyomulását. A Leukasnál álló többi korinthisiak a többi hajókkal szintén a legnagyobb sietséggel jöttek segedelemre; közöttük gyorsaság tekintetében különösen kitűnt Gongylos, az egyik korinthisi vezér, a ki egy hajóval, bár legutoljára indult el, mégis legelsőben s Gyliппosnál kevéssel hamarabb érkezett Syrakusába. Megjelenésekor épen azon érte a lakosságot, hogy népgyűlést akart tartani a had befejezése tárgyában. Ő meggátolta e 2
szándék megvalósítását s bátorította a népet, értésükre adván, hogy még több hajó van útban feléjük s a Kleandridas fia, Gyliппos szintén közeledik, a kit a lakedaimoniak rendeltek számukra vezérrül. Ez új erőt öntött a syrakusaiakba s nyomban összes hadaikkal 3
Gyliппos elé mentek, mert vették észre, hogy az már nincs is messze. Gyliппos Syrakusa felé való nyomulása alatt a sikeloknak egy erősségét, Ietait, bevette; ez után csatarendbe állítva csapatait 4
megjelent Epipolai irányában s Euryelos felől felment rá épen azon az uton, melyen korábban az athéniek is felhatoltak, s ez után az athéniek ostromvonalára a syrakusaiakkal támadást intézett. Megérkezése épen arra az időpontra esett, a midőn már az athéniek hét vagy nyolcz stádiumnyi hosszúságú¹ s a nagy kikötő felé vont kettős sánczokkal készen voltak, kivéve egy csekély részt, a melyen még ekkor dolgoztak. Az ostrom-övet képező sánczműből a Trogilos felé, az útellenes part irányában húzódó részhez már a legnagyobb részben oda voltak hányva a kövek s némely ponton félig, másokon pedig már teljesen meg volt építve. Ily közel állt már Syrakusa a körülzárolás veszedelméhez.

Az athéniek eleinte nem csekély zavarba jöttek, midőn lát- 3
 ták, hogy oly hirtelen támadólag lépnek fel Gyliппos és a syra-
 kusaiak, de még is csatarendbe álltak. Gyliппos, midőn közelükbe
 ért, megállította hadait s egy követpálczás üzenetvivőt küldött
 hozzájuk azzal az üzenettel, hogy ha ötöd napra hajlandók ki-
 takarodni Siciliából mindazzal, a mijök van, kész velök egyezsége
 lépni. Erre az athéniek rá sem hederítettek s az üzenetvivőt egy 2
 szó válasz nélkül bocsátották vissza. Ezután mind a két fél csatára
 rendezkedett egymással szemben. Gyliппos azonban, mivel azt 3
 vette észre, hogy a syrakusaiak zavarban vannak s csak nagy
 ügygyel-bajjal állíthatók rendbe, hadait, kissé a síkság felé, hátra
 vont. Nikias nem ment utána az athéniakkal, hanem sánczainál
 nyugodtan vesztegelt. Erre Gyliппos, a mint észre vette, hogy az
 ellenség nem megy utána, seregével a Temenites nevű magaslatra
 vonult s itt húzta ki az éjszakát. Másnap hadainak nagy részével 4
 előre mozdúlt s az athéniek ostromsáncza előtt hadi rendbe állt,
 hogy az athéniek segítségre ne mehessenek másfelé, egy hadosz-
 tályt pedig Labdalon erőssége felé küldött, a mely ezt be is vette
 s a benne talált embereket mind legyilkolta. Az athéniek ekkor mit
 sem sejtettek még erről a dolgról, mivel onnan, a hol álltak, nem
 láthatták azt a helyet. Ugyanezen a napon a syrakusaiak kezére 5
 került az athéniaknak a nagy kikötő előtt czirkáló őrhajója is.

Ezután a syrakusaiak sánczot kezdtek hányni fent, az egy- 4
 szerű, keresztben húzódó sáncz felé, kezdve városuktól Epipolaion
 át. S erre abból a célból vállalkoztak, hogy az athéniek, ha kény-
 telenek lesznek megengedni e sáncz kiépülését, az ő teljes körül-
 zárásukat többé ne tudják megvalósítani. S az athéniek a tenger 2
 felé eső ostromsáncz teljes kiépítése után alig foglalták el ismét
 fent, Epipolaion a korábbi hadi állásukat, midőn Gyliппos táma-
 dást tervezett e sáncz egyik pontja ellen, a mely nem volt valami
 erős, s e végből éjjel seregével felkerekedett. Az athéniek ez éjjel 3
 szerencsére még kint a nyílt síkon tanyáztak; így a dolgot észre-
 vették s eléje nyomultak. Gyliппos megtudván, hogy az athéniek
 közelednek, a legnagyobb gyorsasággal visszavonta hadait. Az
 athéniek még magasabbra emelték a sáncznak ezt a gyengébb
 pontját s az ostromvonalnak ezt a részét a saját embereikkel

rakták meg, míg több részeit már a többi szövetségesek közt osztották meg, mindeniknek külön kimutatván belőle azt, a melyet fedeznie kellett.

- 4 Ezután Nikias czélszerűnek látta az úgynevezett Plemmyrion megerősítését is. Ez egy hegyfok, a mely épen a várossal átellenben nyúlik a tengerbe; s ennek ez a beszökellése teszi szorossá a nagy kikötőnek a bejáratát. Azt hitte Nikias, hogy ha ezt megerősítik, akkor a szükséges élelmi czikkek beszállítása könnyebb feladat lesz reá nézve; ekkép egyszersmind jobban résen lesznek a syrakusaiak kikötőjének szemmel tartására is, s nem lesznek kénytelenek a kikötő legbelső szögletéből intézni támadásokat, ha netalán a tengeren is mozogni kezd az ellenfél. S ettől fogva már Nikias inkább is a tengeri háború eszméjével foglalkozott, mivel látta, hogy a Gylippos megérkezése után a szárazon
- 5 már nem sok kilátásuk lehet a sikerre. Ennélfogva ide vonta mind a szárazföldi hadakat, mind a hajóhadat, s három erősséget emeltetett. Ezekben őrizték ezután a hadi szereket s ezek mellett
- 6 szálltak horgonyra mind a teherszállító, mind a hadi hajók. S ettől az időtől fogva kezdett különösen a hajós népség szükségét szenvedni, mivel az ivó víznek szűkében voltak s a közelben nem is volt kapható; s az évező legénységet, ha tűzi fa beszerzésére kiment, ez időtől kezdve kaszabolta a syrakusai lovasság, a mely ebben az irányban a területnek ura volt. A syrakusaiak ugyanis az ellenség portyázásának a meggátlása végett lovasságuk egyharmadával Olympieionnál foglaltattak állást. Nikias értesülvén arról,
- 7 hogy a többi korinthusi hajók is közelednek, szemmel tartásukra hús hajót küldött el azzal a meghagyással, hogy azokra a lokrok-nál, Rhegionnál és Sicilia partjainál álljanak lesbe.
- 5 Gylippos Epipolaion még mindig sáncz hányásával foglalkozott, a midőn azt a követ használta, a melyet az előtt hánytak oda az athéniek a maguk számára. Ezzel egyidejűleg egyszersmind a syrakusaiakat és szövetségeseiket folyvást kivezetgette a falak elé s csatarendbe állította, a midőn az athéniek ezekkel
- 2 szemben mindannyiszor szintén csatarendbe sorakoztak. Végre Gylippos, midőn gondolta, hogy már elérkezett a kellő időpont, támadólag lépett fel; s ekkor heves küzdelem fejlett ki a sáncz-

művek között, a hol a syrakusaiak és szövetségeseik lovasságuknak semmi legkisebb hasznát sem vehették. S vereséget is szenvedtek, s kénytelenek voltak fegyverszünet útján szerezni magukhoz elesett embereiket. Viszont az athéniek diadaljelet emeltek. Gyliппos erre nyomban összegyűjtötte a hadakat s azt mondta, hogy nem a sereg, hanem ő maga követte el a hibát, mert az által, hogy a csatarendet nagyon a sánczművek közé állította, megfosztotta hadait attól a sikeres gyámolítástól, a melyet lovasságuktól és kopjaveető csapataiktól várni lehetett volna; ő tehát, így folytatta tovább, most újból ki fog menni ütközetre, s felszólított mindenkit, hogy legyen meggyőződve arról, hogy ők hadi készület dolgában, nem állanak hátrább az ellenségnél; a mi pedig az érzületet illeti, szörnyen elviselhetetlen volna, ha peloponnesosi és dór létökre nem tartanak becsületbeli dolognak holmi ion, szigetlakó és gyűlevész népségnek a leverését és földükről kiűzését. S ezután, a mint az alkalmas idő elérkezett, ismét az ellenség ellen vezette seregét.

Nikias és az athéniek szintén abban a véleményben voltak ekkor, hogy még ha az ellenség nem lép is fel támadólag, még abban az esetben is kénytelenek lesznek nyugodtan el nem nézni azt, hogy sánczuk ellen egy más sáncz emelkedjék; mert már csak hogy épen túl nem haladt az ellenséges mű az ő vonaluknak a végén; s ha ezt amannak sikerülne meghaladni, akkor egyre ment az, hogy állandóan győzelmesen harczoltak, azzal, hogy akár soha sem is harczoltak volna. Ennélfogva eléje siettek a támadó syrakusaiaknak. Gyliппos nehéz fegyverzetű gyalogságát kijjebb vezette a sánczművek közül, mint a hogyan előbb álltak, s úgy csapott össze az ellenféllel. Lovasságát és kopjaveető csapatait az athéniek oldalában, a síkság felé állította fel, ott, a hol mindkét félnek a sánczmunkálatai végződtek. A lovasok az ütközet folyama alatt az athénieknek a balszárnnyára csaptak, a mely épen irányukban volt, s megszalasztották. Ennek pedig az lett a következése, hogy az athéniek a syrakusaiak ellenében a csatavonal többi pontjain is elvesztették az ütközetet s kénytelenek voltak nyakra-főre a sánczok védelme alá menekülni. A következő éjjel a syrakusaiak ellensánczukkal elérték az athéniek vonalát, s túl is haladtak rajta

annyira, hogy nem lehetett többé félniök attól, hogy munkájukban meggátolják őket; másfelől az ellenséget még felülkerekedése esetére is megfosztották minden reménységtől arra nézve, hogy az ostromvonal teljes kiépítése végett a sánczot tovább hányhatná.

- 7 Ezután a még hátra levő hajók futottak be a kikötőbe a korinthosi Erasinidas vezetése alatt, miután sikerült az athéni őrálló hajók figyelmét kikerülniök. Ezek Korinthosból, Amprakiából és Leukasból valók s szám szerint tizenketten voltak. E hajók legénysége aztán segített a syrakusaiaknak a munkát teljesen befejezni egészen a keresztben húzódó vonalig. Ez alatt Gyliппos oda járt Sicilia többi vidékeire, hogy szárazsi és tengeri hadakat gyűjtjön, s hogy egyszersmind teljesen megnyerje az ügynök azokat a városokat, a melyek még nem tanúsítottak elég buzgóságot, vagy
- 2 a melyek még tétlen nézői voltak a küzdelemnek. Továbbá a syrakusaiak és korinthosiak új követséget indítottak el Lakedaimonba és Korinthosba még több sereg után, a melyet kalmár- vagy teher szállító hajókon szándékoztak átszállíttatni, vagy pedig oly úton, a
- 3 hogy lehet; mert az athéniak is új erősítések után küldtek. E közben a syrakusaiak hajóhadat szerveztek s gyakorlatokat tartottak, hogy a tengeren is tűnadólag léphessenek fel, s egyéb dolgaikban
- 8 is nagy határozottságot tanúsítottak. Nikias, a ki ezt észre vette, s egyszersmind látta azt is, hogy az ellenfél ereje napról-napra abban az arányban izmosodik, a melyben gyarapodnak az őket környékező nehézségek, szintén küldött haza követeket. Ezt különben már máskor is tette, hogy mindarról értesítse az otthoniakat, a mi történt. Ekkor azonban különösen azért cselekedte, mert azt tartotta, hogy ők már válságos helyzetben vannak s menekülésükre nincs semmi kilátás, ha vagy haza nem rendeli őket, vagy tekintélyes erősítést nem küldenek számukra, még pedig mennél előbb.
- 2 Mivel pedig attól tartott, hogy azok az emberek, a kiket e végből haza küld, vagy az alkalmas kifejezéseket megválasztani nem tudva, vagy emlékező tehetségök hűtlen volta miatt, vagy azért, hogy a tömegnek kedvére szóljanak, nem fogják a tényeket úgy előadni, a mint valósággal vannak, maga írt levelet, abban a hitben, hogy ekkép az athéniak a leghívebben, az átadó minden ferdítése nél-

kül fognak értesülni az ő gondolatairól, s ekkép a meztelen valóság-
sághoz képest intézkedhetnek. A követek tehát a levéllel s azzal, a
mit még szóbelileg is reájok bizott, távoztak, maga pedig ettől
fogva táborá sánczai közt inkább védelmi állást foglalt el s minden
támadó mozdulatot gondosan került.

Ennek a nyári időszaknak a vége felé ² Euetion, athéni vezér,
Perdikassal összefogva, sok thrákkal támadást intézett Amphipolisra.
A várost elfoglalnia nem sikerült; azonban e támadás alatt
néhány hadi hajóval a Strymonon annak a környékére evezett s a
folyam felől ostromzár alá vette, a midőn Himeraiont ³ tette had-
műveleti alapponttá. Ezzel a nyári időszak a végére ért. A követ-
kező téli időszakban ⁴ a Nikias követei Athénbe érkeztek, a hol a
szóbeli megbízást átadták, továbbá megfeleltek arra, a mit még
tőlük kérdeztek, végül átszolgáltatták a levelet is. Ez utóbbit a
város jegyzője olvasta fel. Tartalma a következő volt :

«Athéniek! A korábbi tények felől sok más levél útján ¹¹
szereztetek magatoknak értesítést. Most azonban fontos, jobban,
mint valaha, hogy állapotunk felől vegyetek tudomást s hogy
ehhez képest intézkedjete. Mi a syrakusaiaknak, a kik ellen ²
küldve voltunk, a legtöbb ütközetben föléje kerekedtünk s azokat
a sánczműveket is felemeltük már, a melyek közt jelenleg vagyunk,
midőn megjelent itt a lakedaimoni Gylippos a Peloponnesosról
hozott s különböző siciliái államokból gyűjtött hadak élén. Az első
csatát ellenünkben ő vesztette el; azonban a más nap vívott
második ütközetben a nagy számú lovasság és kopjavitó csapatok
szorongatásai elől mi voltunk kénytelenek sánczaink mögé húzódni.
Jelenleg tehát, az ostromvonal tovább építését abban hagyva, az ³
ellenség feles száma miatt veszteg állunk. Mert összes hadainkat
nem is használhatjuk, mivel a sánczművek őrizete nehéz fegyver-
zetű csapatainknak egy részét elvonja. Aztán pedig ostromvona-
lunk ellen egy egyszerű sánczot hányt az ellenség, s e miatt
annak a teljes körülzárásáról többé szó sem lehet, ha csak
valaki ezt az ellensánczot jelentékeny hadi erővel megrohanván,
el nem foglalja. S a dolog tényleg oda mérgesedett, hogy akkor, ⁴
midőn azt a hitet tápláltuk, hogy mi veszünk ostromzár alá
másokat, inkább mi kerültünk ez alá legalább a száraz felől,

mert a környékre a lovasság miatt nem mozdulhatunk ki nagy távolságra.

- 12 «Továbbá az ellenség új hadak után küldött a Peloponnesosra; ezen kívül Gyliппos a siciliai államokhoz távozott, hogy azokat, a melyek még tétlen nézői a hadnak, a szövetségbe való lépésre rá bírja, a többiektől pedig szárazsi és tengeri erőt hozzon,
- 2 ha csak lehetséges. Ugyanis, a mint értesülesem szólnak, szándékukban van nemcsak sánczműveink ellen, a szárazon próbálni szerencsét, hanem a tengeren is támadólag fellépni. Azt pedig egyikőtök se tartsa képtelen állításnak, hogy a tengeren is támadó fellépésre készülnek, mert igaz, hogy a mi hajóhadunk, a mint ellenfeleink is jól tudják, kezdetben igen jó karban volt mind a hajók szárazsága, mind a legénység ép s egészséges volta miatt; most azonban már a hajók, oly hosszú idő óta folyvást a tengeren levén, át vannak nedvesedve, a legénység pedig erősen megtizedelt
- 4 s megviselt állapotban van. Mi ugyanis nem vontathatjuk partra hajóinkat, hogy kiszárítsuk, mivel folyvást várhatjuk magunkra a támadást az ellenséges hajóhad részéről, a mely a mienknek teljesen megfelelő erejű, sőt a hajók számára nézve felettünk áll. S ez e végből szemünk láttára gyakorlatokat is tart; de módjában is van, hogy reánk támadásokat intézzen s inkább van alkalmja saját hajóinak a kiszáritására, mivel másokat nem tart ostromzár
- 13 alatt. Nekünk ellenben ez még akkor is alig lehetne módunkban, ha tényleg mi volnánk a nagyobb számú hajók birtokában, s nem volnánk kénytelenek úgy, mint most, az összessel őrt állani. Mert mihelyest a legcsekélyebb mértékben hagyunk is alább a vigyázattal, élelmi szerünk nem lesz, a melynek a szállítása már most is nehéz feladat, mivel az ellenséges város mellett kell táborunkba
- 2 juttatnunk. Hogy pedig a hajósnépség veszni indult s most is vesz, annak oka az, hogy a tűzi fa szerzése, zsákmányolás és ivó vízért való járás alatt, a midőn nagyon messze kell menni, evező legénységünket a lovasság pusztítja; a szolgálta-népség, a mióta a sarakusaiak teljesen megfelelő erővel állanak velünk szemben, átszök-dős az ellenséghez; azok az idegenek, a kiket kényszerítő rendszabályokkal hoztunk hajóinkra, egyenesen eloszladoznak a siciliai városokba; azok pedig a kiket eredetileg a nagy zsold sajt hoz-

zánk, s a kik azt hitték, hogy jó keresetet fognak csinálni inkább, mint harcokat állani, a mint látják, hogy az ellenség várakozásuk ellenére a tengeren s egyéb téren is erélyes ellenállást fejt ki, mi-helyt alkalom nyílik, eltávoznak vagy az ellenséghez, mint szökevények, vagy ki hova tud; Sicilia pedig nagy kiterjedésű. Sőt vannak olyanok is, a kik kereskedésre adták magukat, a hajóskapitányokat pedig arra vették rá, hogy az ő helyettesítésökre hykkarai rabszolgákat fogadjanak el tőlük hajóikra s ekkép a hajószolgálatban való szigorú rendet tönkre tették. Pedig azt ti ép' oly jól tudjátok, mint én, hogy az evező legénységnek igazán kifogástalan része még a legrendesebb körülmények között is csak csekély töredék, s ritka az olyan evezős, a ki a hajót alkalmasan mozgásba hozni s az evezőt az összesnek a működésével összhangzatosan kezelni tudná. Minden bajaink között pedig a legnagyobb az, hogy én vezér létemre ezeket meg nem akadályozhatom, mert nehéz birni *olyan főkkel*, mint ti, továbbá az, hogy nincs honnan betöltenünk a hajóhadunknál mutatkozó hiányokat, a mire nézve az ellenfélnek sok forrás áll rendelkezésére, s kénytelenek vagyunk azzal érni be s azzal pótolni a lassanként támadó hézagokat, a mit ide jövetelünkkor hoztunk magunkkal, mert Naxos és Katana, a melyek most szövetségeseink, képtelenek arra, hogy szükségleteinket fedezzék. Ellenségeink gyámolítására már csak annak az egyetlen körülménynek kell az eddigiekhez járulnia, hogy Italiának azon vidékei, a melyek most minket élelmeznek, hozzájok álljanak át; s erre rá is gondolják magukat ha látják, minő helyzetbe vagyunk mi, ti pedig segítséget nyújtani nem siettek. Ha pedig ez bekövetkezik, akkor mi ebben az ostromzárolt helyzetünkben kénytelenek leszünk lerakni a fegyvert s ellenfeleink az egész háborúval kardcsapás nélkül készen lesznek.

«Tudnék írni ezeknél kellemesebb tudósításokat is, de hasznosabbakat bizonyára nem, akkor, midőn az általatok foganatba veendő rendszabályoknak az itteni viszonyok pontos ismeretén kell alapúlnia. Egyszersmind mivel ismerem gondolkozásotok s eljárásotok módját, mely szerint ti csak a legkellemesebb értesítéseket szeretitek hallani, de ha később amaz értesítéseknek meg nem felelőleg üt ki valami, ezt bűnül rójjátok fel, bizto-

sabbnak is tartom egész meztelenségében feltárni előttetek az igazságot.

- 15 «Arról pedig legyetek meggyőződve, hogy mind katonáitok, mind vezéreitek teljesen kifogástalanul viselték magukat azzal a feladattal szemben, a mely bennünket ide hozott; azonban mivel már az egész Sicilia talpon van s a Peloponnesosról még több csapat érkezése is várható, hogy kellőleg intézkedhesetek, kénytelen vagyok kijelenteni előttetek, hogy annak a megoldására a most itt levő erőtök az ellenség hatalmával szemben képtelen; tehát vagy vissza kell ezt innen vonnotok, vagy pedig még egyszer ennyi hadat kell hozzá erősítésül küldnetek. Ez utóbbi esetben küldnetek kell még nem csekély összeg pénzt is, — nekem pedig a vezérségben utódot, mivel vesebajom miatt képtelen vagyok
- 2 tovább szolgálatban maradni. Ezért, úgy hiszem, joggal számíthatok bocsánatotokra, tekintve azon jó szolgálataimat, a melyeket nektek hadvezérkedéseimben teljesítettem, míg egészséges voltam. Bármit akartok azonban tenni, mindjárt tavasz nyiltával s haladék nélkül cselekedjétek; mert ellenfeleink rövid idő alatt össze fogják vonni azokat az erőket, a melyeket Sicilia szolgálta, a Peloponnesosról várt erősítések pedig később fognak ugyan érkezni, hanem ha ti a kellő ügyelettel nem lesztek reájok, e tekintetben is meg fog történni az, hogy vagy egészen híretek-tudtotok nélkül fognak eljönni, mint a legutóbbi alkalommal, vagy pedig meg fognak előzni benneteket.»

- 16 Ez volt a Nikias levelének tartalma. Az athéniek, miután felolvasták előttük, következőleg intézkedtek: Nikiast nem mentették fel a vezérség alól, hanem addig is, míg a többi vezértársaiul választott férfiak hozzá elérkezhetnének, ott levő embereik közül kettőt rendeltek melléje, Menandrost és Euthydemost, hogy beteges állapotában ne bajlakodjék egymaga. Egyszersmind elhatározták, hogy újból egy más, még pedig szárazsi és tengeri hadat küldenek az athéni hadi szolgálatra kötelezett polgárságból s szövetségeseik közül; Nikias mellé pedig az Alkisthenes fiát, Demosthenest,
- 2 és a Thukles fiát, Eurymedont választották meg vezértársaiul. Ez utóbbit egy tíz hajónyi hajórajjal s húsz ezüst talentummal⁵ nyomban elindították, a téli napfordulat körül,⁶ Sziciliába, s meg-

hagyták neki, hogy vigye meg az ittenieknek, hogy segítő hadak fognak érkezni és sorsuk az otthoniak előtt gondoskodás tárgya. Demosthenes, a ki még hátra maradt, minden készületet megtett 17 arra nézve, hogy mindjárt tavasz kezdetén tengerre szállhasson ; e végből rendeletet küldött a szövetségesekhez hadi nép kiállítására nézve, továbbá otthon pénzt s hajókat szerzett be s nehéz fegyverzetű gyalogságot vont össze. Egyidejűleg az athéniek egy hűs 2 hajónyi hajórajt küldtek a Peloponnesost környező vizekre, hogy ügyeljen arra, hogy Korinthosból és a Peloponnesosról senki át ne kelhessen Sziciliába. A korinthosiakat ugyanis, midőn a követek 3 hozzájuk megérkeztek s azt jelentették, hogy az ügyek Sziciliában már kedvezőbb fordulatot vettek, az a gondolat, hogy a legutoljára elküldött hajók sem rosszkor érkeztek meg, még sokkal jobban neki buzdította ; ennél fogva minden készületet megtettek arra nézve, hogy teherszállító hajókon nehéz fegyverzetű gyalogságot küldjenek Sziciliába ; ugyanezt akarták tenni a Peloponnesos többi vidékeiről a lakedaimoniak is. Továbbá a korinthosiak egy huszonöt 4 hajónyi hajórajt szereltek fel, hogy a Naupaktosnál horgonyzó figyelő hajórajtnak csatát ajánljanak s ekkép az itt levő athéniek már csak a miatt se akadályozhassák meg az ő teherszállító hajóinak a tengerre szállását, mivel majd az ellenök sorakozó hadi hajók ellenében kell vigyázniok magukra.

Tettek továbbá készületeket a lakedaimoniak az Attika 18 területére való betöréshez is, a mint már eleve el volt náluk határozva. Azonban még a syrakusaiak és a korinthosiak ösztönözték őket erre, mert ezek arról kaptak híreket, hogy az athéniek segítő hadakat szándékoznak küldeni Sziciliába ; szerették volna már ezt egy ily betöréssel lehetetlenné tétetni. Alkibiades a maga részéről szintén mindent elkövetett, hogy megértesse a lakedaimoniakkal, mennyire érdekökben van Dekeleia megerősítése és a háború érelyes folytatása. A mi azonban ezeket a legjobban felbuzdította, az 2 azon hiedelmök volt, hogy most nekik annál könnyebb lesz Athénnel leszámolniok, mivel ez egyfelől ő velök, másfelől a sziciliabeliekkel, tehát két hadat fog folytatni, s ez a békebontó. A korábbi háborúban ugyanis hitök szerint inkább az ő részükről volt elkövetve az igazságtalanság azzal, hogy a thebiaiak a béke

ideje alatt törtek be Plataiába, s egyszersmind, bár a korábbi békeszerződésben határozottan ki volt kötve, hogy fegyverhez nyúlni nem szabad, ha a másik fél a törvényes kiegyenlítésre hajlandó, ők sem akartak hallgatni az athéniekre, midőn a törvény útján való döntésre tettek ajánlatot. Ez okból méltó bűnhődés gyanánt vették szerencsétlenségeiket; — s midőn ezeket eszközbe vették, Pylosnál való megaláztatásukra s némely más olyan csapásra gondoltak, a melyek őket e had folyama alatt érték.

- 3 Azonban miután az athéniak harmincz hajóra menő hajóhadukkal Argos alól felkerekedve, Epidaurost,⁷ Prasiait pusztították s egyéb helyeket is feldúltak; egyszersmind Pylosból rabló garázdálkodást űztek; végül mindazon vitás kérdésekben, a melyeket a békeszerződéssel kapcsolatban vetettek fel, a lakedaimoniaktól ajánlott törvényes kiegyenlítés útjára rátérni nem akartak: ezek már azt kezdték hinni, hogy az igazságtalanság, a mely korábban az ő eljárásukat bélyegezte inkább, most teljesen az athénieket terheli,
- 4 s ennél fogva készebbek voltak a háborúra is. Tehát ennek a téli időszaknak a folyama alatt vas eszközök készítését rendelték el szövetségeseiknél, s egyéb szerszámoknak a beszerzéséhez is fogtak erősség emelése céljából. Egyidejűleg a segítő csapatokat is összehozták a peloponnesosiakkal együtt, a kiket kényszerítő rendszabályokkal is köteleztek ezek kiállítására. S ezzel véget ért ez a téli időszak, egyszersmind tizennyolczadik éve végződött be ennek a háborúnak, a melynek a történetét Thukydides e műben megírta.

- 19 A lakedaimoniak és szövetségeseik a következő nyári időszakban, mindjárt tavasz nyíltával, a legelső napok alatt,⁸ becsaptak Attikába. Vezérök az Archidamos fia, Agis, lakedaimoni király volt. Elsőben is a terület síkos részein pusztítottak, majd Dekeleia erősítéséhez fogtak úgy, hogy a munkát megosztották az egyes
- 2 államok csapatai közt. Ez a Dekeleia Athéntől körülbelül százhusz stádiunnyira⁹ esik s ugyanily, vagy nem sokkal nagyobb távolságra esik Boiotiától is. Ennek az erősségnek az emelése által, a honnan egész Athénig be lehetett a környéket látni, a síkság és a
- 3 vidék legáldottabb részének a károsítása volt célba véve. Mialatt ekkép a peloponnesosiak és szövetségeseik Attikában az erősség

emelése körül munkálkodtak. a nehéz fegyverzetű gyalogságot a Peloponnesosról a teherszállító hajókon elindították Sicilia felé. E csapatokhoz a lakedaimoniak a heloták és neodamodések (új polgárok) közül a legderakabbakat szemelték ki, összesen mintegy hatszáz nehéz fegyverzetű gyalogot tevő számban, a kik felett a spartai Ekkritosra bízta a vezérletet. A boiotok háromszáz nehéz fegyverzetű gyalogot adtak, a kik felett két thebai, Xenon és Nikon, továbbá a thespiaiabeli Hegesandros vezérkedtek. Mindenek előtt 4 ezek szálltak a tengerre a lakedaimoni Tainaronnál. Majd nem sokára ezután a korinthosiaiak indítottak el egy ötszáz főnyi nehéz fegyverzetű csapatot részint magából Korinthosból, részint az arkadok közül, a kiket zsoldba fogadtak fel. E csapat élére a korinthosi Alexarchost állították. Végül a sikyoniak is küldtek a korinthosiakkal együtt kétszáz főnyi nehéz fegyverzetű gyalogot a sikyoni Sargeus vezérlete alatt. Az a huszonöt hajóra menő 5 korinthosi hajóhad, a melyet az előző téli időszak folyama alatt szereltek fel, a Naupaktosnál horgonyzó húsz hajóra menő attikai figyelő hajórajt szemmel tartotta mindaddig, míg az említett nehéz fegyverzetű gyalogok a teherszállító hajókon el nem távoztak a Peloponnesos partjaitól. E hajóhad felszerelésében az is volt az eredeti cél, hogy az athéniek a figyelmeket ne azokra a teherszállító hajókra, hanem inkább erre a hajóhadra fordítsák.

Ez alatt, mindjárt tavasz kezdetén, Dekeleia erősítésével 20 egyidejűleg, az athéniek szintén küldtek egy harmincz hajónyi hajóhadat a Peloponnesost környező vizekre az Apollodoros fiának, Chariklesnek a vezetése alatt, a kinek meghagyták, hogy menjen el Argosba s az argivoktól kérjen nehéz fegyverzetű gyalogokat a szövetségi szerződés alapján. Továbbá feltett szándékukhoz képest 2 elküldték Demosthenest is Siciliába egy hatvan athéni és öt chiosi hajóból álló hajóhaddal, az athéni, hadi szolgálatra kötelezett polgárok közül kiállított ezerkétszáz nehéz fegyverzetű gyaloggal s a szigetlakók közül annyival, a mennyit csak hadi szolgálatra alkalmazhattak közülök; egyszersmind a többi, alattvalói helyzetben levő szövetségeseikkel is oda adatták neki mindazt, a mi csak katonai célból rendelkezésök alatt állt. Meg volt azonban hagyva neki, hogy előbb, a Peloponnesos megkerülése alatt, egyesítse

erejét Chariklessel s ennek legyen támogatására a lakedaimoni terület elleni vállalataiban. Demosthenes Aiginához vitorlázott s itt várt, míg a hátra levő hadak is hozzá csatlakozhatnak s Charikles az argív csapatokat magához veszi.

21 Siciliában ezen a tavaszon, ugyanebben az időtájban Gylippos visszatért Syrakusába az általa megnyert városokból annyi hadi néppel, a mennyit azok csak szolgáltathattak. Ezután egybegyűjtötte a syrakusaiakat s azt mondta nekik, hogy szükséges volna most annyi hajót felszerelni, a mennyit csak lehet, s már egyszer a tengeren is próbálni szerencsét; ő neki ekképen egy oly tett végrehajtására van kilátása, a mely méltó volna a kockáztatásra. Úgy szintén különösen Hermokrates is igyekezett oly irányban hatni a syrakusaiakra, hogy a tengeren ne tápláljanak bizalmatlanságot önmaguk iránt az athéniakkal szemben; azok, úgy mond, szintén nem őseiktől örökölték a tengeren való gyakorlottságukat, sem nem időtlen időktől fogva bírják, mert hisz inkább szárazföldi lakosok, mint a syrakusaiak, s csak a perzsák kényszerítették rá, hogy hajózásra adják magukat. S oly vakmerő néppel szemben, mint a minők épen az athéniak is, azok tűnnek fel a legveszedelmesebb ellenfeleknek, a kik hasonló vakmerőséggel szállnak síkra ellenök; mert az, a mihez olykor folyamodni szoktak az athéniak, hogy más népeket támadásaik alkalmával nem nagyobb erejükkel, hanem vakmerőségökkel rettentenek meg, reájok nézve ép' oly kevésbé fogja eltéveszteni a hatását, mint ellenfeleikre nézve; s ő határozottan meg van győződve arról, hogy a syrakusaiak az által, hogy merni fognak kiállani hajóhadukkal az athéniak elé, többet nyernének azon rémület által, a melyet e mérész vállalkozásukkal azokban támasztanak, mint a mennyi kárt okozhatnának az athéniak a tengeren való gyakorlottságukkal az ő tapasztalatlanságuknak; szálljanak ki tehát, így végezte beszédét, szálljanak ki bátran hajóhadukkal tengeri csatára s ne húzódozzanak tőle. A Gylippos, Hermokrates s még némely mások buzdító szavainak az a hatása lett a syrakusaiakra, hogy a tengeri ütközetre való vállalkozásnak egészen neki melegedtek s hadi népet szállítottak hajóikra.

22 Mihelyt a hajóhad teljesen csatára készen állt, Gylippos az

összes szárazföldi hadakkal kivonult a Plemmyrionon levő erősségek megrohanására. Ez a kivonulás még az éj folyama alatt megtörtént. Ugyanekkor egyszersmind a syrakusaiaknak harminczöt hadi hajója is támadásra ment a megállapodás szerint a nagy kikötőből, s ugyanekkor más negyvenöt hajójuk is a kis kikötőből, a hol a syrakusai hadi kikötő volt, körül került s a nagy kikötőbe befelé tartott, hogy az itt bent levő hajókkal egyesüljön, egyúttal Plemmyrionra is rátámadjon, hogy ekkép az athéniek két tűz közé jussanak. Erre az athéniek a maguk részéről szintén megraktak hatvan hajót, mégpedig a legnagyobb sietséggel, melyek közül huszonöt a nagy kikötőbeli harminczöt syrakusai hajóval ütközött meg, a többivel azon hajók elé siettek, a melyek a hadi kikötő felől a nagy kikötő felé tartottak. A csata épen a nagy kikötő nyílása előtt történt. Mindkét részről makacsul folyt a küzdelem, mialatt az egyik fél a kikötőbe a behatolást kierőszakolni, a másik pedig meggátolni igyekezett. Ez alatt a Plemmyrion őrségét képező athéniek a tengerpart szélére bocsátkoztak alá, a hol minden figyelmöket a tengeri ütközet foglalta el. Ekkor Gyliппos, épen midőn viradt, még mielőtt azok jóformán észrevehették volna, megrohanta az erősségeket. Elsőben a legnagyobbikat ejtette hatalmába, majd pedig csakhamar a két kisebbet is, a melyeknek az őrsége nem mert helyt állani, a mint látta, hogy a legnagyobbikat oly könnyen elfoglalták. Az elsőben elfoglalt erősség őrizetéből azok, a kik a bárkákra s egy, épen ott levő teherszállító hajóra menekedhettek, csak nagy ügygyel-bajjal tudtak eljutni a fő-táborba; mert a syrakusaiak, a kik felé ekkor a nagy kikötőbe a győzelem hajlott, egy nagyon gyorsan mozgó hajójukkal úzóbe vették őket. Abban az időben azonban, midőn a két utóbbi erősség ellenséges kézbe esett, a syrakusaiak már le voltak győzve a tengeren s ennél fogva azoknak az őrsége könnyebben is elmene-külhetett. Azok a syrakusai hajók ugyanis, a melyek a nagy kikötő nyílása előtt küzdöttek, az athéni hajókkal szemben kierőszakolták az átmenetelt, a midőn aztán a legnagyobb rendetlenségben kezdtek befelé tolnakodni; hajó hajó hátán tolongott s ez által a győzelmet az athéniek kezébe szolgáltatták, még pedig annyira, hogy nem csak ezeket, hanem még azokat is megszalasztották, a melyek

4 bent a kikötőben eleinte határozottan föléjük kerekedtek. Ekkor az athéniek tizenegy syrakusai hajót tettek használhatatlanná. E hajók legénységének a legnagyobb részét legyilkolták, három hajóról pedig élve fogták el az embereket. Maguk az athéniek három hajót vesztek. Csata után a syrakusai hajók roncsait a szárazra vontatták, majd a Plemmyrion közelében eső szigetkén diadaljelet emeltek s táborukba hűzódtak.

24 A syrakusaiak tehát ekképen jártak a tengeri ütközettel; azonban a Plemmyrionon levő erősségeket birtokukban tartották s azon az alapon, hogy ezeket elfoglalták, három diadaljelet emeltek. A két erősség közül, a melyeket utóbb foglaltak el, az egyiket lebontották, a másik kettőt pedig kijavították s őrséggel látták el.

2 Ezeknek az erősségeknek az elfoglalása alkalmával sok ember esett el s jutott hadi fogságba, egyszersmind kézre került az összes pénz-készlet is, a mely pedig jó kerek összegre rúgott. Mert az athéniek ezekben az erősségekben helyezték el pénzüket és hadi szereiket; így a kereskedőknek is sok pénze és élelmi készlete volt bennök; sokjuk volt ott a hajóskapitányoknak is, s negyven hadi hajó vitorlója esett bennök ellenséges kézre egyéb felszereléssel együtt, egyszersmind alattuk három partra vontatott hajó.

3 A mi azonban a legfontosabb, az az, hogy Plemmyrion ezen elfoglalásának magára az egész athéni seregre a leggonoszabb következményei lettek. Ugyanis egy felől az élelmi szerek szállítása már többé nem volt bátorságos, — nem pedig azért, mivel itt a syrakusaiak őrt álltak s a szállító hajók útját igyekeztek elkállani, s ezeknek már úgy kellett magukat keresztül vágni az ellenségen; más felől pedig ez az eset a sereget megrémítette s önbizalmát megtörte.

25 Ezután a syrakusaiak egy tizenkét hajóra menő hajórajt küldtek ki a syrakusai Archagathos vezérlete alatt. E hajók közül egy a Peloponnesos felé távozott követséggel, hogy ügyeik reményességök szerint való fejlődéséről hírt vigyen, egyszersmind hasson abban az irányban, hogy az ottani háborút nagyobb határozottsággal folytassák; a többi tizenegy Italia felé vitorlázott, mert arról kaptak hírt, hogy innen pénzzel megrakott hajók vannak

2 űtban az athéniekhez. E hajókra valóssággal rá is akadtak s legnagyobb részüket tönkre tették; továbbá a kauloniai területen¹⁰

elégettek egy jó rakás hajóépítéshez való fát, a mely az athéniek számára e helyen készen fel volt halmozva; ez után a lokroknál jelentek meg. Az alatt, míg itt horgonyoztak, megérkezett hozzájuk a peloponnesosi szállító hajók közül egy a thespiai nehéz fegyverzetű gyalogokkal, a kiket magukhoz vettek; ez után hazafelé indultak. Az athéniek egy húsz hajónyi hajórajjal Megara közelében ¹¹ lestek reájok. Egy hajójukat kezökre is kerítették a legénységgel együtt, a többit azonban nem tudták elfogni, mivel sikerült nekik előlük haza menekülniök Syrakusába.

Volt a kikötőben is csatározás ama czölöpkerítés felett, a melyet a syrakusaiak régi hajóházaik előtt vontak a tengerben, hogy hajóik e mögött bátorságban horgonyozhassanak, az athéniek nekik ne törhessenek s ártalmukra ne lehessenek. Ehhez a czölöpkerítéshez az athéniek egy tízezer talentumot megbíró hajóval ¹² nyomultak oda, a melyet fa-tornyokkal és páncézzal láttak el; e mellett apró bárkákról némelyek a czölöpök kicsavarásához vagy kitördeléséhez láttak, vagy alábocsátkoztak a vízbe is s alábukva elfűrészelték. Ezekre a syrakusaiak hajóházaik felől lövegeket szórtak, a miért azok, a kik a nagy hajón voltak, nem maradtak adósak. Végre sikerült jó részben az athénieknek, a mit akartak, a mennyiben a czölöpök legnagyobb részét kihúzták. Hátra volt még a legnehezebb, a czölöpzetnek rejtett része. Némely czölöp ugyanis úgy volt leerve, hogy nem ért a víz színéig, s miattuk nem lehetett hajóval közelebb menni azon veszedelem nélkül, hogy egyszerre csak fenn ne akadjon közöttük, mint valami sövény között. Azonban búvárok jó pénzért kikutatták s kifűrészelgették ezeket is. Mindamellet a syrakusaiak új czölöpkerítést vontak. Ekkép még több másféle fortélyos fogáshoz is nyúltak egymás ellen; fordult elő továbbá közöttük sok csatározás s többféle kísérletet tettek arra, hogy egymásnak árthassanak, a mi igen természetes két oly hadseregnél, a mely egymáshoz oly közel kerülve farkasszemét néz.

Továbbá korinthosi, amprakiai és lakedaimoni férfiakból álló követségek útján felkeresték a syrakusaiak a siciliai hellen városokat azzal az értesítéssel, hogy Plemmyrion el van foglalva, s hogy volt tengeri ütközetük is, s ebben, igaz, ők szenvedtek kisebb-

séget, de nem annyira az ellenség jelentékenyebb ereje, mint inkább a saját soraikban támadt zavar miatt; a mi pedig a többit illeti, teljesen jó reménységgel vannak ugyan, azonban egyuttal mégis kéri, hogy küldjenek segítségül tengeri és száraz hadakat, mert az athéniéknél új hadak érkezése szintén minden pillanatban várható; ha ezeket megelőzhetnék s még megérkezésök előtt megsemmisíthetnék itteni hadaikat, a háborúval egyszer-mindenkorra végeznének.

- 26 Mialatt az ügyek Siciliában ekkép fejlődtek, Demosthenes azon hadak összegyülekezése után, a melyeket neki Siciliába kellett vezetnie, elhajózott Aiginától a Peloponnesos partjai felé s egyesítette a Charikles vezetése alatt levő harmincz hajónyi hajóhaddal. Az argív csapatoknak hajóikra való felszedése után a lakedaimoni
- 2 partokhoz vitorláztak s itt az első, a mit véghez vittek, az volt, hogy feldúlták Epidaurus Limera egy részét; ezután a lakedaimoni partvonalnak Kytherával átellenes részénél álltak parthoz, ott, ahol Apollon szent helye van, s a területnek egy-két pontján pusztítottak, majd pedig egy darabot, a mely csak egy földszoros által függött össze a szárazzsal, bástyázzal elunetszettek belőle, hogy a helótákat átszökdösésre csábítsa, más részt pedig innen, mint
- 3 Pylosból, portyázó csapatok ragadozzanak. Demosthenes, miután segített a helyet elfoglalni, nyomban tovább haladt Kerkyra felé, hogy csapatokat vegyen magához az itteni szövetségesektől s azután mennél gyorsabban Siciliában teremjen. Charikles még itt maradt a hely erősítésének teljes befejezése végett. Miután ezt megtette, őrcsapatot helyezett bele s harmincz hajójával és az argívokkal együtt haza távozott.
- 27 Érkezett Athénbe ugyanebben az időszakban egy, ezerháromszáz főnyi könnyű pajzsos, kurta szablyás dioi törzsbeli thrák sereg. Ennek tulajdonképen Demosthenessel kellett volna elhajózni,
- 2 de későn érkezett; ennél fogva feltették magukban az athéniak, hogy visszaküldik oda, a honnan jöttek. Ugyanis csupán azért tartani, hogy a dekeleiai háborúban alkalmazzák, nagyon költséges dolognak tartották, mivel e seregben minden ember egy-egy
- 3 drachma zsoldot húzott naponként. Már ekkorra befejezték Dekeleia megerősítését s ettől fogva itt folyvást volt megszálló sereg

oly formán, hogy az egyes államok hadai felváltva tanyáztak benne. Ezek aztán nagy károkat okoztak az athénieknek, s egy felől javaik semmivé tétele, másfelől az ember-élet pusztítása által nagyon gonosz helyzetbe juttatták őket. Még az előbbi s csak rövid ideig tartó betörések mellett¹³ a többi idő alatt hasznát vehették a vidéki területnek; ekkor azonban állandóan tartott a megszállás, s egyszer nagyobb számban intéztek támadásokat, máskor pedig, ha a szükség úgy hozta magával, a rendes megszálló had kalandozta be a vidéket s folytatott rabló portyázásokat; továbbá Agis, lakedaimoni király, folyvást ott volt s erélyesen folytatta a háborút. Mindezek miatt roppant károkat szenvedtek az athéniak; mert nemcsak hogy elestek egész vidéküktől, hanem még ezen felül több mint húszezer rabszolgájuk szökött át az ellenséghez, s ezek is legnagyobb részt olyanok voltak, a kik bizonyos mesterségeket űztek. Ezen kívül veszendőbe ment minden apró lábas jószáguk és igavonó barmuk; s mivel lovasaik nap-nap mellett folyvást kilovagoltak vagy azért, hogy Dekeleiúra támadásokat intézzenek, vagy pedig azért, hogy a környéket az ellenségtől tisztítsák: a lovaik szintén vagy megsántultak a göröngyös talajon és a folytonos saslódás következtében, vagy pedig megsebesültek. Továbbá az élelmi szer-
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000

tották ők is megszállva Syrakusát, a mely már magában sem állt hátrább Athénnél. A helleneket annál jobban meglepte az athéniek hatalma és merész vállalkozása, mivel a háború kezdetén egy rész azt hitte, hogy csak egy évig tarthatják magukat, más pedig azt, hogy két évig kibírják, de azt már senki sem merte jövendőlni, hogy három évnél tovább bírják, ha a területükre törnek a peloponnesosiak. S ime az első betörés után a tizenhetedik évre, midőn a had minden tekintetben erősen megviselte őket, Sziciliára törtek s ezzel oly háborút mertek a nyakukba venni, a mely semmivel sem állt hátrább a Peloponnesossal korábban végig küzdött harcoknál. De aztán mindezen okoknál fogva, mivel Dekeleióból temérdek kárt okoztak nekik, továbbá azon nagy költségek miatt, a melyek még ezekhez járultak, pénzsükség is állt be náluk. E miatt ezen időtájban adó helyett a tengeri kereskedelmi czikkek értékének öt százalékát vetették ki vám gyanánt alattvalóikra, abban a hitben, hogy így nagyobb összeg fog befolyjni. Mert valóban költségeik nem is olyanok voltak, mint előbb, hanem sokkal nagyobb arányúak, még pedig annál inkább, minél nagyobb kiterjedést vett a háború s minél erősebben kezdtek bedugólni jövedelmi forrásaik.

29 Ezeket a thrákokat tehát, mivel Demosthenes számára már későn érkeztek, e szorult pénzügyi helyzet miatt való költségkímélésből nyomban visszaindították az athéniek. Hazaszállításuk végett Diitrephest rendelték melléjük. Ennek aztán azt is meghagyták, hogy, miután az Euriposon akart áthaladni, használja fel ezeket arra, hogy az ellenségnek ott, a hol lehet, s úgy, a hogy 2 teheti, ártalmára legyen. Ehhez képcst Diitrephes kitette a thrákokat a tanagrai területre s itt nagy hamarsággal zsákmányoltatott velök. Majd, a mint beesteledett, az euboiai Chalkistól elhajózott s az Euriposon húzódott át. Boiotiában partra szállt s Mykalessos 3 felé nyomult. A nélkül, hogy felőle legkisebb neszt vehettek volna, az éjszakát a Hermes templománál húzta ki, a mely Mykalessostól körülbelől tizenhat stádiumnyira ¹⁴ esik, s e nem nagy kiterjedésű városra nyomban virradatkor rátört. A lakosság nem volt elkészülve ily eshetőségre s mit sem várt kevésbé, mint azt, hogy valaha a tengerről valaki ő ellenök kiszállást intézhetne s reájok törhetne ;

e miatt a város bástyái rozszant állapotban is voltak s némely pontokon romban heverték, másokon pedig nagyon alacsonyok voltak ; sőt a bator-lét érzete folytán a kapuk tárva-nyitva álltak. Így a thrákok a körfalat csakhamar hatalmukba ejtették. Majd Mykalessosba való benyomulásuk után rabláshoz, fosztogatáshoz fogtak magánházakban, szent helyeken egyaránt, a lakosságot pedig öldökölték, s nem kíméltek sem aggot, sem ifjat, hanem agyonvagdostak mindenkit személyválogatás nélkül, lett légyen gyermek vagy nő, a ki eléjük akadt ; de sőt mészárolták még a barmokat is, szóval mindazt, a miről csak látták, hogy él és mozog. A thrák a legvérszomjasabb barbarok közé tartozik ; ha egyszer vérszemet kap, igen vérengző. S az akkor támasztott roppant zúrzavarhoz, valamint ahhoz, hogy nem volt az a neme a pusztulásnak, a melyre példa ne lett volna, még az is járúlt, hogy betörték e városnak a legnagyobb iskolájába s a gyermekeket, a kik épen akkor gyülekeztek össze, mind egy lábíg agyonvagdosták. E város lakosságának mindenféle szerencsétlenségeihez még ezt a minden fogalmat meghaladó iszonyú csapást is kellett szenvednie !

A thebaiak, mihelyt ezekről értesültek, segítségre siettek s sikerült is a thrákokat utólélniök, jóllehet már visszatérőben voltak s kissé tova is haladtak. S ekkor ezeket megfosztották zsákmányuktól s rettegésbe ejtve egész az Euriposig s a tengerhez űzték, oda, a hol azok a hajók horgonyoztak, a melyeken érkeztek. Itt a beszállás alatt legnagyobb részüket leöldösték, mivel nem tudtak úszni, azok pedig, a kik a hajókön voltak, annak láttára, hogy mi történik a szárazon, hajóikkal nyíllövés távolán túlra behúzódtak a tengerre. A visszavonulás alatt addig, míg a sor a beszállásra nem került, még nem rosszúl oltalmazták magukat a thrákok a thebai lovasság ellen, a mely épen legelsőben esett nekik, a mennyiben hol tovább futottak egy darabon, hol ismét a náluk szokásos hadi rendbe verődtek össze, s így még ekkor nem oly sokan estek el. Különben az egy részüket még fosztogatáson érték a városban s itt tették tönkre. Azon thrákoknak száma, kik az ezerháromszázból élve elmenekülhettek, összesen kétszázötvenre ment. Azonban ők is megöltek a thebaiak és az ezek támogatására ott termett szövetségesek közül együtt összesen körülbelül húsz lovas és gyalog katonát,

- s a thebaiak részéről egy boiotarchost, név szerint Skirophondast ;
 4 s ezen felül a mykalessosi hadaknak egy jó része is felemészttődött. Ez volt az a csapás, a mely Mykalessost érte s a mely oly nagy s oly megsiratni való, mint bármely más szerencsétlensége e háborúnak.
- 31 Ez alatt Demosthenesnek, a ki, mint fentebb említettem, a lakedaimoni területen való erősség emelése után a part mentén Kerkyra felé tovább vitorlázott, az elisi Phia alatt egy szállító hajó került a kezére. Ez itt azzal a rendeltetéssel állt a horgonyon, hogy majd korinthosi nehéz fegyverzetű gyalogokat szállít át Sziciliába. Demosthenes magát a hajót szétrombolta, az emberek azonban
 2 elmenekültek belőle s később egy más hajón keltek át. Ezután az athéni vezér Zakynthos és Kephallenia felé vette útját s e szigetekről nehéz fegyverzetű gyalogokat vett magához ; hozatott még nehéz fegyverzetű gyalogságot a Naupaktosban levő messeneiektől is. Majd az átellenben húzódó szárazföldre, Akarnaniába kelt át, Alyzeába és Anaktorionba, a mely utóbbi ekkor az athénieknek a
 3 birtoka volt. E helyeken való időzése alatt talált rá Eurymedon, a ki már ekkor Sziciliából visszatérőben volt, a hova az előbbi télen küldték, hogy a seregnek pénzt vigyen. Ez értesítette Demosthenest egyebek közt arról is, hogy midőn már útban volt, hírét vette, hogy
 4 Plemmyrion a syrakusiaiak kezére került. Ide megérkezett hozzájuk Konon is, a ki Naupaktosnál vitte a vezérletet, s azt jelentette, hogy a korinthosiaknak Naupaktos előtt horgonyzó huszonöt hajója nem hogy állomását oda hagyni készülne, de sőt úgy viseli magát, mintha meg akarna ütközni ; kér tehát tőlük hajókat, mivel ők, úgy tartja, nem képesek ott tizennyolcz hajójukkal a siker kilátá-
 5 sával küzdelemre kelni az ellenfél huszonöt hajója ellen. Demosthenes és Eurymedon tehát hajóhadukból a tíz legderekabb hajót Kononnak rendelkezése alá bocsátották s Naupaktoshoz küldték ; ezután a szükséges intézkedések tételéhez fogtak csapatok gyűjtésére nézve, még pedig úgy, hogy Eurymedon Kerkyrába ment s itt tizenöt hajó felszerelését rendelte el, a melyekhez a nehéz fegyverzetű gyalogságot maga szemelte ki, mivel ez már a megválasztásában rejló czélzathoz képest visszafordult s Demosthenessel osztozott a vezéri tiszt viselésében, Demosthenes pedig az akarnaniai vidékekről gyűjtött parittyás és kopjavitő csapatokat.

Ez alatt Siciliában Nikias idejekorán megtudván azt, hogy a Plemmyrion elfoglalása után Syrakusából különböző államokhoz küldött követségek sikeresen járnak s már szándékukban van útra kelni azzal a haddal, a melyet összegyűjtöttek, üzenetet küldött mindazokhoz a sikelokhoz, a kiknek csak a területén keresztül útjokat vehették, s a kikkel ők szövetségi viszonyban álltak, nevezetesen a kentoripabeliekhez, az alikyabeliekhez s másokhoz, hogy ne ereszszék át az ellenséget, hanem álljanak össze s állják útjokat, mert másfelé azok még csak megindulni sem próbálnak. Az akragasiak ugyanis a maguk területén nem adtak engedélyt az átvonulásra. A siciliabeliek már fel is kerekedtek, midőn a sikelok, az athéniek kívánatához képest három helyen lesbe álltak ~~ellenük~~ s véletlenül és villámgyorsan a nyakukon termettek, közülök körülbelől nyolczszázat levágtak az összes követekkel együtt, egyetlen korinthisi követ kivételével. Ez aztán eljuttatta Syrakusába azokat, a kiknek sikerült elmenekülniök, körülbelől ezerötszáz embert. Ugyanezen napok alatt érkezett meg ide a kamarinabelieknek a segítő serege, a mely ötszáz nehéz fegyverzetű gyalogból, háromszáz kopjaveetőből s ugyanannyi nyilásból állt. Küldtek a gelaiak is tengeri erőt, a mely körülbelől öt hajóból állt, valamint háromszáz kopjaveetőt és kétszáz lovas is. S már az akragasiak kivételével, a kik nem léptek ki semleges állásukból, a többi, eddig várakozó állásban levő siciliai hatalmak az athéniek ellenében úgyszólván valamennyien a syrakusaiak mellé sorakoztak.

A syrakusaiakat a sikeloktól szenvedett csapás egy kissé megtartóztatta abban, hogy ismét nyomban rátámadjanak az athéniekre. Ez alatt Demosthenes és Eurymedon, miután a hadak már készen álltak Kerkyrából és a szárazról, hadi erejükkel átkeltek az ioniai öblön az iapygiai hegyfokhoz; majd ezután az Iapygiához tartozó Choirades nevű szigetszoportnál szálltak horgonyra, a hol szám szerint mintegy százötven főnyi messapiai származású kopjaveetőt vettek hajóikra s bizonyos régi baráti viszonyt melegítettek fel Artassal, egy itteni fejedelemmel, a ki épen a kopjaveetőket is szolgáltatatta nekik. Ezután az italiai Metapontonhoz vitorláztak, a melynek a lakosaitól azt kívánták, hogy szövetségi viszony alapján adjanak háromszáz kopjaveetőt és két háromsorevezőst. Ezek-

nek az átvétele után tovább húzódtak Thurioihoz. Itt polgári villongás tört ki kevéssel megjelenésök előtt, a melynek folytán az Athén-ellenes párt tagjai a várost odahagyni kényszerültek. E helyen tehát hosszabb ideig voltak részint azért, hogy összevonják összes hadaikat s felettök szemlét tartsanak, vajjon nem maradt-e el belőlük, részint pedig hogy kieszközöljék azt, hogy a thurioi-beliek mennél buzgóbban támogassák őket, s miután már dolgukban beállt az a fordulat,¹⁵ ugyanazt tartásik barátaiknak és ellenségeiknek, a kiket ők. Ez volt mindaz, a mit itteni tartózkodásuk alatt tenni szándékoztak.

31 Azok a peloponnesosiak, a kik huszonöt hajónyi hajóhaddal a szállító hajók fedezése céljából a Naupaktosnál állomásozó hajóhadat szemmel tartották, ugyanebben az időtájban elkészültek arra, hogy tengeri csatát vívjanak. E végből még több hajót szereltek fel, hogy hajóik csak kevéssel legyenek csekélyebb számban az attikaiaknál, s ezután az achajai Rhype kikötővárosa, Erineos alatt szálltak horgonyra. Mivel ez a hely, a melyen horgonyoztak, félhold alakú mélyedést képezett, a korinthosiaknak s az ezen vidékbeli szövetségeseeknek a szárazföldi hadai kétfelől, az előre nyúló hegyfokokon foglaltak állást, míg a hajók közből szoroson egymás mellé sorakoztak. A hajóhad vezére a korinthosi Polyanthes volt. Az athéniek, a kiknek Diphilos volt a vezére, ez ellen a hajóhad ellen harminczhárom hajónyi hajóhadukkal támadó mozdulatokat tettek.

2 A korinthosiak eleinte tétlenül álltak; majd azonban, mihelyt úgy látták, hogy elérkezett az alkalmas idő, a csatajeleket felvonván,

3 összecsaptak az athéniekkel s ekkép az ütközet megkezdődött. Jó sok ideig egyik fél sem engedett. A korinthosi hajók közül három ment tönkre; athéni hajó egy sem merült ugyan el teljesen, de körülbelül hét egészen hasznavehetetlenné lett, mivel előrészeik összeűződtek a korinthosi hajók homloktámadásai alatt, a melyek

4 e végből izmosabb homlok-gerendákkal voltak ellátva. Végre elváltak a nélkül, hogy az egyik fél a másik felett valami sikert vívott volna ki, úgy, hogy mindenik egyformán magáénak vallhatta a győzelmet. Az athéniek azonban mégis elértek annyit, hogy a hajóroncsokat hatalmukba ejthették, mivel a szél feléjük hajtotta a nyílt tengerre s a korinthosiak többé már nem mentek támadásra.

Az üldözés teljesen elmaradt s egyik fél részéről sem estek emberek hadi fogságba, mivel a korinthisiak és peloponnesosiak, a kik a part közelében küzdöttek, könnyen elmenekülhettek, ha megszorultak, az athéniaknak pedig egyetlen hajója sem süllyedt el. Mivel ezután az athéniak Naupaktoshoz húzódtak, a korinthisiak nyomban diadaljelet emeltek, abban a vélekedésben, hogy ők a győztesek, mivelhogy az athéniaknak nagyobb számú hajója lett csataképtelenné ő általuk; s épen azért, mivel egyik fél sem győzött, nem tartották magukat legyőzötteknek. A korinthisiak ugyanis azt hitték, hogy az ő kezükben van a győzelem, ha nem oly határozott volt a vereségök; míg az athéniak olybá vették, mintha csatát vesztek volna, hogy nem arathattak teljes diadalt. A peloponnesosiak elhajózása s a szárazföldi hadak feloszlása után azonban az athéniak, mint győztes felek, szintén emeltek diadaljelet az achajai parton, Erineostól, a korinthisiak állomáshelyétől körülbelül húsz stádiumnyira.¹⁶ A tengeri ütközet ekképen ment végbe.

Ez alatt Demosthenesnek és Eurymedonnak sikerült kivinni a thurioibeliéknél azt, hogy hétszáz főnyi nehéz fegyverzetű gyalogból és háromszáz kopjavitéből álló haddal csatlakozzanak hozzájuk. Ekkor meghagyták hajóiknak, hogy húzódjanak el tovább a krotoni parthoz, maguk pedig a szárazföldi hadakkal, miután a Sybaris¹⁷ partján szemlét tartottak felettök, a thurioibelik területén át a szárazon indultak el oda. A mint a Hylia folyó partjára értek, a krotoniaktól követek jöttek eléjük azzal a nyilatkozattal, hogy a krotoniak nem egyezhetnek abba bele, hogy sereg vonuljon át területükön. Ennélfogva levonultak a tengerpartra s a Hylia folyó torkolatánál megállapodtak, a hol hajóik szintén megjelentek. Más nap hajóra szálltak s tovább húzódtak a part mentén, mialatt minden útjukba eső város alatt horgonyra szálltak, a lokrokénak kivételével,¹⁸ míg végre Petra alá érkeztek.

Ez alatt a syrakusaiak, a kikhez ezeknek a közeledése felől folyvást érkeztek tudósítások, újból támadásra akartak menni hajóhadukkal, valamint szárazföldi hadaikkal is, a melyeket épen abból a czélból vontak össze, hogy e hadakat megelőzzék. Erre az alkalomra oly célszerű javításokat tettek, a melyek a legutóbbi tengeri

- csatájokban szerzett tapasztalataik után nagyobb sikert ígértek nekik. Nevezetesen kurtábbra vették hajóik elejét s ez által szilárdabbá s tartósabbá tették. Továbbá vastag előgerendákat illesztettek a hajó orrába, a melyeket belül is, kívül is, körülbelől hat pechysnyi¹⁹ kapcsokkal csatoltak a hajók falazatához. Épen ily módon helyezték hajóikat jobb karba a korinthesiak a naupaktosi hajóhad ellenében s ekkép vívhatták aztán a csatát hajóik előrészeivel.
- 3 Azt hitték a syrakusaiak, hogy így nem fognak kisebbséget szenvedni az athéniek hajóival szemben, a melyek nem ilyen formán voltak építve, hanem vékony előrészszel, mivel nem egyenesen az orrukkal, hanem oldalkanyarulattal, az oldalnak csapva szoktak támadni; a tengeri ütközetben oly nagy számű hajók mellett oly kis térségen, mint a minő a nagy kikötő volt, ők fognak felülkerekedni, mivel homloktámadásaikkal össze fogják zúzni az ellenséges hajók előrészét, ha majd kemény és vaskos sarkantyú-gerendáikkal
- 4 az odvas és gyenge hajó-orrok döngetéséhez fognak; ellenben az athénieknek nem lesz módjuk a szűk helyen sem oldalkanyarulatok tételére, sem áttörtetésekre, pedig leginkább ebben való ügyességükre szoktak támaszkodni; ugyanis azt, hogy áttörtethessenek, ők erőnek erejével meg fogják gátolni; hogy pedig oldalkanyarulatokat tehessenek, arra a szűk tér nem fog módot nyújtani; ekkép
- 5 az, a mit korábban kormányosaik gyarlóságának tulajdonítottak, hogy tudniillik egyenesen, arcvonalban támadtak, ekkor majd épen a legnagyobb javukra fog szolgálni, mert ez lesz az, a mi leghatározottabban részökre fogja dönteni a csata sorsát; továbbá az athéniekre nézve, ha hátrálásra lesznek kényszerítve, semmi más pont nem lesz, a hová visszavonuljanak, csak a száraz, még pedig kis távolságra s csupán csak azzal a csekély térközzel, a mely a saját táboruk irányában van; viszont ők urai lesznek a partvonal többi részének; ennek folytán az ellenség, ha majd kényszerítve lesz egy pontra összehúzódni, az egymás hátán való tolongásban zavarba fog jutni. — S az igaz is, hogy az athénieknek tengeri csataikban mindig az ártott legtöbbit, hogy visszahúzódásuk alkalmával nem állt előttük szabadon az egész kikötő. Végül, — így számítottak a syrakusaiak, — a nyílt tenger felé azért nem lehet kikanyarodni az athénieknek, mivel ez irányban a támadás és

visszavonulás az övék, s Plemmyrion különben is ellenséges pontot képez az athénierekre nézve s a kikötő nyílása nem széles.

Ezeket eszelték ki a syrakusaiak embereik ügyességének 37 mértékére való tekintettel s ahhoz az időhöz képest, a melylyel rendelkezhettek; s mivel a korábbi tengeri ütközet óta jobban is neki voltak bátorodva, mind szárazon, mind tengeren egyszerre szándékoztak támadásra menni. Ehhez képest Gyliппos a száraz- 2 földi hadakkal kivonúlt a városból s az athénierek sánczvonalának a város felé néző oldala irányában vonúlt előre; ugyanekkor a syrakusaiak részéről az Olympieionban levő katonaság, mind a nehéz fegyverzetű gyalogság, mind a lovasság és könnyű fegyverzetű gyalogság, annak a túlsó oldala felé közeledett. Nem sokkal ez után támadásra mentek a syrakusaiak és szövetségeseik hajói is. Az 3 athénierek, a kik eleinte azt hitték, hogy az ellenség csupán a szárazon akar támadni, annak láttára, hogy a hajói is nagy hirtelenséggel támadólag lépnek fel, nagy zavarba jutottak. Majd azonban mégis némelyek a sánczra álltak, vagy ezek előtt hadi rendbe sorakoztak az előnyomuló ellenség fogadására, mások az Olympieionból s a többi, városon kívül eső pontokról gyorsan előtörő nagy számú lovas és kopjaveető elé siettek, ismét mások hajókra szálltak, egyszersmind védelmi állásba helyezkedtek a part mentén. Midőn már a legénység rajta volt minden hajón, a melynek a száma hetvenötre rugott, a parttól beljebb mozdultak a syrakusaiak ellen, a kiknek körülbelől nyolczvan hajójuk volt. Ez a nap azonban 38 legnagyobb részben azzal telt el, hogy egyszer előre nyomultak, majd pedig hátra húzódtak s egymásnak neki-neki tűztek a nélkül, hogy mégis egyik a másik ellenében valami említésre méltó sikerhez juthatott volna azon kívül, hogy a syrakusaiak az athéniereknek egy vagy két hajóját elsüllyesztették. Ez után elváltak, s egyszersmind a száraz hadak is elvonultak a sánczok alól.

A következő napon a syrakusaiak tétlenül vesztegeltek és 2 semmi világos jelét nem adták annak, hogy mit szándékoznak tenni legközelebb. Nikias jól látta, hogy az ellenség az övéknek teljesen megfelelő erővel léphet fel a tengeren s várta, hogy még új támadás készül; ennél fogva arra kényszerítette a hajóskapitányokat, hogy javíttassák ki hajóikat, ha tán egyik-másik megronesolódott;

3 továbbá a nagy teherszállító hajókat azon czölöpzet elé vonatta, a melyet azért veretett le a tengerbe, hogy ekkép záros kikötőt nyerjen; ezeket a hajókat itt két plethronnyi²⁰ távolságban állította fel egymástól, hogy ha netalán az ellenség szorongatni találná hajóit, legyen biztos visszavonuló hely s teljes nyugodtsággal lehessen ismét küzdelemre meenni. Az athéniek az egész napot egészen késő északáig ezeknek az intézkedéseknek a tételével töltötték. —

39 A következő napon a syrakusaiak az időre nézve kissé korábban, de a mi a módot illeti, épen úgy, mint harmaduappal ezelőtt, mind szárazon, mind tengeren, támadólag léptek fel az athéniek ellen. A két hajóhad szembe szállt egymással s a nap nagy része 2 újból apró csatározásokkal telt el épen úgy, mint előbb, míg végre a Pyrrhichos fia, a korinthosi Ariston, a ki a syrakusaiak hajóhadánál a legügyesebb hajókormányos volt, azt a javaslatot tette a hajóhad vezérei előtt, hogy küldjenek a városba s hagyják meg azoknak, a kik az élelmezésről gondoskodnak, hogy tegyék át a piacot az eladó cikkekkel együtt mennél gyorsabban a tenger partjára s vitessék oda mindenkivel elárúsítandó élelmi szereit. Ezzel pedig az volt czélozva, hogy a hajósnép, mihelyt a partra kilép, ott nyomban étkezhessék s azután az athénieket minden várakozásuk ellenére még az nap mindjárt újból megtámadhassák.

40 A hajóhadvezérek elfogadták ezt a javaslatot, követet küldtek a városba s az élelmi cikkeket oda hozták. Ekkor a syrakusaiak hirtelen visszahúzódtak s a város alá hajóztak, a hol azonnal kiszálltak s étkezéshez láttak. Az athéniek azt hitték ekkor, hogy azok azért húzódnak vissza a város felé, mert érzik, hogy velök szemben mérkőzésre nem képesek. Ennélfogva nyugodtan kiszálltak s rendes napi foglalkozásaikhoz tértek, többen étkezéshez is fogtak, s ekkor eszök ágában sem volt, hogy még az nap csatára is 3 kerülhetne a dolog. Azonban egyszerre csak hajóra szállnak a syrakusaiak s újból támadásra mennek. Erre az athéniek közt roppant zűrzavar kapott lábra; egymást törve tiporva rohantak hajóikra, még pedig a legtöbben éh-gyomorral; végre azonban mégis nagy nehezen rá tudtak menni arra, hogy a parttól beljebb húzódhattak 4 az ellenség elé. Egy darabig tartózkodtak a felek az összetűzéstől,

s mindenik csak arra szorítkozott, hogy készen álljon a támadás felfogására; majd azonban az athéniak, mivel nem látták jónak, hogy eldöntetlenül hosszabb ideig húzódjék a dolog s ekkép a ki-
 merültség vegyen rajtuk erőt, hanem inkább hogy mennél előbb
 törésre menjenek: egymásra buzdítólag oda kiáltva támadásra men-
 tek s megkezdték a csatát. A syrakusaiak felfogták a támadást s
 5 miután előre kifőzött tervök szerint hajóik orrával egyenesen neki
 vágtak az ellenségnek, nagy számú athéni hajónak fel is szaggatták
 az előrészt az e végből hajóikra alkalmazott sarkantyú-gerendák-
 kal. Ezzel egyidejűleg azok, a kik a hajók fedélzetéről kopjákat
 szórtak, nagy kárt tettek az athéniak soraiban, azonban még na-
 gyobbat okoztak azok a syrakusaiak, a kik apró sajkákon körül-
 eveztek s az athéni hajóknak vagy a tövébe, az evező-lapátok mögé
 férkőztek, vagy pedig az oldalának estek s az evezősökre lövegeket
 szórtak. Végre, miután ekkép a legnagyobb erő kifejtéssel folyt a
 41 küzdelem, a syrakusaiak részére dőlt a győzelem s az athéniak
 kénytelenek voltak futásnak eredni, a midőn a teherszállító hajók
 során át a saját horgonyzó helyökre menekültek. A syrakusaiak a
 2 teherszállító hajóig üldözték őket; itt azonban feltartóztatták
 azok a delfinnel ellátott gerendák,²¹ a melyek a hajókról a nyilások
 felett a magasba voltak emelve. Két syrakusai hajó merte győzelmi
 3 mámorában megkoczkáztatni azt, hogy megközelítse ezeket; de
 tönkre is mentek, s az egyik az összes személyzettel együtt az
 ellenség kezére került. A syrakusaiak, miután az athéni hajók
 4 közül hetet elsülyesztettek, sokat pedig keményen megrongáltak,
 s miután az ellenségből foglyokat is ejtettek, öldököltek is, vissza-
 húzódtak s diadaljelet emeltek mind a két tengeri ütközet emlé-
 kére. S ettől fogva már erősen reménykedtek, hogy a tengeren
 határozottan föléje kerekedhetnek az ellenségnek; de sőt azt sem
 látták lehetetlennek, hogy a szárazföldi hadakat is elfoghatják, s
 készülődéshez fogtak, hogy megújítsák a támadást mind a szárazon,
 mind a tengeren.

Ez alatt azonban Demosthenes és Eurymedon megérkeztek 42
 az athéniektől küldött erősítéssel, a mely, az idegeneket is bele-
 számítva, hetvenhárom hajóból állt. Volt e hajókon ötezer nehéz
 fegyverzetű gyalog katona az athéniak és a szövetséges államok

részéről, továbbá nem csekély számú barbar és hellen kopjavitő,
 2 valamint parittyás és nyilas is, végül bőséges hadi készlet. A syrakusaiakon és szövetségeseiken eleinte nem csekély csüggetegség vett erőt, hogy így már nincs semmi kilátásuk a veszedelmektől való megszabaduláshoz ; mert ime bár Dekeleiót erősítették, még is egy ép' oly derék és erős hadsereg jött ismét a nyakukra, mint az előbbi volt, s szembe ötlő az athénieknek a felsőbbbsége. Másfelől az athénieknek már előbb is ott álló hadaiba oly mostoha helyzet
 3 után lelket öntött e hadaknak a megérkezése. Demosthenes az ügyek állásának láttára belátta, hogy nincs idő a halogatásra, ha csak úgy nem akar járni, mint Nikias. Ez ugyanis, bár kezdetben rettegés tárgya volt, még sem tört nyomban Syrakusára, hanem Katanánál húzta át a telet, s e miatt utóbb fel sem vette az ellenség ; de egyszersmind ennek folytán Gyliппos a Peloponnesosról épen idejében érkezett azokkal a hadakkal, a melyek után nem küldtek volna a syrakusaiak, ha egyenesen nekik támad ; mert ekkor azt hitták volna ezek, hogy magukban is képesek megküzdeni az athéniakkal, s ekkor, midőn magukat gyöngébbeknek tapasztalták volna, egyidejűleg már ostromzár alá is lettek volna véve úgy, hogy ha még segítség után küldenek is, többé már az nem segíthetett volna rajtuk. Demosthenes, midőn ezeket fontolóra vette, jól tudta egyszersmind azt is, hogy ő szintén most, az első napon a legfélelmesebb az ellenségre nézve ; ennél fogva szándékozott teljesen felhasználni a hadaik megerősödése miatt támadt
 4 ijedelmet, még pedig mentől előbb. S úgy látta, hogy a syrakusaiaknak az az ellenszínca, a melylyel az ostromzár teljessé tételét az athéniakra nézve meghiusították, egyszerű s el is foglalható könnyen, ha az Epipolai feljáróit s azután az ezen levő táborot hatalmukba ejtik, mert ekkor ott senki senyállhatna meg előttük ; ennél fogva igyekezett a vállalatba a legnagyobb sietséggel bele fogni. Ezt tartotta a legrövidebb útnak arra nézve, hogy a háború
 5 sorsa eldőljön ; mert így, ha szerencsésen oldja meg a feladatot, kezére kerül Syrakusa ; ellenkező esetben elvezeti a hadakat s nem emészti, fogyasztja tovább sem az ott táborozó athéniakat, sem az egész államot.

ták az Anapos partjai körül terülő vidéket. Most ugyanis, mint első megjelenésök alkalmával, erőre nézve ismét határozott felsőbbségben voltak mind szárazon, mind tengeren, s nem is léptek fel most ellenök támadólag a syrakusaiak sem az egyik, sem a másik téren s csupán csak annyira szorítottak, hogy lovasságukkal és kopjavitőikkel néhányszor kicsaptak Olympieionból. Ezután Demosthenes arra gondolta rá magát, hogy még ostromgépekkel próbál szerencsét az ellensánczon. Ezeket azonban, mihelyt a sáncz közelébe férközött velök, lángba borították a védők; s midőn ezután hadait is visszaverték, a melyek több különböző ponton rohamra mentek, nem látta tanácsosnak, hogy ily kísérletekkel tovább vesztegessen az időt, hanem Nikiast²² és vezértársait arra igyekezett rábeszélni, hogy az ő, Epipolaira vonatkozó tervét fogadják el. Miután ez sikerült, készülteket is tett hozzá. Utólagosan belátta még azt is, hogy lehetetlen Epipolait nappal megközelíteni s rá felnyomulni a nélkül, hogy az ellenség ideje korán észre ne vegye őket. Ennélfogva elrendelte, hogy öt napra való élelemmel lássa el magát mindenki, s ezután az összes kőműves segédekkel s kőművesekkel, valamint azzal a készlettel, a mely részint lövedékekben, részint erősség emelése esetére építő eszközökben rendelkezés alatt állt, Eurymedon és Menandros társaságában előálomkor megkezdte az összes hadak élén az Epipolai felé való nyomulást. Nikias a sánczok között maradt.²³ Oda érve, szerencsésen fel is jutottak rá az Eurýeloson épen azon az úton, a melyen elsőben felhatolt az előbbi sereg is, mégpedig úgy jutott fel, hogy észre sem vették a syrakusai őrszemek. A syrakusaiaknak itt levő erősségét megrohanták s el is foglalták, a midőn ennek az őrségéből néhány kezeik által elesett. Legnagyobb részük az Epipolaión a külső védő művek közt levő három táborba menekült; ezek közül egy a syrakusaiaké, egy a siciliabelieké, egy pedig a szövetségeseké volt; ezekbe hírt vittek az ellenséges támadás felől, egyszersmind értesítették róla azt a hatszáz főnyi syrakusai csapatot is, a mely Epipolainak ezen a részén a főőrséget tette. Elő is tört ez nyomban, hanem bármily vitézül tartotta is magát, Demosthenes és az athéniek megfutamodásra kényszerítették. Erre ezek nyomban tovább nyomultak, hogy az a lév, a mely a támadás kezdetén

- gerjedt bennök, meg ne csillapodjék feladatuk megoldása előtt. Ez alatt a többiek az ellensánczból elfoglalták azt a részt, a melyet legközelebb értek, mivel a védők nem álltak helyt rajta, s a mellvédeket lerángatták róla. A másik részén a syrakusaiak szövetségeseikkel, valamint Gyliппos is embereivel, előtörték sáncaikból az ellenség fogadására. Mivel azonban az ellenség részéről ez a vakmerő éjjeli támadás teljesen váratlan volt reájok nézve, egészen ki voltak esve a sodrúkból, midőn az athéniakkal összetűzésre mentek; ennél fogva kénytelenek voltak az ütközet alatt hátrálás-hoz fogni; azonban a mint az athéniak abban a vélekedésben, hogy a győzelem a kezökben van, már zilált sorokban szorították őket, egyszorsmind mennél gyorsabban szándékoztak elbánni az összes, még ütközetbe nem bonyolódott ellenséges hadesapatokkal is, hogy a támadás lanyhulásával össze ne gyülekezzenek: a boiotok megadták az első példát az ellenállásra. S ekkor azok, a kikre a boiotok visszacsaptak, hátat fordítottak s futásnak eredtek. Erre az athéniak soraiban roppant zavar terjedt el s közöttük mindenikén kínos bizonytalanság érzete vett erőt, mivel nem volt könnyű dolog megtudni, hogy mi történt akár az egyik, akár a másik részen, s hogy a mi történt, hogyan ment végbe. Ugyanis még ha nappal van is az ütközet, a midőn pedig minden tisztábban látható, azok, a kik benne részt vesznek, nem hogy a csata egész lefolyásáról, hanem még a körülmények történetéről is alig birnak egész tudatossággal számot adni; — hát még egy ily éjjeli csatában, minőre nagy hadak között ebben a háborúban nem volt több példa, hogyan lehetett volna valakinek valami bizonyosat tudni?
- 2 Holdvilágos éjszaka volt, az igaz; tehát, mint holdvilágnál másképp nem lehet, annyit ugyan lehetett látni, hogy hol áll ember, de azt már nem volt képes senki eléggé biztosan felismerni, hogy vajjon az az ember barát-e vagy ellenség. A keskeny mély úton tölöngött mind a két fél nehéz fegyverzetű gyalogságának nagy része.
- 3 Az athéniak egy része már veszte látta ügyét, más rész pedig, a melynek az első támadás sikerült, győzelmesen nyomult tovább; a többi hadak nagy része még csak ekkor jutott fel, mások pedig csak éppen hogy közeledtek, és senki sem tudta, merre kell tehát fordulnia. Már legelől teljes és általános volt a zavar a megfutamo-

dás miatt s bajos volt a megkülönböztetés az éktelen csatalárna
következtében. A syrakusaiak és szövetségeseik ugyanis győzelmi 4
örömükben harsány hangon osztották parancsaikat, a mint hogy
éj idején nem is volt más módja a jeladásnak; egyszersmind a
feléjük húzódo ellenség fogadására mentek. Az athéniek egymást
keresték s mindazt, a ki csak velök szembe akadt, ellenségnek
tekintették, még ha a saját emberök s a megfutamodók közül való
volt is; továbbá azzal, hogy sűrűn kérdezték a jelszót, mivel a
felismerésnek nem volt más módja, részint azt eszközölték, hogy
egyszerre valamennyinek a tudakozódása nagy zajt okozott, részint
pedig azt, hogy az ellenség megtudta jelszavukat; ők ellenben nem 5
ismerhették meg oly jól amazét, mivel győző létére nem volt úgy
szétszóródva, s ezért kevésbé volt szüksége a jelszó kérdezgetésére.
Igy történt aztán, hogy ha maguknál gyengébb ellenséges csapatra
bukkantak, az kisiklott a kezeik közül, mivel ismerte a jelszavukat,
velök ellenben elbántak, ha nem tudtak felelni. Főkép s különösen 6
azonban a harczi dal volt kárakra; ez ugyanis, mind a két félnél
egyforma levén, bizonytalanságot okozott. Ha az athéniek részén
az argívok és kerkyrabliek, vagy más dór származásuak rákezdték
a csatadalukat, az athéniek ép' úgy megijedtek, mint az ellenfél.
Ez végre odáig mérgesítette a dolgot, hogy miután már egyszer 7
általánossá lett a zavar köztük, a sereg különböző részei egymással
összetűztek s nem csak félelembe ejtette barát a barátját, polgár a
polgártársát, hanem még csatába is bocsátkozott vele, s csak nagy
nehezen lehetett őket elválasztani egymástól. Azok közül, a kik a 8
magaslatokról az ellenség elől futottak, a meredekségekről igen
sokan alávetették magukat s ekkép vesztöket lelték, mivel az
Epipolairól lefelé vezető út nagyon keskeny volt. A többiek, a kik-
nek sikerült a síkságra lemenekülniök, nagy részben s főkép azok,
a kik a korábban érkező hadakból valók voltak, a környéken való
nagyobb jártasságuk folytán elmenekültek a táborba. A később
érkezett hadakból azonban némelyek elhibázták az utat s elbolyon-
gottak a vidéken. Ezeket aztán a syrakusai lovasság, a mint ki-
virradt, a tért minden irányban beszáguldozva, agyonvagdosta.

A következő napon két diadaljelet emeltek a syrakusaiak, az 45
egyiket ott, a hol Epipolaira a kapaszkodó vezet, a másikat pedig

azon a ponton, a hol a boiotok az athéniekre visszafordultak. Az athéniak fegyverszünet útján megkapták elesett embereiket. Ezeknek a száma mind a maguk, mind szövetségeseik részén nem csekély számot tett; azonban az a fegyverszükmány, a mely az ellenség kezére került, több volt, mint az elesett emberek száma után várni lehetett volna. Ennek pedig az volt az oka, hogy azok, a kik a magasból voltak kénytelenek alávetni magukat, hátrahagyták pajzsait; ezek közül sokan elvesztek ugyan, de sikerült szintén soknak meg is menteni életét.

46 Ezután a syrakusaiak, a kiket váratlan szerencsájök újra felbátorított, Sikanost egy tizenöt hajónyi hajórajjal elküldték Akragasba, hogy ezt a várost, a melyben ekkor polgári villongás dűlt, ha csak lehet, szerezzék meg számukra; Gylippos pedig ugyanekkor egy második sicíliai űtra ment, hogy még több csapatot hozzon, mert már arra voltak kilátásai, hogy az athéniaknak a sánczait rohammal beveheti, miután az ügyek Epipolaion ily szerencsés kimenetellel végződtek.

47 Ez alatt az athéni vezérek tanácskozni kezdtek, hogy mihez fogjanak e szerencsétlen eset után s azon, minden tekintetben gyarló viszonyok között, a melyek közt ekkor voltak a csapatok. Látták ugyanis, hogy nem szerencsések vállalataikban, katonáik pedig nincsenek kedvező hangulatban ahhoz, hogy huzamosabban ott időzzenek, mert betegségek sanyarták részint a miatt, hogy az évnék abban a szakában voltak, a melyben az emberek leginkább szoktak gyöngélkedni,²⁴ részint pedig táborozó helyük természeti tulajdonai folytán, a mennyiben mocsáros és egészségtelen volt; de egyéb tekintetben sem volt semmi kilátásuk a szerencsés kimenetelre. Ennélfogva Demosthenes úgy látta, hogy tovább nem tanácsos ott időzni, s miután nem sikerült az, a minek a kieszközlése végett ő Epipolaion döntő csatára vitte a dolgot, azt a nézetet fejezte ki, hogy ne vesztegessék ott tovább az időt, hanem vonuljanak el addig, míg a tengeren át lehet hajózni, s míg lehet kilátás arra, hogy összes hadi erejöknek legalább azzal a részével, a mely az űjből érkezett hajóhadból áll, győzelmesen helyt állhatnak. Azt adta még hozzá, hogy még magára az államra nézve is hasznosabb, ha azok ellen folytatnak hadat, a kik a saját területükön emelt

erősségből szorongatják, mint a syrakusaiak ellen, a kikkel már többé alig lehet egykönnyen elbánniok; s különben sem észszerű dolog oly roppant nagy s minden haszon nélküli költekezéssel folytatni az ostromot. Ez volt a Demosthenes nézete, a melynek 48 nyíltan kifejezést is adott; Nikias ellenben, bár szintén abban a gondolatban volt, hogy ügyeik gonoszul állanak, mindamellett nem volt hajlandó annak nyíltan hangot is adni, s azt sem látta volna örömet, hogy egy oly népes gyülekezetben mindenki hallatára döntsenek az elvonulás mellett, mert ezt az ellenségnek elárulhatják s akkor aztán az elvonulás, ha valósággal végre akarják hajtani, sokkal kevésbé törtenhetik meg az ellenség figyelme kikerülésével. Ehhez járult, hogy volt még reménysége ahhoz, hogy 2 az ellenségnél, a ki felől másoknál pontosabban volt tájékozva, az ügyek még gonoszabb fordulatot vehetnek, ha még tovább folytatják az ostromot; ezt ugyanis különösen az ő, ekkor itt levő hajóhaduknak nagyobb ereje mellett nem sokára pénzszükség fogja kimeríteni. S volt is egy párt Syrakusában, a mely az athéniak kezére akarta játszani az uralmat. Ez Nikiassal folytonos összeköttetésben állt s biztatta, hogy ne hagyja abba az ostromot. Nikias, ezt tudva, most még tényleg két nézet között ingadozott s 3 mind a kettő felé sandítva tartózkodó állást foglalt el, de szóval, nyíltan tudni sem akart arról, hogy elvonuljanak. Ő, úgy mond, jól tudja azt, hogy az athéniak nem igen jó néven fogják venni nekik, ha elvonulnak a nélkül, hogy ezt a polgárság határozná el; azok, a kik ebben az esetben majd ítélni fognak felettök, nem olyan emberek lesznek, a kik az ügyek állását, mint ők, a saját szemeikkel látják, sem nem olyanok, a kik másoknak a tények megfontolásán alapuló nézetére hajlanak, hanem olyanok, a kik rá biratják magukat a határozat kimondására oly rágalmak által, a melyeket majd valaki egy csinos szónoklatban ő reájok szór. Sőt, 4 ugymond, van itt is sok, talán igen sok katona olyan, a kinek most nyomasztó helyzete miatt tele van a szája panaszszal, de, ha Athénbe jut, azt fogja tele torokkal kiabálni, hogy a vezérek megvesztegették a közérdekek elárulására s azért vonultak vissza; mivel tehát ő ismeri az athéniaknek a jellemét, neki semmi kedve sincs arra, hogy oly aljas vádakat alapján igazságtalanul elveszítsék,

- hanem ha már meg kell halni, inkább választja azt, hogy a csata-
 5 téren, az ellenség fegyvere által essék el. De egyszersmind a mel-
 lett is állt, hogy az ellenség ügyei még rosszabbul állanak, mint az
 övék, mert idegen hadakat tart zsoldban; s ehhez azon kívül, a
 mibe annak a vidéken levő erősségei őrizete kerül, már egy teljes
 év óta még nagy tengeri erőt is kell tartania; e miatt az már most
 is szükségét szenved, később pedig még több bajjal kell küzdenie,
 a mennyiben már eddig is kétezer talentumja²⁵ bánja s még több
 az, a mivel adós; ha eddigi költségeikben csak bármi kis rész-
 ben is takarékoskodáshoz fognak, a melyet talán a zsold vissza-
 tartóztatásában kísértének meg, ügyök veszve lesz, mivel seregök
 6 alapján szolgáló hadi népből áll, a minő éppen az övék. Maradjanak
 tehát még tovább, így végezte beszédét, folytassák a megszállást s
 egy vesztett csata miatt ne távozzanak, mert ők tényleg sokkal
 49 jobban állanak, mint az ellenfél. Nikias e szavai mellett erősen
 tartotta magát. Neki a syrakusai állapotokról pontos értesülései
 voltak, továbbá ismerte az itteni pénzszükséget, de eszében volt
 az is, hogy van a városban egy párt, a mely ezt az athénieknek
 meg akarja szerezni s e végből hozzá ügyvivőket küldöz s ezek
 útján őt lebeszélni igyekeznek az elvonulásról; ezen felül pedig még
 azt a véleményt táplálta, hogy legalább a hajóhadra bátran lehet
 2 számítani a csatavesztés után is. Demosthenes ellenben tudni se
 akart arról, hogy még tovább is Syrakusa alatt maradjanak. Ha
 már éppen Athénből vett rendelet nélkül, úgy mond, Sziciliából nem
 lehet kivonni a hadakat, s itt kell időzniök tovább is, vonuljanak
 el Thapsoshoz vagy Katanához, a honnan szárazföldi hadakkal a
 vidéken nagy területen portyázhatnak élelemszerzés végett, az
 ellenséges területet pusztíthatják, károsíthatják, hajóhaduk szá-
 mára pedig csatatérül lesz térs tengersík, nem pedig oly szűk
 öböl, a mely csak inkább az ellenségnek válik javára; e nyílt téren
 aztán érvényesíthetik ügyességüket s szabadságukban lesz majd
 visszahuzódni, majd előre törni a nélkül, hogy egy szűk s nagyon
 korlátolt téren volnának kénytelenek hol előre, hol hátra moz-
 3 dulni; egy szóval ő nem tartja semmiképp sem tanácsosnak, hogy
 ott egy helyben tovább maradjanak; az ő felfogása szerint itt az

ideje, hogy mentől előbb, a legkisebb haladék nélkül vonuljanak el. Eurymedon e tekintetben teljesen egyetértett vele. Hanem mivel Nikias állhatatosan ellene beszélt ennek a nézetnek, habozás és késlekedés állt be a dologban; — igen, mert azt is gondolták magukban Demosthenes és Eurymedon, hogy hátha még valami titkos értesülései is vannak Nikiasnak, s ezek miatt tartja magát oly erősen. Ennek következtében halasztás állt be az ügyben s tovább is ott maradtak.

Ez alatt Gyliippos és Sikanos visszatértek Syrakusába. Sikanos sikertelenül járt Akragas felé, mert midőn még Gela irányában volt, ezt a várost a syrakusaiakhoz szító párt kénytelen volt odahagyni; Gyliippos ellenben nagy számú új, Siciliából nyert hadi néppel tért vissza Syrakusába, s egyszersmind magával hozta azokat a nehéz fegyverzetű gyalog hadakat is, a melyek tavasszal voltak a Peloponnesosról elküldve s Libyából érkeztek Selinusba. Ezek ugyanis Libya partjaira vettettek, a hol a kyrenebeliek két háromsorevezőst és hajókalauzokat adtak nekik; út közben Euesperides²⁶ lakosainak, a kiket a libysek ostrom alatt tartottak, segítséget adtak s a libyseket megverték; innen Neapolishoz,²⁷ a karthagóiak egyik tengeri kereskedő városához hajóztak, a honnan Sicilia legközelebb, nevezetesen két nap és egy éjen át tartó tengeri útra²⁸ esik. E helyről Selinusba keltek át. A syrakusaiak ezek megérkezése után nyomban készülleteket tettek arra, hogy az athénieket egyszerre, mind tengeren, mind szárazon, megtámadják. Az athéni vezérek annak láttára, hogy az ellenség új hadakkal erősödött, az ő helyzetök pedig épen nem javult, sőt minden tekintetben, de különösen azon járványos betegségek miatt, a melyek embereiket sanyargatni kezdték, nap nap mellett sulyosabbá válik, bánni kezdték már, hogy előbb végre nem hajtották az elvonulást. S mivel már Nikias sem ellenkezett többé oly erősen s csak annyit kívánt, hogy az e végből alkotandó határozatot ne hozzák nyilvánosságra, kiadták az egész hadseregnek a lehető legnagyobb titkolódzás közt a szükséges parancsolatot, készüljön el mindenki, hogy egy adott jelre kifuthassanak a kikötőből. Minden készen volt már az elvonulásra s már épen végre is akarták hajtani, midőn csak egyszerre holdfogyatkozás állt be,²⁹ mivel ekkor

épen holdtölte volt. Ekkor az athéniek közül a legtöbben, mivel ez nagy szeget ütött a fejökbe, neki estek a vezéreknek, hogy még maradjanak egy ideig; Nicias pedig, a ki a csodás jelekre s más effélékre túlságosan sokat hajtott, azon vélemény mellé állt, hogy az elvonulás már szóba sem jöhet addig, míg csak, a mint a jóspapok e tüneményt illetőleg nyilatkoznak, háromszor kilencz napot ott, azon a helyen be nem várnak. Ez volt az oka annak, hogy miután úgy hűzták-halasztották az elvonulást, utoljára is csak ott maradtak.

- 51 Ennek hire még jobban neki tüzelte a syrakusaiakat, hogy ne hagyjanak nyugtot az athénieknek, mivel ekkép már maguk is elismerték azt, hogy nem állanak felettök sem szárazon, sem tengeren, különben nem határozták volna el az elvonulást. Egyszermind nem szerették volna, ha Siciliában más valahol vetik meg a lábukat, a hol a had folytatása terhesebb feladat volna reájok nézve, hanem inkább arra akarták rászorítani, hogy ott helyben s oly ponton bocsátkozzanak tengeri csatába mennél előbb,
- 2 a mely inkább ő nekik kedvező fekvésű; ennélfogva teljesen harczolható állapotba helyezték hajóikat s gyakorlatokat tartottak néhány napig, a meddig magukra nézve elegendőnek tartották. Mihelyt elérkezett az alkalmas idő, előbb az athéniek sánczaira intéztek támadásokat. Néhány nem igen erős lovas és nehéz fegyverzetű gyalog csapat különböző kapukon kitörést intézett s néhány nehéz fegyverzetű gyalog csapatot, a melyekre rábukkant, megszalasztott s űzőbe vett. Ekkor, mivel a sánczok mögé vezető nyílás szoros volt, az athéniek hetven lovat és néhány nehéz
- 52 fegyverzetű gyalogot vesztek. Ezen a napon a syrakusaiak visszavonultak szárazföldi hadaikkal, másnap azonban felkerekedtek hetvénhat hajóból álló hajóhadukkal, valamint szárazföldi seregökkel is, a mely utóbb a sánczok felé nyomult. Az athéniek nyolczvan hajójukkal eléje mentek a hajóhadnak s vele összetűz-
- 2 vén, megkezdték a csatát. Az athéniéknél a csatarend jobb szárnyán Eurymedon vitte a vezérletet. Ő szándékozott túlszárnyalni az ellenséget, s a mint e végből a part felé nagyon messze kiterjesztette a csatavonalat, a syrakusaiak és szövetségeseik, a kik már ekkor diadalmaskodtak a középben az athéniek felett, beszorították

a kikötő egyik szűk mélyedésébe s itt megölték, a közvetlen vezetése alatt levő hajókat pedig szétrombolták; ezután az athéniak egész hadi flottáját is megkergették s a parthoz szorították. Gyilippos látván, hogy az ellenséges hajóhad vereséget szenved, 53 továbbá hogy az athéni hajók czölöpkerítésükön kívüli helyekre s a partnak hatalmuk alatt nem levő részére vetődnek, azzal a szándékkal, hogy a partra menekülő hadi népet leöldösi, egyszersmind abból a czélból, hogy a syrakusaiakra nézve az athéni hajók partra vontatását megkönnyítse, a sereg egy részével a partvonal egyik kiszögellése felé sietett. Itt az athénieknek egy őrcsapata 2 volt, a mely tyrrheni származású emberekből állt. A mint ez meglátta a minden rend nélkül előnyomuló ellenséget, eléje ment, az első támadásra megszalasztotta s a Lysimeleia nevű mocsárba szorította az előcsapatot. Azonban csakhamar még több hadi nép 3 tört elő a syrakusaiak és szövetségeseik részéről. Az athéniakat aggodalomba ejtette hajóik sorsa; ennél fogva eléje mentek ama hadi népnek s vele csatába bocsátkozván, megverték s űzőbe vették, a midőn nem sok ellenséges katonát vágtak ugyan le, de hajóikat nagy részben megmentették s rendes állomásukra gyűjtötték össze. A syrakusaiak és szövetségeseik tizennyolcz hajót kerítették kézre tőlük, a melyeknek a legénységét mind egy lábbig leölték. Egyszersmind szándékoztak felgyűjtani a többi athéni 4 hajókat is úgy, hogy egy ócska teherszállító hajót tele raktak rőzsével és szurokfenyő-hasábokkal s mivel épen az athéni hajók felé fűtt a szél, lángba borítva, elbocsátották feléjük. Az athéniak, a kik aggodalomba estek hajóikért, minden intézkedést megtettek a tűz eloltására, s sikerült is nekik erőt venni a gyuladáson, továbbá meggátolni azt, hogy a hajó közel jusson, s így a veszedelemből megszabadulni. Ez után a syrakusaiak diadaljelet emeltek a tengeri ütközet emlékére s azon az alapon, hogy a szárazon 54 a sánczoknál nehéz fegyverzetű csapatokat szorítottak meg, mi által egyszersmind a lovakat is kezükre kerítették, de az athéniak is emeltek azon az alapon, hogy a tyrrhenek szárazföldi csapatokat űztek a mocsárba, s hogy a többi szárazföldi hadaik is győzelmet arattak.

Egy ily fényes győzelem azonban, mint a minőt most arat- 55

tak a syrakusaiak a Demosthenes vezérlete alatt megjelent hadi flottától való félelmek után már a tengeren is, az athéniéknél a legnagyobb lehangoltságot idézte elő; nagy volt a meglepetésök, de még sokkal nagyobb volt bánkódásuk az egész hadi vállalat miatt, hogy itt most az egyszer oly államokba kötöttek bele, a melyeknek velök egyenlő intézményeik egyszersmind népuralmi alkotmányuk is van, mint nekik; továbbá jelentékeny tengeri erővel és lovassággal is rendelkeznek s hatalmuk messze kiterjedő; ezeket ők nem képesek sem az alkotmányváltoztatásban való meghasonlás segédelmével, sem pedig sokkal derekasabb hadi készülettel meghódolásra bírni. Az már eddig is nagyon csüggesztette őket, hogy dugába dőlt a legtöbb vállalatuk; most pedig, midőn látták, hogy a tengeren is le vannak győzve, még sokkal nagyobb lett a levertségök. Ezután a syrakusaiak csakhamar egész bátran czirkálni kezdtek a kikötő partja mentén, sőt még azt is eszükben forgatták, hogy elzárják ennek a nyílását, hogy onnan többé el ne illan hassanak az athéniéek az ő hírók-tudtok nélkül, bármennyire akarnák is. Mert már ettől fogva nem csupán arra fordítottak gondot, hogy megmenekedjenek, hanem arra is, hogy hogyan vágják el az utat az athéniéek előtt. Úgy gondolkoztak, a mint hogy valósággal úgy is állt a dolog, hogy ők a jelen körülmények közt határozottan felette állanak az ellenfélnek, s ha képesek lesznek teljesen leverni az athéniéket és szövetségeseiket mind szárazon, mind tengeren, ez dicső hadi tény gyanánt fog feltűnni a hellenség előtt, mivel ennek folytán a többi hellenek részint felszabadulnak, részint aggodalomtól menekednek meg; az athéni hatalom maradványa ugyanis képtelen lesz arra, hogy elviselje a had hátra levő terheit is; s ők, mint ezeknek előidézői, a többi emberek, de különösen az utókor előtt csodálat tárgyai lesznek. Ez valóban nagy-szerű vállalat is volt nem csak az itt említett czélnál fogva, hanem azért is, mert nem csupán az athéniéeknek, hanem ezek nagy számú szövetségeseinek is a legyőzésével járt; s tetézte még ezt az, hogy nem magukban szándékoztak keresztülvinni tervüket, hanem a segítséget nyújtó államok társaságában, a melyek felett a korinthosiakkal és a lakedaimoniakkal vitték a vezéri szerepet; s míg ekkép városuk a sicíliai érdekek előharczosának a rangját foglalta

el, egyszersmind tengeri erejük is nagy fejlettségre jutott. Ha 4
 ugyanis kiveszszük azoknak a népségeknak az összességét, a melyek
 ebben a háborúban az athéniek és lakedaimoniak oldala mellett
 foglaltak állást, mondhatni, hogy még nem gyült össze soha egy
 város alatt sem annyi népség, mint ekkor Syrakusa alatt.

Elősorolom itt mindazokat a népségeket, a melyek a két 57
 félnél Sicilia ellen és Sicilia mellett ebben a háborúban részt vet-
 tek, — abban a háborúban t. i., a melynek a célja a népségek
 egyik csoportjánál az volt, hogy ezt a szigetet meghódítsa, a má-
 siknál pedig az, hogy megmentse. E czéllal szemben pedig ezek
 magatartásában nem csak jogi tekintetek vagy rokonsági viszony
 voltak irányadók, hanem a körülmények alakulásai vagy anyagi
 érdek vagy a parancsoló szükség is. Ily szempontok szerint vevén 2
 sorra e népségeket, a saját független elhatározásukból jöttek első-
 ben az athéniek, mint ionok, a syrakusaiak ellen, a kik dórok
 voltak; így csatlakoztak hozzájuk e hadjáratra a lemnosiak, imbros-
 siak, Aigina ekkori lakosai, úgy szintén a hestiaiabeliek is, a kik
 athéni gyarmatosok voltak s Euboiia szigetén Hestiaiát lakták.
 Ezek mindnyájan egy szójárásan beszéltek s az athéniekével
 egyező alkotmányuk volt. A többiek részint alattvalói, részint 3
 pedig független szövetségesei voltak az athénieknek, de részben
 még zsoldosai is, s így vettek részt velök e hadjáratban. Alatt- 4
 valóik és adófizetőik közül itt voltak az eretriabeliek, a chalkisiak,
 a styraiaiak és a karystosiak Euboiáról, továbbá a szigetekről a
 keosiak, az androsiak, a tenosiak, Ioniából pedig a miletosiak, a
 sanosiak és a chiösiak. Ez utóbbiak különben nem voltak adó-
 fizetők, hanem csak hajókat szolgáltatottak s mint politikailag
 függetlenek jöttek e táborozásra az athéniekkel. Mindezek a nép-
 ség nagyobb részénél fogva ionok és athéni gyarmatosok voltak
 valamennyien, a karystosiak kivételével, a kik dryopsok. Ezeknek
 a táborozásban való részvétele politikai kényszer alapján történt,
 mivel függő helyzetben voltak, de még sem eredeti hajlamaik elle-
 nére, a mennyiben ionok levén, dórok ellen mentek. Ezeken kívül 5
 voltak még aiol származásúak is, a methymnabeliek, a kik hajókat
 szolgáltatottak, de nem voltak adófizetésre kötelezett alattvalók, úgy
 szintén a tenedosiak és az ainosiak is, a kik már adófizetők voltak.

- Így voltak ezek politikailag kényszerítve arra, hogy mint aiol származásúak az aiolok, nevezetesen a syrakusaiak oldalán álló boiotok ellen harcoljanak, a kiktől az ő gyarmatvárosaik alapítása kiindult. A mit ezek politikai kényszerűségből cselekedtek, azt a plataiabeliek, tehát boiotok, a boiotok ellenében egymaguk a legnagyobb készséggel cselekedték, a mi különben a köztük levő
- 6 elkeseredett gyűlöletnél fogva nagyon természetes volt. Az athéniek oldalán voltak még dór származásúak, nevezetesen rhodosiak és kytherabeliek is. Ez utóbbiak a lakedaimoniak gyarmatosai voltak; ennek daczára az athéniek oldalán, a Gyliппos vezérlete alatt álló lakedaimoniak ellen küzdöttek. A rhodosiak, a kik az argívoktól származtak, kénytelenek voltak nemcsak dór létökre dórok ellen, hanem még a saját gyarmatnépük, a syrakusaiak
- 7 oldalán küzdő gelaiak ellen is harcolni. Azoknak a szigeteknek a lakosai, a melyek a Peloponnesost környező tengerben fekszenek, nevezetesen a kephallenok és a zakynthosiak, bár függetlenek voltak, de mivel az athéniek voltak a tenger urai, kénytelenek voltak életbe vágó politikai érdekből ezekkel tartani. A kerkyraiak, bár nemcsak dórok, hanem egyenesen korinthosiak is voltak, mindamellert szintén az athéniakkal tartottak a korinthosiak és syrakusaiak ellen, annak daczára, hogy amazoknak gyarmatosai, ezeknek pedig rokonai voltak; együtt tartottak azokkal látszólag, hogy a dolgot szépítsék, politikai kényszerűségből, de ha a szándékot nézzük, valósággal a korinthosiak iránt táplált gyűlöletből.
- 8 Szintén ezekhez csatlakoztak e háborúra a Naupaktost lakó s ma úgy nevezett messeneiek Naupaktosból, valamint Pylosból is, a mely ekkor az athéniek kezén volt. Néhány megarai politikai menekültnek is az a sors jutott, hogy a selinusiak ellen voltak kénytelenek küzdeni, a kik szintén megarai származásúak voltak.
- 9 A többiek már inkább a saját jószántukból jöttek e hadi vállalatra. Így az argívok nem annyira az athéniakkal fennálló szövetségi viszony alapján, mint inkább a lakedaimoniak iránt táplált gyűlöletből s a pillanatnyi személyes érdekek kielégítése végett jöttek a dórok ellen az ion származású athéniek társaságában e háborúra. Továbbá a mantineiaiabeliek és a többi arkadok zsoldosok voltak, a kiknek már rendes szokásuk volt az, hogy jó pénzért azt tekin-

tették ellenségöknek, a kit épen kimutattak nekik. Ekkor is ellenségöknek tekintették minden további fontolgtatás nélkül a korinthosiakkal ott levő arkadokat, mert a zsold meg volt fizetve érte. E hadban való részvételre szintén a végből csatlakoztak a krétaiai és az aitolok is, hogy pénzt szerezzenek. A krétaiai ekkép abba a helyzetbe jutottak, hogy bár a rhodosiakkal együtt ők alapították Gelát, nem a saját gyarmatosaik oldalán, hanem ellenök harcoltak, persze úgy, hogy jó arczot vágtak hozzá, mivel már a zsold által le voltak kötelezve. Az akarnaniabeliek közül némelyeket 10 szintén a haszon vezetett ugyan, de a nagyobb részt még is a Demosthenessel való baráti viszony s a szövetséges athéniek iránti jóindulat vitte arra, hogy ezeknek itt támogatására legyenek. Ezek az ioniai öblön innen lakó népségek voltak. Az italiabeliek közül 11 Thurioi és Metaponton lakosai polgári villongás napjait élvén, ezen idők kényszerénél fogva jutottak arra, hogy az athéniek oldalán táborozzanak, úgy szintén a siciliabeliek közül a naxosiak és katanabeliek is. A barbarok közül az egestaiak küzdöttek ezen a részen, valamint a sikelok nagy része is; továbbá Sicilián kívül némely tyrrhenek a syrakusaiakkal való ellenséges viszony folytán, végre iapyg zsoldosok. Ezek voltak azok a népségek, a melyek az athéniek oldalán küzdöttek. Azok ellenben, a kik ezek ellen a 58 syrakusainak mentek segítségre, voltak elsöben is a kamarinabeliek, a kik Syrakusával tószomszédok voltak, továbbá a gelaiak, a kik közvetlenül ezeken túl laktak, aztán pedig az akragasiakon túl, a kik semlegesek maradtak, a selinusiak. Ezek Siciliának azon 2 a részén laktak, a mely Libya felé néz. A tyrrheni tenger felé eső részen a himerabeliek. Itt ezek csak maguk hellenek s innen szintén csak maguk voltak azok, a kik Syrakusának segedelmére mentek. Ezek azok a Siciliában lakó hellen népségek, a melyek Syra- 3 kusával szövetségben álltak s mind dórok és függetlenek voltak. A barbarok közül e szövetséghez pusztán azok a sikelok tartoztak, a kik az athéniekhez nem pártoltak át. Azon hellenek közül, a kik Sicilián kívül laknak, a lakedaimoniak egy spúrtaí férfit adtak vezérül, de különben csak neodamodeseket és helótákat küldtek. Közbevetőleg szólva, megjegyzem, hogy ez a szó: neodamodes, azt jelenti, hogy az, a kit így neveznek, *már* szabad ember. A korin-

thosiaiak voltak az egyedüliek, a kik a syrakusaiakat tengeri és szárazsi erővel segítették. A leukasiak és az amprakiabeliek a rokonsági viszonymál fogva jelentek meg gyánolításukra. Arkadiából a korinthosiaiak küldtek zsoldosokat. A sikyoniaiak politikai kényszerűségből jöttek el nekik segítségnyújtásra. Végül a Peloponnesoson kívül eső részekből a boiotok táboroztak oldalukon.

4 Ehhez a külső segítséghez maguk a siciliabeliek minden tekintetben hatalmasabb hadi erővel járultak, a mint hogy nagyon jelentékeny városokat is laktak. Ennélfogva nagy számú nehéz fegyverzetű gyalogság, valamint hajó és lovasság is jött össze egyéb, roppant nagy tömegű nem rendes katonaságon kívül. S ismét ha ezeket egybevetjük a syrakusaiakkal, ez utóbbiak, mondhatni, maguk még többet adtak, mint a többiek együtt véve, mivel államuk is nagy volt s ők forogtak a legnagyobb veszedelemben. Ezek voltak azok a segítő hadak, a melyeket mind a két fél összehozott e háborúra. Mindezek ebben az időben már mindkét részen jelen voltak s egyik fél sem nyert többé segítséget.

59 A syrakusaiak és szövetségeseik tehát egészen helyesen ítélték, hogy dicső hadi tényt fognak végrehajtani, ha a tengeren nyert győzelmük után az athénieknek ezt a roppant hadseregét elfogják úgy, hogy semmi el ne menekülhessen belőle sem szárazon, sem tengeren. Ennélfogva nyomban elzárták a nagy kikötő nyílását, a mely körülbelül nyolcz stádiumnyi³⁰ széles, keresztbe állított hadi hajókkal, egyéb vízjáró művekkel és bárkákkal, a melyeket horgonyokkal oda erősítettek. Egyszersmind arra az esetre, ha az athéniek még elég vakmerők volnának arra, hogy tengeri ütközetet vívjanak, ehhez minden előkészületet megtettek

60 s tervezgetéseik nem csekély fontosságú dolgokra irányultak. Az athéniek, midőn látták, hogy a kikötő el van zárva, s midőn az ellenfél egyéb terveit is megsejdtették, szükségesnek tartották,

2 hogy hadi tanácsot tartsanak. Ezért a vezérek és a sereg többi főtisztjei összejöttek, mert egyéb szorongató körülményeiken kívül dolguk úgy állt, hogy élelmi készletök nem volt. Korábban ugyanis, midőn elhatározták az elvonulást, Katanába rendeletet küldtek, hogy be kell szüntetni az élelemszállítást; de későbbre sem volt kilátásuk ahhoz, hogy élelemre szert tehetnének, ha csak a tenge-

ren föléje nem kerokednek az ellenségnek. Ennél fogva az lett a határozat, hogy feladják a szárazon beljebb emelt sánczokat, s csak épen a hajóik közelében eső részt erősítik meg különösen, a mennyi épen csak hogy elegendő hajóik és betegeik őrzésére; ezt megrakják őrséggel, a többi szárazföldi hadakat pedig arra használják, hogy összes hajóikat, legyenek akár jó karban, akár kevésbbé hasznavehető állapotban, kivétel nélkül megrakják velök; s ekkép minden erejük megfeszítésével még egy tengeri csatát kockáztatnak meg; ha aztán győznek, elhajóznak Katanához; ellenkező esetben felgyűjtják hajóikat s ezután elvonulnak arra, a hol a leg-rövidebb úton velök baráti viszonyban levő, akár hellen, akár barbar helyet érhetnek. A mint határoztak, úgy is cselekedtek. Csapataikat kivonták a szárazon beljebb eső sánczokból s hajóikat kivétel nélkül mind megrakták hadi néppel, s rákényszerítettek a beszállásra mindenkit, a ki bármi csekély részben is arra valónak tünt fel koránál fogva, hogy hadi szolgálatot teljesítsen. Ekkép hajóikat, összesen körülbelől száztízet, megrakták katonasággal. Különösen nyilasokat és kopjaveetőket szállítottak nagy számmal hajóik fedélzetére az akarnaniabeliek közül és egyéb zsoldos csapatokból, s megtettek mindent, a mi csak megtehető volt ily szorult helyzetben s oly kétségbeesett határozat mellett. Miután már majdnem teljesen készen voltak, Nikias látván, hogy a katonák nagyon le vannak hangolva a roppant tengeri vereség miatt, a mely reájok nézve oly szokatlan volt, de mindamellet az élelem-szükség miatt készek mennél előbb akár mindent kockára vetni, összehivatta az egész sereget s a következő buzdító beszédet intézte hozzá:

«Férfiak, vitézek, kik az athéniek és szövetségeseik részéről itt jelen vagytok! Mi oly ütközet előtt állunk, a melynek a ki-menetele mindnyájunkra nézve egyformán fontos lesz. Mindeni-künk ép' úgy, mint az ellenség, életéért s hazájáért fog küzdeni benne. Ha most a tengeren diadalmaskodunk, akkor lehet remény-lenünk, hogy még kiki megláthatja hazáját. Csak csüggednetek nem kell, sem azt nem szabad cselekednetek, a mit a legtapasztalatlanabb emberek szoktak művelni, t. i. ha első vállalataik nem sikerülnek, azután is folyton aggódnak, ha valamely vállalatba

3 fognak, hogy dolgaikban ismét oly szerencsétlenek lesznek. Jobb, ha e helyett ti, athéniek, a kik már oly sok háborúban szerezhettek tapasztalatokat, valamint ti is, a kik velünk szövetségben azokból a részeket mindannyiszor kivettétek, — jobb, mondom, ha e helyett azt veszitek eszetekbe, hogy olykor mily különösen fejlődnek a had eseményei, s abban a reményben, hogy mi hozzánk is fog valahára fordulni a szerencse, készüljétek a harcra még egyszer oly nagy elhatározással, a minőt egy ily, most itt jelenlevő hatalmas seregetek szemlélése méltán gerjeszthet bennetek.

62 «Vannak bizonyos intézkedések, a melyeket a kikötőnek a szorossága s a hajóknak előre látható szorongása tesznek szükségessé, úgy szintén az ellenségnek oly rendszabályai is a hajók fedélzetére nézve, a melyek eddig legtöbbet ártottak nekünk. Mi a magunk részéről mindazt, a mi e részben sikerhez vezetőnek látszott, a hajókormányosokkal együtt, a mennyire lehetett, szemügyre vettük s alkalmaztuk is. E végből nagy számú nyilas és kopjaveető, s még egyéb hadi nép is fog helyet foglalni a hajók fedélzetén, a kiket nyílt tengersíkon vívott hajócsatában ugyan nem használhatnánk, mivel a hajók nehézkesekké tétele csak akadályozná az evezőlegénység ügyességének kifejtését; itt azonban, a hol kényszerítve vagyunk arra, hogy hajóinkról szárazföldi viaskodásféléhez kezdjünk, jó szolgálatokat tehetnek nekünk.

3 Hajóinkat szintén alkalmasabbakká tettük a védelemre, s különösen a hajók orrán levő vaskos sarkantyú-gerendák ellen, a melyekkel az ellenség legtöbbet ártott nekünk, kapó-csákyákat készítettünk. Ezek meg fogják gátolni azt, hogy visszahúzódhassék az ellenséges hajó, ha egyszer rohamot intézett. Csak a fedélzeten levő harcosok tegyék meg a maguk részéről azt, a mi e tekintetben szükséges. Mert oda jutottunk, hogy a tengeren úgy kell viaskodnunk, mint a szárazon. S e részben én azt látom érdekünkben állónak, hogy se mi ne húzódjunk visszafelé, se az ellenségnek ne engedjük ezt megtenni, kivált mivel a part ellenséges, annak a darabnak a kivételével, a melyet a mi hadaink tartanak megszállva.

63 «Ezeket tartsátok eszetekben, a harc alatt tegyetek meg

körömszakadtáig minden lehető s ne engedjétek magatokat kiszorítani a partra, hanem ha egy hajó egy másikkal összezsap, ne bocsássátok el addig, míg az ellenséges hajók fedélzetét meg nem tisztítottátok a katonaságtól. Ezt én különösen a hajószemélyzet 2 nehéz fegyverzetű gyalogokból álló részének kötöm a szívére, mivel itt inkább a fent levők, a fedélzeten állók feladatáról van szó. S a dolog úgy áll, hogy még eddig a szárazföldi ütközetekben legtöbbnyire mi voltunk a győztesek. Azonban az evező legénységet 3 szintén buzdítom s kérve kérem, hogy az eddig szenvedett csapásokon ne csüggedjen el oly nagyon, mivel most a fedélzetről már nagyobb örködéssel lesznek reájok; egyszersmind nagyobb számú hajókkal is fogunk küzdelemre kelni. Vegyétek aztán fontolóra,³¹ hogy mily kellemes dolog volna tovább is ápolni azt a büszke érzetet, a mely most eltölt benneteket a miatt, hogy bár athéniek nem vagytok, mindamellett titeket nyelvjárásunk ismerete s erkölcseink, szokásaink utánzása következtében azoknak tartanak s ezekért Hellaszerte nagy tisztelet tárgyai vagytok, — nem számítva itt azt, hogy ti a mi nagyhatalmi állásunk hasznai- 4 ből, tekintettel nevünknek az alattvalók előtt félelmes voltára s a bántalmak ellenében való bátor létre, sokkal nagyobb részt vesztek másoknál. Ennélfogva nagyon méltánytalan dolog volna tőletek, ha ti, a kik egymagatok vagytok szabad osztályosai a mi nagyhatalmi állásunknak, azt most cserben hagyni kívánnátok. Törjete- 5 tek a legmélyebb megvetés érzetével a korinthosiakra, a kiket oly sokat láttatok magatok előtt futni, valamint a siciliabeliekre is, a kik felől senki sem birta volna elhinni, hogy csak a szemünk elé is merjenek kerülni, míg a mi tengeri erőnk java erejében volt. Mutassátok meg nekik, hogy még a gyengeség mellett s a szerencsétlenségek közepette is felette áll a ti ügyességetek az ő szerencse által legyezgetett nyers erejöknek.

«Nektek, athéniek, még egyszer a szívetekre kötöm azt, 64 hogy nem maradt odahaza sem a hajó-házakban oly hajóhad, a mely az ittenivel felérne, sem a tieteknek megfelelő számű harc- 65 biró fiatalság; hogy tehát, ha az előttünk álló ütközet más valamivel végződik, mint a mi győzelmünkkel, a mi itteni ellenségeink egyenesen az otthoniakra fognak törni; ezek pedig képtelenek

lesznek ottani ellenségeinken kívül még egy új ellenséggel is felvenni a harczot. Ti magatok ekkor nyomban a syrakusaiak hatalmába kerülnétek, a kikre, ti tudjátok legjobban, mily nagyralátó tervekkel törtetek, az otthoniak pedig a lakedaimoniak előtt volnának kénytelenek meghajolni. Ennélfogva nagy okotok van arra, hogy, ha valaha, most vitézül forgassátok magatokat, mivel ez az egyetlen csata dönt mind az itteniek, mind az otthoniak sorsa felett. Gondoljátok meg egyenként és egyetemesen, hogy ti, a kik most a hajókon lesztok, ti fogjátok képezni az athéniek összes szárazsi és tengeri erejét, sőt hogy ti képezitek népünk maradványát, hogy ti viselitek Athén nagy nevének képét. A ki tehát akár ügyesség, akár személyes bátorság tekintetében különb másnál, arra nézve nem fordulhat elő alkalmasabb idő a mostaninál arra, hogy azt saját magának hasznára, az egész államnak pedig üdvére érvényesítse.»

65 E beszéd elmondása után nyomban kiadta Nikias a parancsot, hogy szálljanak hajókra. Gylipposnak és a syrakusaiaknak, mivel a készülődés szemök előtt folyt le, módjukban állt megsejdíteni azt, hogy az athéniek ütközetre gondolnak; de a kapócsáklyákra vonatkozó tervet is jóeleve besúgták nekik. Ennélfogva valamint a többire nézve általában, úgy különösen ebben is megtették a megfelelő intézkedéseket. Nevezetesen a hajók elejét és felső részét egy jó darabon bőrrrel vonatták be, hogy símuljon le a kapócsáklya, ha feléjük vetik, s ne legyen miben megakadnia. Miután mindennel készen voltak, a vezérek és Gylippos a következő beszédet tartották hadaikhoz:

66 «Syrakusaiak és szövetséges társak! Hogy eddigi tetteink is becsületünkre válnak, valamint hogy most szintén nagy becsületet szerző tény végrehajtása céljából fogunk küzdelemre kelni, ezt, úgy látjuk, ti majd mindnyájan jól tudjátok, mert különben nem vállalkoznátok most reá oly nagy buzgalommal. De a mennyiben még is van talán valaki, a kiben nem vert gyökeret ezeknek tudata, az előtt ezennel igyekezünk teljesen felfoghatóvá tenni. Ti az athénieket, a kik azért jöttek e szigetre, hogy elsőben Siciliát leigázzák, ezután pedig, ha ez sikerül nekik, a Peloponnesost és Hellas többi részét is hatalmuk alá hajtásák; továbbá a kik ekkoráig

a mult és jelenkor hellen népségei között a legkiterjedtebb hatalomra tettek szert, azon hajóhadukkal, a melylyel eddig a legelső rangot foglalták el s a melylyel mindenütt döntőleg léptek fel, már több tengeri csatában megvertétek s most is minden valószínűség szerint meg fogjátok verni. Mert ha egyszer valaki abban jár pórul, a miben magát különösen erősnek tartotta, azután sokkal csekélyebb nála e tekintetben az az önbizalom, a mely még megmarad, mint ha előbb nem táplálta volna azt a véleményt. Továbbá ha egyszer valakit egy ügyben, ellenkezőleg, mint a mit büszke önbizalommal várt, vereség ér, jobban meg szokta adni magát, mint ereje igazi mértékéhez képest várható volna. Ez fog most történni az athéniakkal minden valószínűség szerint. 3

«Mi nálunk ellenben az az érzület, a mely már korábban is élt bennünk, a mely bennünket merész támadásra ösztönzött, még midőn tapasztalatlanok voltunk is, most szilárdabb alapokon áll; s mivel ehhez még az a meggyőződés is járult, hogy mi a legvitézebbek vagyunk, mivel a legvitézebb nép felett arattunk diadalt, minden egyesnél kétszer oly nagy a remény; pedig az igen szilárd remény legtöbbször igen nagy buzgalomra is gerjeszti az embert. Amaz intézkedésekre nézve pedig, a melyekkel a mieinket igyekszik utánozni az ellenfél, elmondhatjuk, hogy azok csak minékünk állanak jól, továbbá hogy belőlük egy sem fog találni bennünket kellő előkészület nélkül. Az ellenfélnél megállapított rendszere ellenére nagy számu nehéz fegyverzetű gyalog katona lesz és sok kopjaveető fog a hajókra szállani, a kik, mint például az akarának és mások, hogy úgy szóljunk, merő szárazföldi patkányok,³² s a kik bizony aligha fogják eltalálni a módját, hogy majd ülve hogyan dobálják kopjájukat. Hogyan lehetne elgondolni azt, hogy ily hajószemélyzet mellett nem lesz megbénítva a hajók működése, s hogy ily emberek oly mozdulatok tételekor, a melyekhez egyáltalában nincsenek hozzászokva, nem fogják maguk magukat zavarba dönteni? Hajóik nagy száma szintén nem fog nekik javukra szolgálni, még ha talán valaki a miatt esett is félelembe közöttetek, hogy majd nagyobb számú hajók ellen kell küzdenie. Ugyanis nagy számú hajó szűk téren épen nagy száma által van megbénítva működésében, s mi épen ennél fogva annál erősebben 3

4 árthatunk nekik a saját foganatba vett rendszabályaink segéd-
 mével. Végül felfedezzük még előttetek azt is, a mit mi hitünk
 szerint a lehető legbiztosabb forrásból tudunk. Minden erkölcsi
 erejüket semmive tevő szerencsétlenségeik s jelenlegi reménytelen
 helyzetök juttatták őket arra, hogy nem annyira a kellő előkészü-
 leten alapuló bizakodással, mint inkább mindent kockára vető
 kétségbeeséssel keljenek harczra a végből, hogy kieroszakolhassák
 a tengeren való elmenekülést, vagy ezután szárazon vonuljanak el,
 mivel azt hiszik, hogy nem lehet már szomorúbb helyzetök, mint
 a melyben jelenleg vannak.

68 «E rendkívül zavart helyzettel s halálos ellenségeink sorsá-
 nak előttünk meghajló hatalmával szemben menjünk hévvel a
 küzdelemre. Gondoljuk meg, hogy ez mindennél jogosabb oly
 ellenfél irányában, a ki annak érzetében, hogy vele a támadó fél
 meglakoltatására célozunk, maga is igazságosnak tartja a lelkünk-
 ben felgerjedt heves boszúszomj kielégítését; s hogy egyszersmind
 most igen szép alkalom nyílt arra, hogy ellenségeinken boszút
 2 álljunk, a mi a példaszó szerint a legédesebb e világon. Hogy pedig
 ezek mily ellenségeink, mily halálos ellenségeink, azt ti mindnyá-
 jan jól tudjátok; mert ezek semmi más szándékkal nem léptek a
 mi földünkre, mint hogy leigázzanak bennünket. Ha ez nekik
 sikerülne, akkor a férfiakra a legfájdalmasabb sorsot mérnék,
 gyermekeinkre és asszonyainkra a legméltatlanabb, az egész
 3 államra pedig a legszégyenletesebb nevet ruháznák. Ez bennünket
 méltán ragadhat arra, hogy kiki minden izmát feszítse meg s ne
 gondolkozzék úgy, hogy nyereség, ha ezek kardcsapás nélkül
 vonulnak el. Ezt az ellenség megteszi akkor is, ha győzni fog. De
 nem! Mi akkor fogunk dicső tettet végrehajtani, ha, a mint okunk
 van reményleni, kitűzött célunkhoz képest híven járunk el dol-
 gunkban s ekkép az ellenségen megtorlást veszünk s az egész
 Sicilia függetlenségét, a melyet élvez, szilárdabb alapokra fektet-
 jük. Egy ily küzdelem a legnagyobb ritkaságok közé tartozik.
 Kedvezőtlen kimenetele semmi különös kárral nem jár, sikere
 ellenben a legnagyobbszerű eredményt szerzi meg.»

69 A syrakusaiak vezérei és Gylippos ezen, katonáúkhöz intézett
 buzdító szavak elmondása után észrevevén azt, hogy az athéniek

hajókra szállanak, szintén kiadták a rendeletet a hajókra szállásra. Nikiast nagyon megdöbbsentette a helyzet; most midőn szeme előtt 2
 oly közel lebegett a válságos pillanat s a támadó fellépéstől már csak rövid percek választották el, az történt meg vele, a mi rop-
 pant feladatba vágni készülő emberekkel szokott megcsinálni; ezek mindig azt hiszik, hogy még nincs minden eléggé elkészítve s
 hogy még épen nincs minden elmondva. Megszólította tehát még egyszer a hajóskapitányokat, egyiket a másik után, még pedig úgy,
 hogy a saját nevükön kívül atyjuk és törzsük nevét is felemlítette, s hathatósan kérte az egyiket arra, hogy azt a becsületet, a melyet
 korábban szerzett, ne hagyja cserben, a másikat pedig, a kinek kitünő ősei voltak, arra, hogy családja érdemeire homályt ne
 vonjon; egyszersmind emlékeztette mindeniket hazájára, a mely a legnagyobb szabadságot élvezi s a melyben a legfesztelenebb
 életet élheti mindenki; de felhozott előttük még egyebeket is, a miket közhelyek emlegetésétől való óvakodás nélkül végső szorult-
 ságban levő emberek szoktak felhozni, s a melyeket hasonló körülmények között mindig emlegetnek, a midőn a nőkre, gyermekekre
 s hazai istenekre történik hivatkozás, s csak azt kiálítja egyik a másiknak a fülébe, a mit a pillanat elrettentő hatásával szemben
 mennél serkentőbb hatásúnak gondol. Midőn végre már azt hitte, 3
 hogy ha eleget nem is, de legalább a legszükségesebbet elmondta, eltávozott s a szárazföldi csapatokat a partra vezette, a hol oly
 messze terjeszkedett, a mennyire csak képes volt, hogy a nagy tömeg látása annál nagyobb bátorságot öntsön a hajókon levő
 embereikbe. Demosthenes, Menandros és Euthydemos, a kik az 4
 athéniek részén a hajóhad vezérletére hajókra szálltak, felkerekedtek állomáshelyükről s az átmenetel kierőszakolására egyenesen a
 kikötő előtt levő zárvonat és a rajta hagyott nyílás ellen kezdtek mozdulatokat tenni. A syrakusaiak és szövetségeseik azonban 70
 ekkor már szintén sőkra szálltak, még pedig majd annyi hajóval, mint előbb, s ezek egy részével a kikötő nyílását vették őrizet alá,
 a többivel pedig ennek a partvonala alatt foglaltak állást körös-körül, hogy egyszerre minden irányból intézzenek támadást az
 athéniekre; egyszersmind a száraz hadsereg is kéznél volt, hogy a hajókat, a hol partot érnek, támogassa. A syrakusaiak részén a

- hajóhad vezérei Sikanos és Agatharchos voltak, a kik a két szárnyon vitték a vezérletet, továbbá Pythen, a ki a korinthosi hajókkal a közepet foglalta el. Az athéniék, miután a kikötő zárvonálához közel férkőztek, az itt felállított hajóknak uraivá tették magukat az első rohamra s igyekeztek a zárat feltörni. Azonban erre csakhamar rájuk törtek minden oldalról a syrakusaiak s ezeknek a szövetségesei; ennek folytán az ütközet már nem csak a zárvonál környékére szorítkozott, hanem kiterjedt a kikötő minden partjára, s oly hévvel dühöngött, a minővel közöttük még addig soha.
- 3 Az evezősök mindkét részen mohó készséggel eveztek mindenfelé, a midőn parancsolták; ugyancsak mindkét fél kormányosa is elővette minden ügyességét, hogy egyik a másiknak a működését hathatóságban felülmulja; a fedélzetre szedett katonaság is, mihelyt egy hajó a másikkal összecsapott, szintén úgy igyekezett magát forgatni, hogy a hajószennélyzet többi részének az ügyességénél az övé semmiben se álljon hátrább. Általában mindenki igyekezett a számára kijelölt munkakörben elsőnek tanúsítani
- 4 magát. Nagy számú hajó kis térségen csapott össze; mert valóban nem küzdött még soha oly kis téren ily nagy számú hajó. Ha ugyanis együvé vesszük mind a két félnek a hajóit, számuk nem sokkal volt kevesebb kétszáznál. Ennélfogva az egyes hajók részéről ritkán került rohamra a dolog, mivel sem a visszahúzóásra, sem az áttörtetésre nem volt hely; ellenben akár megfutánodások, akár szüntsándékos közeledés folytán való összeakasztások annál
- 5 sűrűbben fordultak elő. Az alatt az idő alatt, míg a hajók egymáshoz közeledtek, a fedélzeten levők kopják, nyilak és kövek záporát ontották egymásra; midőn pedig egymáshoz értek, a hajóskatonák egymással tusára keltek s egymás hajójára igyekeztek átnyomolni.
- 6 S megtörtént több ponton a tér korlátolt volta miatt, hogy a mint a hajó egy másikkal összetűzött, ennek ismét egy más hajó ment neki a másik oldalon, s egy hajó körül, nem tudva mást mit tenni, két, sőt néha több hajó is tolongott; továbbá a kormányosok, midőn támadásra készültek, ugyanakkor egy másik hajó támadását voltak kénytelenek kerülni, s ennélfogva nem egy felé, hanem egyszerre köröskörül sok különböző part felé kellett ügyelniök. Egyszersmind a nagy számú, egymásra csapó hajók fulainak rop-

pant döngése nemcsak hogy rémületet gerjesztett, hanem még ezen felül azt is eszközölte, hogy nem lehetett hallani, mit mondanak az evezősök tisztjei. Pedig ezek részint a mint már szakbeli feladatuk is magával hozta, részint pedig személyes buzgalmuk tanusítása végett is, a pillanat szorongató hatása alatt, nem igen kimélték a szót sem az egyik, sem a másik részen. Az athéniak azt kiabálták az övéiknek, hogy a kimenekülést ki kell erőszakolniok, s itt az idő, most vagy soha, hogy minden erejük megfeszítésével kivívják a hazájukba való visszatérést, a syrakusaiak és ezek szövetségesei pedig azt, hogy ne engedjék kiragadni a kezökből azt a dicsőséget, hogy elzárják a menekülés útját az ellenség elől s hogy győzelmükkel hazájok boldogságát gyarapítsák. Ezen felül a vezérek, mihelyt valakit minden szükség nélkül hátrafelé mozogni láttak, a hajóskapitányhoz, nevéen szólítva, mindkét félnél oda kiáltottak s kérdezték az athéniak részén azt, hogy vajjon talán a reájok nézve oly ellenséges földön már otthonosabban érzik magukat, mint a tengeren, a mely felett oly sok küzdelem árán szereztek meg uralmukat, s e miatt húzódnak arra, a syrakusaiak részén pedig azt, hogy vajjon talán azok elől az athéniak elől szintén menekülni akarnak, a kik felől eléggé tudhatják, hogy minden áron igyekeznek elmenekülni. Mig a csata eldöntetlenül folyt, a küzdők sorsát a legelénkebb részvét érzetével kísérte mind a két fél szárazföldi serege. A siciliai csapatok még nagyobb szerencse után törték magukat, azok pedig, a kik területükre törtek, a felett aggódtak, hogy még sulyosabb helyzetbe találnak jutni, mint még eddig is voltak. Mivel ugyanis ekkor az athéniaknál minden, de minden a hajóhadtól függött, a félelem az ütközet kimenetele felett leirhatatlan volt náluk; ennél fogva tekintetökkel szükségkép állandóan a tengeri csata folyamán csüggöttek, a melyből, mivel a parton nem egyformán voltak felállítva, nem is láthattak egyformán minden részletet; mert azért, hogy a csata hozzájok nagyon közel folyt s a szemek nem mind egy pontra voltak irányulva, egy helyen az egyik, a mint egy ponton az övéiknek a felülkerekedését látta, örömujjongásra fakadt; s az istenekhez kiáltott, ne foszszák meg őket a menekülés útjától; ez alatt azonban egy másik egy más ponton, a mint szorongatott hajósnép

- került szemé elé, sűrő hangon kiáltott fel s a történtek pusztá láttára még jobban elesüggedt, mint azok, a kik ott küzdöttek; ismét mások, a kik egy oly pontra néztek, a melyen a küzdelem eldöntetlenül folyt, a viadal tartóssága miatt testüket lelkük viharzásának megfelelőleg iszonyu töprenkedések között ide s tova mozgatva, a legkínosabb pillanatokát élték, mert folyvást csak egy hajszálon függött, hogy magukat vagy a megmenekülés, vagy
- 4 a végmegsemmisülés útján lássák. Ekkép mindaddig, míg a harc eldöntetlenül folyt, egy és ugyanazon athéni táborban egyidejűleg panaszhangokat, csatakiáltást, győzők s legyőzöttek kiáltásait lehetett hallani s minden egyéb olyat, a mi csak egy nagy, kemény csatát álló hadseregben a hangok különbélesége szerint
- 5 szokott hallatszani. Nem sokkal különül folyt a dolog a hajókon is, míg végre hosszú ellenállás után hátrálásra kényszerítették az athéniakat a syrakusaiak és szövetségeseik, s az üldözés ez utóbbiak részéről általánossá lett, a midőn roppant esatalármával s egymás
- 6 kölcsönös biztatása mellett a partra űzték az ellenfélt. Ekkor az athéniak hajóhadiseregéből mindaz, a kit még bent a tengeren el nem fogott az ellenség egyik egy, másik más ponton futott hajójával a partra s igyekezett a táborba elmenekülni. Erre a parton álló sereg, a mely már többé nem hallatott más-más hangot, hanem egyformán jajveszékéléshez fogott, az események ily alakulásán érzett keserves fájdalomában részint a hajók mentésére, részint a még birtokában levő sánczok fedezésére sietett; igen sok pedig
- 7 már csak magára gondolt s menedék után nézett. E pillanatokban a legiszonyúbb rémület vett erőt a kebleken, s nem is ok nélkül; mert épen abba a helyzetbe kerültek itt az athéniak, a melybe ők juttattak másokat Pylosnál. Ugyanis midőn ott a lakedaimoniak hajói tönkre mentek, veszni indult egyszersmind az a katonaság is, a mely a szigetre szállt át. Épen úgy most az athéniak szintén nem láttak semmi reményt ahhoz, hogy a szárazon elmenekülhetnének, ha csak valami rendkívüli, váratlan esemény közbe nem lép.
- 72 E kemény ütközet után, a melyben mind a két fél részéről sok hajó tönkre ment s sokan is elestek, a syrakusaiak és szövetségeseik, mint győztes fél, hatalmukba kerítették a hajóromokat és

halottakat, ezután elhűzódtak a város alá s diadaljelet emeltek. Az athéniek iszonyú szerencsétlenségök lesújtó hatása alatt mit sem gondoltak halottaikkal vagy hajótöredékeikkel; minden szándékuk csak arra irányult, hogy éjjel nyomban elhűzódjanak. Demosthenes azonban még előbb elment Nikiashoz s azt javasolta, hogy a még megmaradt hajókat rakják meg hadi néppel s igyekezzenek magukat, ha lehet, hajnal felé keresztül vágni. E javaslat támogatására azt hozta fel, hogy nekik több hasznavehető hajójuk maradt, mint az ellenségnek. Az athénieknek ugyanis körülbelől hatvan, az ellenfélnek ellenben kevesebb, mint ötven hajója maradt. Nikias elfogadta a javaslatot. Azonban midőn a hajóra szállást illetőleg kiadták a rendeletet, a hajós nép nem akarta teljesíteni, mivel a vereség miatt végkép le volt hangolva s minden reménységét elvesztette arra nézve, hogy többé győzhetne. Így aztán mindnyájan rátértek arra a gondolatra, hogy szárazon vonulnak el. Hermokrates Syrakusában sejtett valamit e szándék felől. Mivel abban a nézetben volt, hogy nagyon sajnós következtetéseket vonhatna maga után, ha egy oly nagy hadsereg elvonulna a szárazon s Sziciliában valahol a lábát szilárdul megvetvén, a háborút újból megkezdéné ellenök: a kormány tagjaihoz fordult s eléjük terjesztette, hogy az athéniek elvonulását, a melyet az éjjel szándékoznak megtenni, nem kellene összedugott kézzel nézni, s előadta, hogy erről mit gondol; ő szerinte a syrakusaiaknak és szövetségeseiknek inkább abban a nyomban ki kellene vonulniok mindnyájuknak, az útakat elsánczolniok s a szorosokat előre elfoglalva megszállaniok. Ezek ugyan teljesen egy véleményen voltak vele s elismerték, hogy úgy kellene eljárni; de azon aggódtak, hogy az emberek, a kik csak az imént kezdtek örvendeni azon, hogy egy nagy tengeri csata után egy kis pihenéshez juthattak, nem igen lesznek hajlandók engedelmeskedni, már csak azért sem, mert éppen ünnep is volt; Heraklesnek ugyanis éppen e napon kellett áldozatot bemutatni; a nép, mondták, ezen az ünnepen a győzelem miatt való örömeiben áldomásozáshoz fogott s mindent inkább lehet tőle várni, mint azt, hogy felhívásukra fegyvert ragadjon s kivonuljon. Mivel a főtisztviselőségnek ily gondolatok mellett kivihetetlennek látszott a dolog s Hermokrates nem volt képes meggyőzőleg hatni reá, ő a

maga szakállára a következő cselfogúshoz nyúlt az athéniak ellenében: A miatt való aggodalmában, hogy az athéniak, ha ők egész nyugodtan el engedik vonulni, útjuk legnehezebb részét megteszik az új folyama alatt, abban az időtájban, midőn esteledni kezdett, néhány meghitt emberét elküldte egy lovas csapat fedezete alatt az athéniak tábora felé. Az athéniaknak voltak jó embereik Syrakusában s Nikiast értesítették mindarról, a mi csak bent történt. Ezek az emberek csak annyira közeledtek, hogy szavukat tisztán meg lehessen hallani, s ekkor az athéniak ama jó barátaiul adván ki magukat, ezek közül bizonyos embereket szólítottak elő, a kiknek meghagyták, hogy mondják meg Nikiasnak, ne induljon a sereggel ezen az éjszakán, mert a syrakusaiak megszállva tartják az utakat; válaszsza inkább e végből a nappali időt; ekkor a kellő intézkedések megtétele után egész nyugodtan foghat elvonuláshoz. Ezek elmondása után visszafordultak, azok pedig, a kik ezeket meghallották, az athéni vezéreket értesítették a mondottak felől.

- 74 Az athéniak ez értesítés folytán ez éjszakán helyükön maradtak, mert azt hitték, hogy ez nem álhír; de sőt miután nem fogtak nyomban elvonuláshoz, arra határozták rá magukat, hogy ott várják be a legközelebbi napot is, hogy a katonák; a mennyire csak a helyzet engedi, mennél alkalmasabban podgyászolhassanak össze; erre nézve úgy rendelkeztek, hogy minden egyebet ott hagyván, csak azt vegyék magukhoz, a mi a mindennapi személyes használatra szükséges, s úgy fogjanak elvonuláshoz. Ez alatt a syrakusaiak és Gylippos már szintén kivonultak a szárazföldi csapatokkal s elzárták az utakat azon a vidéken, a melyen az athéniaknak minden valószínűség szerint menniök kellett, a patakok és folyamok gázlóinál őrsapatokat állítottak fel, továbbá egyik s másik pontra, a hol a legalkalmasabbnak látták, csapatokat rendeltek a vonuló sereg fogadására és feltartóztatására. Más részt hajóikkal az athéniak hajóihoz eveztek s azokat a parttól elvontatni kezdték. Néhányat, nem sokat, maguk az athéniak égettek el, a mint szándékukban volt; a többit, a melyek a parton itt-ott heverték, a mint kivetődtek, a syrakusaiak egész nyugodtan hajóikhoz csatolták s városuk felé vonszolták el a nélkül, hogy valaki gátolta volna őket.

Nikias és Demosthenes, miután már, hitők szerint, a csapa- 75
 tok elegendőképen fel voltak készülve, végre a tengeri csata után
 harmad napra felkerekedtek, hogy megkezdjék az elvonulást.
 Mélyen leverő volt a katonák helyzete nem csupán abból az egy 2
 tekintetből, hogy összes hajóik elvesztése után vonultak el s hogy
 nagy reményeik valószínűsége helyett magukat is, hazájukat is vesze-
 delemben látták, hanem a miatt is, hogy táboruk elhagyása alkal-
 mával mindnyájuk szeme elé szívet facsaró látványok tárultak. 3
 Halottaik temetetlenül feküdtek. Midőn ezek között ismerősét
 pillantotta meg valaki, szívet borzalommal vegyes bánat fogta el.
 Azonban azok az élők, a kiket sebeikben s betegen hagytak ott,
 még megrendítőbb látványt nyújtottak, mint a halottak, s sorsuk
 valóban siralmasabb is volt, mint azoké, a kik az élettel már le-
 számláltak. Ezek fájdalmas habozást gerjesztettek a többiekben, 4
 midőn könnyörgések és siránkozások közt azt kívánták, hogy vigyék
 magukkal; ha egyiknek vagy másiknak a szeme elé barátja vagy
 rokona került, ezt nevéen szólítva, felé kiáltozott; s midőn aztán
 sátor-társaik valószínűséggel megindultak, beléjük kapaszkodtak s men-
 tek velők, a meddig csak bírtak; ha pedig végre utolsó erejük is
 elhagyta őket s lerogytak, roppant istenkedések és jajgatás közt
 maradtak el. Ez könyekre fakasztotta az egész sereget, s fájdalmas
 habozással töltötte el, a mely reá nézve nagyon nehézzé tette az
 elvonulást, bár ellenséges területről történt, a melyen már eddig
 is oly szörnyű csapások érték s a bizonytalan jövőben is oly szen-
 vedésektől lehetett tartania, a melyeket méltóképen megsíratni
 nem lehet. Kétségbeesett lemondás és önmagával való elégedetlen- 5
 kedés uralkodott mindenkinek a lelkén. S ez az egész sereg teljesen
 olyan volt, mint egy ostrommal bevett város menekülő lakossága,
 még pedig éppen nem csekély kiterjedésű városé, a mennyiben az
 az egész tömeg, a melyet ez a vonuló sereg képezett, nem keve-
 sebbre, mint negyvenezer főre ment. Mindenki magával vitte, a
 mit csak vihett; sőt a nehéz fegyverzetű gyalogok és lovasok,
 rendes szokásuk ellenére, fegyverzetükön kívül élelmi készletüket
 is magukkal cipelték, részint szolgák hiánya, részint az azok iránt
 túplált bizalmatlanság miatt; a szolgák ugyanis egy részt már
 jóval előbb, de legnagyobb részt ekkor egyenesen az ellenséghez

- szökdöstek. Mindamellet még elegendő sem volt a birtokukban
 6 levő élelmi szer, mivel már jó formán a táborban elfogyott. A mi különben a száználmas nyomorból mindnyájuk közös osztályrésze volt s a szerencsétlenségnek az a mindenkire egyaránt kiterjedő közössége, a mely körülmény egyébként a bajt elviselhetőbbé szokta tenni éppen azért, mert mindenkivel közös, nem igen érvényesítette a keblekre való békítő hatását, kivált mivel az forgott az eszökben, hogy vállalatuk, a mely oly pompás és dicsőséges ide vonulással kezdődött, mily mélyen lealázó kimenetellel végződött.
- 7 Ennél óriásabb változást valóban nem ért meg hellen hadsereg; ugyanis a helyett, hogy másokat hajtson rabigába, magának kellett visszavonulni, hasonló sorstól félve; azok helyett a vidám szerencsekívánatok és csatadalok helyett, a melyekkel hazulról elindult, éppen ellenkező szavakkal és hangokkal kellett visszatéréshez fogni; tengeren jött s szárazon kellett elvonulnia; hajóhad katonaság helyett nehéz fegyverzetű gyalogságra kellett támaszkodnia. De még mindez elviselhetőnek tünt fel ahhoz a veszedelemhez képest, a mely feje felett lebegett.

76 Nikias, a mint a sereget mély csüggetegségben s oly roppant felindult kedélyállapotban látta, az induló hadoszlop sorai mellett elhaladva, a mennyire a körülményekhez képest lehetett, bátorította és vigasztalta a katonákat, a midőn jóval erősebb hangon szólt, mint az egyes sorok közelsége hozta volna magával; mert azon buzgólkodott, hogy mennél többeken segítsen valamit s e végből mennél nagyobb távolságra legyenek hallhatók a következő szavai:

77 «Athéniek és szövetséges társak! Még a jelen körülmények között sem kell letennünk minden reményről. Voltak már emberek, a kik még szomorúbb helyzetből is kimenekedtek, mint a milyenben mi vagyunk. Ne békétlenkedjétek oly szerfelett magatokra s ne zúgolódjatok ama szerencsétlenségek miatt, a melyek most
 2, érdemeinken kívül sanyargatnak. Ime én, bár egészségi állapotom van oly gyenge, mint bármelyik gyengélkedőnek köztötetek, — mert láthatjátok rajtam a betegség dúlásának a nyomait; — s bár az élet javai tekintetében sem a magán életben, sem egyebekre nézve nem lehet engem itt alábbvalónak tartani senkinél; mégis

most ugyanazon veszedelem fenyeget, a mely a legalábbvalót. S ezt a helyzetet túrnöm kell nekem, bár az istenek iránt kötelességeimet egész eddigi életemben szorgos gondnal teljesítettem, s bár embertársaim iránti magamviselete igazságos s minden inkább volt, csak büszke nem. Ezek mégis jutalmaznak most annyival, hogy jobb jövő iránt biztos reményt táplálhatok, s ezek a szerencsétlenségek nem töltenek el oly félelemmel, mint különben el-
 3 tölthetnének. Hiszen mihamar végöket érhetik. A szereucse eleget
 kedvezett már ellenségeinknek, s ha talán e háborúnkkal magunkra
 vontuk valamelyik istennek a haragját, ez esetben eléggé meg-
 4 vagyunk érte lakoltatva. Mi nem is az elsők vagyunk már, a kik
 haddal támadtak meg másokat. Emberi dolog ez, a melyet mások
 megcselekedtek már előttünk, a kiknek ezért elviselhető sors jutott
 osztályrészü. Nekünk is azért szintén lehet most reménységünk
 ahhoz, hogy ezután felénk fordul az istenek irgalma, mert mi való-
 ban oly látványt nyújtunk már, a mely inkább szánalmat, mint
 bosszankodást képes gerjeszteni bennök. De mindamellett, ha még
 magatokon végig néztek, annak a látása, hogy mily roppant nagy
 számú vitéz katona halad itt zárt sorokban, nem engedheti meg
 azt, hogy oly igen elcsüggedjete. Gondoljátok meg, hogy ti ott, a
 hol megszálltok, nyomban egy egész államot képezték, még pedig
 olyat, a melyet Siciliában nem volna képes semmi más város
 támadásában feltartóztatni, sem pedig helyéből kiszorítani. Csak
 5 arra ügyeljete, hogy vonulásoatok a lehető legnagyobb bátorságban
 s jó rendben történjék, s abban a gondolatban legyen mindenki,
 hogy az a hely, a melyen küzdelemre kényszerítik, neki szülőháza
 és erősség, ha megvédelmezi. Különben éjt napot egygyé téve kell
 6 sietnünk, mert élelmi készletünk már nagyon csekély s csak akkor
 érezhetjük magunkat bátorságban, ha velünk barátságos líbon álló
 területre, a sikelok földére érünk, a kikre mi a syrakusaiaktól való
 félelmök miatt egész bátorsággal számíthatunk. Küldtünk már
 előre embereket hozzájok azzal a felszólítással, hogy siessenek
 előnkbe s hozzanak magukkal élelmet is. Végül, vitézek, ki kell
 7 előttetek mondanom, hogy oly kényszerhelyzetbe jutottatok, a
 melyben bátraknak kell magatokat tanusítanotok; mert nincs a
 közelben oly hely, a hova gyarló magaviselet mellett elmenekül-

hetnétek. Ha azonban még most az egyszer sikerül az ellenség kezéből kisiklanotok, akkor ti, szenvedéseink osztályosai, hazátokat, a hova vágyva vágytok, ismét meglátjátok, ti pedig athéniak, hazátoknak nagyhatalmi állását, bárminő súlyos csapást szenvedett is, újra megszilárdítjátok; mert férfiak teszik az államot, s nem a puszta falak, sem nem az üres hajók.»

- 78 Ily biztató szavakkal ment végig Nikias a sorok mellett. Ugyanekkor a hol hézagot látott, igyekezett azt betölteni, s a sorok helyre állítani, a hol rendetlenséget látott. Demosthenes a hadoszlopnak az ő vezetése alatt álló részénél szintén így cselekedett s hasonló tartalmú szavakat intézett a katonákhoz. A sereg hosszúkás négyyszögben haladt s az elején Nikias, hátrább Demosthenes vitte a vezérletet. Azokat, a kik a hadi szereket szállították, valamint a mállás csapat legnagyobb részét is, a hadoszlop közepére vették a nehéz fegyverzetű gyalogok. A mint az Anapos folyó gázlójához értek, a fölött a syrakusaiaknak és szövetségeseiknek egy csapatát találták csatarendben; ezt megszalasztották, s ekkép a gázlót hatalmukba ejtven, átkeltek rajta s tovább vonultak. Ettől fogva azonban a syrakusaiak már mellettök haladtak lovasságukkal, s oldaltámadásokkal nyugtalanították őket, valamint könnyű csapataikkal is, a melyek lövegeket szórtak közéjük. Ekkép haladtak ezen a napon körülbelöl negyven stádiumot,³³ s az éjszakát egy magaslat közelében húzták ki. A következő napon elindultak kora hajnalban s körülbelöl husz stádiumnyi³⁴ távolságra haladtak előre. Ekkor egy nyílt síkra ereszkedtek alá, a hol táborba szálltak, hogy a közeli házakból valami enni valót szerezzenek. E helynek ugyanis lakossága volt. De még azért is állapotok meg itt, hogy friss vízzel is ellássák magukat, mert azon az úton, a mely ezután következett, sok stádiumnyira nem volt bővében a víz. Ezalatt a syrakusaiak előre siettek s egy oly pontnak a megerősítésére adták magukat, a melyen okvetetlenül át kellett menni az athéniaknak, ha előre akartak menni. Ez egy erős hadi állást képező magaslat volt, a mely mellett két oldalt mély hegyszakadék húzódott, s Akraion Lepasnak nevezték. Az athéniak másnap ismét tovább indultak, de a syrakusaiaknak a lovasai és kopjajvetői, a kik nagy számmal jelentek meg, annyira szorongatták őket lövegeikkel és oldal-

támadásaikkal, hogy nem voltak képesek haladni. Az athéniak 7
huzamos viaskodás után kénytelenek voltak végre is arra a tábor-
helyre húzódní vissza, a honnan elindultak. Itt azonban nem jut-
hattak többé élelmi szerekhez úgy, mint előbb, mivel a lovasság
miatt már nem lehetett messzebb távozníok táborukból. Hajnalban 79
ismét felkerekedtek s igyekeztek a megerősített magaslaton
kierőszakolni az átmenetet. Azonban, a mint oda nyomultak,
ellenséges gyalogság csatasorait pillantották meg a sáncz mögött,
még pedig, mivel a hely keskeny volt, roppant embermélységnyire
felállítva. Ennek daczára rohamra mentek az athéniak; hanem a 2
lövegeknek az a zápora, a melylyel a rézsutosan emelkedő halom
tetejéről elborították őket, s a mely, mivel a magasból jött, nagyobb
erővel is talált, lehetetlenné tette reájok nézve az átmenet ki-
erőszakolását. Ennélfogva visszavonultak s nyugalomnak engedték
át magukat. Egyidejűleg égi háború is volt s nagy eső, a mint már 3
ez az ily őszre hajló időszakban³⁵ rendes dolog. Ez azonban az
athéniakat még jobban elcsüggesztette, mert azt hitték, hogy ez is
csak mind az ő végső megrontásukra történik. Míg az athéniak 4
pihentek, az alatt Gylippos és a syrakusaiak hadaiknak az egy
részét hátuk mögé küldték, hogy sánczolják el azt a helyet is, a
melyen már áthaladtak. Ezt azonban az athéniak, egy csapatukat
oda küldvén, meggátolták. Ezután a síkság felé vonultak el összes 5
hadaikkal s ott a mezőn húzták át az éjszakát. A következő napon
ismét tovább húzódtak; a syrakusaiak ez alatt köröskörül minden
irányból nekik estek s sokat súlyosan megsebesítettek közülök. Ha
az athéniak rohamot intéztek reájok, visszahuzódtak; mihelyt
azonban ezek visszafordultak, rögtön a sarkukban termettek.
Különösen a hátvédre intéztek sűrűn rohamokat azzal a számítás-
sal, hogy itt sikerül egyik vagy másik csapatot megszalasztaniok,
s ezzel az egész hadat rettegésbe ejthetik. Az athéniak jó sok ideig 6
felfogták e rohamokat; végre azonban, miután hét vagy nyolcz
stádiumot³⁶ haladtak a síkon, megállapodtak, hogy kipihenják
magukat. Ekkor a syrakusaiak is felhagytak velök s a saját tábo-
rukba húzódtak.

A következő éjjel, tekintve azt az inséges helyzetet, a mely- 80
ben a sereg az élelmi szereknek már teljes hiánya miatt volt,

egyszersmind azt, hogy az egymást érő ellenséges támadások alatt sok ember súlyos sebet kapott, elhatározta Nikias és Demosthenes, hogy mennél sűrűbb tábortüzet gyujtatnak s ezután elvonulnak, még pedig többé nem abban az irányban, a melyben eredetileg szándékoztak, egészen másfelé, mint a hol a syrakusaiak vártak reájok, nevezetesen a tenger partja irányában. Ekkép már a seregre nézve többé nem Katana felé vezetett a vonulás egész iránya, hanem Sicilia másik részére, Kamarina, Gela s a többi, erre fekvő hellen és barbar város felé. Ennélfogva nagy számú tábortűz gyujtása után éjjel vonuláshoz fogtak. Ekkor azonban, mint a hogy ez már minden seregnél, kivált igen nagy seregnél, meg szokott esni, a katonáknak mindenféle rémlátásai támadtak, s ennek következtében, főkép mivel éjjel, ellenséges területen s az ellenségtől nem oly nagy távolságban vonultak, a rend megzavarodott.

4 A hadoszlopnak az a része még együtt maradt, a melyet Nikias vezetett, s nagy tért is nyert; abból a részből azonban, a mely a Demosthenes vezetése alatt állt, körülbelől a fele, vagy még több is, elszakadozott a többitől s nagy rendetlenségben haladt előre.

5 Mindamellet, mire a hajnal hasadni kezdett, elértek a tenger partjára, s itt arra az útra térve, a melynek a neve elorosi út, tovább vonultak azzal a szándékkal, hogy ha ezen a Kakyparis folyó partjára juthatnak, ennek mentén befordulnak a szárazföld belseje felé, mivelhogy számításuk szerint erre kellett eléjük sietni

6 a sikeloknak, a kiket magukhoz hivattak. Azonban a mint ehhez a folyóhoz értek, már itt is syrakusai őrcsapatra találtak, a mely épen az átjárónak sánczczal s czölöpzzel való elzárásával foglalkozott. Itt kieroszakolták az átmenetet, s a mint átjutottak, egy más folyó, az Erineos felé vonultak tovább, mivel kalauzaik erre

81 mutattak nekik utat. A mint ez alatt megviradt és a syrakusaiak és szövetségeseik megtudták, hogy az athéniek már tova vonultak, majdnem mindnyájan csak Gylippost kárhoztatták, hogy szántszándékkal engedi kisiklani kezökből az athénieket, s haladéktalanul ezeknek az üldözésére siettek abban az irányban, a melyben elvonultak, mivel ennek nyomára jutni nem volt nehéz feladat, s

2 úgy dél felé utól is érték. Azok, a kikre ekkor bukkantak, a Demosthenes vezérlete alatt álló katonák voltak; ezek képezték az

utósereget, s a fentebb említett éjjeli zavar folytán nagyon lassan s rendetlenül haladtak előre. Tüstént megrohanták s harcztot kezdtek velök. Mivel már egészen elszakadtak a hadoszlop előrésztől, annál könnyebb feladat volt a syrakusai lovasokra nézve az, hogy körülszáguldozzák s egy szűk körbe szorítsák össze őket. Nikias már egészen ötven stádiumnyira³⁷ volt előre seregével. Ő azért vezette a hadat ily gyors menetben, mert azt tartotta, hogy ily állapotban levő seregnek nem a megállapodásban és csatározásokban kell menedéket keresni, hanem a mennél gyorsabb visszavonulásban, s csak annyit kell harcolnia, a mennyire épen rákényszerítik. Demosthenesnek ellenben, mivel az ő csapatai voltak hátul, már előbb is szakadatlanul vesződnie kellett, most pedig, a mint észrevette, hogy a syrakusaiak már nyomában vannak, szintén inkább arra kellett ügyelnie, hogy emberei csatarendbe álljanak, mintsem hogy tovább vonuljanak. Ekkor, míg a csatarend felállításával töltötte az időt, a syrakusaiak egészen körülvették, mire mind ő, mind a vezetése alatt álló athéniek teljesen fejüket vesztették. Oly helyen húzódtak egy tömegbe, a melyet kőfal vett körül s a mely mellett két felől út haladt; olajfa nem csekély számmal volt rajta. Itt körülözlönlötték őket a syrakusaiak s lövegek záporával borították el. Ezek nagyon észszerűen jártak el, hogy ily csatározásokkal fárasztották az ellenséget s nem bocsátkoztak vele rendszeres ütközetbe. Ez utóbbi esetben ugyanis, mivel kétségbeesett emberekkel lett volna dolguk, inkább az athéniek javára, mint az ő javukra vált volna a küzdelem. Egyszersmind mivel az ügyek már szemlátomást egészen oly kedvezőleg kezdtek folyni, a mint csak óhajtották, azon is voltak, hogy kiméeljék az emberéletet, a mennyire csak lehet, mert úgy számítottak, hogy már ez a harcsmód is eléggé megteszi a szolgálatot arra, hogy az ellenség a fegyverletételre kényszerítve lássa magát. Miután ekkép az egész napon át lövegeket szórtak az athéniekre, látván, hogy ezek sebesülések s más emésztő bajok folytán már a legnyomorúságosabb állapotba jutottak, Gylippos a syrakusaiakkal s ezek szövetségeseivel egyetértőleg kihirdettette közöttük, hogy azok a szigetlakók, a kik hozzájuk átlépni hajlandók s át is lépnek, szabadok maradnak. Erre néhány, nem nagy számú állam csapatai át is

- 2 álltak. Majd utóbb egyezés jött létre a Demosthenes többi összes csapataira nézve is, a mely szerint a fegyvert leteszik, de senki sem fosztatik meg életétől sem erőszakos halál által, sem rabság, sem a test táplálására legszükségesebb élelmi szerek megvonásával.
- 3 Erre az összes, hatezerre menő tömeg megadta magát, a midőn egyszersem előadta minden pénzét is, úgy, hogy felfordított pajzsokra dobálta. E pénzzel négy ily pajzs lett tele. Ezután nyomban a város felé kísérték el valamennyit.

Nikias még ezen a napon az Erineos partjára ért el embereivel. Miután ezen a folyón átlépett, egy magaslaton táborba szállt.

- 83 A syrakusaiak más nap utólvén, tudtára adták neki, hogy Demosthenes embereivel együtt megadta magát, s felszólították, hogy szintén ekképen cselekedjék. Nikias előtt ez hihetetlennek tünt fel. Ennélfogva megengedték neki, hogy egy lovast küldhessen el, a ki a saját szemeivel szerezzon meggyőződést a dolog felől.
- 2 Midőn ez visszatért s azt jelentette neki, hogy azok valósággal megadták magukat, Nikias Gylippossal és a syrakusaiakkal alkudozásba bocsátkozott, s késznek nyilatkozott az athéniek nevében kötelezettséget vállalni, a melynél fogva a syrakusaiaknak összes hadi költségét megtérítik, de viszont emberei számára szabad elvonulást kért; arra az időre, míg a pénzt kifizetik, athéni férfiakat ajánlott fel kezesekül, egyet minden talentumra. Gylippos és a syrakusaiak nem találták elfogadhatóknak ezt az ajánlatot; ennélfogva seregét megtámadták, körülfogták s lövegeket szórtak reá is
- 3 minden pontról egészen késő estig. Ez a sereg szintén nyomorúságos állapotban volt az élelem és egyéb szükségletek hiánya miatt.
- 4 Azonban mégis arra gondolta rá magát, hogy bevárja az éjnek azt a szakát, a midőn minden elpihen, s ekkor tovább vonul. Az athéniek magukhoz is vették fegyverzetöket, de a syrakusaiak észrevették ezt s csatalármát ütöttek. Az athéniek látván azt, hogy az ellenség figyelmét nem lehet kijátszaniok, fegyverzetöket ismét letették, körülbelől háromszáz ember kivételével. Ezek átvágták magukat az őrvonalon, s az éj védelme alatt menekültek, a merre
- 84 a lábuk vitte őket. Nikias virradtakor tovább mozgott seregével; azonban a syrakusaiak és szövetségeseik újból neki estek s valamint előbb, úgy most is, mindenfelőlről nyilak és hajítódárdák

záporát ontották csapataira. Az athéniak nyakra-főre az Assinaros folyó⁸⁸ felé törtek részint hogy az elől a szorongattatás elől meneküljenek, a melynek ki voltak téve a nagy számú lovasság és egyéb hadak minden oldalról meg-megújuló támadásai miatt, a mely, úgy hitték, nem lesz oly erős, ha a folyón átlépnek, részint azért, mert már ki voltak merülve s epesztő szomjúság gyötörte őket. A mint tehát ennek a partját elérték, belé vetették magukat a nélkül, hogy többé már legkisebb rendet is tartottak volna, mert mindenki első akart lenni abban, hogy elérje a tulsó partot. Pedig az ellenség, a mely mindenütt a sarkukban volt, reájok nézve nagyon megnehezítette az átkelést. Mivel ugyanis kénytelenek voltak sűrű csapatokban haladni, a mint alávetették magukat, egymásra hulltak s vagy az történt meg, hogy némelyek a többieknek a lába alá kerültek s ott lelték halálukat, vagy az, hogy egyik-másik a lándzsák és egyéb fegyverek közé jutott s elveszett alattuk, vagy végül az, hogy némelyek a fegyverzet közül nem tudtak kibontakozni s ekkép a folyam sodra elkapta őket; ez alatt a syrakusaiak a folyón túl foglaltak állást, a melynek itt meredek volt a partja, s az athéniakra lövegeket szórtak alá. Ez alatt azonban ezek a legnagyobb mohósággal itták a vizet s a mély folyam-ágyban dulakodni kezdtek érette egymással. A peloponnesosiak erre lementek a folyóba s az itt levők közt roppant mérsárlást vittek véghez, úgyhogy a víz nyomban ihatatlanná lett. Mindamellett csak úgy itták még tovább is az athéniak, noha azon kívül, hogy már habarékká lett, még vérrel is volt keverve; sőt még sokan, mint valami beceses tárgyon, keményen viaskodtak érte egymással. Végre midőn már a folyóban halomban heverték a halottak s a katonaság vagy itt pusztult, vagy ha innen sikerült kivergődnie, a lovasság fegyvere alatt hullt rakásra, Nikias megadta magát Gylipposnak, a kiben jobban bizott, mint a syrakusaiakban, s ekkor kifejezte azt, hogy ő vele Gylippos és a lakedaimoniak bánjanak tetszésök szerint; csak azt kérte, hogy katonái közt a vérontásnak vessenek véget. Erre Gylippos ki is adta a rendeletet, hogy már csak foglyokat ejtsenek. Ekkor aztán azokat, a kiket a syrakusaiak és szövetségeseik nem rejtettek el, — ezeknek a száma pedig nem csekély volt, — élve hozták elő; egyszersmind hadcsapat ment annak a

háromszáz embernek a kézre kerítésére is, a kik éjjel áttörtek az
 3 őrvonalon, s el is fogta őket. A kik ekkép hadi foglyok gyanánt a
 seregből összehozattak, azoknak a száma nem ment oly sokra ;
 annál többen voltak azonban az olyanak, a kiket egyesek tolvaj
 módra eldugták,³¹ úgy, hogy tele lett velök az egész Sicilia. Erre
 pedig a hadi nép azért hitte magát feljogosítva, mert ezek a kato-
 nák nem formaszerű egyezség útján kerültek kézre, mint azok, a
 4 kik a Demosthenes vezérlete alatt álltak. De egy jó nagy számot
 tevő tömeg el is hullt ott helyben ; mert az a vérontás, a mely ez
 alkalommal itt végbe ment, a legnagyobb volt ez alatt az egész
 sicíliai háború alatt s nem áll hátrább egynél sem, a mely eddig
 előfordult. De ezen kívül a többi csatározásokban, a melyek ez
 alatt a visszavonulás alatt nagy számmal fordultak elő, szintén
 nem kevesen estek el. Azonban mindezek daczára sokan voltak
 olyanok is, a kik elmenekültek, részint ekkor mindjárt, részint
 úgy, hogy rabszolgaságra jutottak s utóbb alkalmuk nyílt a meg-
 szabadulásra. Ezek Katanába vették magukat.

86 Ezután a syrakusaiak és szövetségeseik összegyülekeztek s
 mindazokkal a hadi foglyokkal, a kiket csak kézre keríthettek,
 valamint az ezek által lerakott fegyverekkel bevonultak a városba.
 2 Itt azokat az athéni s ezekkel szövetséges katonákat, a kik hadi
 fogságba estek, leküldték kőbányáikba, a melyekben ezeket, a mint
 hitték, a legbiztosabban lehetett megőrizniök, Nikiast és Demo-
 sthenest pedig meggyilkolták a Gylippos egyenes akarata ellenére,
 a ki magára nézve semmit sem gondolt szebb harezi díjnak, mint
 ha az általa kivívt fényes sikereken kívül még az ellenfél had-
 3 vezéreit is elviheti a lakedaimoniaknak. A körülmények sajátságos
 összejátszása folytán az egyik, Demosthenes, a Pylosnál és a szi-
 geten végbe ment események miatt a lakedaimoniak szemében a
 legnagyobb ellenség, a második pedig épen ezek miatt a legrokons-
 zenvesebb egyéniség volt előttük. Nikias volt ugyanis fő-fő mun-
 kás abban, hogy a lakedaimoniaknak a szigeten elfogott emberei
 visszanyerjék szabadságukat ; mert ő birta rá az athénieket, hogy
 4 lépjenek békére. Ezért ő a lakedaimoniaknál nagyon népszerű
 ember volt s maga is főkép ebben bizva adta meg magát Gylippos-
 nak. Azonban, a mint mondják, némely syrakusaiak, a kik e

háborúban titkos összeköttetést tartottak fenn vele, attól tartottak, hogy majd vallatás alá veszik s ekkor felfedezéseket tevén, őket szerencsés helyzetökből zavarba dönti; mások pedig, különösen a korinthosiaiak, attól félték, hogy nagy pénzüsszegen, a melynek a kifizetésére megvolt a mód nála, bizonyos emberektől megváltja a szabadságát s nekik ismét új bajokat fog okozni. Ezek a szövetségeseket a maguk részére vonták s úgy tették el láb alól. Ezen, 5
vagy ilyen forma ok miatt vesztette el az életét Nikias, a ki az én korombeli összes hellenek között a legkevéssbé érdemelt ily véget egész élete folytatásában minden jóra és nemesre irányuló törvény- és hagyományszerű törekvései miatt. A syrakusaiak eleinte 87
nagyon keményen bántak a kőbányákba taszított foglyokkal. Ezek nagy számukhoz képest szűk mélységbe voltak összezsufolva; s eleinte, mivel minden fedél hiányzott, perzselő napsugár és fulasztó hőség okozta gyötrelmeket kellett kiállaniok, majd pedig az őszi éjszakákon az ellenkezőtől, a fagyasztó hidegtől kellett szenvedniök. A levegő hőmérsékletének e gyors váltakozásai folytán betegségek törtek ki közöttük; de előidézte ezeket még az is, hogy a 2
szűk térségen minden dolgukat egy és ugyanazon helyen végezték s még hozzá azoknak a tetemei, a kik sebeikben vagy betegségben haltak el közülök, szintén ott heverték egy halomban, s ezek miatt kiállhatatlanul büzhödt volt a levegőjük; végre még éhség és szomjúság is gyötörte őket. Nyolcz hónapon át egy napra fejenként egy kotyle vizet és két kotyle lisztet kaptak.⁴⁰ Mondhatni, hogy az élet minden gyötrelmén, szenvedésén keresztül mentek, a mi oly emberekről, a kik ily helyre jutottak, könnyen elképzelhető. Az 3
összest mintegy hetven napig tengették így együtt. Ez után az athénieken, valamint azokon a siciliabelieken és italiabelieken kívül, a kik a hadjáratban ezek oldala mellett részt vettek, a többit eladták rabszolgául. Azoknak az összes számát, a kik hadi fog- 4
ságba kerültek, nem lehet pontosan meghatározni, de hétezersénel nem voltak kevesebben. Mondhatni, hogy ez a legjelentékenyebb 5
esemény volt e háború folyama alatt, sőt az én nézetem szerint a hellen nép egész eddigi történetében; hogy további még győzelem azokra nézve, a kik aratták, fényesebb, azokra nézve pedig, a kik leverettek, megsemmisítőbb nem volt. Ez utóbbiak veresége 6

ugyanis minden tekintetben teljes volt, vesztesége minden mértéket meghaladt. Szárazai hadi erő, tengeri hadi erő, hogy közönséges kifejezéssel éljek, mind egy lábbig oda lett s az általános pusztulásból mi sem menekedett meg, mert a roppant hadi népből aránylag csak elenyészőleg csekély szám térhetett vissza hazájába. A siciliai események ekképen folytak le.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

THUKYDIDES.

VIII. KÖNYV.

A mint a siciliai szerencsétlenségnek a hire eljutott Athénbe, a polgárok eleinte sok ideig még magából a küzdelemből elmenekült legelőkelőbb katonáknak sem akartak hitelt adni, hogy hadaik oly teljesen tönkre mentek volna, bármily határozott értesítéseket nyújtottak is. Végre a mint mégis meg kellett győződniek róla, haragjuk azok ellen a szónokok ellen fordúlt, a kik szintén erősen beszéltek annak idején a vállalat mellett, mintha nem maguk lettek volna azok, a kik megszavazták; haragudtak továbbá a jósigék fejtegetőire, a jóspapokra, általában mindazokra, a kik annak idején kenetes igékkel erősítették őket abbeli reménykedésökben, hogy el fogják foglalni Siciliát. Bántotta őket ekkor minden, bánat köszöntötte mindenfelől s félelmök s olszörnyűködésök a történetek miatt leirhatatlan volt. Hogy minden családnak vesztesége volt, valamint hogy az állam oly sok nehéz fegyverzetű gyalogot és lovast, oly szép harcra termett fiatalságot vesztett, a melyhez hasonló más nem volt, nagyon nehezen esett nekik. S mivel egyszersmind nem volt sem elegendő számú hajójuk a hajóházakban, sem elegendő pénzük a pénztárban, sem pedig elegendő hajószemélyzetük, minden reményüket elvesztették ahhoz, hogy e helyzetben megmenekedhetnének; mert gondolni sem tudtak egyebet, mint azt, hogy siciliai ellenfeleik oly roppant siker kivívása után nyomban a Peiraieus ellen fognak jönni hajóhadukkal, s hogy másfelől ottani ellenségeik is már minden tekintetben kétszerte jobban felkészülve nekik fognak esni egész nyomatékkal, mind szárazon, mind tengeren, s ezekkel együtt, pártot ütve, a

- 3 saját szövetségeseik is. Mindamellett azt tartották, hogy a meny-
nyire csak tehetik, nem szabad elhagyni magukat, hanem köteles-
ségük egy hajóhad felszereléséhez fogni, s e végből fát és pénz
előteremteniök, a honnan épen tudnak; szükséges továbbá szövet-
ségeseiket, különösen pedig Euboiát a maguk számára biztosítani,
s az államháztartásban bizonyos megtakarításokat eszközölni, vé-
gül éltes polgárokból főhatósági testületet alkotni, a kik a körül-
mények alakulásaira való tekintettel esetről esetre a kellő időben
- 4 czélszerű rendszabályokat indítványozzanak.¹ Általában, a mint már
ez a népnek rendes szokása, a félelem hatása alatt mindenki kész
volt magát a józan korlátok között tartani. S valóban rá is adták
magukat arra, hogy teljesítsék, a mit tanácsosnak tartottak. Ezzel
a nyári időszak a végére ért.
- 2 A következő téli időszakba jutva,² ama roppant szerencsét-
lenség következtében, a mely Siciliában érte az athénieket, nyom-
ban megmozdult az egész ellenség. A kik egyik féllel sem álltak
szövetségben, azok azt hitték, hogy többé nem szabad félre húzód-
niok a háborútól, s rá kell törniök az athéniekre, még pedig ma-
guktól s még ha senki nem szólítja is fel őket reá; mert mindnyá-
jan úgy voltak meggyőződve, hogy ő reájok is rákerült volna a sor,
ha sikerül az athénieknek a siciliai vállalat, s hogy továbbá a had
hátra lévő része rövid lesz s benne részt venni szép dolog. Másfel-
lől a lakedaimoniaknak a szövetségesei most még nagyobb hévvel
buzgólkodtak, mint előbb, a mellett, hogy hova-hamarabb mene-
2 kedjenek roppant sanyarúságaikból. De a legnagyobb készség az
athéniek szövetségeseinél volt meg, mégpedig arra, hogy az elpár-
tolásra még erejük felett is vállalkozzanak, mivel a tényeket szen-
vedélyes vágyaik után ítélték meg, s arra még csak gondolni sem
akartak, hogy az athéniek a következő nyári időszakban *magukban*
- 3 fenn tudnák tartani magukat. A lakedaimoniak állama új bátorsá-
got s erkölcsi erőt merített mindezekből, — de mégis legfőképp abból,
hogy siciliai szövetségeseik, miután tengeri erejük a viszonyok nyo-
mása alatt magas fejlettséget nyert, tavasszal minden valószínű-
4 ség szerint nagy hadi erővel fognak megjelenni. Mivel tehát min-
den oldalról kedvező kilátások kecsegtették, szándékozott a háborút
teljes határozottsággal folytatni, mert arra számított, hogy ennek

szerencsés befejezése által nagy veszedelmektől szabadul meg, mint a minő volt az is. a mely az athéniek részéről abban az esetben fenyegette őket, ha uralmuk alá hajthatják Sziciliát; továbbá még arra is, hogy Athén megbuktatásával már elvitázhatatlanul fogja birni a főhatalmat az egész Hellas felett.

Ennélfogva királya, Agis, még ennek a téli időszaknak a 3
folyama alatt elindult egy haddal Dekeleiből s pénzt szedett a szövetségesektől egy hajóhad kiállításának a költségeire; majd a melisi öböl felé fordult s e vidéken az oitahegyi népségtől a régi ellenséges viszony folytán elvette s pénzzé tette a nála levő zsákmány nagy részét.³ Továbbá a phthiotisi területen lakó achívoikat s a thessaloknak többi, erre lakó alattvalóit kezesek szolgáltatására és pénz fizetésére kényszerítette, a thessalok minden méltatlankodása és békétlenkedése daczára. A kezeseket Korinthosban helyezte el őrizet végett, e népségeket pedig a szövetségbe állásra igyekezett rábírní. A lakedaimoniak száz hajónyi hajóhad kiállítását rendel- 2
ték el a szövetség tagjainál. Ebből magukra és a boiotokra külön-külön huszonöt hajót róttak, a phokisiakra és lokrokra tizenötöt, úgy szintén a korinthosiakra is tizenötöt; továbbá az arkadiabeliekre, a pelleneiekre és sikyoniakra tizet, végül a megarabeliekre, a troizeniekre, az epidaurosiakra és hermionebeliekre szintén tizet.⁴ Egyebekre nézve is úgy intézték készülődéseiket, hogy tavasz nyíltával nyomban megkezdhessék a háborút.

Az athéniek e téli időszakban feltett szándékukhoz képest 4
szintén megtettek a maguk részéről minden intézkedést a hajók építésére nézve, s e végből fát hordattak össze; továbbá megerősítették Suniont, hogy a körül annál bátorságosabban tehessék útjokat az élelepszállító hajók. Kiürítették azt a lakedaimoni területen levő erősségöket, a melyet sicíliai útjokban emeltek,⁵ valamint egyéb foglalásaikat is oda hagyták, a melyek haszontalan költekezésekkel járóknak látszottak, s általában igyekeztek költekezéseiket lehetőleg megszorítani. De legfőképen szövetségesoikre voltak ügyelettel, hogy kísérletet ne tegyenek az elpártolásra.

Ebben a téli időszakban, míg mind a két fél ezeknek az intéz- 5
kedéseknek a megtételével foglalatoskodott s ép úgy készülődött a háborúba, mintha csak ekkor kezdené, legelőször is az euboia-

beliek léptek Agissal követek útján érütközésbe az elpártolás tárgyában. Ez kedvezőleg fogadta ajánlatukat, s Lakedaimonból Euboiára küldendő kormányzókül magához hívatta a Stenelaidas fiát, Alkamenest és Melanthost. Ezek meg is érkeztek egy neodamodesekből (új polgárokból) álló, körülbelül háromszáz főnyi csapat élén, s Agis intézkedéseket tett arra nézve, hogy átkelhesse-

2 nek. Ez alatt megjelentek a lesbosiak is azzal a szándékkal, hogy elpártolnak; s mivel a boiotok ezeknek az ügyét támogatták, Agis ráállt arra, hogy még nem nyúl Euboiához, s e helyett a lesbosiaknak az elpártoltatásához készülődik. Ide Alkamenest rendelte az

3 ügyek intézésére, a ki Euboiára készült hajózni, s tíz hajót a boiotok ígérték, tízet pedig Agis. Mindez a lakedaimoni államkormány tudta és hozzájárulása nélkül történt. Mert Agis mindaddig, míg hadak élén állt Dekeleiaiban, korlátlan hatalommal rendelhetett hadi népet oda, a hova czélszerűnek látta, továbbá katonaságot vonhatott össze s pénzt hajthatott be. S ebben az időtájban, mondhatni, a szövetségesek inkább is ő reá hallgattak, mint a lakedaimoniak főhatóságára, mert minden felé nyomban hadi erő élén jelent meg, a mi tiszteletparancsolóvá tette fellépését. Mialatt

4 azonban ő a lesbosiakhoz fordult támogatásuk végett, a chiosiak és az erythraibeliek, a kik szintén készek voltak az elpártolásra, nem hozzá, hanem egyenesen Lakedaimonhoz járultak. Ugyanitt jelent meg követ Tissaphernes részéről is, a ki a kisázsiai tengervídeken

5 az Artaxerxes fiának, Dareiosnak a főtisztje^a volt. Tissaphernes is igyekezett magához vonni a peloponnesosiakat s ígéreteket tett, hogy tartáspénzt fog nekik adni. Őt ugyanis éppen nem rég szólította fel a király a helytartósága részéről járuló adó tárgyában, a melylyel még hátralékban volt, mivel az athéniek miatt ezt nem volt képes a hellen városokból behajtani. Azt gondolta tehát, hogy ha az említet módon romlására jár az athénieknek, az adók jövőre majd jobban befolynek, egyszersmind a lakedaimoniakat a király szövetségeseivé fogja tenni s ekkép a Phissuthnes törvénytelen számozású fiát, Amorgest, a ki Kariában felkelést szervezett, a királytól nyert meghagyás értelmében vagy élve szolgáltatja kézhez, vagy megöli. Ugyanebben az időtájban, midőn a chiosiak és Tissaphernes ugyanazon érdeken vállalva működtek Lakedai-

monban, a Laophon fia, a megarai Kalligeitos, és az Athenagoras 6
 fia, a kyzikosi Timagoras, kik mindketten politikai menekültek
 voltak, s a Pharnakes fiánál, Pharnabazosnál tartózkodtak, ennek
 a meghatalmazottjaiként szintén megérkeztek ide annak a kieszközlésére, hogy a lakedaimoniak küldjenek hajóhadat a Hellespontosba. Ez a Pharnabazos szintűgy, mint épen Tissaphernes is, szerette volna, szerét ejteni, hogy a saját kormányzósága területén eső hellen városokat az adók miatt elidegenítse az athéniectől, s egyszersmind ő szeretett volna az lenni, a ki a királynak megszerzi a lakedaimoniak szövetségét. S midőn ekkép a Tissaphernes 2
 és Pharnabazos küldöttei, mindenik külön a maga érdekében, megkezdtek a tárgyalásokat, közöttük nagy versengés támadt Lakedaimonban, mert az egyik fél arra törekedett, hogy egy hajóhadnak és seregnek előbb, Ioniába és Chiosba, a másik pedig arra, hogy annak szintén előbb a Hellespontosba való küldését kieszközölje. A lakedaimoniak azonban inkább a chiosiak és Tissaphernes ajánlatainak a meghallgatására voltak hajlandók, mivel Alkibiades is ezeket támogatta, a ki Endiossal, egyik ephorossal, már az ősök korától fogva a legszorosabb vendégbaráti viszonyban állt. (Ezért az ő házuk lakoniai nevet viselt; a mint hogy az Endios atyjának is Alkibiades volt a neve, a mi a vendégbaráti viszonyról tanúskodott). Mindamellet a lakedaimoniak még előbb elküldték 3
 Chiosba Phyrnist, egy emberöket a környéklakók közül, hogy győződjék meg a saját szemeivel arról, vajjon van-e valósággal a chiosiaknak készen annyi hajója, a mennyit mondanak s vajjon egyéb tekintetben is vannak-e ezek oly hatalmasak, mint a hír tartja. S midőn ez visszatért, s kinyilatkoztatta, hogy minden akkép áll, a mint hallották, a chiosiakat és erythraibelieket nyomban felvették szövetségükbe s elhatározták, hogy maguk negyven hajót küldenek, mivelhogy ott a chiosiak mondása szerint nem kevesebb van hatvan hajónál. E hajókból elsőben csak tizet akartak elindítani, s vezérül Melanchridast, a ki náluk hajóhadvezéri tisztet viselt. Azonban miután földrengés volt, Melanchridas helyett Chalkideust rendelték s tiz hajó helyett ötnek a felszerelésével sertepertéltek a lakedaimoni partokon. E közben a téli időszak végére ért s ezzel tizenkilenczedik éve végződött ennek 4
5

a háborúnak, a melynek a történetét Thukydides e műben megírta.

- 7 Mindjárt a következő nyári időszakban, tavasz nyitásával⁷ a chiosiak nagyon sürgetődztek, hogy indítsák el már hozzájuk azt a hajóhadat, mivel félték, hogy az athéniek észreveszik a dolgot. Az eddigi tárgyalások ugyanis Lakedaimonban ezek előtt mind titokban folytak. Ezért a lakedaimoniak három spartai férfiből álló követséget küldtek Korinthosba azzal a rendelettel, hogy haladéktalanul szállítsák hajóikat a túlsó tengerről a földszoroson az Athén felé eső vizekre⁸ s valamennyit, mind azokat a hajókat, a melyeket Agis szerelt fel a lesbosi partokhoz való küldés végett, mind a többieket, küldjék el Chios felé. Itt a szövetséges hajók összes
- 8 száma egy híján negyvenre ment. Kalligeitos és Timagoras, a Pharnabazos megbízottai, ügyöket elválasztották a Chios felé intézendő hadi vállalat ügyétől; azt a pénzt, a melyet a vállalat támogatása céljából hoztak magukkal, s mely huszonöt talentumra ment,⁹ szintén nem adták ki a kezükből, hanem arra gondoltak, hogy majd magukban külön egy más hajóhaddal szállnak tengerre.
- 2 Agis, bár látta, hogy a lakedaimoniak elsőben Chios ügyét akarják felkarolni, eltérni nem akart eddigi szándékától. Ennélfogva összegyülekezvén a szövetségesek Korinthosban, tanácskozáshoz fogtak, s abban állapodtak meg, hogy elsőben Chios partjaihoz vitorláznak a Chalkideus vezérlete alatt, a ki még mindig az öt hajó felszerelésével bajlakodott a lakedaimoni partokon; ezután Lesboshoz nyomulnak az Alkamenes vezérlete alatt, a kit éppen Agis is szándékozott e vállalat élére állítani; végre majd a Hellespontos vidékére kerül a sor, a mely vállalat vezéréül a Rhampias fia, Klearchos
- 3 volt kirendelve. Elsőben csak a hajók fele számát szándékoztak átszállítani a földszoroson; s ezeknek nyomban vitorlázáshoz kellett fogni, hogy ekkép az athéniek figyelme ne az elhúzódozó, hanem inkább a hátra maradt, átszállítás alatt levő hajókra irányuljon.
- 4 Mert e tengeri vállalatra egész nyíltan akartak menni a szövetségesek. Oly kicsinylőleg gondolkoztak már ekkor az athéniek tengeri hatalma felől, mivel nem lehetett látni sehol, hogy valami nagy tengeri erejök volna. Ehhez a határozathoz képest
- 9 huszonegy hajójukat nyomban át is szállították. Míg ezek így min-

denkép azon voltak, hogy mennél előbb kifuthassanak a tengerre, a korinthisiak nem voltak sem hajlandók, sem készek arra, hogy velök együtt vitorlázáshoz fogjanak, addig míg túl nem lesznek az isthmosi ünnepeken,¹⁰ a melyek épen ekkor estek. Erre Agis kinyilatkoztatta előttük, hogy nem bánja, ha a korinthisiak az isthmosi fegyverszünetet nem szegik is meg, de ő kész a saját kockázatásával maga belevágni a hadi vállalatba. Ebbe azonban 2 nem voltak hajlandók beleegyezni a korinthisiak, s e miatt hosszas húza-vona állt be a dologban. Ez alatt pedig az athéniak kezdtek mind jobban-jobban tisztába jönni a chiosiak szándéka felől. Ennélfogva elküldték hozzájuk egy vezéröket, név szerint Aristokratést, hogy szemrehányásokat tegyenek nekik érte. Midőn ezt a chiosiak eltagadták, (a kellő biztosíték gyanánt) a szövetségi kötelezettség alapján hajókat kívántak tőlük. Erre a chiosiak küldtek is hetet. Hogy pedig e hajókat elküldték, annak az szolgál 3 magyarázatául, hogy a chiosi polgárság nagy többsége mit sem tudott a dolog felől, az oligarchiai párt kisebbségben levő tagjai, a kik be voltak avatva az ügybe, nem akarták ellenségökké tenni a néppártot addig, míg szilárd támaszkodó pontra nem tehetnek szert, s ekkor, mivel a peloponnesosiak a segélynyújtást oly sokáig húzták-halasztották, nem is vártak már többé rájuk.

Ez alatt tartottak az isthmosi ünnepek. Ezekben az athéniak, 10 a kiknek az ünnepi fegyvernyugvás szintén ki volt hirdetve, ünnepi követség útján maguk is részt vettek, s ez alkalommal még tisztábban napfényre derültek előttük a chiosiak tervei. Mihelyt tehát haza tért a követség, nyomban intézkedéseket tettek az athéniak, hogy a hajók, a melyek Kenchreínál álltak, az ő hirök-tudatok nélkül el ne vitorlázhassanak onnan. Ezek, szám szerint 2 huszonegy, az ünnep után tengerre szálltak Chios felé az Alkamenes vezérlete alatt. Az athéniak, kik teljesen megfelelő számú hajóval siettek eléjük, igyekeztek eleinte őket kivonni a nyílt tengerre. S midőn a peloponnesosiak sok ideig nem akarták őket oda követni, de sőt inkább a másik oldal felé igyekeztek húzódni, az athéniak szintén elhúzódtak, mert nem tartották megbízhatónak a chiosiak 3 hét hajóját, a melyek itt hajóik között velök voltak. Utóbb azonban ezekhez (mintegy) harminczhetet szereltek még fel s azután

amazokat, a mint a part mentén húzódtak, a korinthosi területhez tartozó Peiraiosba űzték. Ez egy puszta rév a korinthosi területnek Epidaurus felé eső határán. A peloponnesosiak ekkor egy hajójukat elvesztették a nyílt tengeren, a többieket pedig összevonva, az említett helyen a parthoz vitték. A mint ekkor az athéniek hajóikkal a tenger felől reájok támadtak, egyszersmind kitörést intéztek ellenök a szárazra is, minden zavarba és rendetlenségbe jutott közöttük. Az athéniek a partnál megrongálták a hajók java részét, maga a vezér, Alkamenes, elesett a kezeik által s maguk között is elesett egynéhány. Miután a küzdő felek elváltak egymástól, az athéniek kellő számú hajót hagytak a kikötő előtt az ellenség szemmel tartására, a többivel pedig elhúzódtak egy onnan nem messze eső kis sziget alá, a melyen táboruk volt, s horgonyra szálltak. Ugyanekkor erősítésért küldtek Athénbe is, mivel a peloponnesosiak részén már a következő napon megjelentek a hajók fedezésére a korinthosiak, s nem sokkal később a szomszédos területek lakói is. Ez utóbbiak, midőn csakhamar meggyőződtek arról, hogy nagyon bajos volna reájok nézve e puszta vidéken az őrizet, hirtelen nem tudták, mihez kezdjenek. Eleinte az ötlött az eszökbe, hogy elégetik a hajókat; majd arra határozták magukat, hogy kivontatják a partra s szárazsi csapatokkal őriztetik mindaddig, míg alkalmas pillanatot nem nyernek az elmenekedésre. Agis is küldött hozzájuk egy spártai férfit, Thermont, mihelyt helyzetökről értesült. Mihelyt a hajók a földszorosból a tengerre távoztak, erről mindjárt értesítés ment a lakedaimoniaknak, mert meghagyták az ephorosok Alkamenesnek, hogy küldjön egy lovast, mihelyt megtörténik. Szándékoztak erre szintén Chalkideust is nyomban elindítani a náluk levő öt hajóval az Alkibiades kíséretében. Azonban mialatt e körül épen már javában serénykedtek, megjött a hír az említett hajóknak a Peiraiosba való bemenekülése felől. Elcsüggedve azon, hogy mindjárt első lépésök alkalmával csapás érte őket, a melyet az ioniai háborúban tettek, már gondolni sem akartak arra, hogy elbocsássák azokat a hajókat, a melyeknek tőlük kellett volna indúlni; de sőt szándékoztak még azt a néhányat is visszahívni, a melyek már elindultak. Alkibiades, midőn ezekről értesült, Endioshoz és a többi ephoroshoz fordult s igyekezett

arra birni őket, hogy tegyenek le minden vonakodásról a hajók elindításában, mert, úgymond, ezek korábban fognak oda érkezni, hogysem már értesülve lehetnének arról a szerencsétlenségről, a mely hajóikat érte; s ő, ha Ioniában megjelenhetik, könnyű szerrel rá fogja venni az itteni városokat az elpártolásra, ha előadja nekik az athéniek erőtlenségét és a lakedaimoniak buzgóságát, mivel ebben több hitelt fognak adni neki, mint bárki másnak. Endiosnak pedig külön magának azt terjesztette eléje, hogy nem csekély személyes érdemet szerezne neki az, ha Ioniának az elpártoltatása és a király szövetségének a megnyerése neki volna köszönhető; egyzsersmind e nagy siker kivívása nem maradna az Agis számára, a kivel éppen meghasonlásban volt Endios. Alkibiadesnek sikerült is mind Endiost, mind a többi ephorosokat rábírní ennek az elfogadására. Így aztán az öt hajóval és a lakedaimoni Chalkideussal elvitorlázott. Hajózásukban a lehető legnagyobb sietséget fejtették ki.

Ugyanebben az időtájban Siciliából hazatérőben volt már az a tizenhat peloponnesosi hajó is, a melyek itt annak idején Gyliппos vezérlete alatt részt vettek a háborúban. Ezekre a Menippos fia, Hippokles Leukasnál várt egy huszonzét hajónyi attikai hajóhaddal, s elő is kapta őket s kemény csapásokat mért rájuk; sikerült azonban nekik egy híján valamennyiöknek elmenekülniök az athéniek elől, s elhajóztak Korinthoshoz.

Chalkideus és Alkibiades hajózásuk közben letartóztattak mindenkit, a kire csak ráakadtak, hogy jövetelüket el ne híreszteljék. Elsőben is a száraz földhöz tartozó Korikosban kötöttek ki. Itt, miután útjokra bocsátották a letartóztatott hajókat, bizonyos chiosiakkal bocsátkoztak értekezésbe, a kik terveikbe be voltak avatva; ezután pedig, mivel ezek arra szólították fel őket, hogy minden előleges értesítés nélkül hajózzanak a város alá, egyszerre csak Chios előtt tüntek fel. Ezen a néppárt nagyon elcsodálkozott és megdöbbsent, az oligarchiai párt hívei pedig úgy intézték a dolgot, hogy a tanács éppen akkor gyülekezett össze, midőn a lakedaimoni hajók a kikötőbe befutottak. Miután itt Chalkideus és Alkibiades a hajóknak a Peiraiosban való ostromzárolása felől egy szót sem szóltak, de sőt azt beszélték, hogy még egy nagy hajóhad jön utá-

- nuk, a chiosiak elszakadtak az athéniektől, s nem sokkal ez után az erythraibeliak is. S ezután három hajóval Klazomenai alá mentek s elpártoltatták ezt is. Ennek a lakosai nyomban átkeltek a szárazföldre s itt Polichna¹² megerősítéséhez fogtak. hogy ha a szükség úgy hozza magával, legyen hova menekülniök arról a kis szigetről, a melyen laknak. Mig ezek az elpártolás után mindnyá-
- 15 jan bástyákat emeltek s háborúra készülődtek, Athénbe is mihamar megérkezett a hír Chios felől. Az athéniak rögtön belátták, hogy őket most egy bizonyos és nagy veszedelem környékezi, mivel a többi államok sem fognak hajlandóságot érezni a nyugton maradásra a legnagyobb állam elpártolása után. Ekkor az a rémület, a melyet ez a gondolat náluk előidézett, azt eszközölte, hogy hamarosan eltörölték azt a határozatukat, a melyben büntetés terhe alatt ki volt mondva, hogy azon ezer talentum felől, a melyhez az egész háború folyama alatt nem akartak hozzájárulni, senki ne merjen se előterjesztést tenni, se pedig szavazást kitűzni; s ezzel összefüggésben határozatot alkottak, a mely azt rendelte, hogy ezt az összeget elő kell venni s tetemes számú hajókat kell felszerelni. Egyszersmind kiadták azt a rendeletet is, hogy a Diotimos fiának, Strombichidesnek a vezetése alatt induljon el Chios felé mindjárt az a nyolcz hajó, a mely a Peiraios előtt őrt álló hadi flottából, helyét oda hagyva, a Chalkideus üldözésére ment s miután nem érte utól, haza húzódott; erre csakhamar rendeletet kapott az a tizenkét hajó is, a mely a Thrasykles vezetése alatt állt, hogy szintén hagyja el őrállomását s menjen a többinek a támogatására a chiosiak ellen.
- 2 Azt a hét chiosi hajót, a mely részt vett az ellenséges hajóhadnak a Peiraiosban való ostromzárolásában, szintén elvezették onnan s a rajta levő rabszolgákat felszabadították, a szabad születésűeket pedig tömlőczre vetették. Ekkor az ostromzároló hajóhadból elvont összes hajók helyett más tizet szereltek fel s küldtek el oda a lehető leggyorsabban.¹³ Egyszersmind szándékoztak még más harminczat is felszerelni. Általában minden irányban nagy buzgalmat fejtettek ki s minden erejüket megfeszítették, hogy Chiost megmenthessék a maguk számára.
- 16 Ez alatt Strombichides nyolcz hajójával Samoshoz ért. Itt egy samosi hajót vett magához s ez után Teos alá hajózott, a mely-

nek a lakosait nyugton maradásra intette. Ekkor Chalkideus Chios-tól szintén Teos felé vonúlt egy huszonhárom hajónyi hajóhaddal, a midőn a klazomenaibeliek és erythraibeliek szárazföldi hadai is a parton húzódtak a Chalkideus hajói irányában. Strombichides jólevele hirt kapott erről; tehát még mielőtt megérkezett volna Chalkideus, kifutott a nyílt tengerre. Azonban mivel úgy találta, hogy a chiosi hajók az övét számban jóval meghaladják, meneküléshez fogott s igyekezett Samoshoz eljutni. Ekkor az ellenség utána eredt. A teosiak eleinte nem akarták befogadni városukba a szárazföldi hadakat; midőn azonban az athéniek elfutottak, kapuikat megnyitották előttük. A szárazföldi hadak egy ideig tétlenül vesztegeltek, mivel be akarták várni, míg Chalkideus visszatér az üldözésből. Azonban a mint ez mind tovább-tovább késett, magukban fogtak hozzá annak a bástyázatnak a lebontásához, a melyet az athéniek emeltek a száraz felé a teosiak városa körül. E munkában segített nekik egy csekély számú emberből álló barbar csapat, a mely Stagesnek, a Tissaphernes alvezérének vezetése alatt csatlakozott hozzájuk. Chalkideus és Alkibiades, miután Strombichidest Samosig üldözték, a peloponnesosi hajók matrózeit nehéz fegyverzettel ellátván, ¹⁴ Chiosban hagyták; ezeknek a helyét hajóikon chiosiakkal töltötték be; egyszersmind még hús más hajót is szereltek fel; ez után Miletos felé hajóztak, hogy elpártolásra bírják. Alkibiades, a ki a miletosi kormányférfiakkal bizalmas összeköttetésben állt, szándékozott e várost elpártoltatni még a Peloponnesos felől várt hajóhad megjelenése előtt, hogy ekkép megszerezze a chiosiaknak és saját magának, egyszersmind Chalkideusnak, valamint annak, a ki őket elküldte, tudniillik Endiosnak, azt a politikai érdemet, hogy a chiosiak hadi erejével s Chalkideussal mennél több államot bir elpártolásra. Pályájuk lognagyobb részét sikerült megtenniök a nélkül, hogy az ellenség észre vette volna őket. Ekkép Strombichidest, valamint Thrasyklest is, a ki tizenkét hajójával épen e tájban jelent meg s az előbbivel, a mint üldözésre sietett, összefogott, kevéssel megelőzték Miletos előtt való megjelenésökkel, s e várost rá is birták az elpártolásra. Az athéniek tizenkilenc hajónyi hajórajjal nyomban megjelentek, de már visszaútasították őket a miletosiak; e miatt az átellenben fekvő

4 Lade szigetnél szálltak horgonyra. Ekkor, nyomban a miletosiaknak Athénből való elszakadása után jött létre Tissaphernes és Chalkideus útján a lakedaimoniaknak a királylyal való szövetségi szerződése a következő feltételek alatt:

18 «A királylyal és Tissaphernessel a lakedaimoniak és szövetségescik szövetségre léptek a következő feltételek alatt: Mindazon területek és városok, a melyek jelenleg a király birtokában vannak, valamint azok is, a melyek a király őseinek a birtokát tették, a királyéi legyenek. A király és a lakedaimoniak valamint ez utóbbiaknak a szövetségesei is, közös igyekezettel azon lesznek, hogy az athéniek ezekből a városokból¹⁵ azt a pénzt és egyebeket, a melyek amazoknak ez utóbbiak részéről eddig jártak, többé meg ne kaphassák. Mindketten, mind a király, mind a lakedaimoniak és ezek szövetségesei, közös erővel folytatják a háborút az athéniek ellen s egyik szerződő félnek sincs szabadságában a háborút az athéniekkel befejezni, ha ezt mindketten, a király és a lakedaimoniak s ezek szövetségesei, együttesen jónak nem látják. A ki a királytól elpártol, azt a lakedaimoniak és szövetségeseik ellenségeknek tekintik, s a ki a lakedaimoniaktól és szövetségeseiktől elpártol, azt a király szintén ellenségének tekinti.»

19 Ez a szövetségi szerződés szövege. A chiosiak ezután nyomban még tíz új hajót szereltek fel s Anaiához vitorláztak a végből, hogy a miletosi ügyek állása felől tájékozást szerezzenek maguknak, egyszersmind azért is, hogy a városokat rábirják az elpártolásra.

2 Ide azt a figyelmeztetést küldte nekik Chalkideus, hogy jó lesz haza távoznok, mivel Amorges szárazföldi hadakkal feléjük nyomul. Ennek folytán Zeus templomához¹⁶ hajóztak. Itt megpillantották azt a tizenhat hajót, a melyet utólag még Athénből Diomedon vezetett ide. Erre nyomban meneküléshez láttak; egy hajójuk Ephesoshoz, a többi pedig Teoshoz igyekezett. Ezek közül négy üresen jutott az athéniek kezébe, mivel a hajószemélyzet ideje korán a partra menekült. A többiek a teosiai városához menekedtek.

4 Ezután az athéniek Samos felé vonultak, a chiosiak pedig megmaradt hajóikkal tengerre szálltak, s velök együtt szárazföldi hadaik elsőben Lebedost, azután pedig Erait pártoltatták el az athéniektől. Ezután haza vonultak mindnyájan, mind szárazföldi, mind tengeri hadaik.

Ugyanez időtájban a peloponnesosiaknak az a húszejt hajója, **20** a melyeket, mint fentebbb előadtam, az athéniek beüztek a Peiraiosba s megfelelő számú hajókkal ostromzár alatt tartottak, hirtelen kitörést intézett s hajócsatában teljes diadalt aratott felettök, a midőn egyszersmind négy hajót is elfogott. Erre Kenchreiaihoz vitorlázott s újból a Chioshoz és Ioniába való nyomuláshoz tett előkészületeket. Ide érkezett hozzá Astyochos, a kinek a kezébe volt letéve az összes tengeri erő feletti fővezérlet.

Miután a szárazföldi hadak elvonultak Teosból, itt Tissa **2** phernes személyesen megjelent egy sereggel, a teosi bástyáznak azt a részét, a mely még fennállt, lebontatta s ezután eltávozott. Utána nem sokára megjelent Teos alatt Diomedon is tiz athéni hajóval s a lakosokkal egyezésre lépett, a melynél fogva előtte is megnyitották kapuikat. Ezután Diomedon tovább hajózott Eraihoz s megrohanta, a mint azonban e város elfoglalása nem sikerült, elvonult.

Ugyanebben az időtájban Samosban felkelt a nép az előkelők **21** ellen az athéniek támogatása mellett, a kik három hajóval voltak jelen. Azoknak a száma, a kiket ekkor a tömeg az urak közül legyilkolt, összesen körülbelöl kétszázra tehető; négyszázat számkivetéssel sujtott, s ezeknek a birtokait és házait elkobozván, maga vette birtokba. Ezután az athéniek megadták a samosiaknak teljes függetlenségüket, mivel már egészen megbízhatóknak tekintették őket. Ettől fogva a nép az államot kizárólag a saját érdekeire való tekintettel kormányozta, a földbirtokosságról ¹⁷ mit sem akart tudni s minden viszonyt felbontott vele annyira, hogy a nép kebeléből való embernek többé nem volt szabad a leányát földbirtokoshoz adni vagy földbirtokos leányát elvenni.

A chiosiak még a legkisebb részben sem hagytak alább **22** avval a buzgósággal, a melyet kezdetben tanúsítottak abban a tekintetben, hogy nem várva a peloponnesosiakra, nagy hadi erővel a különböző városokra vessék magukat s azokat elpártoltassák. Ebben különben az a czél is vezette őket, hogy majd a döntés pillanatában mennél többedmagukkal lehessen megküzdeniök függetlenségükért. Ennélfogva ebben a nyári időszakban a fentebb említett események után tizenhárom hajójukkal Lesbos partjaihoz

nyomúltak, a mely a lakedaimoniaktól megállapított terv szerint a hadjárat második feladatául volt kijelölve, harmadikúl pedig Hellespontos. Ugyanekkor a jelenlevő peloponnesosiaknak, valamint ottani szövetségeseiknek a szárazföldi hada Klazomenai és Kyme felé mozgott a part mentén. Ezeknek a vezére egy spartai férfi, Eualas volt, a hajórajt pedig egy lakedaimoni környéklakó, Deinias vezette. A hajóraj, a mint partot ért, elsőben is Methymnát pártoltatta el, a hol négy hajó maradt, azután pedig a többi Mytilenét bírta rá az Athénnel való szakításra. Ezalatt Astyochos, lakedaimoni hajóhadvezér, eredeti szándékához képest elindult négy hajóval Kenchreiaitól s meg is érkezett Chioshoz. Alig volt itt harmad napig, midőn az athénieknek egy huszonöt hajóra menő hajórajja Lesbos ellen ment Leon és Diomedon vezérlete alatt.

2 Az előbbi vezér még utóbb érkezett Athénből, hogy Diomedonhoz tíz hajóra menő erősítést hozzon. Ennek folytán Astyochos még az nap késő este vitorlázáshoz fogott s miután még egy chiosi hajót vont magához, Lesbos felé vonúlt, hogy, ha lehet, segítsen. Elsőben Pyrrhához érkezett, innen pedig másnap Eresoshoz nyomúlt. Itt értésére jutott, hogy az athéniék egyetlen rohamra elfoglalták Mytilenét. Ezek ugyanis, a mily váratlanúl fogtak vitorlázáshoz, ép oly véletlenül jelentek meg s így futottak be a kikötőbe is; a mint pedig oda bejutottak, a chiosi hajókat legyőzték, majd pedig kiszállást intéztek a partra is, s miután rendes ütközetben megverték az eléjük sorakozó csapatokat, a városnak uraivá tették magukat.

4 Astyochos részint az eresosiak, részint azon, Eubulos vezetése alatt álló s Methymnától érkező chiosi hajók útján értesült minderről a melyek, mint fentebb említettem, itt voltak hagyva s Mytilene elestével meneküléshez fogván, ekkor Astyochossal összetalálkoztak. Ezek már csak hárman voltak, mivel egy az athéniék kezére került. Erre Astyochos felhagyott a Mytilene felé való nyomulással s csak Eresost pártoltatta el s fegyverezte fel; egyszersmind a saját hajóiról nehéz fegyverzetű gyalogságot küldött Antissa és Methymna felé, a melynek a vezéreül Eteonikost rendelte. Ugyanakkor maga is erre vonúlt a part mentén a saját hajóival, valamint a három chiosival, abban a reményben, hogy a methymnabeliek, ha őket megpillantják, újra felbátorodnak

s továbbra is megmaradnak elpártolásuk mellett. A mint azonban 5 minden ellenére történt Lesboson, csapatait felszedte hajóira s elvitorlázott Chioshoz. Ekkor visszahúzódott az a hajóhad katonaságból alkotott szárazföldi had is, a melynek az lett volna a feladata, hogy a Hellespontoshoz nyomúljon. Ezek után Kenchreiaitól az itt álló peloponnesosi (szövetséges) hajóhadból hat hajó érkezett Astyochoshoz Chios alá. Az athéniek Lesboson ismét az előbbi 6 állapotba helyezték az ügyeket majd innen Klazomenaihoz vitorláztak s e város lakosságának erősítés alatt levő helyét, Poliehnát, elfoglalván, a népet a szigeten fekvő városába telepítették vissza, azok kivételével, a kik az elpártolás okozói voltak. Ezek Daphnusba távoztak. Ekkép Klazomenai ismét athéni felsőség alá jutott.

Ugyanebben a nyári időszakban azok az athéniek, a kik egy 24 hús hajónyi hajórajjal Ladénál, Miletossal átellenben horgonyoztak, kiszálltak Panormosra, egy miletosi helyre, s itt a lakedaimoni vezért, Chalkideust, a ki egy kis csapat élén a hely oltalmára sietett, megölték s harmad napra, ide áthajózáván, diadaljelet emeltek. Ezt azonban ledöntötték a miletosiak, mivelhogy az athéniek nem tették magukat uraivá a területnek. Leon és Diomedon azzal a hajó- 2 haddal, a melylyel előbb Lesbos ellen működtek, a Chiossal átellenben fekvő Oinussai szigetsoportról, továbbá Sidussa és Pteleon, erythrai területen levő erősségeikből (és Lesbosról) tengeri háborút folytattak a chiosiak ellen. E hadban hajóhad nehéz fegyverzetű gyalogságuk a rendes hadi szolgálatra kötelees polgárok közül való volt, kényszerítő rendszabályok alapján. Kiszálltak Kardamylenél 3 és Boliskosnál. Itt az eléjük nyomuló chiosiakat véres ütközetben megverték s e vidékek népségét lakó földjéről elűzték. Phanainál második, Leukonionnál pedig harmadik győzelmet arattak. Ezután a Chiosiak többé már nem mertek nyílt csatába bocsátkozni velök. Ennélfogva az athéniek területöket, a mely minden tekintetben igen szépen el volt látva s a persa háborúk óta eleddig egyszer sem szenvedett a hadban, teljén elpusztították. Ugyanis, a meny- 4 nyire az én tapasztalataim terjednek, a lakedaimoniakon kívül a chiosiak voltak egyedül azok, a kik szerencsés helyzetökben a józan mérséklet határai közt tudták magukat tartani, s a kiknek az állama, minél magasabbra emelkedett s minél inkább gyarapodott,

- 5 annál jobb lábon állt a törvényes rend tekintetében. Mondhatni talán, hogy ezt az elpártolást még sem eléggé biztos számítás alapján kockáztatták meg. Meg kell azonban adni, hogy csak akkor merték ezt tenni, midőn nagy számú derék szövetséges állt az oldaluk mellett, a kiknek a társaságában bizvást lehetett szerencsét próbálniok; továbbá akkor, midőn azt vették észre, hogy már maguk az athéniek sem tagadják, hogy siciliai szerencsétlenségök következtében nagyon gonoszul állanak az ügyeik. Ha azonban mégis csalatkoztak számításaiken, a mi oly gyakori eset az emberi életben, e hibájukat sok másokkal együtt voltak kénytelenek elismerni, a kik szintén nem tudtak semmi mást gondolni, mint azt, hogy Athén az ő egyesült erejük előtt mihamar meg fog dőlni.
- 6 Miután tehát, a mint említettem, a mellett, hogy az ellenség előtt a tengeren meg nem állhattak, területüket is dúlták az athéniek, arra szánták rá magukat némelyek, hogy ezeknek a kezére juttatják városukat. Ezt megsejdfítették a kormány tagjai; maguk azonban nem tettek semmit ellene, hanem Astyochos után küldtek, a ki ennek folytán négy hajóval hozzájok ment Erythraitól, s ekkor azon gondolkoztak, miképen lehetne a cselszövényt a legenyhébb eljárással, akár kezesek szedésével, akár más úton-módon meg-
hiúsítani.
- 25 Mialatt Chiosban ezzel a kérdéssel foglalkoztak, Athénből, már akkor, midőn ez a nyári időszak a vége felé járt,¹⁸ ezer athéni s ezeröttszáz argosi nehéz fegyverzetű gyalog, a kik közül ötszáz eredetileg könnyű fegyverzetű volt s csak az athéniek látták el nehéz fegyverzettel, továbbá ezer főnyi szövetséges, szintén nehéz fegyverzetű gyalog-had egy negyvennyolcz hajóból álló hadi flottával, a melyben katonaszállító hajók is voltak, Phyrnichosnak, Onomaklesnek és Skironidesnek a vezérlete alatt Samoshoz érkezett, a honnan a miletosi területre kelt át s itt táborba szállt. A miletosiak kivonultak ellenök nyolczszáz nehéz fegyverzetű gyalog katonájokkal, továbbá a Chalkideussal érkezett peloponnesosiakkal és Tissaphernesnek egy kis (zsoldba fogadott) segítő csapatával, a ki maga is jelen volt, valamint lovassága is; s ezután összecsaptak az athéniakkal. Az ütközet alatt az argosiak azon a szárnyon, a melyen álltak, előre kitértek s kicsinylő véleménynyel

levén ellenfeleik, mint ionok iránt, a kik hitők szerint az ő első rohamukat sem fogják bevárni, zilált sorokban rohantak. Ez azonban azt idézte elő, hogy a miletosiak megverték őket s nem kevesebb, mint háromszáz embert öltek meg közülök. Ellenben az athéniek megverték elsőben a peloponnesosiakat, azután pedig a barbarokat és a többi hadi népet is, a nélkül azonban, hogy a miletosiakkal is összetűzhettek volna, mivel ezek az argosziak megszálltása után, többi hadaik vereségét látva, visszahúzódtak városukba. Ennélfogva az athéniek urává levén a nyílt térnek, közvetlenül a miletosiak városa alatt szálltak táborba. Ebben az ütközetben az a különös eset történt, hogy az ionok mindkét részen diadalt arattak a dórok felett, mert az athéniek a velök szemben álló peloponnesosiakat, a miletosiak pedig az argosziakat verték meg. Ezután az athéniek diadaljelet emeltek, majd pedig intézkedéseket tettek, hogy a várost, a mely földszoroson fekszik, ostromsánczczal körülzárolják, mivel azt hitték, hogy ha Miletosnak urává tehetik magukat, a többi városok minden nehézség nélkül elfoglalhatók. Ezalatt, már késő este, az a hír érkezett hozzájuk, hogy egy peloponnesosi és siciliai hajókból álló, ötvenöt hajónyi hadi flotta közvetlen közelükben van. Ugyanis a siciliabeliektől húsz hajó jelent meg a Peloponnesos partjainál, a mely számhoz a selinusiak kettővel járultak. E hajókat a siciliabeliek főképp a syrakusai Hermokrates szavaira indították el, a ki folyvást azon volt, hogy közre kell működni az athéni hatalom maradványainak megsemmisítésében is; ezekkel egyesültek azok a hajók, a melyek a Peloponnesoson voltak felszerelve s indulásra készen álltak, s a lakedaimoni Therimenes azt a parancsolatot kapta, hogy ezt az egyesült hadi flottát vezesse el Astyochos hajóhadvezérhez. Ez a hajóhad elsőben is a Miletos előtt fekvő Leros szigeténél kötött ki; majd pedig megtudva, hogy az athéniek Miletos alatt táboroznak, onnan az iasosi öbölbe hajózott, hogy értesülést szerezhessen a miletosi ügyek állása felől. Itt értesült az ütközet felől Alkibiades útján, a ki lovon kijött hozzá a miletosi területen fekvő Teichiusához. A hajóhad az öbölbe érve ennél a partnál szállt horgonyra. Alkibiades szintén jelen volt az ütközetben s a miletosiak és Tissaphernes oldala mellett harczolt. Arra intette hathatósan e hajóhad

vezéreit, hogy ha akarják, hogy Ionia el ne vesszen s összes politikai sikereik füstbe ne menjenek, siessenek mennél előbb Miletos
 27 felmentésére s ne nézzék el az ostromzárolását. Ezek szándékba is vették, hogy mindjárt hajnalban segítségre fognak menni. Phyrnichos, az athéniek vezére, miután Lerostól az ellenséges hajóhad felől mégérkezett a biztos értesítés, vezértársaival szemben, a kik nagyon hajlandóknak mutatkoztak helyt állani s döntő ütközetbe bocsátkozni, kinyilatkoztatta, hogy ezt sem maga nem fogja tenni, sem pedig nekik s bárki másnak meg nem engedi, míg csak ele-
 2 gendő batalma lesz reát. Neki ugyanis, úgymond, elve az, hogy míg az ellenségnek és a saját erejének pontos ismeretével, továbbá zavartalan előkészület után, végül a csatatér szabad megválasztása mellett lehet küzdelemre kelnie, soha sem fog gyalázó megjegyzésektől tartva, esztelenül döntő harcot kockáztatni; mert az az athéniekre épen nem szégyen, ha a helyzet nyomása alatt hajóhadukkal félre térnek az ellenség elől, hanem az aztán igazi nagy gyalázat volna, ha ők, bárminő magaviselet mellett is, vereséget szenvednének; s ezzel aztán az államra nemcsak szégyen, hanem a legnagyobb veszedelem is hürámlanék; az ő hazájok, azon szerencsétlenségei miatt, a melyek érték, aligha tehetné meg még teljesen megbízható erővel is, hogy a saját jószántából, vagy akár még nagyon szorult helyzetben is, támadólag lépjen fel valakivel szemben; sokkal kevésbbé történhetik meg tehát az, hogy magától, minden szükség nélkül kerekedjék kedve veszedelembe rohanni.
 4 Ennélfogva azt javasolta, hogy sebesült embereiket szárazföldi csapataikkal, valamint mindazzal, a mit csak hadi szerekben oda hoztak, szállítsák a hajókra; ellenben mindazt, a mit az ellenséges területen szereztek, hagyják ott, hogy a hajók annál könnyebbek legyenek, s ekkép mennél gyorsabban húzódjanak el Samoshoz; itt vonják össze egész tengeri erejüket s azután, ha majd alkalom
 5 kínálkozik, támadjanak az ellenségre. A mint javaslatát sikerült elfogadtatnia, ennek az értelmében járt is el. S Phyrnichos nem csak ez alkalommal, hanem később is, s nem csupán ezen a téren, hanem egyéb körre kiterjedő működésében is kitűnő belátású
 6 ember hírébe jutott. Az athéniek tehát elhajóztak mindjárt az nap este Miletostól a nélkül, hogy győzelmükkel ide jövetelük célját

elérték volna. Az argosziak, elkeseredve a kudarczon, a legnagyobb gyorsasággal haza takarodtak Samostól. A peloponnesosiak más nap hajnalban felszedték a horgonyt Teichiussánál s behajóztak a miletosi kikötőbe, a melyet az ellenség oda hagyott; majd azonban, miután itt egy napot töltöttek s a következő napon a Chalkideussal ide érkezett chiosi hajókat, a melyeket az ellenség korábban úzóbe vett, magukhoz vonták, arra határozták magukat, hogy Teichiussa alá térnek vissza s ismét hajóikra szállítják hadi szereiket, a melyeket itt kiraktak. Midőn ide megérkeztek, Tissaphernes hozzájok ment seregével s rábeszélte öke, hogy rohanják meg Iasost, a mely az ő vele ellenséges viszonyban álló Amorges birtokában volt. Mivel a támadás részükről hirtelen jött s Iasosban semmi mást nem hittek, mint hogy ez attikai hajóhad, a város bevétele szerencsésen sikerült. Ebben a hadi vállalatban legjobban kitüntették magukat a syrakusaiak. Amorges, a Pissuthnes törvénytelen fia, a ki a királytól elpártolt, a peloponnesosiaknak élve a kezébe került, s ezek Tissaphernesnek szolgáltatatták át, hogy ha akarja, vezettesse a királyhoz, a mint neki meg volt hagyva. Iasost teljesen feldúlták, s a sereg nagyon megszedte magát, mivel ez a hely ősidőktől fogva gazdag volt. Azokat a zsoldos hadakat, a melyek az Amorges szolgálatában álltak, mivel legnagyobb részt a Peloponnesosról valók voltak, magukhoz vették s a saját soraikba osztották be, a nélkül, hogy bántalommal illették volna. A várost Tissaphernesnek adták át, valamint azokat is mind neki adták, a kiket csak foglyúl ejtettek, lett légyen akár rabszolga, akár szabad; de úgy adták, hogy érettök fejenként egyre-másra mindenikért egy Dareios-statert¹⁹ alkudtak ki maguknak. Ezután Miletoshoz vonultak. Innen a Leon fiát, Pedaritost, a kit a lakedaimoniak kormányzóul küldtek Chiosba, Erythraiig kísérték el a szárazon s azokat a zsoldos hadakat, a melyek Amorgestól kerültek hozzájok, rendelkezése alá bocsátották. Magában Miletosban Philippost állították a kormány élére. Ezzel a nyári időszak a végére ért.

A következő téli időszakban²⁰ Tissaphernes, miután Iasosban mindén intézkedést megtett e hely biztosítására, átment Miletosba s a lakedaimoniaknak tett ígéretéhez képest az összes hajók legénységének egy hónapi időre fejenként egy teljes attikai drachma napi

zsoldot adott; az ezutáni időben azonban csak három obolost akart adni mindaddig, míg a királytól meg nem kapja a rendeletet a zsold fizetése tárgyában; ha aztán a királynak úgy tetszik, az egész 2 drachmát meg fogja adni. Azonban a syrakusai vezér, Hermokrates nem akart megnyugodni ebben az intézkedésben. S épen ő azért lépett fel, mert Therimenes a zsold kérdésében lágyan viselte magát azon oknál fogva, hogy nem volt hajóhadvezér s csak azért jött ide, hogy a hadi flottát átadja Astyochosnak. Végre sikerült kiegyezniök olyan formán, hogy maradt a három obolos napi zsold, de úgy, hogy ezt Tissaphernes nem ötvenöt, hanem hatvan hajó számára fizette.²¹ Így ötvenöt hajóra harmincz talentumot fizetett havonként, s a többieknek is, a mennyivel többen voltak ennél a számnál, szintén e szerint az arány szerint fizetett.

30 Ugyanebben a téli időszakban a Samosnál álló athénielhez hazúlról még egy új, harminczöt hajóból álló hadi flotta érkezett, egyszersmind Charminos, Strombichides és Euktemon vezérek. Ekkor, miután Chiosról és más helyekről is ide gyűjtötték a hajókat, az összes tengeri erőt sorsvetés útján maguk közt megosztva, szándékoztak egy hadi flottával Miletos felé támadó mozdulatokat tenni, egyszersmind Chiosba tengeri és szárazsi hadi erőt küldeni. 2 S úgy is cselekedtek. Strombichides, Onomakles és Euktemon, a mint a sors érte őket, harmincz hajóból álló hadi flottával, valamint nehéz fegyvereseket szállító hajókkal, a melyeken a miletosi vállalatra érkezett ezer főnyi nehéz fegyverzetű gyalogság egy részét vitték magukkal, Chioshoz vitorláztak; a többiek Samosnál maradtak s hetvennégy hajójukkal igyekeztek a tenger felett az uralmat megszerezni, egyszersmind szándékoztak Miletos ellen is támadólag fellépni.

31 Ekkor Astyochos, a mint fentebb említettem, Chiosban épen azzal foglalkozott, hogy azt kezesek szedésével biztosítsa az árulók ellen. Midőn azonban értesült arról, hogy a hadi flotta Therimenes vezetése alatt megérkezett s látta, hogy a szövetség viszonyai kedvezőbben alakúlnak, felhagyott a dologgal s tiz peloponnesosi 2 s ugyanannyi chiosi hajóval tengerre szállt, majd rátört Pteleonra; miután pedig ezt elfoglalnia nem sikerült, tovább hajózott Klazomenai alá. Ennek a lakosságához azt a követelést intézte, hogy

azok, a kik az athéniekhez szítanak, menjenek lakni Daphnusba, a többiek pedig városukkal csatlakozzanak a peloponnesosi szövetséghez. Támogatta őt ebben Tamos, az ioniai alhelytartó. Midőn a lakosság hallani sem akart erről, megtűnadta a várost, a mely nem volt megerősítve, azonban hatalmába kerítenie nem sikerült. Innen tehát tova vitorlázott, erős szél mellett, s maga Phokaiánál és Kyménél, a többi hajók pedig a Klazomenaival átellenes szigeteknél, Marathussánál, Pelénél és Drymussánál kötöttek ki s mindazt, a mi csak ezeken a klazomenaibeliek részéről biztonságba volt helyezve, az alatt a nyolcz nap alatt, a melyeken a szél miatt egy helyt voltak kénytelenek vesztgelni, részint szétdúlták és felénesztették, részint magukhoz szedték fel s ezután Phokaia és Kyme felé Astyochoshoz vitorláztak el. Míg Astyochos itt időzött, követség érkezett a lesbosiaktól, a kik újból elpártolni szándékoztak Astyochos a maga részéről kész is lett volna támogatásukra menni, de a korinthosiai és a többi szövetségesek nem voltak erre hajlandók, mivel ott első kísérletök dugába dőlt. Ennélfogva felszedte a horgonyt s Chios felé távozott. Út közben vihar lepte meg, a mely szétszórta hajóit, úgy hogy ezek hosszabb-rövidebb bolyongás után Chios más-más pontjához jutottak. Ezután Pedaritos,²² a ki a szárazon Miletos felől épen ekkor szintén erre vonúlt, Erythraihoz érkezett s innen Chiosra kelt út seregével, a melyben voltak azok is, a kiket Chalkideus öt hajójáról, nehéz fegyverzettel ellátva, hátrahagyott s mintegy ötszáz főt tettek. Astyochos, a kinél bizonyos lesbosiak jártak az elpártolásra vonatkozó ígéretekkel, azzal a javaslattal lépett fel Pedaritos és a chiosiak előtt, hogy jelenjenek meg hajóikkal Lesbos partjainál s pártoltassák el; ekkép ők, úgymond, vagy szövetségeseiknek a számát szaporítják, vagy pedig, ha ez nem sikerülne is, legalább erőtlennítik az athénieket. Azok azonban nem hallgattak rá s Pedaritos egyenesen kimondta, hogy nem fogja átengedni a chiosi hajókat. Astyochos erre öt korinthosi, egy megarai és egy hermionei hajóval, valamint azokkal a lakodaimoni hajókkal, a melyeket maga hozott, Miletos felé távozott, hogy átvegye a fővezérséget. Távozásakor erősen fenyegette a chiosiakat, hogy majd ő sem fog segedelmekre jönni, ha szükség lesz rá. A mint ekkor az erythrai területhez tartozó Korykosnál horgonyra

szállt, az athéniek, a kik ekkor hadaikat Samosról Chiosra szándékoztak szállítani át, szintén ide jöttek s a magaslat másik oldala felé eső kikötőben szálltak horgonyra a nélkül, hogy egymás felől
 3 valami sejtelmők lett volna. Az új folyama alatt levél érkezett Astyochohoz Pedaritostól avval az értesítéssel, hogy bizonyos erythrai hadi foglyok Samoson visszanyerték szabadságukat s haza mennek, hogy városukat elpártoltassák. Astyochos erre tüstént visszahajózott Erythraihoz, s ekkor csak egy hajszálon múlt, hogy
 4 kezébe nem esett az athénieknek. Pedaritos szintén átment oda hozzá, s a mint nyomozáshoz fogtak a pártütés gyanújával terhelt emberek ügyében, kiderült, hogy ez csak ürügy volt, s azok az emberek csak a végből főzték ki, hogy szabadságukat visszanyerhessék; ennek folytán felmentették őket a vád alól s eltávoztak, Pedaritos Chiosba, Astyochos pedig Miletos felé, a mint szándékában volt.

34 Ez alatt történt, hogy az athéni hajóhad, a mint Korykostól tovább hajózott, Arginon²³ irányában három chiosi hajóra bukkant. Alig hogy megpillantotta, tüstént üldözésükre sietett. Ekkor azonban roppant vihar tört ki, a mely elöl a chiosi hajók, bár nagy bajjal, bemenekültek e kikötőbe, ellenben az athéni hajók közül három, a melyek a legmesszebbre mertek előre törni, hajótörést szenvedett s a chiosiak városa közelében vetődött partra; emberei részint az ellenség kezére kerültek, részint halálukat lelték. A többi athéni hajónak sikerült a Mimas hegy alatt levő, Phoinikus²⁴ nevű kikötőbe bemenekülni. Innen utóbb Lesboshoz vitorláztak s minden készületet megtettek a chiosiak ostromzár alá vételére nézve.

35 A tél ugyanezen időszakában a lakedaimoni Hippokrates tiz thurioibeli hajóval, a melyek felett a Diagoras fia, Dorieus harmad magával vezérkedett, továbbá egy lakedaimoni és egy syrakusai hajóval a Peloponnesos partjaitól Knidoshoz vitorlázott, a melyet
 2 már Tissaphernes elpártoltatott az athéniektől. Midőn a Miletosnál álló vezérek értesültek a ő ide érkezése felől, útasították, hogy hajóinak fele részével Knidost fedezze, a többivel pedig Triopionnál foglaljon állást s azokat a teherszállító hajókat, a melyek majd
 3 Aigyptos felől érkeznek, kerítse kézre. Ez a Triopion egy knidosi területhez tartozó hegyfok, Apollonnak szentelve.²⁵ Az athéniek

erről értesülvén, elmozdultak Samostól és a Triopionnál őrt álló hat hajót hatalmukba ejtették; az embereknek azonban sikerült róluk elmenekülni. Ezután Knidos előtt jelentek meg s ezt a bástyákkal nem védett várost megrohanták, s csak kevésbe múlt, hogy be nem vették. Másnap megújították a támadást. Azonban mivel a lakosság az éjen át a várost védhetőbb állapotba helyezte, egyzsersznind a Triopionnál álló hajókról elmenekült katonaság is behúzódott oda, nem tudtak többé már úgy ártani. Ennélfogva visszafordultak, a knidosi területet feldúlták s ezután Samoshoz vonultak vissza.

Ugyanebben az időtájban megérkezett a hajóhadhoz Astyochos Miletosba. Itt az ügyek úgy álltak ekkor, hogy mi sem hiányzott, a mi a hadak jó karban lételeéhez szükséges, mivel a katonák elegendő zsoldot húztak, továbbá még volt nekik abból a gazdag zsákmányból, a melyhez Iasos kirablása folytán jutottak, végül a miletosiak készségesen viselték a háború terheit. Mindamellet az azt tartották a peloponnesosiak, hogy az a szerződésök, a melyet Chalkideus kötött Tissaphernessel, nem kielégítő s nem annyira az ő javukra, mint inkább a Tissaphernes érdekeinek szolgál. Ennélfogva még a Therimenes jelenlétében új szerződést kötöttek, a mely a következő:

«A lakedaimoniak és szövetségeseik Dareios királylyal, a király fiával és Tissaphernessel békét és baráti viszonyt kötnek a következő feltételek alatt: Azon területek és városok ellen, a melyek a Dareios uralma alá tartoznak, vagy a melyek atyjának vagy őseinek az uralma alá tartoztak, sem ellenségesen, sem semminemű károsítás végett nem lépnek fel sem a lakedaimoniak, sem a lakedaimoniak szövetségesei; úgyszintén adót sem szednek ezektől a városoktól sem a lakedaimoniak, sem a lakedaimoniak szövetségesei. Viszont sem Dareios, sem azok, a kik a király uralma alatt állanak, nem lépnek fel a lakedaimoniak és a lakedaimoniak szövetségesei ellen sem ellenségesen, sem semminemű károsítás végett. Ha akár a lakedaimoniak vagy szövetségeseik a királyra, akár pedig a király a lakedaimoniakra vagy ezek szövetségeseire rászorúlnak valamiben, mindaz, a mire egymást egyezség útján megnyerniök sikerül, egészen helyesen történik. A háborút az athéniek és ezek

szövetségei ellen mind a két fél közösen viseli s velök egyezésre nem lép egyik sem mindkettejük közös beleegyezése nélkül. Mindazokat a csapatokat, a melyek a király kívánatára ennek a területén állanak, a király tartja. Arra az esetre, ha az ezen szerződésbe foglalt államok közül valamelyik betörést akarna intézni a király területére, a többiek ennek útját állják s a királyt minden tőlük telhető gyámolításban részesítik. Viszont ha valamely királyi alattvaló, vagy a király felsősége alatt álló nép a lakedaimoniak, vagy ezek szövetségeseinek a területére betörést akarna intézni, a király tartozik ennek útját állani és a megtámadott szerződő feleket minden tőle kitelhető gyámolításban részesíteni.»

38 Therimenes, miután ezt a szerződést megkötötték, s miután a hajóhadat Astyochosnak átadta, gyors sajkán távozott s eltűnt nyomtalanul. Az athéniek már ekkorra átkeltek hadaikkal Lesbosról Chios szigetére s itt mind a nyílt térségnek, mind a tengernek uraivá tevén magukat, erősítés alá vették Delphiniont, a mely a mellett, hogy a száraz felé erős had-állást képez, még kikötővel is bir s nem messze esik a chiosiak főhelyétől. A chiosiak a korábbi ütközetek egész sorának bal-kimenetele miatt teljesen le voltak már hangolva, s még ezen felül egymással sem álltak valami jó lábon, mivel Pedaritos az Ion fiát, Tydeust pártjával együtt halállal sujtotta az Athénhez való szítás miatt, a többi lakosok pedig csak a vaskényszer hatása alatt voltak oligarchiai alkotmány alatt; ennek folytán eltűnt náluk a kölcsönös bizalom, s tartózkodókká lettek egymással szemben. Ezek miatt nem tartották magukat képeseknek az ellenséggel való megnérkőzésre, de még a Pedaritos 4 vezérlete alatt álló csapatok sem. Astyochoshoz azonban küldöztek Miletosba, hogy jöjjön segítségre. Ez azonban nem hallgatott kérésökre. Pedaritos tehát jelentést tett ellene Lakedaimonba, mivel 5 ezt részéről kötelesség-mulasztás gyanánt fogta fel. Ekképen álltak az athéniek ügyei Chiosban. Az a hajóhaduk, a mely Samosnál horgonyozott, tett ugyan a Miletosnál álló ellenség felé támadó mozdulatokat, de mivel nem bírta a nyílt tengerre kivonni, visszavért ismét Samoshoz s tétlenül vesztegelt.

39 Még ugyanebben a téli időszakban, a téli napfordulat körül²⁶ a Peloponnesos partjaitól egy huszonhét hajóra menő hajóraj

vitorlázott el Ionia felé a spartai Antisthenes vezetése alatt. Ezt a lakedaimoniak a Pharnabazos érdekében működő megarai Kalligeites és a kyzikosi Timagoras eszközésére indították el. Küldtek e hajórajjal együtt tizenegy spartai férfit is Astyochosnak tanácsadókul. Ezek közt volt az Arkesilaos fia, Lichas. Ezeknek azt adták útasításul a lakedaimoniak, hogy ha Miletosba érnek, igyekezzenek az ügyeket mennél jobb karba hozni; továbbá küldjék el vagy csak ezeket a hajókat, vagy pedig akár megszorítva, akár számukból elvonva, ha jónak látják, a Rhamphias fiának, Klearchosnak a vezetése alatt a Hellespontosba Pharnabazoshoz; végül, ha a tizenegyes tanács jónak látja, Astyochost a hajóhadvezérségtől foszsa meg s Antisthenest tegye a helyére. Ezt az útasításhoz azért csatolták, mert a Pedaritos levele folytán gyanakodtak rá. A hajóraj ezután Maleától a nyílt tengerre vitorlázott. Út közben érintette Melost, a hol az athénieknek tiz hajójára bukkant. Ezek közül hármat üresen elfogott s elégetett. Ekkor az az aggodalma támadta a peloponnesosiaknak, hogy a Melostól elmenekült athéni hajók a Samosnál álló hajóhadnak hírt visznek az ő közeledésük felől, a mi valósággal meg is történt. Ennélfogva Kréta felé vették útjokat s nagy kerülő mellett, a melyet elővigyázatból tettek, Kaunosnál érték el Ázsia partvonalát. E helyről, a hol biztonságban érezték magukat, üzentek a Miletosnál álló tengeri hadaikhoz, hogy juttassák el oda őket. Ebben az időtájban a chiosiak és Pedaritos követeket küldtek Astyochoshoz s folytonos húzódozása daczára még mindig nógatták, hogy szorongatott helyzetökben egész tengeri erejével siessen segedelnökre s ne nézze el, hogy az a város, a mely Ioniában a legnagyobb a szövetség tagjai között, le legyen szorítva a tengerről, a szárazon pedig ellenseges portyázások pusztítsák. A chiosiaknak ugyanis annyi rabszolgájuk volt, a mennyi az egyetlen Lakedaimon kivételével jóformán egynek sem; ezek épen e nagy szám miatt, ha rosszat követtek el, annál keményebb elbánásban is részesültek. E miatt ezek a rabszolgák, mihelyt hitök szerint az athéniak elég erősen megvetették lábukat a szigeten, nyomban tömegesen mentek át hozzájuk, s mivel a helyi viszonyokkal ismerősök voltak, temérdek kárt okoztak. A chiosiak tehát felszólították még egyszer Astyochost, hogy nyujtson segítséget addig, mig van

remény és mód ahhoz, hogy visszaszorítsák az ellenséget; s ez még lehetséges mindaddig, míg az athéniek készen nem lesznek Delphinion megerősítésével s hadi flottájukat s táborukat védő művekkel még jobban körül nem veszik. Astyochos, habár fentebb említett fenyegetődzése miatt nem volt is kedve hozzá, de mert látta, hogy a szövetségesek is hajlandók rá, indulóban volt a segítségnyújtásra.

- 41 Ekkor azonban megérkezett Kaunos felől az az értesítés, hogy a huszonhét hajó és a lakedaimoniak tanácsosai jelen vannak. Erre Astyochosnak az a gondolata támadt, hogy mindennél előbbvaló ő reá nézve az, hogy egyesüljön egy oly tekintélyes hajórajjal, a mely őt a tengeren jóval félelmesebbé teszi; s hogy bátorságban Miletoshoz juttassa azokat a lakedaimoniakat, a kik az ő magaviseletének a megvizsgálására jöttek. Ennélfogva nyomban letett a
- 2 Chios felé való hajózás gondolatáról s Kaunos felé indult el. Út közben kiszállt a Meropis szigetén fekvő Kosnál s ezt kiraboltatta. Ez a város nem volt ellátva védő művekkel s épen oly földrengés súlyos utóbajait szenvedte, a mely legnagyobb volt mindazok között, a melyekre emlékezünk. A lakosság a hegyek közé menekült. Ezután a vidéket kalandoztatta be s a mi csak kezére került, zsákmánynak nyilvánította a szabad emberek kivételével; ezeket szabadon bocsátotta. Kostól éjjel Knidoshoz érkezett. Itt azonban a lakosok hathatós kérésére kénytelen volt a hajókon tartóztatni a hajósnépet s úgy, a mint jött, egyenesen az ellen a lúsz hajóra menő hajóraj ellen menni, a mely Charminos, a Samosnál álló hajóhad egyik vezére alatt azt a huszonhét hajóra menő hajórajt tartotta szemmel, a mely a Peloponnesos partjaitól érkezett s a
- 4 melyhez épen Astyochos is igyekezett. A Samosnál állók Melostól kaptak hírt ennek az érkezése felől s Charminos Symét, Chalkét, Rhodost és Lykia vidékeit fedezte, mert már értesülve volt arról,
- 42 hogy ez a hajóraj Kaunosnál van. Astyochos tehát, mielőtt megérkezésének hire futamodnék, haladéktalanul Syme felé nyomúlt, hogy lássa, ha vajjon valahol nyílt tengeren nem kaphatná-e körül a Charminos hajóit. Mivel ekkor esős idő járt s az ég borús volt, az e miatt uralkodó homályban meg-megtévedtek s rendeletlenségbe
- 2 jutottak hajói. A megzilált hajóhadból Charminosnak és az athénieknek már a szemökbe tűntek a jobb szárnyat képező hajók, míg

a többi még a sziget körül tévelygett. Ezek abban a hitben, hogy a Kaunos felől érkező hajókra bukkantak, a melyekre épen vigyáztak, hajnalban, midőn már kivilágosodott, kevesebb, mint húsz hajóval hirtelen támadólag léptek fel e jobb szárny ellen. Három hajót nyomban az első támadásra teljesen tönkre tettek, több mást pedig keményen megrongáltak, s a küzdelem általában az ő részökre folyt kedvezőleg, midőn egyszer csak minden várakozásuk ellenére előtűntek a többi hajók is s kezdték előttük minden irányban elzárni a visszavonulást. Erre futásnak eredtek, a mely alatt hat hajót veszettek; a megmaradt hajókkal Teuthlussa szigethez, innen pedig Halikarnassoshoz menekültek. Ezután a peloponnesosiak Knidosnál horgonyra szálltak, majd a Kaunos felől érkező huszonkét hajóval egyesülvén, összes hajóikkal elvitorláztak Syméhez. Itt diadaljelet emeltek s erre ismét a knidosi kikötőbe tértek. A Samosnál álló athéniek, a mint a tengeri csatáról értesültek, Syméhez vitorláztak. Ide jutva, semmi vállalatba sem bocsátkoztak a Knidosnál álló ellenséges hajóhad ellen, valamint ez sem ő ellenök; azonban a Symén levő hajóhad felszerelést magukhoz kerítették s a szárazhoz tartozó Lorymára²⁷ kitörést intéztek. Ezután elhajóztak Samoshoz.

A mint már ekkép a peloponnessoiak hajóhada Knidosnál együtt volt, megtették rajta a szükségesnek mutatkozó javításokat. S ez alatt a lakedaimoniak tizenegy embere tanácskozott Tissaphernessel, a ki itt személyesen megjelent részint azon, már megtörtént dolgok felől, a melyek talán helyeslésekkel nem találkoztak, részint a had tovább folytatása tárgyában, hogy mikép történhetnék mind a két szerződő félre a legjobban és leghasznosabban. Különösen Lichas tette az ügyek menetét beható vizsgálat tárgyává s kinyilatkoztatta, hogy mind a Chalkideus-, mind a Therimenes-féle szerződés hibás alapokon nyugszik; hisz, úgymond, elszívelhetetlen az, hogy a király ekkép jogot fog formálni mind azokhoz a területekhez, a melyeken korábban maga vagy elődei uralkodtak. S valóban azok a szerződések hallgatólag el is ismerték, hogy a királynak joga van újra leigázni az összes szigeteket, úgyszintén Thessaliát, Lokrist s az egész területet egészen Boiotiáig. Ekkép — így folytatta Lichas — a lakedaimoniak a perzsák járma alá hajtának

- 4 a helleneket a helyett, hogy felszabadítanák ; azt sürgette tehát, hogy egy más, méltányosabb szerződést kössenek, vagy legalább ezt kell majd érvénytelené tenniök, s ily feltételek alatt a hajóhad tartására szolgáltatott pénzre sincs semmi szükség. Mindez Tissaphernest annyira kihozta a sodrából, hogy a legizgatottabb kedélyállapotban ott hagyta őket a nélkül, hogy valamit végezett volna
- 44 velök. Ezután a lakedaimoniak arra határozták magukat, hogy Rhodos partjaihoz vitorláznak, mivel innen a legbefolyásosabb férfiak ajánlatokat tettek nekik. Azt hitték, hogy egy, hajóhad katonák sokaságára és szárazföldi hadi erőre nézve hatalmas szigetet fognak benne a pártjukra vonni s egyszersmind azt remélték, hogy ekkép majd a szövetségesek támogatása mellett maguk is képesek lesznek fentartani hajóhadukat a nélkül, hogy Tissaphernestől
- 2 pénzt kellene rá kérniök. Tehát haladéktalanul vitorlázáshoz fogtak még ebben a téli időszakban Knidostól s kilenczvennégy hajónyi hajóhadukkal megjelentek Kameiros előtt, mert legelőször ezt a várost érték Rhodos szigetén. Itt roppant félelembé ejtették a nagy tömeget, a mely mit sem tudott arról, mi van készülöben, s mivel városa sem volt megerősítve, el is menekült előlük. Utóbb azonban a lakedaimoniak összegyűjtötték mind ezt az elmenekült népséget, mind a másik két város, Lindos és Ielysos lakosait s rábírták a rhodosiakat arra, hogy szakadjanak el az athéniektől. Így jutott
- 3 Rhodos a peloponnesosiak szövetségébe. Az athéniak Samosnál megsejdfítették, mit akarnak a peloponnesosiak. Tehát épen abban az időtájban, a melyben ezek, ők is vitorlázáshoz fogtak, hogy megelőzzék őket. S a nyílt tengeren egészen annyira közeledtek Rhodoshoz, hogy itt már szem elé tüntek ; de mégis megkérték egy kissé. Ennélfogva akkor épen Chalkéhoz hajóztak, onnan pedig visszavonultak Samoshoz. Utóbb azonban Rhodossal megkezdték az ellenségeskedést s ezt Chalkéról, Kos felől (és Samosról)
- 4 nyugtalanították. A peloponnesosiak a rhodosiaktól körülbelöl harminczkét talentumnyi²⁸ adót szedtek be, de különben hajóikat a partra vontatva, körülbelöl nyolczvan napon át²⁹ tétlenül veszteltek náluk.
- 45 Ez alatt s még előbb, hogysen ezek Rhodostól felkerekedtek volna, a következő események mentek végbe : Alkibiades a Chal-

kideus halála és a miletosi ütközet után gyanússá lett a peloponnesosiak előtt, még pedig annyira, hogy Astyochos írásbeli rendeletet is kapott Lakedaimonból, hogy ölesse meg, mivel a mellett, hogy Agisnak személyes ellensége volt, megbizhatatlannak is tanúsította magát. Alkibiades megrettenvén, Tissapherneshez vette magát s ennél aztán minden erejét, tehetségét felhasználta arra, hogy a lehető legnagyobb ártalmára legyen a peloponnesosiaknak. Rácszelte Tissaphernest mindenre. A hadakat a részökre járuló zsold fizetésénél megrövidítette, a mennyiben azon volt, hogy egy attikai drachma helyett csak három obolost kapjanak s ezt sem állandóan. E tárgyban Tissaphernesnek azt a tanácsot adta, hogy mondja a peloponnesosiaknak azt, hogy az athéniek, a kik pedig régibb idő óta szereznek tapasztalatokat a hadi flották ellátásában, szintén csak három obolos napi zsoldot adnak embereiknek, nem annyira szükségből, mint inkább azért, hogy a gazdag zsold a hajós népséget el ne kapassa és se arra ne tántorítsa, hogy oly czikkekre költekezzék, a melyek gyengítik a testet s fogékonytá teszik mindenféle betegségre, se arra, hogy a hajókat odahagyja, mivel ekkép leköti a foglalóképen visszatartott zsold. Egyszersmind rávezette arra is, hogy a különböző államok vezéreit és hajós kapitányait ajándékok küldözésével bírja rá, hogy ezt nézzék el neki. Csak a syrakusaiakkal nem tudott boldogúlni ezen az úton. Vezérok Hermokrates volt, s ez az összes szövetségesek nevében tiltakozott. Továbbá Alkibiades elutasította az egyes államokat, midőn pénzt kértek, s a Tissaphernes nevében maga személyesen sorban lefőzte. A chiosiak, így szól, arczátlanok, mert bár a legvagyonosabbak a hellenek közt, s bár idegen segítségnek köszönhetik szabadulásukat, mégis azt merik kívánni, hogy mások életökön kívül még vagyonukat is kockára vessék érettök; a többi államoknak pedig azt mondta, hogy nincs igazság-érzetök, ha akkor, midőn elpártolásuk előtt semmi költekezést nem kiméltek az athéniek javára, a maguk érdekében ugyanoly, vagy még nagyobb költséget is sajnálni tudnak; egyszersmind kifejezte előttük azt, hogy most, midőn Tissaphernes a saját erszényének a terhére visel háborút, igen érthető, ha kissé szűkmarkúskodik; mihelyt azonban a zsold fizetésére pénz érkezik a királytól, teljesen kiadja, a mi nekik jár s az államok méltányos kárptólásban fognak részesülni.

- 46 Ezen kívül Alkibiades még arra eszelte Tissaphernest, hogy ne igen siessen a had befejezésével, s ne vegye szándékba azt, hogy akár a phoinikiai hajóhad elővezetésével, a melynek a felszerelése épen akkor javában folyt, akár nagyobb számú hellen hadnak való zsoldfizetéssel az egyik félnek adja a döntő súlyt szárazon és tengeren; jobb, ha hagyja, hogy mindenik fél birja a maga részét az uralomból; ekkép majd mindig módjában áll a királynak, hogy azon fél ellen használja fel a másikat, a melyik ellenséges viszonyba jut
- 2 vele; ha azonban szárazon és tengeren egy kézre kerül az uralom, a király abba a bajba esik, hogy nem lesz, kinek a segítségével verje le ezt a győztes felet, ha csak maga nem szánja rá magát arra, hogy roppant költsékezéssel és kockázattal végül egyszer maga szálljon síkra s vívjon döntő harcot; könnyebb és olcsóbb sikert biztosít az ő terve, a mely szerint ama költség csekély részével, egyszersmind saját magának legkisebb kockáztatása nélkül
- 3 maguk magukat gyengítik el a hellenek; s alkalmasabb részes társai is, úgymond, a királynak az uralomban az athéniek, mivel kevésbé törnek szárazföldi hódításokra s háborúikat nemcsak nyíltan kifejezett céljuknál, hanem az ennek elérésére irányult törekvésük-nél fogva is a persa érdekeknek sokkal, de sokkal megfelelőbben folytatják; az athéniek ugyanis a persákkal összeköttetésben a szigeteken, a király részére pedig az ázsiai partvidéken igáznak le a helleneket, míg a lakedaimoniak mindezeknek a felszabadítása végett jelentek meg; s az egyáltalában nem valószínű, hogy az utóbbiak, a kik helleneknek hellenek igáját segítik lerázni, ezeket ne igyekeznének kiszabadítani a barbarok uralma alól is, ha csak
- 4 tehetlenné nem teszik őket. Ennélfogva azt javasolta, hogy igyekezzék a két félt egymás által gyengíteni mindaddig, míg az athéni hatalom a lehető legnagyobb mértékben meg nem lesz csonkítva, s ezután az egész Ázsiát tisztítsa meg a peloponnesosiaktól. Tissaphernes, a mennyire következtetni lehet azokból, a miket tett, minden főbb kérdésben e tanács értelmében járt el; egészen rábízta magát Alkibiadesre, mint a ki oly derék tanácsot adott; a peloponnesosiaknak rosszul szolgáltatta ki a zsoldot, s nem engedett nekik tengeri csatát vívni, mert azzal tartotta őket, hogy a phoinikiai hajóhad hozzájuk fog csatlakozni s ekkor majd nagyobb

erővel kelhetnek küzdelemre. Ekkép mindenben rontásukra járt s bénította erejüket, a mely épen ekkor a tengeren a legkifejlettebb s nagyon hatalmas volt, de egyebekben is sokkal nyiltabban kimutatta, mintsem félre ismerhető lett volna, hogy nem valami buzgó fegyvertárs.

Alkibiades egyrészt azért tette azt a javaslatot, mert való- 47
sággal hitte, hogy ez a legjobb tanács Tissaphernesre és a királyra nézve, a kiknél akkor tartózkodott, de azért is, hogy egyengesse hazájába való visszajutásának az útját ; mert egészen bizonyos volt a felől, hogy ha hazáját végső veszedelembé nem dönti, nyílik még alkalom arra, hogy a visszatérést kieszközölje. Azt hitte, hogy hazája polgúrait úgy teheti leghamarabb hajlandóvá az ő visszahívására, ha az fog a szemökbe tünni, hogy ő szoros és bizalmas összeköttetésben áll Tissaphernessel. Ez valóssággal úgy is történt. A Samosnál álló hadak észrevették, hogy Alkibiadesnek nagy be- 2
folyása van Tissaphernesnél, ő maga pedig ekkor, de már ennek előtte is tapogatódzott a közöttük levő legbefolyásosabb oligarchák-
nál, hogy nem volna rossz emlegetni, hogy szeretne visszatérni hazájába, de csak úgy, ha az oligarchiai alkotmány alatt állana, s nem ama boldogtalan emlékü demokratia uralma alatt, a mely őt hazátlanná tette ; s ez esetben ígérte, hogy ha neki még az uralom-
ban is részvételt engednek, barátjukká teszi Tissaphernest. E miatt, de mégis inkább a saját belső ösztönükből, ráadták a fejöket a hajóskapitányok és legelőkelőbb polgárok arra, hogy megbuktatják a népuralmat. Így keletkezett ez a mozgalom előbb a táborban, 48
s innen harapódzott át később a városba. Némelyek Samostól még át is mentek Alkibiadeshez, hogy vele értekezzenek. Ő ekkor is azzal az ígérettel kecsegtette őket, hogy elsőben Tissaphernest, azután pedig a királyt fogja barátjukká tenni, ha nem állanak majd népuralmi alkotmány alatt, mert így jobban fog bizni bennök a király. Erre nagy reményt kezdtek táplálni, hogy ők, a legelőke-
lőbb polgárok, fognak a kormányra jutni, a kiknek ily állapotok közt legtöbb a bajuk s a legtöbbjük forog kockán ; egyszersmind az ellen-
ség felett is diadalmaskodni fognak. Ennélfogva Samoshoz való 2
visszatérésök után politikai klubbot alkottak elvbarátaikkal s nyíltan hirdették a tömeg előtt, hogy a király barátságára lép velök

- s pénzzel is fogja gyámolítani őket, ha visszahívják Alkibiadest s félre teszik a népuralmi alkotmányt. Bármennyire nyugtalankodott eleinte a tömeg e dolgok miatt, mégis csendességben tartotta az a kecsegtető remény, hogy zsoldot fog húzni a királytól. Az oligarchiai alkotmány hívei, miután a tömeg előtt elhíresztelték a dolgot, több barátjuknak a körükbe vonásával magukban még egyszer megfontolás tárgyává tették az Alkibiades javaslatait. Könnyen kivihetőnek s eléggé biztosnak is tartották mindnyájan; csak Phyrnichosnak nem tetszett az egész dolog, a ki még ekkor is vezér volt.
- 4 Ő neki úgy tetszett, a mint hogy valósággal úgy is volt, hogy Alkibiades ép oly kevéssé törődik az oligarchiával, mint a demokráciával; az, úgymond, csupán abból az okból vágyik most alkotmányváltoztatás után, hogy ekkép barátai juthassanak a kormányra, hogy aztán ezek őt visszajuttassák hazájába; ő nekik ezzel szemben csak arra kell ügyelniök, hogy a pártviszály ki ne törjön közöttük; megfoghatatlan az, így folytatta, hogy a király akkor, midőn a peloponnesosiak a tengeren teljesen megfelelő erővel állanak az athéniakkal szemben s egyszersmind a területén nem jelentéktelen számú várost tartanak hatalmukban, hogyan igyekezhetik összeköttetésbe lépni az athéniakkal, a kiket pedig nem is tart megbízhatóknak s ekkép nehézségeket teremteni magának, holott teljes módjában van barátaivá tenni a peloponnesosiakat, a kik neki semmi bántalmára nem voltak. A mi pedig a szövetséges államokat illeti, a melyeknek oligarchiai alkotmányhoz nyújtanak reményt, mivel ők maguk sem fognak népuralmi kormány alatt állani, ezekre vonatkozólag ő, úgymond, teljesen meg van győződve arról, hogy e miatt ép oly kevéssé fognak visszatérni hozzájuk azok, a melyek már elpártoltak, mint a mily kevéssé fognak ragaszkodóbbakká lenni hozzájuk azok, a melyek még most szövetségeseik; ezek ugyanis nem azért szokták megpróbálni az elszakadást, mert inkább oligarchiai uralom, mint demokratikus kormány alatt szeretnék hordani a rab-igát, hanem azért, mert szabadok akarnak lenni, legyen akár az egyik, akár a másik alkotmányformájuk;
- 6 s ezek az államok nem élnek abban a hitben, hogy az úgy nevezett «kifogástalan egyéniségek»³⁰ majd kevesebb bajt okoznak nekik, mint a nép; mert hisz a nép kebelében ezek a táncz-ingerlők

mindenféle rosszra, a melyekből ezek húzzák a legtöbb hasznot; ha ezeket neki szabadítanak, kihallgatás nélkül és zsarnokilag öldöstetnék a polgárokat, míg most a nép mérséklőjük s menedék ellenük; e tárgyban, a mint ő teljesen biztos forrásból tudja, ez 7 a különböző államok nézete; félre nem érhető tények tanították meg azokat erre; ennélfogva, így végezte beszédét, az ő helyesléssel egyáltalában nem találkoznak sem az Alkibiades ajánlatai, sem azok, a miket most űznek-fűznek. Mindezek daczára a gyűlés 49 többi tagjai megmaradtak korábban kifejezett nézeteik mellett s nemcsak azt tették magukévá, a mi már eddig végbe ment, hanem intézkedéseket tettek még az iránt is, hogy Peisandros más meghatalmazottakkal együtt menjen Athénbe, hogy az Alkibiades visszahívása és az ottani népuralmi alkotmány eltörlése tárgyában működjék s baráti viszonyt hozzon létre Tissaphernes és az athéniak között. Phyrnichos megtudván azt, hogy az Alkibiades vissza- 50 hívása szóba fog kerülni Athénben s hogy ennek a kérdésnek kedvező megoldására nézve nagyon alkalmas a hangulat az athéniaknál, attól kezdett tartani, hogy az ő szavainak ezzel ellenkező czélzatai miatt Alkibiades boszút áll rajta, mivel hogy ellene működött. Ennélfogva a következő lépést tette Alkibiades ellen: 2 Levelet intézett a lakedaimoni hajóhad vezéréhez, Astyochoshoz, a ki még ekkor Miletosnál volt, s értesítette, hogy Alkibiades a peloponnesosiak ügyének rontására jár s Tissaphernest az athéniak barátjává szándékozik tenni, s általában ennek az egész eljárásút körülményesen leírta előtte. Ehhoz az értesítéshez a levél utolsó soraiiban azt csatolta hozzá, hogy megbocsátható ő neki, ha esküdt ellenségének még a saját hazája kárával is ártani igyekszik. Astyochosnak azonban erre az értesítésre még csak esze ágában sem volt az, hogy boszút álljon Alkibiadesen, annyival kevésbbé, mivel már nem volt többé oly könnyű dolog rávetni a kezét: de sőt ellenkezőleg azt cselekedte, hogy elment hozzá és Tissapherneshez Magnesiába s elmondta nekik, hogy levelet kapott Samosból, valamint azt is, hogy mi a tartalma s hogy ki írta; s még ezen felül, a mint mondják, abban a reményben, hogy majd jól megfizet neki Tissaphernes, ajánlkozott, hogy bizalmas értekezésekbe bocsátkozik mind ebben, mind egyéb tárgyban; épen e miatt viselte magát

oly igen gyengén még a zsold egy része visszatartásának a kérdésében is. Alkibiades nyomban levelet írt a Samosnál álló hadak vezéreikhez arról, hogy mit tett Phyrnichos, s kívánta, hogy sujtolják halállal. Phyrnichos, a kit nagyon megzavart és a legnagyobb veszedelmebe döntött az, hogy így elárulták, újra levelet intézett Astyochohoz, a melyben szemére hányta, hogy korábbi értesítéseit oly rosszul titkolta el ; egyszersmind késznek nyilatkozott alkalmat nyújtani neki arra, hogy az egész, Samosnál álló hadat tönkre tehesse ; e végből leírt neki részletesen mindent, hogy mivel Samos nincs megerősítve, hogyan hajtja végre ; s azt tette hozzá, hogy nem lehet ő neki felróni azt, hogy abban az életveszélyes helyzetben, a melyben már miattuk van, készebb ezt, vagy mit tudja ő, mi mást is megtenni, mint hogy bevárja a halálos ellenségei részéről fenyegető végmegsemmisülést. Astyochos ezt is elárulta Alkibiadesnek. Phyrnichos azonban tudta már, hogy Astyochos nem igaz járatú ember ; ennél fogva tudta azt is, hogy e tárgyban az Alkibiades levele minden pillanatban várható ; sietett tehát ennek eléje vágni s tudtára adta a seregnek, hogy az ellenség meglepni szándékozik a táborn, mivel Samos nincs megerősítve s a hajóhad egy része nem bent a kikötőben horgonyoz ; erről ő teljesen megbízható forrásból értesült. Ennél fogva azt javasolta, hogy haladéktalanul Samos megerősítéséhez kell látni s meg kell tenni egyéb intézkedéseket is, hogy a tábor biztosítva legyen a meglepetés ellen. Mivel vezér volt, ezt teljes jogában állt elrendelni, s el is rendelte. Az erősítési munkálatok kezdetüket vették, s mivel a megtámadtatás veszedelme pillanatról pillanatra fenyegette a sereget, mihamar készen voltak Samos megerősítésével. Nem sokára megérkezett Alkibiadestól a levél, a melyben az volt jelentve, hogy Phyrnichos elárulja a sereget s az ellenség a tábor megrohanására készül. Ekkor azonban már nem hittek Alkibiadesnek ; azt tartották, hogy a mit az ellenség terveiből felfedez, azt személyes ellenségeskedésből Phyrnichosnak tulajdonítja, hogy az ellenséggel való egy kézre játszásnak a gyanújával terhelje ; ez pedig azt okozta, hogy Phyrnichosnak nem árthatott, de sőt nagyobb hitelt szerzett a Phyrnichos szavainak, mivel levelének a tartalma teljesen meggyezett annak jelentésével.

Ettől fogva Alkibiades minden igyekezettel azon volt, hogy 52
 Tissaphernest baráti viszonyba hozza az athéniakkal. Tissaphernes
 tartott ugyan a peloponnesosiaktól, mivel erősebb hajóhaddal
 voltak jelen, mint az athéniak, de azért az utóbbiakkal való szövete-
 kezés eszméjétől még sem volt idegen, ha e lépés megbízhatóságát
 igazolni tudják előtte, kivált miután már Knidosban azt vette észre,
 hogy a peloponnesosiak a Therimenes-féle szerződéssel nincsenek
 megelégedve. Mert, — közbevetőleg mondva, — ezek már akkor törté-
 téntek, midőn a peloponnesosiak Rhodos szigetén voltak. Továbbá
 Lichas Alkibiades azon, már előbb kifejezett gondolatát, hogy a lake-
 daimoniak az összes városok felszabadítására törnek, szintén igazolta
 ana nyilatkozatával, hogy egyáltalában nem fogadható el a szerző-
 désnek az a pontja, a melyben az van mondva, hogy azoknak a
 városoknak a király uralma alá kell tartozniok, a melyek felett
 vagy maga uralkodik, vagy *ősei* uralkodtak. E mellett Alkibiades
 is körülte járt Tissaphernesnek s a legszorgosabb igyekezettel adta
 magát arra, hogy ily fontos politikai ügyben kellő sikerhez
 juthasson.

Ez alatt Peisandros s a vele útnak indított megbízottak Samos- 53
 tól eljutottak Athénbe, a hol tárgyukat, bővebb részletezés mellő-
 zésével, néhány főbb pontban foglalták egybe, s legfőkép azt
 pengették a nép előtt, hogy most módjában van a királyt szövete-
 ségesül megnyerni s a peloponnesosiakon győzelmeskedni, ha
 Alkibiadest haza hívják s a népuralmi alkotmányon némi változ-
 tatást tesznek. Azonban az utóbbi kérdésben sok ellenvetés történt, 2
 az Alkibiades személyes ellenfelei pedig azt kiabálták, hogy az már
 még is borzasztó, hogy az állam alkotmányának megbuktatásával
 akar hazájába útat törni; végül az Eumolpidák és a Keryxek ³¹ fel-
 elevenítették a vallásos titkok ügyét, a melyek miatt Alkibiadesnek
 távozni kellett, s haza hívása ellen az istenek nevében ünnepe-
 lyesen tiltakoztak. Peisandros fellépett ezek ellen az ellenmondások
 és handabandázások ellen s azokat, a kik e kérdésben vele ellen-
 tetés álláspontot foglaltak el, külön-külön felszólította, hogy vajjon
 miféle eszközt tudnak, a mely megmenthetné az államot most,
 midőn a peloponnesosiak teljesen megfelelő erővel állanak ő velök
 szemben a tengeren, a szövetséges államok számára nézve náluknál

- erősebbek, a királytól és Tissaphernestől pedig pénzzel vannak ellátva ; ők ellenben pénzzel már többé nem rendelkeznek, ha csak
- 3 valaki rá nem bírja a királyt, hogy az ő részökre álljon. A mint azok erre a kérdésre azt válaszolták, hogy nem tudnak semmi eszközt, minden himezés-hámozás nélkül kinyilatkoztatta előttük, hogy «ti semmi más úton-módon nem nyerhetitek meg a király szövetségét, csak úgy, ha alkotmányotokat józanabb alapokra helyezitek, az uralmat kevesebb számú ember kezébe teszitek s ekkép a király bizalmát megszerzitek ; jelenlegi tanácskozásunkban nem annyira alkotmányunk, mint inkább államunk fennmaradása forog kérdésben ; később majd lesz rá módunk, hogy változtassunk alkotmányunkon, ha egy vagy más nem tetszik benne ; főfeladat ránk nézve itt az, hogy hozzuk haza Alkibiadest, a ki egymaga, és senki más, képes csak megszerezni számunkra a király szövetségét ».
- 54 A népnek az oligarchiai kormány említése első hallásra nagyon rosszul esett. Midőn azonban Peisandros világosan kifejtette előtte, hogy nincs más menedék, félelmében s egy későbbi alkotmány-
- 2 változtatás reményében engedett. Ennek folytán azt határozta, hogy Peisandros vezetése alatt tíz meghatalmazott hajózzék el s Tissaphernessel és Alkibiadessal végezze azt, a mit legcélszerűbb-
- 3 nek tart. Ugyanekkor, miután Peisandros nagyon eláztatta a nép előtt Phyrnichost, ezt is megfosztották a vezérségtől, valamint vezértársát Skironidest is, helyettök Diomedont és Leont küldték el vezérékül a hajóhadhoz. Phyrnichost Peisandros azzal feketítette be a nép előtt, hogy Iasost és Amorgest áruló módon cserben hagyta. Ezt pedig azért cselekedte, mert azt tartotta, hogy Phyrnichos az Alkibiadessal való paktálásaiknál nagyon a láb alatt van.
- 4 Ezek után sorba járta azokat a klubokat, melyek korábban törvénykezési és közigazgatási kérdésekre nézve létesültek a városban, s azon működött, hogy egyesüljenek valamennyien s igyekezzenek megbuktatni a népuralmat, s egyéb intézkedéseket is foganatba vett, hogy tekintettel az állam helyzetére, a dolog nagy haladékat ne szenvedjen, s ezután a tíz meghatalmazott emberrel elhajózott Tissapherneshez.
- 55 Ez alatt Diomedon és Leon, a kik megérkeztek még e téli időszak alatt az athéni hajóhadhoz, támadást intéztek Rhodosra.

Itt a partra kivontatva találták a peloponnesosiak hajóit. Egy kiszállás alkalmával, a melyet e szigetre intéztek, a területük oltalmazására elősiető rhodosiakat rendes ütközetben megverték s ezután Chalkéhoz húzódtak el. Ettől fogva inkább innen, mint Kostól folytatták a hadat Rhodos ellen, mivel e szigetről könnyebb volt nekik szemmel tartani a peloponnesosi hajóhadat, ha valamerre elvonulni szándékoznék.

A másik részen ez alatt megjelent Rhodoson Pedaritostól 2
Chiosról a lakedaimoni Xenophantidas azzal az értesítéssel, hogy az athéniek már teljesen készen vannak erősségökkel, s ha az ő felmentésökre összes tengeri erejükkel meg nem jelennek, akkor Chios elveszett reájok nézve. Erre a peloponnesosiak szándékba vették, hogy segítségre mennek. Ez alatt Pedaritos a rendelkezése 3
alatt álló segítő csapattal és a chiosiak összes hadi erejével támadást intézett arra a sánczra, a melylyel a hajók körül voltak véve. Ennek egy pontját meg is vívta s néhány partra vontatott hajót hatalmába ejtett. Azonban a mint az athéniek előtörttek, a chiosiak megfutamodtak, mire a Pedaritos közvetlen vezetése alatt álló csapat is engedni kényszerült. Maga Pedaritos nagy számú chiosival együtt a csataterén maradt s nagy mennyiségű fegyver jutott ellenséges kézre. Ezután az eddiginél is erősebben szorongatták a chiosiakat mind a szárazon, mind a tengeren, s roppant éh-szükség állt be közöttük.

Ez alatt Peisandros és a többi athéni meghatalmazottak 56
megjelentek Tissaphernesnél s tárgyalásba bocsátkoztak vele az egyezés kötése ügyében. Alkibiades még semmi határozott sikerhez nem juthatott ebben az ügyben Tissaphernesnél, mert ez jobban tartott a peloponnesosiaktól, egyszersmind ahhoz a tanáchoz képest, a melyet épen maga Alkibiades adott neki, még mind a kettőt gyengíteni akarta. Ennélfogva Alkibiades úgy rendezte a dolgot, hogy Tissaphernes a lehető legmagasabbra csigázza követeléseit az athéniakkal szemben s ekkép lehetetlenné váljék az egyezés. Ez, úgy tartom, Tissaphernesnek egészen kedve szerint 3
való volt a miatt a félelem miatt, a melyet a peloponnesosiakkal szemben táplált. Másfelől Alkibiades, látván azt, hogy Tissaphernes még legnagyobb követeléseinek megnyerése mellett sem érez

- magában kedvet az egyezség megkötésére, olyan szinezetet akart adni a dolognak, mintha nem a miatt hiúsulna meg az egyezség, hogy ő nem képes hatni Tissaphernesre, hanem a miatt, hogy bár Tissaphernes, az ő rábeszéléseire hajtva, valósággal hajlandó az egyezkedésre, az athéniak nem akarnak eleget ígérni. Ennélfogva Aikibiades, a ki a Tissaphernes jelenlétében az ő nevében vitte az alkudozást, oly felcsigázott követelésekkel is állt elő, hogy bárha még oly sokat voltak is hajlandók engedni az athéniak, mégis ezekben rejlett az alku meghiúsulásának az oka. Azt kívánta nevezetesen, hogy az egész Ioniát engedjék át; majd másod ízben az ennek partjai közelében eső szigeteket is követelte egyéb területekkel együtt. Midőn az athéniak semmi komoly ellenvetést nem tettek e követelésekkel szemben, végre, már attól félvén, hogy tehetetlensége elvitázhatatlanul bebizonyosodik, a harmadik összejövetel alkalmával azzal a követeléssel lépett fel, hogy engedjék meg a királynak azt, hogy hajóhadat tarthasson, s a saját területét környező vizeken ott, a hol akar, s annyi hajóval, a mennyivel akar, megjelenhessen. Ekkor már az athéniak abban a meggyőződésben, hogy nekik ezen az úton kezdeni nem lehet, s hogy őket Aikibiades rítul rászedte, haragosan eltávoztak s Samoszhoz tértek.
- 57 Tissaphernes nyomban ezután s még ennek a téli időszaknak a folyama alatt Kaunoshoz ment azzal a szándékkal, hogy a peloponnesosiakat ismét Miletoszhoz vonja s új szerződésre lép velök oly feltételek mellett, a hogy épen lehet, hogy zsoldot fizesen nekik s ne tegye őket egészen ellenségeivé; mert attól félt, hogy ha egy oly nagy hajóhadnál akadályok merülnek fel az élelmezésben, ez kénytelen lesz megütközni az athéniakkal, és ekkor a rövidebbet húzhatja; vagy pedig az esetben oda hagyják a hajókat az emberek, s ekkor az athéniak ő nála nélkül is célzt érnek. De leginkább attól tartott, hogy a peloponnesosiak a kisázsiai partvidék pusztításához fognak. Mindezeket meggondolván, egyszersmind abból a politikai számításból is, hogy a hellen hatalmakat egymással ellensúlyozza, magához kérte a peloponnesosiakat,³² hadaik számára a tartáspénzt megadta s velök a következő tartalmú harmadik szerződést kötötte:

«A Dareios uralkodásának tizenharmadik évében,³³ midőn 58
 Lakedaimonban Alexippidas volt az ephoros, a lakedaimoniak és
 szövetségeseik Tissaphernessel, Hieramenessel³⁴ és a Pharnakes
 fiaival egyfelől a király, másfelől a lakedaimoniak és szövetségeseik
 ügyében a Maiandros völgyén a következő szerződés-kötöték:
 Azok a területek, a melyek Ázsiában jelenleg a király birtokát 2
 teszik, a királyéi legyenek. A királynak a saját birtokai felett ko-
 rlátlan rendelkezési joga van. A lakedaimoniak és szövetségeseik 3
 király területére nem lépnek ellenséges szándékkal, viszont a király
 sem lép a lakedaimoniak és ezek szövetségeseinek a területére
 ellenséges szándékkal. Abban az esetben, ha a lakedaimoniak vagy 4
 ezek szövetségesei közül valaki ellenséges szándékkal a király terü-
 letére megy, ez ellen tartoznak a lakedaimoniak és szövetségeseik
 akadályozólag fellépni; úgy szintén, ha a király területéről valaki
 ellenséges szándékkal a lakedaimoniak vagy ezek szövetségeseinek
 a területére megy, a király szintén tartozik ez ellen akadályozólag
 fellépni. Azon hajók számára, a melyek most jelen vannak, Tissa- 5
 phernes tartáspénzt szolgáltat a fennálló egyezés értelmében
 mindaddig, míg a király hajóhada meg nem jelen. A király hajó- 6
 hadának a megjelenése után a lakedaimoniaknak és szövetségeseik-
 nek teljes szabadságában van akár azt az útat követni, hogy hajó-
 hadukat maguk tartásák, akár pedig azt, hogy Tissaphernestől tovább
 is tartáspénzt húzzanak. Ez utóbbi esetben azonban a háború
 bevégződésével a lakedaimoniak és szövetségeseik Tissaphernesnek
 visszatérítik azt a pénzt, a melyet a királyi hajóhad megjelenése 7
 óta kaptak tőle. A király hajóhadának a megjelenése után a lake-
 daimoniak és szövetségeseik, másfelől a király tengeri ereje köte-
 lesek a hadat közösen viselni akképen, a mint Tissaphernes, vala-
 mint a lakedaimoniak és ezek szövetségesei jónak látják. Ha azon-
 ban békére akarnak lépni az athéniekkal, ugyanazon feltételek
 alapján egyeznek ki.»

Ez a szövetségi szerződésnek a szövege. Ezután Tissaphernes 59
 készüléteket tett arra nézve, hogy a phoinikai hajóhadat ennek
 a feltételei értelmében elővezesse s hogy teljesítsen egyebeket is,
 a mikre kötelezte magát; s mutatni legalább akarta, hogy ké-
 szülődik.

- 60 Ennek a téli időszaknak már a vége felé a boiotok árulás útján hatalmukba ejtették Oropost, a melyben egy athéni őrcsapat feküdt. Ebben nekik segítségükre voltak némely eretriabeliek s többen magából Oroposból is, a kik az egész Euboia elpártoltatására terveket szóttek. Mivel ugyanis ez a hely Eretriát fenyegette, lehetetlen volt az, hogy mindaddig, míg az athéniak birtokában van, roppant károkat ne szenvedjen Eretria és Euboia többi része.
- 2 Birtokukban levén tehát Oropos, elmentek Rhodosba az eretriabeliek s Euboia partjaihoz hívták a peloponnesosiakat. Ezek azonban inkább Chios felszabadításán törték magukat, mivel nagyon válságos helyzetben volt, s meg is indultak oda Rhodostól egész
- 3 hajóhadukkal. Midőn azonban Triopion irányában voltak, a nyílt tengeren megpillantották a Chalke felől vitorlázó athéni hajóhadat. Egyikök sem lépett fel támadólag, s így tért meg az egyik fél Samoshoz, a másik pedig, a peloponnesosiak, Miletoshoz. S ez utóbbiak belátták ekkor, hogy a tengeri ütközet nélkül már többé nem lehet Chiosnak segítséget nyújtani. Ekkép folyt le ez a téli időszak s ezzel huszadik éve végződött ennek a háborúnak, a melynek a történetét Thukydides e műben megírta.
- 61 A következő nyári időszakban, mindjárt tavasz nyitával³⁵ a spartai Derkylidast, egy nem nagy hadi erő élén a szárazon a Hellespontos vidékére küldték, hogy Abydost, a mely a miletosiak gyarmata, pártoltassa el az athéniektől. Másfelől a chiosiak az alatt, míg Astyochos azon töprenkedett, hogyan nyújtson neki segítséget, kénytelenek voltak az ostromzár sanyarúságai közt tengeri csatát
- 2 vívni. Még akkor, midőn Astyochos Rhodos szigetén időzött, a Pedaritos eleste után Miletosból a spartai Leont nyerték vezérül, a ki Antisthenessel hajóskatonai minőségben jött; kaptak ugyanekkor tizenkét hajót is, a mely addig Miletost fedezte. E hajók közül öt thurioibeli volt, négy syrakusai, egy anaibeli, egy miletosi,
- 3 egy pedig a Leoné. A chiosiak összes fegyverfogható népséggel kitortek s egy erős hadi állást képező ponton megvetették a lábukat; ugyanekkor harminczhat hajónyi hajóhaduk is támadásra ment az athénieknek harminczkét hajónyi hajóhada ellen. Ez az ütközet roppant heves volt s a chiosiakra és szövetségeseikre nézve nem folyt kedvezőtlenül. A beálló éj azonban véget vetett küzdelmök-

nek, a midőn a városba húzódtak vissza. Nyomban ezután történt 62
 az, hogy Abydos, a mely alá Derkylidas a szárazon oda nyomúlt,
 ehhez s Pharnabazoshoz pártolt át. Ezután harmadnapra ugyanezt
 tette Lampsakos is. Strombichides, mihelyt ezt Chiosban meg- 2
 tudta, tüstént ide sietett egy huszonnégy athéni hajóból álló
 hajórajjal, a melyek közt néhány katonaszállító hajó is volt nehéz
 fegyverzetű gyalogok szállítására, s a lampsakosiakat, a mint eléje
 kitörtek, rendes ütközetben megverte; továbbá Lampsakost,
 a mely nem volt megerősítve, egyetlen neki futamodásra bevette
 s mindazt, a mi csak ingó javakban s rabszolgákban található volt
 benne, prédára bocsátotta, a szabad embereket azonban továbbra
 is városukban hagyta. Ezután Abydos alá nyomúlt. Miután ez sem 3
 önként nem akart meghódolni, sem megrohanás útján nem volt
 bevehető, az Abydossal átellenben fekvő Sestoshoz, ahhoz a cher-
 onesosi városhoz vitorlázott, a mely egykor persa birtok volt, s
 ezt őrállomássá tette az egész Hellespontos vidéke felett.

Ez alatt a chiosiak mind jobban-jobban elhatalmasodtak a 63
 tengeren s Astyochos is neki bátorodott Miletosnál arra a híre,
 hogy a chiosiak tengeri csatát vívtak s Strombichides a hajórajjal
 eltávozott. Ennek folytán két hajóval elment Chiosba, a hajókat 2
 innen elvitte, s ekkép már az összes hajókkal Samos felé nyomúlt
 s az ellenségnek csatát kínált. Midőn azonban az athéniak az egy-
 más iránt táplált bizalmatlanság miatt nem szálltak ki eléje a nyílt
 tengerre, visszatért Miletoshoz.

Ugyanis ebben az időtájban, vagy még előbb történt az, 3
 hogy a népuralmi alkotmány megdőlt Athénben. Midőn Peisan-
 dros és a többi meghatalmazott visszatértek Tissaphernestől Samos-
 hoz, a seregnél még biztosabbaknak találták a talajt. Ekkor még
 arra izgatták a legtehetősebb samosi polgárokat, hogy igyekezze-
 nek ő velök együtt oligarchiai alkotmányt életbe léptetni, ámbár
 pártharcz volt közöttük a végből, hogy oligarchiai kormány ne
 verhessen közöttük gyökeret. Egyszersmind az oligarchiai alkot- 4
 mánynak az athéniak közt levő hivei Samosnál maguk közt érte-
 kezeteket tartottak s határozatuk az lett, hogy Alkibiadest, mivel
 nem akar velök egy úton haladni, magára kell hagyni, a mint
 hogy nem is volna tanácsos őt oligarchiai alkotmány alatt odahaza

látni; s miután már megtettek egy oly veszedelmes lépést, magukban lássanak utána, hogyan lehetne ezt az alkotmánykérdést sikeresen megoldani; végül kimondták, hogy a hadat egész határozottsággal folytatni kell; ehhez majd pénzt s egyéb szükségletet a magukéból szolgáltatnak készségesen, mivel már ezután senkiért másért, mint tulajdon magukért szenvednek bajt és fáradalmakat.

- 64 Miután ekkép kölcsönösen felbuzdították egymást, Peisandrost a meghatalmazottak testületének fele részével haza indították, hogy járjanak el az ügyben, a midőn egyszersmind meghagyták nekik azt is, hogy azokban az alattvalói helyzetben levő városokban, a melyeket útjokba ejthetnek, oligarchiai alkotmányt léptessenek életbe. A testület másik felét a többi, athéni szövetséghez tartozó államokhoz küldték, még pedig külön-külön, egyik tagját egy, 2 másikat más felé. Ugyanekkor Diitrephest, a ki Chios szigetén volt s a thrák partvidék kormányzójává volt megválasztva, kormányzó-ságába küldték. Ez, a mint Thasosba érkezett, itt eltörölte a nép- 3 uralmi alkotmányt. Távozása után körülbelől a második hónapban a thasosiai városuk erősítéséhez fogtak, a midőn olyanforma nyilatkozatokat lehetett hallani náluk, hogy az e fajta aristokratikus alkotmányból nem kérnek többet s csak a szabadság az, a melyet a lakedaimoniak kezéből nap-nap mellett folytonosan 4 várnak. Volt nekik egy emigráns telepük a Peloponnesoson, a mely az athéniak elől költözött ide. Ez otthoni elvbarátaival egyetértőleg a legnagyobb erőfeszítéssel működött egy hajóhad előteremtésén s Thasosnak Athéntől való elpártoltatásán. Ennek ekkor a kezére jártak azzal, hogy minden legkisebb baj nélkül megkapta az alkotmányt azt a formát, a melyet kívántak, s a nép, a mely különben ellene működött volna, elesett a kormányzásban való részvételtől. 5 Ekkép az athéniekre nézve Thasoson annak, hogy oligarchiai alkotmányt léptettek életbe, egészen ellenkező eredménye lett, mint várták, — de nemcsak itt, hanem, ha nem csalódom, még sok más, alattvalói helyzetben levő államban is. Ezek ugyanis, mihelyt mérsékelt és józan kormány alá kerültek s bátorságban intézkedhettek, az athéniak uralma alatt önálló rendelkezés jogát hazudó alkotmány megvetésével az igazi és hamisítatlan függetlenséget választották.

Peisandros és társai tehát a kimondott határozathoz képest **65** eltörölték a népuralmi alkotmányt azokban az államokban, a melyeket útjukba ejthettek; egyszersmind még némely helyeken nehéz fegyverzetű gyalogokat is vettek magukhoz, hogy hadi erő álljon a hátuk mögött, s így jelentek meg Athénben. Itt már ekkor **2** elvtársaikat készen találták a feladat legjáva részével. Bizonyos Androkles nevű embert, a ki egyik legtekintélyesebb népvezér volt, orgyilkosság útján eltett láb alól néhány fiatal aristokrata, a kik **✓** ily célból titkos szövetkezetet képeztek. Épen ez az Androkles volt az, a ki egyik fő-fő eszköz volt abban, hogy Alkibiadesnek számkivetésbe kellett mennie. Két tekintet volt tehát határozó abban, hogy mindenek előtt ezt tegyék el láb alól; először a népre való nagy befolyása, másodsor pedig az a hit, hogy ezzel kedves dolgot cselekesznek Alkibiadesnek, a kinek a hazatérését már egészen bizonyosnak tekintették s a kitől a Tissaphernessel való baráti viszony létre hozását várták. Ez a szövetkezet ugyanezen az úton még más oly embereket is meggyilkolt, a kik az oligarchiai **✓** alkotmány életbe léptetésének akadályai voltak. Egyszersmind **3** nyíltan forgalomba hozta azt a jelszót, hogy nem húzhat zsoldot, csak az, a ki hadi szolgálatot teljesít,⁸⁶ továbbá, hogy az állam ügyeinek intézésében ötezer polgárnál több nem vehet részt, s ezeknek is oly férfiaknak kell lenniök, a kik mind vagyoniilag, mind személyileg a legnagyobb hasznára lehetnek a közügynek. Ez, meg kell adni, eléggé ügyes fogás volt a sokasággal szemben, **66** mivel ekkép a kormányzásban mindazok részt vehettek, a kik az alkotmányváltoztatást akarták. De mindamellett a népgyűlés, valamint a babbal való szavazás útján választott tanács⁸⁷ is, még folyvást tartotta szokott üléseit; ezekben azonban nem jött már létre semmi oly határozat, a mely a szövetkezet tagjainak a tetszésével nem találkozhatott. De sőt azok, a kik nyilvánosan szót emeltek, ezek közül valók voltak, s a mit elő akartak terjeszteni, előbb maguk közt vitatták meg. Ellenök senki sem emelt szót a **2** többiek közül, mert mindenki tartott a szövetkezet nagy számától, a melyet nagyon észre lehetett venni. Ha pedig valaki ellenkezni kezdett velök, azt valamely alkalmas úton-módon nyomban eltették láb alól a nélkül, hogy a tetteseket nyomozták volna, vagy ha **✓**

- gyanu támadt valamelyikök ellen, azt törvénybe idézték volna. A nép meghúzta magát s annyira erőt vett rajta a félelem, hogy nyereségnek tartotta, ha nem bántják minden hallgatása mellett
- 3 is. S mivel a szövetséget tagjait nagyobb számúaknak tartották, mint a mennyien valósággal voltak, az embereknek minden erkölcsi ereje megtört; mert a város nagysága miatt, továbbá azért, mert egymást nem ismerték eléggé, nem is állt módjukban az, hogy a
- 4 szövetséget valódi erejét kipuhatolják. Ugyanebből az okból aztán senkinek sem lehetett más előtt kiönteni valaki ellen való panasztát, sem pedig másnak a segítségéhez folyamodni annak, a kin valaki valami csínt szándékozott elkövetni; mert az, a kihez fordult, akár volt ismerőse, akár nem, egyaránt megbizhatatlan volt.
- 5 A nép emberei közül senki sem érülközött mással gyanakodás nélkül, mivel egyik a másikat mindig olyan szemmel nézte, mintha az, a kihez közeledik, részes volna azokban, a mik végbe mennek. S valósággal olyanok is bele keveredtek a dologba, a kikről addig soha senki sem merte volna hinni, hogy oligarchiai alkotmány mellett nyilatkozhatnának. Épen ezeket is terheli legerősebben a vád azért, hogy a néppárt tagjai bizalmatlanokká lettek egymás iránt, s hogy az előkelőknek biztonságuk tekintetében megbecsülhetetlen szolgálatot tettek, a mennyiben azoknak az állását megerősítették az által, hogy a néppártot bizalmatlanná tették önmaga iránt.

- 67 Így álltak az ügyek Athénben, midőn Peisandros és társai haza érkeztek. Ennél fogva nyomban utána láttak, hogy azt is megtegyék, a mi még hátra van. Az első, a mit tettek, az volt, hogy a népet összegyűjtvén, azzal az indítvánnyal léptek fel előtte, hogy egy tíz tagú alkotmánykészítő bizottságot kell választani minden határozott utasítás nélkül. Ez a bizottság tartozik egy kitűzött napra az államkormányzás helyesebb formájára nézve
- 2 írásbeli javaslatot terjeszteni a nép elé. A kitűzött nap elérkeztével a népgyűlést zárt helyre³⁸ Kolonosba összehívták. Ez a Kolonos Poseidon szent helye a városon kívül, ettől körülbelől tíz stádiumnyira.³⁹ E népgyűlésben a bizottság minden egyebet mellőzve csak annyit terjesztett elő, hogy kinek-kinek teljes szabadságában van mindazt, a mit gondol, kifejezni; s nagy büntetést szabtak arra,

a ki a felszólaló ellen alkotmány-ellenes törekvések miatt a törvényszék előtt vádat emel, vagy bármi más úton-módon bántalmazza. Erre aztán minden tartózkodás nélkül megeredt a beszéd, hogy egy kormányzói állást sem kell meghagyni eddigi állapotában, sem a közszolgálatért fizetést adni. Indítványozták, hogy választani kell öt férfit; ezek ismét válaszszanak maguk mellé annyit, hogy számuk száz legyen; ezen száz ember közül pedig mindenik vegyen magához hármat-hármát. Ez a négyszáz tanács foglalja el a tanásházat s intézze az állam ügyeit legjobb belátása szerint teljes hatalommal, s hívja össze az ötezeres gyűlést, valahányszor csak jónak látja.

Peisandros volt az, a ki ezt a javaslatot tette, a ki a népruralmi alkotmány megbuktatásán különben is egész nyiltan s minden tartózkodás nélkül buzgólkodott. Azonban Antiphon volt az egésznek a lelke, az, a ki azt a tervet készítette, a mely az ügyet idáig juttatta, s a ki e kérdéssel már huzamosabb idő óta foglalkozkodott. Ez a férfi a saját korabeli athéniak közt nemes érzület tekintetében senkinél sem állt hátrább, egyszersmind egyaránt hatalmas volt mind a gondolkodásban, mind gondolatainak előterjesztésében. Maga személyesen sem népgyűlésben nem lépett fel, sem seinni nyilvános vitában nem vett részt. Ezekre nem volt hajlandó vállalkozni, mivel a tömeg gyanus szemmel nézett rá, a miatt, hogy rendkívül ügyes szónok hírében állt. De mindamellett oly képessége volt, hogy senki oly fontos szolgálatokat nem tudott tenni azoknak, a kiknek a törvényszék előtt vagy a népgyűlésben valami ügyük volt, ha hozzá folyamodtak tanácsért. Ugyan ő utóbb, midőn a népruralmi alkotmányt visszaállították, a négyszáz tanács pedig megbukott s ennek tagjaira a nép sok szenvedést mért, abban a főben járó perben, a melyet azon a czímen indítottak ellene, hogy a négyszáz tanács felállításában segédkezett, a legszebb védő beszédet tartotta mindazok közt, a kik csak eddig ily ügyben nyilvánosan szót emeltek. Phyrnichos szintén igen nagy buzgalmat fejtett ki az oligarchiai alkotmány érdekében, mert félt Alkibiadestől. a kiről tudta, hogy ismerte azt az összeköttetést, a melyben ő Samosnál Astyochossal állt, s számított arra, hogy azt a legnagyobb valószínűség szerint nem fogják haza

hívni, ha oligarchiai alkotmány lesz életbe léptetve. S a mint egyszer ezen a párton foglalt állást, minden, ez előtt álló nehézséggel szemben a legmegbízhatóbbnak tanusította magát. Végül a népuralom megbuktatására törekvő párt egyik fő-fő tagja gyanánt szerepelt még a Hagnon fia, Theramenes is, a ki mind belátás, mind ékesszólás tekintetében tehetséges ember volt. Ennél fogva teljesen megfogható, hogy ily vállalat, a mely körül oly sok mély belátású ember foglalkozott, minden nehézsége mellett is sikerhez jutott. Mert bizonyára nem volt könnyű dolog körülbelől száz év multával⁴⁰ a zsarnok-uralom megbuktatása után az athéni népet szabadságától megfosztani, — ezt a népet, a mely ez egész idő alatt nem csak hogy alattvalója nem volt senkinek, de sőt több, mint fele részén át megtanulta a másokon való uralkodást.

69 Miután a népgyűlés minden vita nélkül elfogadta a javaslatot s feloszlott, ez után mindjárt hozzá fogtak a négyszáz tanácsnak a tanácsházba való beviteléhez. Ez pedig a következő módon ment végbe: Az athéniak a Dekeleiában levő ellenség miatt részint a falakon, részint a csapatok gyülekező pontjain mindnyájan állandóan talpon voltak. Ezen a napon már azokat, a kik nem voltak beavatva a dologba, engedték rendes állomáshelyökre menni; azoknak ellenben, a kik a pártnak tagjai voltak, kéz alatt azt adták utasításul, hogy nem állomáshelyükön, hanem ettől kissé távolabb egész csendben várják be az események lefolyását; ha azonban akadályozólag lépne fel valaki annak a megvalósításában, a mit ki akarnak vinni, ragadjanak fegyvert s ne hagyják rá a dolgot. Ez ki volt adva utasításul még az androsiaknak, tenosiaknak, továbbá azoknak a karystosiaknak is, a kik háromszáz főnyi számban voltak jelen, végül az aiginiai gyarmatosoknak is, a kiket az athéniak küldtek ki az Aiginán való letelepedésre, s ekkor e cél megvalósítása végett a saját fegyverzetökben megjelentek Athénben. Ezeknek az előleges intézkedéseknek a befejezése után a négyszáz, mindenik tört rejtve a ruhája alatt, százhusz úrfi kíséretében, a kiket arra az esetre tartott készen, ha majd valahol valami *miütetre* lesz szükség, benyomult a babbal való szavazás útján választott tanács-urakhoz, midőn a tanácsházban voltak, s felszólította, hogy dijuknak⁴¹ felvétele után távozzanak. Elhozták

számukra az egész hátra levő időre járuló díjat, s a mint kifelé mentek, kezébe adták mindenkinek. A mint ekkép a tanács minden tiltakozás nélkül távozott, a többi polgárok szintén óvakodtak minden mozgalom indításától s csendesen viselték magukat. A négyszázas tanács, miután befészkelte magát a tanácsházba, semmi más tárggyal nem foglalkozott ez alkalommal, mint hogy a saját kebeléből prytanisokat sorsolt ki s hivatalba lépése alkalmából imádkozott és áldozatokat mutatott be az isteneknek. Utóbb azonban tetemes változtatásokat hozott létre azokban az intézkedésekben, a melyek a nép uralma alatt léptek életbe; a száműzötteket azonban nem hívta vissza, még pedig Alkibiades miatt. Az államkormányt egészen önkényesen kezelte. Kivégeztetett némely olyanokat, a kiket jónak látott eltenni láb alól; ezeknek a száma nem volt valami nagy; másokat fogságra vetett, ismét másokat kiutasított. Majd Agissal, a lakedaimoni királylyal kezdett tárgyalásokat s kinyilatkoztatta előtte, hogy hajlandó békére lépni s a királyra nézve sok szól a mellett, hogy inkább ő vele, mint a megbizhatatlan néppel egyezzek ki. Agis nem bírta elhinni, hogy a városban teljes csendesség uralkodhatnék, valamint azt sem, hogy a nép oly hamarosan le tudna mondani régóta élvezett szabadságáról. Ellenkezőleg úgy gondolkozott, hogy a városban nem lesz többé fenntartható a nyugalom, mihelyt az ő részéről nagy számú had lesz látható, de sőt azt tartotta, hogy ott már most is nyugtalanság uralkodik. Ennek folytán semmi békés czélzatú kifejezés nem volt a négyszázas tanács küldötteinek adott válaszában. S ezután nagy számú hadi népet vont magához a Peloponnesosról, s nem sokára ezzel, valamint a Dekeleiából kivont őrhaddal egészen az athéni bástyázat alá nyomult. Azt remélte, hogy így az athéniak az első rémület hatása alatt nagyobb engedékenységre lesznek hajlandók, mint a minőre rendes alku útján lehetne birni őket; vagy pedig ekkép még az is megtörténhetik, hogy a mellett a zenebona mellett, a mely a mint magának elképzelte, kívülről is, belülről is zavarni fogja a városbelieket, a hosszú falakat védtelen állapotukban egy neki futamodásra elfoglalja. Azonban midőn a bástyák közelében megjelent, nem csak hogy nem tört ki a városban a legkisebb zavar sem, de sőt még a lovasságot, a nehéz és

- könnyű fegyverzetű gyalogság, valamint a nyilas csapatok egy részét is kiküldték ellene, a melyek többeket leöltek az ő emberei közül, a kik a városhoz oly közel merészkedtek; ezek egyszersmind fegyverzsákmányra tettek szert s elesett embereket is kerítették hatalmukba. Erre, belátván azt, hogy csalatkozott, visszavonult seregével. Maga a saját csapataival tovább is Dekeleióban maradt, a többi hadakat azonban, a melyeket erre az alkalomra vont magához, néhány napi időzés után haza küldte. Mindamellett a négyszáz ezután is küldözött követeket Agishoz. Az már ekkor jobban hallgatott reájok. Ennek folytán az Agistól nyert tanács értelmében Lakedaimonba küldtek követeket békeajánlatokkal, mivel
- 72** nagyon óhajtották, hogy béke váltsa fel a háborút. Ugyanekkor küldtek Samosba is egy tíz tagú követséget, hogy mentse ki őket a sereg előtt s világosítsa fel arról, hogy nem az állam és polgárság kárára céloz az általuk életbe léptetett oligarchiai alkotmány, hanem a közállomány megmentésére; továbbá hogy nem csupán négyszáz, hanem ötezer polgár intézi az állam ügyeit; ez pedig oly szám, hogy ennyien az athéniek táborozásai, vagy egyéb, külföldön való elfoglaltatásaik miatt még egy tárgyban sem jöttek össze
- 2** soha, ha még oly fontos tárgy volt is. Ezen és más czélszerű utasításokkal ellátva nyomban kormányra lépésök után el indították ezeket az embereket, mert attól féltek, hogy a hajóhadnál szolgáló közkatonaság, a mi valósággal be is következett, nem lesz hajlandó az oligarchiai rendszer mellett megmaradni s ha ott bekövetkezik a baj, őket aztán, szintén megbuktatják.
- 73** Samoson már ekkor mozgalmak törtek ki az oligarchiai alkotmányt illetőleg, s épen abban az időtájban, midőn Athénben a négyszázas alkotmány életbe lépett,⁴² a következő események
- 2** mentek végbe: Azok a samosiak, a kik korábban az előkelők ellen csináltak forradalmat s az uralkodó néppártot vezették, a Peisandros megérkezése után ennek, valamint a samosi hadaknál oligarchiai párttá szervezkedő athénieknek a rábeszéléseire teljesen más gondolatra tértek; ezeknek az ösztönzéseire körülbelől háromszázan összeesküdtek azzal a szándékkal, hogy a többiekre, mint
- 3** néppárti emberekre, támadást intéznek. Ekkor meggyilkoltak az athéniak közül bizonyos Hyperbolos nevű aljas embert, a kit

korábban ostrakismos ért, nem a miatt, mintha befolyásától s tekintélyétől félt volna valaki, hanem a miatt a gyalázat miatt, a melyet hitvány magaviselete által vont hazájára; ⁴³ meggyilkolták továbbá Charminost, az athéniek egyik vezérét, s némely más, náluk levő athéniakat is, hogy megbizhatóságukat az athéni oligarchák előtt igazolják. De ezekkel egyetértésben követtek el több más efféle tettet is s már készülődtek, hogy támadást intéz-
nek a néppárt tagjaira. Ezek, a mint a dolgot megtudták, tudtára
adták Leon és Diomedon vezéreknek, mi van készülóban, a kik a
miatt a tisztelet miatt, a melylyel a néppárt környezte őket, nem
igen tudtak kibékülni az oligarchiával; ugyancsak értesítették
erről Thrasybulost és Thrasylost is. Az előbbi hajóskapitány, az
utóbbi pedig nehéz fegyverzetű közkatona volt, s mindkettő az
oligarchiai szövetkezet leghatározottabb ellenfelének tanusította
magát mindenkor. S ez értesítéshez azt a kérést csatolták, hogy ne
hagyják se őket tönkre menni, se pedig Samost elidegeníteni, mert
egyedül ennek köszönhetik, hogy uralmukat egészen eddig fenn-
tarthatták. Ezek, mihelyt ekkép értesültek a dolog felől, külön
egyenként elővették a katonákat, hogy ne hagyják ezt megtenni;
s különösen a Paralos legénységénél tették ezt, a kik mindnyájan
tős-gyökeres athéniak s hajójukon az utolsó evezősig mind szabad
emberek voltak, továbbá a kik üldözték az oligarchiát mindenha,
már akkor is, midőn az athéniaknál még fel sem ütötte a fejét.
Leon és Diomedon, valahányszor csak elmozdultak valahová hajó-
hadukkal, Samosnál mindannyiszor hagytak hajókat a néppárt és
a fennálló államrend oltalmazására. Így a néppárt, midőn a három-
száz felkelt ellene, ezeknek, de különösen a Paralos legénységének
a segedelmével győzött. A háromszáz közül körülbelől harmincz
életét vesztette; három legvétkesebbet számkivetéssel sujtottak,
a többit pedig minden további bánatalom nélkül engedték maguk
közt népuralmi alkotmány alatt élni. A samosiak és a katonák a
Paralos hajót s rajta az Archestratos fiát, az athéni Chaireast, a
ki ezen politikai fordulat előidézésében nagy buzgalmat tanusított,
elküldték Athénbe, hogy vigyen értesítést a történetek felől; mert
még ekkor Samosnál mit sem tudtak a négyszázas kormány felől.
Mihelyt ez a hajó befutott a kikötőbe, a négyszázas tanács két

vagy három embert tüstént elfogatott rajta, a többit megfosztotta hajójától s egy más, katonaszállító hajóra rendelte, ezután pedig az euboiai vizek őrizetére küldte. Chaireasnak azonban, annak láttára, hogy állanak az ügyek Athénben, sikerült valamikép elillanni s nyomban visszatérni Samoshoz. A mint ide visszajutott, a katonáknak oly értesítést nyújtott, a mely sokkal sötétebb színben tüntette fel a viszonyokat, mint valósággal voltak. Ugyanis azt mondta nekik, hogy most mindenkit veréssel büntetnek Athénben; azok ellen, a kik kezökben tartják az uralmat, nem szabad szólani egy szót sem; nőiken és gyermekeiken erőszakoskodnak; sőt még megvan az a szándék is, hogy fogságra vetik mindazoknak a hozzátartozóit, a kik Samosnál katonáskodnak s az oligarchiai pártnak nem hívei, hogy ha a katonák nem akarnak kész engedelmességre hajlani, meggyilkolják; s több ily hamis értesítéssel állt elő. Ezek hallatára a katonák az oligarchiai párt fő mestereit s ezek többi ügypártjait első felindulásukban tüstént ölni, vágni akarták; voltak azonban olyanok, a kik közbe léptek s higgadtan eléjük terjesztették, hogy midőn az ellenséges hajóhad támadásra készen, a közelben csak a kedvező alkalomra les, ne igyekezzenek ügyöket a végső veszedelem örvényébe sodorni; ezek rábirták őket, hogy hagyják abba a dolgot. De azután annál határozottabb alakban törekedtek Samosnál helyreállítani a népuralmat. Ennélfogva a Lykos fia, Thrasybulos, továbbá Thrasylos, a kik e politikai fordulat előidézésében a legjelentékenyebb tényezőkül szerepeltek, az összes katonasággal, de különösen azokkal, a kik eddig együtt tartottak az oligarchiákkal, megfogadtatták a legünnepélyesebb eskü alatt, hogy a népuralmi alkotmánynak egy akarattal hívei lesznek, a háborút teljes határozottsággal s egész kitarással folytatják a peloponnesosiak ellen, a négyszázat ellenségek gyanánt tekintik s vele semmiféle ügyben nem bocsátkoznak tárgyalásba. Ezekre az összes fegyverfogható samosi férfiak szintén megesküdték. Ezen kívül az athéni katonaság a maga ügyét teljesen azonosította a samosiakéval, a melynél fogva vállalatának minden sikerét, eredményét megosztani szándékozott velök; mert azt hitte, hogy nincs egymáson kívül semmi menedéke sem az egyik, sem a másik félnek, s akár a négyszáz, akár a Miletosnál

álló ellenség győzzön, mindkettőjüknek veszni kell. Így történt **76**
 meg ekkor az, hogy egymással teljesen ellentétes állásba helyezke-
 dett az állam és a tábor, mivel amott az oligarchia, itt pedig a
 népuralmi alkotmány diadalát igyekeztek kierőszakolni. A katonák **2**
 tüstént népgyűlést tartottak; melyben eddigi vezéreiket, valamint
 azon hajóskapitányait is, a kikben nem bíztak eléggé, letették s
 helyettök más hajóskapitányokat és vezéreket tettek; ez utóbbiak
 közt volt Thrasybulos és Thrasylos is. Egyszersmind egymás után **3**
 felállva, igyekeztek egymást mindenféle előterjesztésekkel felbáto-
 rítani. Elmondták, hogy nem kell elcsüggedni a miatt, hogy az
 állam elpártolt tőlük; mivel ők teszik a többséget s minden tekint-
 etben kedvezőbb helyzetet tudnak teremteni a maguk számára,
 mint az a kisebbség, a mely elszakadt tőlük. Ugyanis az egész **4**
 tengeri erő az ő rendelkezésük alatt áll; ennél fogva van kényszerítő
 eszköz a kezökben arra, hogy azoktól az államoktól, a melyek felett
 uralkodnak, éppen úgy behajthassák az adót, mintha ebből a cél-
 ból Athénben jelennének meg náluk; továbbá rendelkezésökre áll
 Samos, a mely nem hogy erősnek nem volna mondható, de sőt
 egy hajszálon mult, hogy egykor, midőn Athénnel háborúra kelt,
 ennek a kezéből ki nem ragadta a tengeri uralmat; s ez éppen az a
 hely, a honnan, mint eddig, ellenségeik ellen védekezhetnek; de
 egyszersmind, mivel a hajóhad felett ők rendelkeznek, nekik több
 módjuk van maguknak a szükségletekkel való ellátására, mint a
 városbelieknek; s a mint eddig is csupán azért volt lehető a sza- **5**
 bad forgalom a Peiraieusban, mivel ők Samosnál álltak: úgy most
 szintén képesek odáig vinni a dolgot, hogy ha a városbeliek nem
 hajlandók visszaállítani az alkotmányt, elzárják előttük a tengert;
 s ezt ők sokkal könnyebben megtehetik, mint a városbeliek azt, **6**
 hogy a Peiraieust ő előttük elzárják; a mivel őket a város eddig
 támogatta abban a tekintetben, hogy az ellenségen diadalmaskod-
 hassanak, az vajmi csekély és szóra is alig érdemes, s ők mi híját
 sem érzik a városnak, mivel az otthoniak péuzt nem tudnak már
 küldeni s a katonák maguk kénytelenek annak az előteremtéséről
 gondoskodni; de üdvös határozatot sem tudnak alkotni, holott
 különben e tekintetben szokott egy állam egy hadseregnek felette
 állani; de sőt ebben a tekintetben nagy ott a hiba, mert az ottho-

- niak az ősöktől örökölt alkotmányt eltörölték, míg ők ezt meg akarják tartani s mindent el szándékoznak követni, hogy azok kénytelenek legyenek visszatérni hozzá; ennél fogva azoknál, a kik azok között talán üdvös tanácsot tudnak adni, az ő embereik sem
- 7 állanak hátrább; Alkibiades is, ha teljes biztonságot nyujtának számára s haza juttatnák, szintén megtenné azt a jó szolgálatot, hogy kieszközölné számukra a király szövetségét; végül, a mi a legfőbb, még ha minden dolgukban szerencsétlenül járnának is, mivel ily nagy hajóhaddal rendelkeznek, száz meg száz út áll nyitva előttük, a melyeken városokat és területet találhatnak.
- 77 Ily előterjesztésekkel igyekeztek a katonák egymást népgyűlésükben felbátorítani; egyszersmind minden készületet megtettek a háború folytatására is. A négyszázas tanácstól Samosba elindított tíz tagú követség, a mint ezekről már Delos partjaihoz való érkezése alkalmával értesítéseket nyert, itt veszteglő állásban maradt.
- 78 Ez idő alatt Miletosnál, a peloponnesiaiak hajóhadikatonáinál hangosan nyilatkozott az elégedetlenkedés Astyochos és Tissaphernes iránt, hogy az ő ügyöknek rontására járnak. Amaz ugyanis valamint korábban sem akart ütközetbe bocsátkozni, midőn ők még nagyobb erővel voltak, az athéniaknak a tengeri ereje csekély volt: úgy most sem, midőn azt beszélték, hogy ezek viszálykodásba vannak bonyolodva s hajóik még mindig nincsenek összevonva; s ők ütközet helyett ott vesztegelnek s várnak a Tissaphernes phoinikiai hajóhadára, a mely semmi más, mint pusztaszó és nem valóság; ekkép az a veszedelem fenyegeti őket, hogy magukban
- 2 emésztődnek fel. Másfelől Tissaphernes ellen azért zúgolódtak, hogy nem áll elő az említett hajóhaddal s a tartáspénznek mulasztások mellett való s hiányos kiszolgáltatása által sokféle bajba sodorja a hajóhadat. Azt sürgették tehát, hogy ne tespedjenek tovább, hanem vívjanak döntő ütközetet. Különösen a syrakusaiak
- 79 izgattak e mellett. A mint a katonaságnak ez a zúgolódása fülébe jutott Astyochosnak és a szövetséges hadak többi vezéreinek, egy hadi tanácsban elhatározták, hogy nagy ütközetet vívjanak; mert már ekkor tudósítások is érkeztek hozzájuk a Samosnál uralkodó belső zavarok felől. Ennél fogva felszedték a horgonyt összes hajóik-

kal, a melyeknek a száma száztizenkettőre rugott, s elvitorlúztak Mykale felé, a hova a miletosiak szárazföldi hadi erejét is oda rendelték. Az athéniek samosi hajóhada, a mely szám szerint 2 nyolczvankét hajóból állt, épen a mykalei Glauke kikötőben horgonyzott. Samost erről az oldalról, Mykale irányában csekély térköz választja el a szárazföldtől. Az athéniek annak láttára, hogy a peloponnesosiak hajóhada feléjük nyomul, vissza húzódtak Samoshoz, mert nem tartották magukat elég erőseknek arra, hogy döntő csatúra vállalkozhatnának; de egyszersmind ekkor, miután 3 Miletosból jó eleve értesítést kaptak arról, hogy az ellenségnek harczy kedve kerekedett, Strombichidest is minden pillanatban várták, hogy erősítésükre megérkezik a Hellespontosból azokkal a hajókkal, a melyekkel Chiostól Abydos ellen távozott; mert e végből amaz értesítés vétele alkalmával követet küldtek utána. Ekkép 4 az athéniek Samoshoz húzódtak. Másfelől a peloponnesosiak, miután Mykalénál horgonyra szálltak, ott a miletosi és egyéb szomszédos városokból érkezett szárazföldi hadakkal együtt tábort ütöttek, azzal a szándékkal, hogy majd más nap támadó mozdulatokat tesznek Samos felé. Ekkor azonban azt a hírt kapták, hogy Strombichides hajórajával megérkezett a Hellespontosból. Erre nyomban Miletoshoz hajóztak el. Most azonban, a mint ez az erősítés megérkezett, az athéniek maguk tettek támadó mozdulatokat Miletos felé száznyolcz hajójukkal, azzal a szándékkal, hogy döntő csatút vívnak. Azonban a nyílt tengerre senki nem nyomult ki eléjük; ennélfogva visszahúzódtak Samoshoz.

A peloponnesosiak még ekkori összes hajóikkal sem tartották 80 magukat elég erőseknek a mérkőzésre; ez volt az oka annak, hogy nem vonultak ki az ellenség elé. De más részt nem tudták, honnan teremtsenek pénzt elő ily roppant sok hajó számára; mert Tissaphernes nagyon szűkmarkúlag adogatott. Ennélfogva még ebben a nyári időszakban, nyomban az itt említett események után, a Peloponnesoson eleve nyert értesítéshez híven elindították a Rhampias fiát, Klearchost egy negyven hajónyi hajóhaddal Pharnabazoshoz, a ki eddig folyvást üzengetett reájok, hogy menjenek hozzá, s kész volt nekik tartáspénzt adni; egyszersmind követ-ségek útján azzal biztatták őket Bizánczból is, hogy ez a város a

- 3 hozzájok pártolásra gondol. Ez a peloponnesosi hajóhad, hogy hajózása közben annál könnyebben kikerülhesse az athéniek figyelmét, kitért a nyílt tengerre. Itt azonban vihar lepte meg. A hajók legnagyobb része, s közöttük a Klearchosé is, Delos partjaihoz vetődött, a honnan később Miletoshoz tért vissza. Klearchost utóbb a szárazon juttatták el a Hellespontos vidékére, a hol aztán kormányzói tisztet viselt. Tíz hajó a vihartól meglepett hajóhadból a megarai Helixos vezetése alatt szerencsésen eljutott a Hellespontosba s Bizánczot elpártoltatta. Ezek után a Samosnál álló athéni-
 4 niek, tudtukra esvén a dolog, hajókat küldtek a Hellespontos vidékeinek a védelmezésére és fedezésére, s épen Bizáncz alatt egy kis tengeri harca is fejlett ki nyolcz hajónak nyolcz ellen.

- 81 A Samosnál álló athéniak vezetői, s különösen Thrasybulos, a végbe ment politikai forgulat után is folyvást ragaszkodtak abbeli nézetökhöz, hogy vissza kell hívni Alkibiadest. Végre egy népgyűlésben rá is birták a katonák többségét arra, hogy ezt elhatározzák. Miután tehát az Alkibiades visszahívása már néphatározatilag ki volt mondva s egy úttal teljes sértetlenség is volt biztosítva számára, maga Thrasybulos hozta el Alkibiadest Tissaphernestől Samosba, mert egyetlen menekülésre vezető útnak tartotta azt, ha ez a peloponnesosiaktól az ő részükre vonja Tissaphernest.
 2 Alkibiades, a mint az első népgyűlésben szót emelt, mindennek előtt panaszkodott és sopánkodott a saját személyét ért szerencsétlenségén, hogy számkivetésbe kellett mennie; majd az államügyekre áttérve, hosszadalmasan beszélt róluk, s a jövőt illetőleg mind nagyobb-nagyobb reményt gerjesztett hallgatóiban; egyszersemind roppant magas fogalmakat igyekezett náluk támasztani ama befolyás felől, a melylyel ő bir Thissaphernesnél. S ezt a végből cselekedte, hogy az otthoni oligarchiai kormány kezelői még jobban féljenek tőle s a politikai klubok annál könnyebben szétrobbanjanak; továbbá azért, hogy maga a Samosnál álló hadi nép előtt annál nagyobb tekintélyre vergődjék s hogy az annál jobban felbátorodjék; de végül még azért is, hogy Tissaphernessel annál több oka legyen az ellenségnek az elégedetlenségre, s megfosztva lássa magát ekkor táplált reménységétől. Azt bizonyítgatta tehát Alkibiades roppant kérkedő hangon és modorban, hogy ő

neki Tissaphernes szentül megígérte azt, hogy ha egyszer igazán meg lehet bizonia az athéniakban, nem fog nekik hiányozni a zsold, míg csak lesz valamije, még ha utolsó ágybelijét lesz is kénytelen maga alól pénzzé tenni, hogy azt előteremtse; ebben az esetben azt a phoinikiai hajóhadat is, a mely már Aspendosnál horgonyoz, az athéniakhoz, s nem a peloponnesosiakhoz vezeti; az az egyetlen eszköz pedig, a melylyel az athéniak a Tissaphernes bizalmát megnyerhetik, nem más, mint az, hogy ő haza jut s részükről kezes gyanánt szolgál előtte. Ezen és sok más ilyen szavak hallatára a katonák nyomban vezérökké választották Alkibiadest a többiek mellé s minden dolgukat reá bízák. S ekkor mindenkit a váratlanul eléje tűnő menekvés reménye s a négyyszázon való boszuállás gondolata foglalt el. Tehát miután az, a mit hallottak, oly kicsinylő gondolkozást támasztott bennök jelenlevő ellenfeleikkel szemben, hogy már kezdtek semmibe venni, kedvök támadt ahhoz, hogy a Peiraiæus ellen menjenek. Alkibiades azonban, bármily nagy volt is a száma azoknak, a kik ezt sürgették, minden erejéből ellene szegült annak, hogy a közelebb álló ellenség hát mögött hagyásával a Peiraiæus ellen forduljanak, s kimondta, hogy miután már egyszer őt vezérré választották, mindenek előtt a háború tovább folytatására nézve akarja kötelességeit teljesíteni s e célból Tissapherneshez egy utat szándékozik megtenni. S ez után a népgyűlés után nyomban el is utazott hozzá, hogy úgy tűnjék fel, mintha minden dolgában egyetértőleg járna el vele, de egyszersmind azért is, hogy magának még nagyobb tekintélyt szerezzen előtte s már mint vezért mutassa be magát neki, tehát mint egy oly embert, a ki képes már neki javára is, kárára is lenni. S ekkor Alkibiades oly szerepbe játszotta bele magát, a melyben sikerült neki Tissaphernessel az athéniakat, viszont az athéniakkal Tissaphernest sakkban tartani.

A mint Miletosba megérkezett a hír az Alkibiades hazatérte felől, a peloponnesosiaknál az a bizalmatlanság, a melyet eddig is tápláltak Tissaphernes iránt, éles megjegyzések tételére készítő elégedetlenkedéssé fokozódott. Esetleg éppen akkor, midőn az athéniaknak Miletos felé való előnyomulásakor ők magukat nem birták arra eltökélni, hogy kimenjenek eléjük s csatára keljenek,

Tissaphernes sokkal lanyhábbá lett a zsold kiszolgáltatásában, s erre még Alkibiades is haza tért. Ez utóbbi eseménynek az előbbi körülménnyel való történetes összetalálkozása még jobban megnövelte a peloponnesosiaknál azt a gyűlöletet, a melyet e miatt

3 Tissaphernes iránt tápláltak. A katonák szokott összejöveteleiben nem csupán a közkatonaság, hanem némely nagyon komolyan számba vehető emberek részéről is élénk megbeszélés tárgya volt az, hogy a zsold nem jár ki teljesen, s a mit kapnak is, apránként jön, s az sem folytonosan; ha nem vívnak döntő csatát, vagy el nem vonulnak máshova, a hol tartáspénzt kaphatnak, az emberek oda fogják hagyni a hajókat; mindezeknek az oka pedig Astyochos,

84 a ki haszonlesésből nagyon is kész szolgálója Tissaphernesnek. Ily zúgolódások mellett még következő zavargás is tört ki Astyochos

2 ellen: A syrakusai és thurioibeli hajós legények neki estek és követelték tőle a zsoldot, még pedig annál merészebben, minél szabadabb légkörben növekedtek fel. Astyochos nagyon önkényeskedő szellemben válaszolt nekik s megfenyegette őket, sőt Dorieusra,⁴⁴

3 a ki emberei érdekében felszólalt, rá is emelte a pálczáját. Erre a közkatonaság, a mint hogy hajósnépségtől más nem is telik, felförmedt s neki zúdult Astyochosnak, hogy üti, vágja. Azonban sikerült jóleve elmenekülnie egy oltárhoz. Így minden ütle

4 nélkül megszabadult s a tömeg is szétoszladozott. A miletosiak meglepték és hatalmukba ejtettek egy erősséget, a melyet Miletosban emeltetett Tissaphernes, s az őrcsapatot elűzték belőle. Ezt a miletosiak a többi szövetségesek, s különösen pedig a syrakusaiak

5 beleegyezésével hajtották végre. Csak Lichas nem volt ezzel megelégedve s azt mondta, hogy a miletosiaknak s mindazoknak, a kik a király területén laknak, Tissaphernes iránt, míg mérsékelt eljárásmódot tanúsít, alattvalói engedelmességgel s szolgálatkészséggel kell viseltetniök, míg csak a kellő sikerhez nem jutnak a háborúval. Ezen és más ilyenféle nyilatkozataiért Lichas nagyon népszerűtlenné lett, elannyira, hogy midőn utóbb betegségben elhalt, nem engedték oda temetni, a hova a jelen levő lakedaimoniak

85 akarták. A szövetségeseknek Tissaphernessel és Astyochossal való elégedetlensége közben megérkezett hozzájuk Mindaros, hogy felváltsa Astyochost a fővezérségben. Erre Astyochos elutazott.

Vele elküldött Tissaphernes követül egy emberét, egy Gaulites 2
nevű, két nyelvet⁴⁵ beszélő kariat, hogy Lakedaimonban a mile-
tosiak ellen vádat emeljen az erősség miatt, őt pedig védelmezze.
Tudta ugyanis, hogy oda utaztak a miletosiak a Hermokrates
társaságában, főkép azért, hogy ő reá vádaskodjanak; s hogy az
utóbbi szándékozik őt eláztatni a lakedaimoniak előtt azzal, hogy
Alkibiadessel együtt a peloponnesosiak rontására jár s kétszínű
politikát űz. Hermokratessel neki a zsold fizetésének az ügyében 3
örökös ellenkezése volt, s e miatt, midőn ezt utóbb számkivetésbe
küldték Syrakusából s a syrakusai hajók más vezéreket nyertek,
név szerint Potamist, Myskont és Demarchost, Tissaphernes, már
mint száműzöttet,⁴⁶ még jobban üldözte a vádjával, mint addig,
s ellene egyéb panaszai mellett különösen azt hányta fel, hogy egy
alkalommal ő tőle pénzt zsorvált Hermokrates, s mert nem kapott,
azért táplál ő iránta ellenséges indulatot. Astyochos tehát, vala- 4
mint a miletosiak és Hermokrates is, elhajóztak Lakedaimon felé.
Ez alatt Alkibiades már visszaérkezett Samoshoz Tissaphernestől. 86
Midőn már ott volt, megérkeztek Delos felől a négyszázas tanács-
nak azon követei, a kiket ő, mint fentebb említettem, a Samosnál
álló hadak megnyerése és felvilágosítása végett küldött el. Nép-
gyűlés jött össze, a melyben ebben az irányban igyekeztek szót
emelni. A katonák eleinte nem akartak hallgatni, hanem azt 2
kiabálták, hogy halál a népuralom megbuktatóira. Nagy nehezen
azonban utóbb mégis rá voltak birhatók, hogy türtőztessék magu-
kat s hallgassák meg, a mit mondanak. Ekkor előadták a követek, 3
hogy az alkotmányváltoztatás nem az állam megrontását, hanem
megmentését célozza, s nem is azt akarják vele, hogy az ellenség-
nek elárulják, mert már módjukban lett volna ezt elkövetni akkor,
midőn az ellenség, már az ő kormányzásuk alatt, rátört a városra;
továbbá az ötezer polgár közül mindenik részt vesz a kormányzás-
ban, a mint a sor reá kerül; hozzátartozóikat nem éri semmi
bántalom, s nem igaz az, a mit korábban Chaireas előadott, hogy
őket befeketítse; nem jutnak azok semmi bajba, hanem abban a
helyzetben van kiki, a mint volt előbb. De mondtak sok egyebet 4
is; azonban szavuk nem talált meghallgatásra s az előbbi kedve-
zőtlen hangulat továbbra is megmaradt velök szemben. Többen

- szót emeltek más-más javaslat mellett, de annak a sürgetése különösen benne volt mindenikben, hogy a Peiraieus ellen kell menni. Ekkor, s ezt el kell ismerni, Alkibiades az első oly nagy szolgálatot tette az államnak, a mely bátran kiállhatja az összehasonlítást bárkinek másnak a nagy szolgálataival is. A mint ugyanis ekkor a Samosnál álló athéniek a saját feleik ellen akartak indulni, a mely tettökkel Ioniát és a Hellespontos vidékét tüstént a leghatározottabban az ellenség kezére játszották volna át, ő volt az, a ki ennek
- 5 útját állta. S az ekkori viszonyok közt nem is volt képes senki más megtartóztatni a tömeget; s ő meg is cselekedte nem csak azt, hogy ezt az említett dőre vállalatról leverte, hanem azt is, hogy azokat, a kik személyes okokból förmedeztek a követek ellen, lehurrogatta és elhallgattatta. Ezután a követeket a következő
- 6 válaszzal bocsátotta el: Az ötezernek a kormányzásban való részvétele ellen nincs semmi kifogás; azonban a négyszázat mellőzni kell s mentül előbb az ötszáz tanácsot kell visszaállítani a helyébe; azokat az intézkedéseket, a melyek bizonyos mellőzhető kiadások megtakarítását czélozzák, hogy ekkép a hadi szolgálatban levőket annál jobban lehessen élelmezni, nagyon helyeseknek
- 7 nyilvánította s felhívta őket arra, hogy egyebekben szintén továbbra is akképen járjanak el, hogy a közérdekek gondos ápolásban részesüljenek, az ellenségnek azonban egy tapodtat se engedjenek; mert a mi a saját egyenetlenkedéseiket illeti, e részben ő nagy reményt táplál arra nézve, hogy ha az állam a veszedelemtől ment marad, azok könnyen meg lesznek szüntethetők; ha azonban egyszer egyiköket, akár a Samosnál állókat, akár amazokat, szerencsétlenség éri, nem lesz többé kivel kibékülniök.
- 8 Ugyanebben az időtájban érkezett követség az argivoktól is, a mely a Samosnál álló hadakban levő athéni demokratáknak segítséget ajánlott. Alkibiades nagy hálálkodással fogadta az ajánlatot s azzal a válaszzal bocsátotta útjára a követséget, hogy ha
- 9 majd felszólítják az argivokat, jelenjenek meg. Ez az argosi követség a Paralos azon legénységével érkezett, a melyet, a mint fentebb említettem, a négyszáz egy katonaszállító hajón czirkálni küldött az Euboiát környező vizekre. Ez után annak az athéni követségnek a szállítását nyerte feladatul, a melyet a négyszáz tanács Lake-

daimonba küldött s a melynek a tagjai Laispodias, Aristophon és Melesias voltak. Midőn azonban hajózásukban Argos irányában voltak, ezt a követséget, a melynek a tagjai a népuralom megbuktatásában előkelő szerepet vittek, megragadták s átszolgáltatták az argívoknak; majd ezután a nélkül, hogy visszatértek volna Athénbe, követséget vettek fel hajójukra s úgy, a mint voltak, egyenesen Samoshoz hajóztak.

Ekkor már a peloponnesosiaknál a legmagasabb fokra hágott az elkeseredés Tissaphernes iránt. Ennek különbféle okai voltak, de a legfőbb közöttük az Alkibiades hazatérése volt, mert ezt úgy tekintették, hogy már nyíltan Athénnel tart. Tehát ebben a nyári időszakban s épen ebben az időtájban Tissaphernes, a mint látszik, az ellene szórt vádak élét el akarván venni, készületeket tett végre ahhoz, hogy elutazik a phoinikiai hajóhadhoz Aspendos alá s felszólította Lichast, hogy menjen el vele. A peloponnesosi hadakra vonatkozólag, a mint mondta, azt az intézkedést tette, hogy alkormányzóját, Tamost bizta meg a tartáspénz kiszolgáltatásával arra az időre, míg maga oda jár. De aztán az értesítések nagyon elágazók; így nem lehet tisztába jutni avval, hogy mi volt a tulajdonképeni célja ennek az Aspendosba való utazásnak s miért nem vezette innen elő a hajóhadat. Annyi bizonyos, hogy a száznegyvenhét hajónyi phoinikiai hajóhad valósággal elérkezett Aspendosig, de hogy aztán miért nem mozdult tovább, annak már többféle okát gyanítanak. Némelyek abban a véleményben vannak, hogy csak arra szolgált ez az utazás, hogy a peloponnesosiakat a fentebb említett politikai céljaihoz képest hitesse s ezzel egyszerűsre gyengítse is. S valóban Tamos, a kinek a feladatává tette a tartáspénznek a kiszolgáltatását, nem jobban, de sőt szűkmarkúbban teljesítette, mint ő. Mások ellenben azt hiszik, hogy azért vezettette el Aspendosig a phoinikiai hajóhadat, hogy pénzt csikarjon ki tőle a további szolgálat megváltásáért, s azért, hogy innen bocsássa vissza (mert különben sem akarta venni semmi hasznát). Ismét mások úgy gondolkoztak, hogy ezzel azt a lármát akarta elhallgattatni, a mely Lakedaimonban támadt ellene, hogy azt mondják, hogy nem jár igazságtalan úton, mert nyilván látható, hogy a hajóhadhoz megy s ez már igazán fel van szerelve.

- 4 Az én véleményem szerint az jár a valósághoz a legközelebb, hogy a hajóhadat az idő húzása-halasztása, és a hellenek feszült várakozásban tartása végett nem vezette elő, de egyszersmind erejük gyengítése céljából is, a melyet oda utazása s késlekedése folytán érhetett el, s végül még azért is, hogy a feleket ellensúlyozza egymással akkép, hogy egyik mellett sem foglal el határozott állást, a mivel ezt nagyon erőssé tehetné; mert ha ugyan komolyan akarta volna, minden kétséget eloszlató sikerrel végét szakíthatta volna a háborúnak. Csak engednie kellett volna, hogy vonuljon elő a hajóhad. Ez által minden valószínűség szerint a lakedaimoniak kezébe adta volna a győzelmet, mivel már ekkor is oly hajóhaddal álltak az athéniakkal szemben, a melyről inkább lehetett mondani azt, hogy ezekével teljesen egyenlő erejű, mint azt, hogy gyengébb.
- 5 Maga az az ürügy árulja el ezt a legjobban, a melyet használt annak a mentegetése végett, hogy nem vezette elő a hajóhadat. Azt mondta, hogy az még most sem áll oly nagy számú hajókból, mint a mennyiből a király parancsolata szerint össze kellett állítani. Nos ha már a dolog úgy áll, akkor bizonyára még érdemet is szerzett volna magának a király előtt, ha a nélkül, hogy ennek nagyobb költséget okozott volna, kisebb hajóhaddal oldotta volna meg ugyanazt a feladatot. Akármiféle célja volt is már a Tissaphernes Aspendosba való utazásának, annyi tény, hogy oda utazott s beszélt is a phoinikiabeliakkal, s hogy a lakedaimoniak az ő sürgetéseire egy lakedaimoni férfit, Philippost s két hajót elküldtek vele azzal a céllal, hogy vezessék elő a hajóhadat. Alkibiades, a mint észrevette, hogy Tissaphernes útban van Aspendos felé, egy tizenhárom hajónyi hajórajjal szintén elindult oda, s ekkor a Samosnál levőket azzal biztatta meg, hogy nagy szolgálatot tesz nekik, s ezt olybá vehetik, mintha már teljesítve volna. Ugyanis vagy az athénieknek fogja elhozni a phoinikiái hajóhadat, vagy legalább azt viszi ki, hogy a peloponnesosiak se kapják meg. Ezt az ígéretet különben könnyű volt neki megtenni, mert van okunk hinni, hogy a Tissaphernes célzatait már régebb idő óta ismerte; ennél fogva tudta azt is, hogy ennek most sincs szándékában e hajóhad elővezetése. Alkibiades ugyancsak ezt alkalom gyanánt akarta felhasználni arra, hogy Tissaphernest a peloponnesosiak

előtt még gyanúsabbá tegye, mintha ő vele és az athéniakkal tartana s ekkép mind jobban-jobban oly helyzetbe sodorja, hogy ő mellettük legyen majd kénytelen állást foglalni. Ennélfogva elvitorlázott egyenesen Phaselis és Kaamos felé, s e végből a nyílt tengeren keresztül vette útját.

Ez alatt a négyszázas tanácstól Samosba küldött követek 89 visszaérkeztek Athénbe s előadták Alkibiades válaszát; elmondták, hogy továbbra is a szívökre kötötte a közérdekek gondos ápolását, valamint azt is, hogy ne engedjenek egy tapodtat se az ellenségnek; továbbá még azt is, hogy nagy reménysége van ahhoz, hogy a hadakat újra kibékítheti velök s győzelmet nyerhetnek a peloponnesosiak felett. Ez azt idézte elő, hogy az oligarchiai párt némely olyan tagjai, a kikre nézve már terhelő volt a pártjuk többségével való együtt haladás s szerették volna magukat kivonni a dologból, ha bátorságban teheték volna, sokkal szilárdabbakká lettek szándékukban. Ennélfogva külön párttá kezdtek szervez- 2 kedni s a dolgok állásával való elégedetlenségüket egész határozottsággal kifejezték. E párt vezetőivé az oligarchiai párt legkiválóbb hadvezérei lettek, a kik a kormányon is voltak, mint a Hagnon fia, Theramenes, és a Skellios fia, Aristokrates, s még más olyanok, a kik az állam ügyeinek az intézésében a legelsők között szerepeltek. Mivel pedig, a mint mondták, nagyon tartottak a Samosnál álló hadi néptől és Alkibiadestől, hogy kikerüljék azt a szerencsétlenséget, a mely az államot a tömegtől való különválásuk folytán fenyegette, követségeket küldöztek Lakedaimonba; egyzersmind a nélkül, hogy feladták volna azt az elvet, hogy a kormány bizonyos egyéniségek szűk körére szorítkozzék, azon voltak, hogy az ötezeres gyűlést fel kell ruházni jogokkal nem csak névleg, hanem tényleg is, hogy ekkép az állam alkotmányában nagyobb tért nyerjen az egyenlőség elve. Tényleg azonban ez az alkotmány- 3 forma csak pusztá szó volt s az oligarchiai pártból sokan csak népszerűség-hajhászatból sürgették, a mi a népuralmi alkotmányból származott oligarchia legnagyobb veszedelme. Ebben ugyanis, mihelyt megvan, senki sem akar többé másokkal egyenlő helyzetben maradni; ellenkezőleg kiki jóval fölebb valóvá igyekszik lenni a többinél, míg a népuralmi alkotmány mellett az, a mi az összes-

- ség részéről való hátraszoríttatásban fáj, könnyebben elszívelhető, mivel az ember nem a magával egyenlők részéről szenved. A mi azonban ez új párt törekvéseinek a leghatározottabb lökést adta, az volt, hogy az Alkibiades állása a samosi táborban nagyon erős volt, s hogy továbbá alig volt hihető az oligarchiai rendszer sok ideig való fennmaradása. Ennélfogva azon volt kiki minden erejéből, hogy a népuralmi alkotmány visszaállítása után a polgárság
- 90 vezetésében övé legyen a fő-fő szerep. Voltak azonban a négyszázas kormánynak olyan tagjai, a kik ezeknek a politikai törekvéseknek a legnagyobb ellenségei s az oligarchiai pártnak vezérei voltak. Ezek közé tartozott Phrynichos, ugyanaz, a ki korábban Samosnál vezérkedett s ez állásában Alkibiadessel ujjat húzott, továbbá Aristarchos, a népuralmi alkotmány legerősebb s legrégebbi ellensége, Peisandros, Antiphon és mások. Ezek valamint már előbb is, ügyüknek diadalra jutása után, most pedig különösen, midőn a Samosnál álló hadak a népuralmi alkotmány mellé álltak, egyre-másra küldözték a saját pártjuk tagjait követekül Lakedaimonba s a kiegyezés körül buzgólkodtak. Másfelől az úgynevezett Eetioneián⁴⁷ erősség emeléséhez fogtak; s midőn követeik Samosból visszaérkeztek, továbbá látták, hogy nem csak a tömeg, hanem már a saját pártjukból is irányt változtat néhány oly ember, a kik korábban teljesen megbízhatóknak látszottak, fokozott serénységgel jártak e körül. Egyszersmind mivel mind odahaza, mind
- 2 Samos felől a legrosszabbtól félhettek, Antiphont és Phrynichost más tíz emberrel együtt a legnagyobb sietséggel Lakedaimonba küldték azzal az útasítással, hogy bárminő, csak valamennyire is elszívelhető feltételek alatt egyezzenek ki a lakedaimoniakkal.
- 3 Ugyanekkor kettőzött igyekezettel folytatták az erősség emelését az Eetioneián. Ennek az erősségnek az emelésében, a mint Theramenes és párthivei előadták, nem az volt a cél, hogy a samosi hajóhad előtt elzárhassák a Peiraieust, ha netalán oda be akarna hatolni, hanem az, hogy az ellenség előtt, mind tengeri, mind szárazföldi hadai számára, akkor nyithassanak utat, a midőn akarják. Ez az Eetioneia egy hosszúkas földnyelv, a mely a Peiraieus elé nyúlik be a tengerbe, s a kikötőbe befelé menő hajók szorosan
- 4 mellette haladnak el. Ekkor az új bástyákat, a melyeket rajta

emeltek, oly formán kötötték össze a korábban rajta levő s a száraz felé néző bástyázattal, hogy ha néhány ember bele vette magát, urává lett az egész kikötő nyílásának, mivel mind a régi, száraz felé néző bástyázat, mind a tenger mentén emelkedő új bástya oly bástyatoronyra támaszkodott, a mely a kikötő nyílásának legkeskenyebb része felett emelkedett. A bástyázat közé csarnokot is építettek, a mely roppant kiterjedésű volt s a Peiraeus közelében csatlakozott a bástyához. E felett teljesen maguk tartották a kezeik közt az uralmat. Kényszerítettek mindenkit arra, hogy életneműit ide rakja be, még pedig nem csak azt, a mely már addig is a Peiraeusban volt, hanem azt is, a melyet utóbb szállítottak be, s csak innen vehette ki eladás végett.

Ezekre vonatkozólag Theramenes már jó idő óta sokféle hírt hozott forgalomba ; s a mint ekkor a követek visszaérkeztek Lakadaimonból a nélkül, hogy az általános béke érdekében csak egy lépést is tettek volna, azt mondogatta, hogy az ezzel erősséggel még arra fognak jutni, hogy magát a várost dönti végveszedelembé. Ekkor ugyanis épen az történt, hogy egy negyvenkét hajóra menő hajóhad, a melyben néhány itáliai Tarentumból és Lokroktól való s sicíliai hajó is volt, az euboiaiak hívására a Peloponnesos felől már a lakadaimoni területhez tartozó Lashoz⁴⁸ érkezett s az Agesandros fiának, Agesandridasnak a vezetése alatt Euboiá partjaihoz készült vitorlázni. Ekkor Theramenes azt beszélte, hogy ez a hajóhad nem annyira Euboiá számára, mint inkább az Etioneiát erősítőkre való tekintettel közeleg, s ha azok, a kiknek kellene, nem vigyáznak magukra, elvesznek, még mielőtt észrevehetnék. S valóban azok részéről, a kiket ezzel vádoltak, volt is a dologban valami, s a gyanú nem minden alap nélkül irányult ellenök. Azok ugyanis szerették volna, az igaz, uralmukat oligarchiai alapon még a szövetségesek felett is megtartani, vagy ha ez semmikép sem lehetséges, a hajóhad és az állam területének a megtartása mellett politikai függetlenségben kezelni az uralmat. Ha azonban ezek megtartására nézve is elvettek tőlük minden kilátást, el voltak tökélve arra, hogy inkább behozzák az ellenséget, s kiegyeznék vele az állam és a hajóhad feláldozásával, az állam addigi függetlenségéből annyit mentenek meg, a mennyit épen lehetséges, csak hogy az ő saját személyök bizton-

ságban legyen; — s inkább megteszik ezt, mintsem hogy megengedjék, hogy még egyszer a nép hatalmába kerüljenek s ekkép min-
 92 denek felett ők pusztúljanak el és senki más. E végből is építették nyakra-főre ezt a bástyázatot, a melyen az ellenség befogadására szolgáló apró titkos ajtók és mellék bejárók voltak, hogy készen
 2 legyenek vele a kellő időre. Erről eleinte csak igen meghitt körben s mintegy suttogó hangon folytak a tárgyalások. Történt azonban, hogy Phrynichost, a lakedaimoni követségből való visszaérkezése után egy határjáró harczos a néppel zsúfolva levő piacon épen akkor, midőn a tanácsházából kijött, orgyilkos módon megsúrta, úgy hogy rögtön meghalt. Maga a tettes elillant, de az, ki neki segített, egy argív ember, kézre került. Ezt a négyszázas tanács kínvallatás alá vétette, de mindennek daczára sem mondta meg annak a nevét, a ki erre rávette; csak annyit vallott, hogy tudomása van arról, hogy a határjáró harczosok vezérénel s még egyebütt is nagy gyülekezetek szoktak összejönni. Erre, mivel ezen eset folytán senkivel szemben sem vettek fogamatba rendkívüli rendszabályokat, Theramenes és Aristokrates másokkal együtt, a kik akár a négyszázas tanácsban, akár a többi polgárok között voltak egy véleményen velök, ma nagyobb bátorsággal adták
 3 magukat neki a dolognak. Ugyanekkor már a hajóhad Las felől megkerülte a Peloponnesos partjait s Epidauróstól, a hol horgonyra szállt, becsapásokat intézett Aiginára. Ekkor Theramenes azt hangoztatta, hogy egyáltalában nem hihető el az, hogy ez a hajóhad, ha az Euboián való megjelenés volna a rendeltetése, az aiginai öbölbe behatoljon s aztán ismét Epidaurósnál vesztegeljen horgonyon, ha nem lett volna azoknak a terveknek a kivitelére felszólítva, s nem azok végett jött volna, a melyekkel ő mindenkor gyanúsította; nem
 4 lehet tehát többé vesztegelniök. Végre sok lázító beszéd és gyanúsítgatás után tettelegességekre került a dolog. Azok a nehéz fegyverzetű gyalogok, a kik az étioneiai bástyázat emelésével foglalkoztak a Peiraieusban s a kik közt, mint hadosztályvezér, a maga hadosztályával Aristokrates is ott volt, Alexiklest, egy oligarchiai pártbeli vezért s e párt elveinek feltétlen hívét, elfogták s egy
 5 épületbe zárták. Voltak többen, a kik közreműködtek e tett végrehajtásánál; de különösen megemlítendő Hermon, a Munychia

őrizetére rendelt határjáró harczások vezére. Azonban, a mi a leg-
 főbb, a nehéz fegyverzetű gyalogság legnagyobb része egy gondol- 6
 laton volt a tett végrehajtóival. A négyszáz tanács épen együtt
 ült, midőn ezt jelentették. Ekkor azoknak a kivételével, a kiknek
 a fennálló rendszer nem volt ínyök szerint, mindnyájan készek
 voltak fegyvert ragadni s fenyegető szavakra fakadtak Theramenes
 és társai ellen. Ő igyekezett tisztázni magát s készen nyilatkozott
 velök menni, hogy Alexiklest kiszabadítsa fogságából. S valóban
 maga mellé is vett egyet a vezérek közül, a ki egy nézetten volt
 vele s kifelé ment a Peiraieusba, a merre tartott Aristarchos is az 7
 ifjú urakból álló lovassággal. Erre nagy zaj lett s roppant izgatott-
 ság vett erőt a lelkeken. A városban semmi mást nem hittek, mint
 hogy már el van foglalva a Peiraieus s a foglyokat ⁴⁹ megfosztották
 életöktől; ellenben a Peiraieusban levők minden pillanatban táma-
 dást vártak a város felől. Az idősebbeknek sok dolgot adott az, 8
 hogy lecsitítsák az embereket, a kik a városban szaladgáltak s
 fegyvereikhez rohantak. Végre azonban kellő sikert arattak fára-
 dozásaik. Ez alkalommal roppant buzgalmat tanúsított a pharsalosi
 Thukydides, az athéniek nyilvános vendégbarátja, a ki épen ekkor
 Athénben volt. Ez, a kivel csak összeakadt, mindenkinek útját
 állta s azt kiabálta a fülébe, hogy ne igyekezzék a hazáját elveszteni,
 midőn most az ellenség a közelben a támadáshoz alkalmas pilla-
 natra les. Így történt csak, hogy lecsillapodtak s nem bonyolódtak
 harcba egymással. Ez alatt Theramenes, a ki szintén vezéri tisztet 9
 viselt, megérkezett a Peiraieusba, s lármával és kiabálással a kato-
 naságra haragosnak mutatta magát, míg Aristarchos és vele azok,
 a kik ellenesei voltak a tömegnek, valósággal mérgelődtek. A kato- 10
 nák azonban erre a legtöbbben nem hogy elálltak volna szándékuk-
 tól, de sőt munkához gyürköztek, s azt kérdezték Theramenes-től,
 hogy mit gondol, vajjon valami jóra czéloznak e bástyázat emelé-
 sével, s nem volna-e jobb, ha szétháynának. Theramenes azt felelte
 erre a kérdésre, hogy ha jónak látják, neki sem lesz ellenvetése.
 Ekkor a katonák nagy számú peiraieusbeli emberrel együtt neki
 estek a bástyázatnak, s földig rontották. A tömeg neki tüzelésére jel- 11
 szóul azt hangoztatták, hogy a ki azt akarja, hogy az ötezer intézze
 a kormány ügyeit a négyszáz helyett, annak kötelessége hozzá

fogni a dologhoz. Mert még mindig az ötezeres gyűlés neve mögé igyekeztek bújni azok, a kik a népuralmat akarták visszaállítani, hogy a «népuralom» kifejezést ne legyenek kénytelenek említeni, mivel tartottak attól is, hogy a négyszázas tanács az ötezeret titkon megválasztotta s kinevezte, s így a nélkül, hogy tudnák, egy ily kinevezett emberrel bocsátkoznak bizalmas szóváltásba s döntenek veszedelembé magukat. S éppen ez is volt az oka annak, hogy a négyszázas tanács nem akarta ugyan megszívelni azt, hogy az ötezeres gyűlés működjék az oldala mellett, de azt sem volt hajlandó felfedezni, hogy ennek a tagjai még nincsenek kijelölve. Az ugyanis, ha a kormányzásban ily nagy számú részes társuk lenne, nem volna más, mint tényleges népuralom, ha azonban nem fogja tudni senki, hogy az ötezeres gyűlés ügye hogyan áll már, a polgárokat egymással szemben titokban táplált félelembé

93 ejtí. A négyszázas tanács azonban bármily erősen meg volt is, ingatva az állása, más nap mégis összegyűlt a tanácsházban. Más felől a nehéz fegyverzetű gyalogok a Peiraiusban Alexiklest, a kit elfogtak, szabad lábra állították s a bástyázat porba dőltével Munchia közelében arra a helyre mentek, a hol a Dionysiák alkalmával néző játékot szoktak rendezni, s itt táborba szállva népgyűlést tartottak. Határozat kimondása után nyomban a felső városba

2 nyomultak, s ide érve, az Anakeionban⁵⁹ tábort ütöttek. E helyre a négyszázas tanácsból küldöttek érkeztek hozzájuk, a kik egyesekkel külön-külön ereszkedtek szóba, s azokat, a kiket legjobban meggyőzhetőknél találtak, igyekeztek arra bírni, hogy viseljék magukat nyugton s csitítsák a többieket is; s ekkor biztosították őket, hogy az ötezeres gyűlés tagjait nyilvánosan kijelölik s a négyszázas tanács ezek sorából lesz, felváltva, az ötezeres gyűlés szabad tetszése szerint; csak ne hozzanak az államra semmi bajt, míg életbe léphetne ez az intézkedés, s ne igyekezzenek a hazát az

3 ellenség kezére játszani. A sok beszéd után, a melylyel a katonaság nagy részére hatni igyekeztek, végre az összes higgadtabbá lett valamivel, mint volt előbb, különösen azért, mert elrémítették azzal a veszedelemmel, a mely a közállományt az ellenség részéről fenyegette. Beleegyezett tehát, hogy az egyetértés helyreállítása végett egy meghatározott napon népgyűlés tartassék a Dionysionban.⁵¹

A népgyűlés tartására kitűzött napon, midőn már majd 94
mindnyájan együtt voltak a kijelölt helyen, híret vették, hogy
a negyvenkét hajóból álló hajóhad az Agesandridas vezérlete
alatt Megara felől már Salamis partjai körül vitorlázik. Ekkor nem
volt ott senki, a kinek az ne jutott volna az eszébe, hogy ime ez az,
a mit Theramenes és pártja már régóta emleget, s e hajóhad a
bástyázatra számítva tart feléjük; mindenkiben az a gondolat
villant meg, hogy mily jó volt, hogy ezt már porba döntötték;
most már valósággal nagyon is úgy állhat a dolog, hogy Agesandri- 2
das előre megállapított terv szerint időzött az epidaurosi és ezen
környékbeli vizeken, s minden valószínűség a mellett szól, hogy a
mostani polgári villongás alkalmából, abban a reményben, hogy
a kellő időben érkezik, éppen ekkorra tartotta fel a döntő fellépést.
Ennélfogva az athéniek, a mint megkapták az első hirt a hajóhad 3
közeledése felől, nyomban a Peiraeusba rohantak mindnyájan,
mert úgy látták, hogy a saját honfiaikkal még veszedelmesebb
híborítjuk van, mint az ellenséggel, még pedig nem messze, hanem
közvetlenül kikötőjük előtt. Némelyek a kikötőben levő hajókra
szálltak, mások a partra vontatott hajókat bocsátották vízre, ismét
mások a bástyák és a kikötő nyílásának a védelmére siettek.
A peloponnesosiak hajóhada azonban nem fordult arra, hanem 95
megkerülte Suniont s Thorikos és Prasiai közt szállt horgonyra,
később pedig Oroposhoz nyomult. Erre az athéniek kénytelenek 2
voltak hajóikat gyakorlatlan hajósnépséggel megrakni, mivel a
mellett, hogy polgári villongás dúlt városukban, lázas gyorsasággal
kellett menteniök legfontosabb birtokaikat; mert ha Attikát
el találják zárni Euboiától, ezzel reájok nézve minden kérdéssé
válnak. Így indították el Thymochares vezért egy hajóhaddal Eretria
felé, a mely a korábban ide érkezett hajókkal együtt összesen 3
harminczhat hajóra rugott. Ez a hajóhad itt nyomban kénytelen
volt megütközni. Agesandridas ugyanis, mintán embereit megét-
keztette, hajóhadával támadólag lépett fel Oropos felől. Ez a hely
pedig, tengeri utat számítva, körülbelől hatvan stádiumnyira⁵² van
Eretriától. Közeledésekor az athéniek is haldéktalanul kiadták 4
a rendeletet a hajóra szállásra nézve abban a hitben, hogy embe-
reik a hajók közelében vannak; holott éppen ekkor enni valót vásá-

- roltak, de nem a piacon, hanem a távolabb eső város szélső házában, mivel a piacra az eretriabeliek szántszándékosan nem hoztak semmit, hogy így a katonák annál később juthassanak hajókra s az athéniekre rá lehessen törni, még mielőtt teljesen készen volnának a beszállással; ekkép kényszerítsék ezeket oly állapotban kiállani, a minőben találták. E végből Eretriából jel is volt adva
- 5 Oropos felé, hogy mikor kell tengerre szállani. Ily gonosz helyzetben voltak tehát kénytelenek az athéniak a parttól elmozdulni s a csatát elfogadni, a mely mindjárt az eretriai kikötő előtt kezdetét is vette. Mindamellett helyt álltak egy kis ideig; utóbb azonban
- 6 kénytelenek voltak futásnak eredni s a partra menekülni. Azok, a kik ekkor abban a hitben, hogy velők barátságos lábon álló helyre mennek, Eretriába futottak, a legszerencsétlenebbül jártak, mert a lakosok mind egy lábíg legyilkolták őket. Ellenben azok, a kik abba az erősségbe menekültek, a mely az ő kezökön volt Eretriában, valamint azok a hajók is, a melyek Chalkis felé fordultak, megmenekedtek. A peloponnesosiaknak azonban sikerült huszonnégy hajót elfogni, a melyeknek a legénységét részint leöldösték, részint elfogták. Ezután diadaljelet emeltek. Nem sokkal ezután az egész Euboiát elpártoltatták az athéniektől Oreos kivételével, a melyet maguk az athéniak laktak s a hol az ügyek szorosan ezek érdekeinek megfelelő karban voltak.
- 96 Az euboiái események hírére oly roppant félelem kapott lábra Athénben, a mely minden eddigit meghaladt. Még maga a siciliái szerencsétlenség sem idézett elő ily roppant elszörnyűködést, bármily messze vágónak fogták is fel annak idején, de semmi más
- 2 ilyenféle baj sem soha. De hogyan is eshetett volna másképen, midőn oly roppant szerencsétlenség érte őket, mint a minő hajóiknak, s a mi a legfőbb, Euboiának az elvesztése, a melyből több hasznót húztak, mint az egész Attikából? S ez ugyanakkor sújtotta őket, midőn a Samosnál álló hadak külön voltak válva és sem több hajójuk, sem emberük nem volt, a kiket hajóra szállíthassanak; még ezen felül maguk is viszálykodásban éltek s nem volt bizonyos, hogy nem fognak-e már a legközelebbi pillanatokban összetűzni
- 3 egymással. A legnagyobb mértékben s a legközvetlenebbül azonban az okozott nekik nyugtalanságot, hogy hátha e győzelem folytán

oly merész lesz az ellenség, hogy egyenesen ellenök, a Peiraieusnak tör; s nem is tudtak mást képzelni sem, mint hogy az ellenséges hajóhad a következő pillanatokban megjelen. Az ellenség ekkép valóban könnyedén is végezhetett volna, ha nagyobb lett volna nála a vállalkozó szellem. Ekkor a kikötő elzárása által a városban dúló púrtviszályt még jobban elmérgesítette volna, vagy pedig hosszabb ideig tartó megszállás mellett arra kényszerítette volna az Ioniában levő hadakat, hogy az oligarchiával való minden ellenséges viszonyuk daczára hozzátartozóiknak s az egész államnak segedelmére siessenek. S ezzel aztán a Hellespontos vidéke, Ionia, a szigetek, szóval, hogy úgy fejezzem ki magamat, Athén egész birodalma a peloponnesosiaknak a kezébe hullt volna. De nem csak ez volt az egyetlen eset, a melyben az athéniek igen szerencséseknek tarthatták magukat, hogy oly ellenséggel hadakoznak, mint a lakedaimoniak. Volt nekik erre nagy okuk sok más tekintetből is. Roppant nagy volt a különbség gondolkozásuk és eljárásuk módjában. Az athéniek gyorsak és határozottak, a lakedaimoniak ellenben lassúk és tétovázók, amazok merészek, emezek bátortalanok voltak. Ez okozta azt, hogy egyéb tekintetben is, de főkép a a tengeri uralom kezelése tekintetében amazok határozottan felette álltak ezeknek. Ez kitűnt a syrakusaiaknál is. Mivel ezek a cselekvés módja tekintetében nagyon hasonlítottak az athéniekhez, derekasan is tudtak végezni ellenök a háborúval.

Az értesítés vétele után az athéniek mégis húsz hajó felszereléséhez fogtak; egyszersmind ekkori első népgyűlésüket is megtartották Pnyx nevű helyen, a hol gyűléseiket az előtt rendszeren tartani szokták. Ebben a négyszázas tanácsot eltörölték s az állami ügyek intézését az ötezeres gyűlésre bízták, kimondták, hogy ennek tagjai mindazok, a kik teljes fegyverzetet tudnak felmutatni, továbbá senkinek sem szabad díjt húzni valamely hivatalos tiszt viseléseért; a ki ez ellen vét, arra átkot mondtak. Voltak utóbb még más népgyűléseik is nagy számmal a melyekben alkotmánykészítő bizottságot választottak s más intézkedéseket is tettek a közjó érdekében. Ekkor tanúsítottak az athéniek először nagy politikai érettséget a közügyek intézésében, legalább azon idő alatt, a melyet én átéltem, s ez abban nyilatkozott, hogy helyes tapin-

tattal el tudták találni a kellő közép-utat az oligarchák uralma és a nagy tömegre támaszkodó kormány között. S ez volt az első lépés arra, hogy kisegítsék az államot abból a gonosz helyzetből, a melybe 3 jutott. E népgyűlésekben még egy néphatározat is létesült, a melynél fogva Alkibiades, s vele együtt mások is, visszahivattak, s ezután neki és a samosi hadaknak azt izenték, hogy serény buzgósággal járjanak el dolgaikban.

98 Ez alkotmányváltozás bekövetkezésekor Peisandros, Alexikles és az oligarchiai alkotmány többi legerősebb hivei és tíaszai tüstént ellopóztak Dekeleiába. Csak az egy Aristarchos tette meg, a ki ekkor épen vezéri tisztet viselt, hogy sebtében, a mint csak tudott, egy legvadabb barbarokból álló nyilas csapatot vett magához 2 s Oinoe felé távozott. Ez athéni erősség volt a boiotiai határon s ekkor, a boiotok támogatásának a kieszközlése után, a korinthosiaiak tartották ostrom alatt a saját önkéntes vállalkozásukból azért, mivel ennek az őrsége mind egy lábíg leölte egyik csapatjukat, mely 3 Dekeleiából hazafelé vonúlt. Ezekkel a korinthosiakkal összesúgott Aristarchos s rászedte az Oinoében levő őrséget, azt mondván neki, hogy a városban a lakedaimoniakkal meg van kötve a béke, s ennek egyik feltétele az, hogy ezt a helyet át kell adniok a boiotoknak. Mivel ezt egy vezér állította s az ostrom alatt álló őrség mit sem tudott a künn végbe menő eseményekről, az értesítés hitellel talált s így Oinoét szabad elvonulás feltétele alatt kiürítették. 4 Ekkép jutott a boiotok kezére Oinoe s így szakadt Athénben az oligarchiai uralomnak és a meghasonlásnak vége.

99 A Miletosnál álló peloponnesosiaknak senki sem szolgáltatott tartáspénzt azok közül, a kiket Tissaphernes Aspendosba való távozásakor ezzel megbizott; továbbá a phoinikiai hajóhad s Tissaphernes még mindig nem volt látható; egyszersmind Philippos, a ki kísérijével volt adva, valamint egy Phaselisben tartózkodó spartai ember, Hippokrates is, megírták a hajóhad vezérének, Mindarosnak, hogy a hajóhad nem fog megérkezni s Tissaphernes tovább is csak az orruk-nál fogva akarja hurezolni a peloponnesosiakat. Ellenben Pharnabazos folyvást hívogatta őket magához, s hajlandó volt, ha hajóhadukat oda vonhatja, a kormányzósága területén még athéni uralom alatt álló városokat elpártolásra birni, szintén, mint Tissaphernes,

mert azt hitte, hogy ez által eléri azt, a mire számított. Ennek folytán 2
 tehát Mindaros még ebben a nyári időszakban, abban az időtájban,
 a midőn a fentebbi események Athénben végbe mentek, nagy rend-
 ben s hirtelen kiadott fővezéri parancsolat folytán, hogy szándékát
 a Samosnál álló ellenség előtt elleplezhesse, hetvenhárom hajónyi
 hajóhadával Miletostól elindult a Hellespontos felé. Ebben a nyári
 időszakban már előbb elment oda tizenhat hajó s beportyázta a
 Chersonesos egy részét. Út közben vihar lepte meg Mindarost. Ennél-
 fogva kénytelen volt Ikarosnál⁵³ horgonyra szállani. Itt az alkalmat-
 lan idő miatt öt vagy hat napot vesztegelt s ezután Chiosba ment.

Thrasylos, mihelyt meghallotta, hogy Mindaros Miletostól 100
 elindult, ötvenöt hajóval szintén nyomban elmozdult Samostól és
 sietett, hogy utólérje, még mielőtt bejuthatna a Hellespontosba.
 Annak hallatára, hogy az ellenség Chios partjainál van, abban a 2
 vélekedésben, hogy itt fog megállapodni, mind Lesboson, mind
 pedig a Chiossal átellenes partvonalon őroket állított fel, hogy az ő
 hire-tudta nélkül semerre se mozdulhasson. Maga Methymnához
 vitorlázott s itt liszt és egyéb élelmi szerek beszerzését rendelte el,
 hogy ha a veszteglésben hosszabb idő telik el, Lesbosról Chios táma-
 dásaival nyugtalanítsa. Egyszermind szándékozott Eresos, lesbosi 3
 várost, a mely az athéni uralom alól kivonta magát, megtámadni
 s ha lehet, elfoglalni. Ugyanis néhány igen előkelőbb methymnai
 politikai menekült körülbelül ötven főnyi kymeit elvbarátjukból
 álló nehéz fegyverzetű gyaloggal, továbbá a szárazon toborzott
 zsoldosokkal, összesen mintegy háromszáz emberrel, a thebai
 Anaxandros vezérlete alatt, a ki a rokonsági viszonymál fogva⁵⁴ lett
 vezérökké, elsöben Methymnára intézett támadást; miután pedig
 innen a Mytilenéből elősiető athéni örsereg elűzte s újra nyílt
 csatában is visszaverte, átvonult a hegyen⁵⁵ s Eresost szakította el
 az athéniektől. Ide szándékozott tehát Thrasylos vitorlázni s a 4
 tenger felől egész erejével támadást intézni. A politikai menekültek
 ezen átkelésének a hírére Samostól már ekkor itt volt Thrasybulos
 öt hajóval. Csak hogy már az ő megérkeztére is czélt értek a mene-
 külték Eresossal. Ennélfogva ennek a kikötőjét elzárta s ekkor
 ostromzár alatt tartotta. Jött még ide egy pár oly hajó is, a mely a 5
 Hellespontosból hazafelé tartott. Végül megjelentek itt a methymnai

hajók is. Ekkép az összes hajók száma, a melyek Eresos előtt találkoztak, hatvanhétre rugott. A vezérek csapatokat szándékoztak kirakni, s ostromgépekkel és minden kigondolható eszközzel eszközzel rá akartak támadni a városra, hogy ha csak lehet, hatalmukba kerítsék.

101 Mig az athéniek Eresos alatt az ostromhoz készülődtek, Mindaros és a chiosi partoknál horgonyzó peloponnesosi hajóhad két nap alatt ellátta magát élelmi készlettel, s miután embereink a chiosiak által három darab negyvenedrésztes pénzt⁵⁶ adatott, harmad napon gyorsan eltakarodott Chiostól s hogy az Eresos előtt horgonyzó hajókkal ne találkozzék, igyekezett a nyílt tengert elérni úgy, hogy Lesbos bal felől esett s útját a szárazföld irányában vette. Itt a hajók a Phokaiához tartozó Karteria kikötőjében szálltak meg; miután a legénység itt megreggelizett, a kyme-i partvonal mentén húzódtak, mig Argennusaihoz⁵⁷ nem értek, a mely

2 Mytilenével átellenben esik. Itt megvacsoráltak. Innen még sötét éjjel tovább húzódtak, s a mint a szárazföldhöz tartozó Harmatushoz, a partvonalnak Methymnával átellenes pontjához értek, megreggeliztek. Ezután Lekton, Larissa, Hamaxitos⁵⁸ és a többi érre eső pontok irányában elvitorlázva, végre még éjfél előtt Rhoiteionhoz érkeztek, a mely már a Hellespontos partján fekszik. A hajók közül némelyek Sigeionnál s más, e tájon eső helyek előtt szálltak horgonyra.

102 Azok az athéniek, a kik kettő híján húsz hajóval Sestosnál horgonyoztak, tűzjelzésből, valamint nagy számú tábortűznek az ellenséges területen való hirteleni felgyuladásáról megtudták, hogy a peloponnesosiak befelé tartanak a Hellespontosba. Ennél fogva a Chersonesos partvonala alá húzódtak még ezen az éjszakán

2 a legnagyobb sietséggel, s itt Elaiushoz vitorláztak, hogy az ellenséges hajóhad elől kimeneküljenek a nyílt tengerre. Az elől a tizenhat hajó elől, a mely Abydosnál horgonyzott, sikerült ellopakodniok, bár korábban már parancsolat érkezett hozzájuk az ekkor arra vitorlázó hajóhadtól, hogy éber szemmel őrködjenek, ha az athéni hajóraj kifelé akar mozdulni. Virradtakor azonban rábukantak a Mindaros hajóhadára. Nyomban meneküléshez fogtak, de nem sikerült mindnyájuknak tért nyerni üldözőik előtt. A legnagyobb rész Imbroshoz és Lennoshoz menekült el, a négy leghátsó

azonban Elaiusnál az ellenség kezébe került, még pedig egy, a mely 3
 Protesilaos⁵⁹ szent helyétől nem messze vetődött partra, az összes,
 rajta levő legénységgel együtt, más kettő pedig e nélkül; a negye-
 dik, a melyet Imbroznál szintén üresen értek el, felgyújtatott.
 Erre a peloponnesosiak, az Abydosnál álló s többi hajóik csatla-10
 kozása után, midőn hajóik összes száma nyolczvanhatra ment,
 Elaiust vették ezen a napon ostrom alá. A mint meghódolni nem
 akart, elhajóztak Abydoshoz.

Az athéniek kiállított őrszemeikben vetett csalóka hittel s 2
 azzal a gondolattal, hogy az ellenséges hajók nem húzódhatnak el
 az ő hírük-tudtuk nélkül, egész nyugodtan foglalkoztak az ostrom-
 mal; azonban az értesítés vételére nyomban hátat fordítottak
 Eresosnak s a legnagyobb gyorsasággal a Hellespontos oltalmára
 siettek. Itt a közökbe esett két hajó, a melyek az üldözés alkalmával
 a többinél merészebben neki vágtak a nyílt tengernek. A következő
 napon Elaius alá értek, a hol horgonyra szálltak s magukhoz von-
 ták azokat a hajókat, a melyek Imbroshoz menekültek. Ezután öt
 napig tengeri csatúra készülődtek.

E napok elteltével az ellenfelek ütközetre mentek, a mely10
 következőleg ment végbe: Az athéniek a part hosszában egy
 vonalban el kezdtek húzódni Sestos felé; a peloponnesosiak, a mint
 ezt észrevették, szintén ellenök nyomúltak Abydos felől. Mivel el 2
 voltak határozva, hogy megmérkőznek, az athéniek csatavonalukat,
 a mely hetvenhat hajóból állt, a Chersonesos partvonalá mentén
 Idakostól Arrhinaiig,⁶⁰ a peloponnesosiak pedig, a kik nyolczvanhat
 hajóval voltak, Abydostól Dardanosig⁶¹ terjesztették. A pelopon- 3
 nesosiaknál a bal szárnyon a syrakusaiak, a jobbon pedig a Min-
 daros személyes vezérlete alatt a hajóhad legderokabb hajói álltak.
 Az athéniek részén a bal szárnyat Thrasylos, a jobbot pedig
 Thrasybulos vezérelte; a többi vezérek a többi pontokon helyez-
 kedtek el. A peloponnesosiak úgy igyekeztek, hogy ők kezdjék meg 4
 az ütközetet s bal szárnyukat az athéniek jobb szárnya irányában
 azon túl terjesztették, hogy ha csak szerét ejthetik, a tengerszoros-
 ból való kimenekedés útját elvágják előlük s a csatavonal közepét
 állásából a part alá szorítsák, a mely onnan nem messze esett.
 Az athéniek azonban észrevették ezt a szándékot. Ennélfogva

szintén kijebb terjesztették csatavonalukat annak a pontnak az irányában, a melyen az ellenség őket túl akarta szárnyalni és
5 sikerült is azt megelőzniök. Ekkor azonban már a balszárnyuk a Kynos-sema⁶² nevű hegyfokon túlterjedt, s ennek az lett a követke-
zése, hogy csatavonaluk közepe meggyengült s nagyon szét-
húzódott, mivel a hajók száma különben sem volt valami nagy,
továbbá még az is, hogy a Kynos-semán túl történő dolgokat látni
nem lehetett, mivel itt a partvonal éles szögben könyöklök be a
105tengerbe. A peloponnesosiak tehát a csatavonal közepének estek,
az athéniek itt álló hajóit a partra vetették s határozottan felül-
2 kerekedve, utánuk a partra is kiszálltak. Segítségére menni a
csatavonal közepének nem lehetett Thrasybulostól, a jobb szárny-
ról, a támadásra siető ellenséges hajók nagyobb száma miatt, de
nem lehetett Thrasylostól sem, a bal szárnyról. Innen ugyanis
nem lehetett látni a Kynos-sema hegyfoktól a csatavonal többi
pontjaira, egyszersmind a syrakusai és többi hajók az övéknél nem
csekélyebb számban foglalkoztatták őket s állták útjokat. Végre a
peloponnesosi csatavonal egy része megzavarodott, mivel már azt
hitte, hogy a kezében van a győzelem, s e miatt egyik-másik pon-
ton minden tartózkodás nélkül úzóbe vette az ellenséges ha-
3 jókat. Thrasybulos, a mint észrevette, hogy az ő vele szemben
álló szárny már megállapodik s nem terjeszkedik tovább, szin-
tén felhagyott a tovább húzódással, neki fordult az ellenségnek
s rövid küzdelem után meg is szalasztotta; majd azokat a győzel-
mes peloponnesosi hajókat kereste elő s fogta fel, a melyek már
rendetlenül ide s tova száguldoztak, s kemény csapásokat mért
reájok úgy, hogy nagyobb részök minden küzdelem nélkül rémült
futásban igyekezett elmenekedni előle. Ez alatt a syrakusaiakat már
szintén hátrálásra kényszerítette Thrasylos. Ezek, a mint a többit
106látták, annál jobban meneküléshez fogtak. Mintán a futás által-
nossá lett, elsőben a Meidios folyóhoz menekült el a legtöbb pelo-
ponnesosi hajó, utóbb pedig Abydoshoz vette magát. Az athéniek
ez alkalommal kevés számú hajót tudtak kézre keríteni, mivel
a Hellespontos keskeny volta miatt mihamar biztos helyre tudta
magát venni az ellenség. Azonban nekik ekkor ily tengeri diadal,
a minő ez volt, oly kedvező időben esett, hogy kedvezőbb időben

már nem is eshetett volna. Eddig ugyanis valósággal félték a peloponnesosi hajóhadtól nem csak azon veszteségeik miatt, a melyeket kisebb hajóhadai osztályaik apróbb csetepatékban szenvedtek, hanem azon szerencsétlenség miatt is, a mely Siciliában érte őket. Most azonban az önmaguk iránti bizalmatlanság, valamint az a magas vélemény is, a melyet eddig az ellenfél tengeri ereje felől tápláltak, egyszerre eltűnt. Mégis kézre kerítettek egy pár hajót az ellenség részéről, még pedig chiosit nyolczat, korinthosit ötöt, amprakiabelit kettőt s végül a leukasiak, lakedaimoniak, syrakusaiak, pellenebeliek hajóiból egyet-egyet. Ők maguk tizenöt hajót veszítettek. Majd diadaljelet emeltek a Kynos-sema nevű hegyfokon, a hajóroncsokat a parton összegyűjtötték s az ellenségnek a halottait fegyverszünet útján kiadták. Ezután hajót indítottak Athén felé, hogy a győzelem hírért vigye meg. Mikor ez a hajó oda megérkezett, ez a váratlan szerencse az iménti euboiái szerencsétlenség és a belső viszálykodás után egészen új lelket öntött a polgárságba, úgy hogy az nem tartotta többé lehetetlennek, hogy ha buzgón hozzá lát, győzelmesen fog kibontakozni a küzdelemből.

Az athéniek hajóiknak nagy sietséggel való kitatarozása után Sestostól, a hol táborba voltak szállva, csata után negyed napra Kyzikos ellen mentek, a mely tőlük korábban elszakadt. Harpagon és Priapos⁶³ irányában nyolcz ellenséges hajót pillantottak meg, a melyek Bizáncz felől jöttek. Megtámadták s mintán legénységöket a szárazon rendes ütközetben megverték, kezökre is kerítették. Ezután Kyzikos alá értek. Ezt a várost, nem levén megerősítve, újból engedelmességre kényszerítették s megsarcolták. Ez alatt a peloponnesosiak Abydostól Elaiushoz vitorláztak át s itt levő elfogott hajóik közül az épeket elhurczolták magukkal, míg a többit az elaiusiak hamvasztották el. Egyszersmind Hippokratest és Epiklest elküldték Euboiára, hogy innen hozzák el a hajóhadat.

Ugyanebben az időtájban Alkibiades a tizenhárom hajóval Kaunostól és Phaselistól visszaérkezett Samoshoz s azt jelentette, hogy sikerült a phoinikiai hajóhadnak a peloponnesosiakéval való egyesülését meggátolnia, továbbá hogy Tissaphernes már még nagyobb hajlandósággal van az athénieknek iránt, mint ez előtt. Egyszersmind azokhoz a hajókhoz, a melyek rendelkezése alatt

álltak, még kilencz újat szerelt fel, s ezzel a hajórajjal a halikarnas-sosiaktól nagy pénzösszeget sarczolt, továbbá Kost bástyázattal látta el. Ezek végrehajtása és Kosba kormányzó helyezése után már ősz felé⁶⁴ visszatért Samoshoz.

- 3 Tissaphernes azon értesítés vételére, hogy a peloponnesosiak Miletostól a Hellespontosba vitorláztak, útra kelt s Ioniába sietett.
- 4 A mint már a peloponnesosiak a Hellespontosban voltak, az antandrosiak, a kik az aiol törzshöz tartoznak, egy csapat nehéz fegyverzetű gyalog katonát Abydostól az Ida hegyén átvezetvén, városukba vittek, mivel a persa Arsakes, a Tissaphernes alhelytartója, rosszul bánt velök. Midőn a delosiak Atramyttionban voltak megtelepedve a miatt, hogy az athéniek Delos kitisztítása céljából e szigetről kiútasították őket, ez az Arsakes valamiért titkon boszút táplált ellenök s ezt úgy töltötte ki rajtok, hogy fegyverfogható embereik színét-javát a baráti és szövetségi viszony alapján táborozás céljából magához vonta s egyszer, épen a mint étkezéssel voltak
- 5 elfoglalva, körülvétette és agyonnyilasztatta őket. Ettől fogva az antandrosiak mindig félték tőle, hogy egyszer ő rajtuk is valami istentelenséget fog elkövetni; de továbbá még súlyos terhekkel is sanyargatta őket, a melyeket nem voltak képesek viselni. Ezek
- 109 miatt az őrseregét kiverték fellegvárukból. Tissaphernes vette észre, hogy itt is a peloponnesosiak keze működik, s nem csak a miletosi és knidosi események előidézésében; mert őrseregének már Knidosból is takarodni kellett. De továbbá nem is gondolt mást, mint hogy ő ezeknél nagyon rossz hírben állhat, s ezért attól tartott, hogy még több kárt is tesznek neki. Ezen felül irigyelte Pharnabazostól azt, hogy bár rövidebb idő óta vannak nála a pelonnesosiak, kevesebb költsékezés mellett talán már több hasznukat vette az athéniek ellen, mint ő. Ennélfogva arra gondolta rá magát, hogy elmegy hozzájuk a Hellespontosba s az antandrosi ügyben panaszt emel; egyszersmind a phoinikiai hajóhad tárgyában, valamint egyebeket illetőleg a legelfogadhatóbb mentségekkel kitisztázza magát az ellene felhozott vádak alól. Előbb azonban Ephesosba tért s áldozatot mutatott be Artemisnak.⁶⁵

- 2 — E nyári időszakra következő tél beveződésével a huszonegyedik év telik le. —

JEGYZETEK A VI. KÖNYVHÖZ.

1. T. i. a 91-ik olympias 1-ső évében; Kr. e. a 416-ról 415-re menő téli időszakban.

2. Ha egy vitorlás kalmárhajó teljes 24 órai útját kerek számmal 30 geogr. mérföldnyire teszszük, e sziget kerülete 240 geogr. mérföldnyi hosszú. Húsz stádium $\frac{1}{2}$ geogr. mérföld. Itt a rhegioni szoros van értve, a hol a sziget a szárazföldet legjobban megközelíti.

3. Egy ily nevű hispaniai folyó felől a modern történetírás mit sem tud. Olyanforma állítások, mintha ez a Sicoris (Segre) folyó volna, csak találgatások maradnak s semmi pozitív alappal nem bírnak.

4. Vagyis, a mint tisztán hellenes átírással állandóan írva volna: Sikelia.

5. A legelső hellen gyarmat, Naxos keletkezése a 11-ik olympias 2-ik évére, vagyis Kr. e. 735/4-re esvén, a sikeloknak a szigetre való átkelése e számítás szerint Kr. e. az 1000-ik év körül történt.

6. Mivel a hellenek a gyarmattelepnek vezetésére és berendezésére nézve a delphoibeli Apollon tanácsát, útmutatását rendszeren kikérték, a gyarmatok Apollont isteni vezetőjök és telepítőjök gyanánt tisztelték. Innen eredt a szövegben említett jelző erre az istenre vonatkozólag, mert archegetes: fővezető. Az alább említett ünnepi követségeket az egyes gyarmatvárosok az ünnepi játékokra vagy a jóshelyre küldözték. A hellen gyarmatok alapítása évei alább a 12-ik jegyzetben vannak egy sorozatban összeállítva.

7. Ez a sziget Ortygia (fürjek szigete). Később, e háború idején, ezt a szárazzal egy töltés, utóbb pedig híd kötötte össze. A szárazon fekvő külső város neve Achradina (vadkörtefás) volt.

8. Az alábbi kimutatás alapján Kr. e. 483/2 évig. Gelon Kr. e. 491 évtől fogva uralkodott Syrakusában.

9. Opikia a régi hellen nyelvhasználat szerint a későbbi Latium és Campania közös neve volt.

10. Azaz nem egészen *ion*, mivel az euboiai Chalkis lakosai ionok voltak.

11. Kr. e. 498—491. uralkodott. Utána Gelon következett, a ki Syrakusát is hatalmába kerítette.

12. Az itt elősorolt sicíliai hellen gyarmatok sorban a következő években alapítottak:

Naxos	11. ol. 2. év; Kr. e. 735/4.
Syrakusa	11. ol. 3. év; Kr. e. 734/3.
Zankle (Messene)	11. ol. 4. év; Kr. e. 733/2.
Leontion és Katana	12. ol. 4. év; Kr. e. 729/8.
Megara	13. ol. 1. év; Kr. e. 728/7.
Gela	22. ol. 4. év; Kr. e. 689/8.
Akrai	29. ol. 1. év; Kr. e. 664/3.
Himera	33. ol. 4. év; Kr. e. 649/8.
Kasmenai	34. ol. 4. év; Kr. e. 645/4.
Selinus	38. ol. 1. év; Kr. e. 626/5.
Kamarina	45. ol. 2. év; Kr. e. 599/8.
Akragas	49. ol. 4. év; Kr. e. 581/0.

13. A 91-ik olympias 1-ső évében; Kr. e. 415-ben, márczius havában.

14. Átlagosan 200 embert számítva egy háromsorevezősre, a 60 talentumnyi összegből, mivel egy talentumban 6000 drachma van, egy 30 napos hónap alatt egy napra egy legénynek egy drachma (attikai drachmát értve, kerek számmal 40 kr.), tehát a szokott napi zsold kétszerese jutott. A 60 talentum a mi pénzünk szerint, egy attikai talentumba 2357 frt 50 krt számítva, 141,450 frtot tett.

15. Úgy látszik, hogy Nikias amaz előbbi népgyűlésben nem volt jelen, a melyben a Sziciliába kirendelt hajóhad egyik vezéreül kijelölték.

16. Azok a személyi vonatkozások, a melyek innentől kezdve e fejezetben, valamint a következő fejezet elején előfordúlnak, Alkibiadest illetik. Ő maga majd az alább következő beszédében fog ezekre reflektálni.

17. Ezt Nikias azért mondja, mert már ekkor Alkibiades pártját a népgyűlésben mindenfelé szétosztatta a békepártiak eszelésére s e beszéd hatástalanná tételére.

18. A ki a népgyűlést vezető prytaneiából az előlülő tisztét vitte.

19. Ez az ő szereplése az olympiai ünnepeken, a midőn pompás sátora s nagy lakomái által oly nagy feltűnést keltett, a legnagyobb valószínűséggel a 90-ik olympiasban, Kr. e. 420-ban történt.

20. A színi előadásokhoz a karok betaníttatása az előkelő és vagyonos polgárok terhe volt, mint közszolgálat, vagyis úgynevezett leiturgia.

21. Ezek a scholiasta szerint a következők: Syrakusa, Selinus, Gela, Akragas, Messene, Himera és Kamarina.

22. A szarítás arra szolgált, hogy az életet mennél tovább tarthatóvá tegyék.

23. Ezen egy személyben molnár és sütő dolgát végező emberek ugyanis rabszolgák voltak, de táborozás alkalmával, hogy jobban megmaradjanak s el ne szökdössenek, zsoldot húztak.

24. Plutarchos (Nikias 12. fej.) szerint ennek a neve Demostrotos volt.

25. A 91-ik olympias 1-ső évében; Kr. e. 415-ben, május havában.

26. A 91-ik olympias 2-ik évében; Kr. e. 415-ben, július havában.

27. Az iapygiai vagy sallentini hegyfok a tarentumi öböl északi részén emelkedett.

28. L. ezt fentebb a II. könyv 56. és 58. fej.-ben.

29. Tehát a rendes napi zsold kétszeresét, vagyis «dupla lénungot». Az állam csak hajóteknőket adott a hajóhadhoz, a hajónak némely, nagyobb költségbe kerülő részeivel együtt, a hajók teljes felszerelése pedig a gazdagabb polgárok közül választott hajóskapitányok feladata volt, mint úgynevezett leiturgia.

30. A hadi hajó mindenik oldalán egymás felett három sorban ültek az evezősök. Ezek közt a legfelső sorbeliek, mivel lapátjuk leghosszabb volt, a legnehezebb munkát végezték; de ezeknek egyszersmind a leggyorsabban kellett működni, mivel lapátjukat a középső és legalsó sorbeli evezősökével együtt kellett mozgásban tartaniok.

31. Itt én a bizonyosan másolói hiba folytán becsúszott τῶν ὑπηρέσταις helyett τῶν κυβερνήταις-t olvasok.

32. Syrakusában ekkor a legfőbb végrehajtó hatalom 15 vezérből (strategos) álló testület kezeibe volt letéve, s e hivatalra a törvény értelmében csak nagyon haladott korú férfiak voltak választhatók.

33. Azaz a három felső vagyoni osztályból nehéz fegyverzetű gyalog katonai szolgálatra kötelezett polgárok közül; a negyedik osztálybeliek rendes időben mint evezősök, rendkívüli körülmények között pedig, mint a minő ez is volt, mint nehéz fegyverzetű hajóhad katonák szolgáltak.

34. Vagyis a mi pénzünk szerint 70,725 frtot.

35. Azaz, mindazon szép érték mellett, a mely bennök ott felhalmozva volt, nem tettek oly nagy összeget, hogy több hónapon át havonként 60 talentumnyi összeg szolgáltatására képesítse az államot.

36. Nikiasnak.

37. Azt a nagy öblöt, a melyet Syrakusánál a sziget testébe mélyen bekanyarodó tenger képez, az a sziget, a melyen az ó-város feküdt s a melynek (v. ö. fentebb, a 7-dik jegyzetet) a neve Ortygia volt, két, aránytalanul különböző terjedelmű kikötőre osztotta. A téresebbnek a neve «nagy kikötő» volt; az ennél tetemesen kisebb kikötő, a melybe a nagy kikötőből az Ortygián fekvő ó-város megkerülésével lehetett jutni, kis, vagy hadi kikötő volt.

38. És, mint alább, az 59-ik fej.-ben is említve van, az Alkmaion-tudódnak.

39. Vagyis a rendes adónak, a tizednek a felét.

40. A 64-ik olympias 4-ik évében; Kr. e. az 520—1. évben.

41. Valószínűleg az áldozathoz szükséges életneműekkel. Annak, a ki ily ünnepi menetben a kosarat vitte, jó csalátlból való polgárleánynak kellett lennie.

42. A 66-ik olympias 3-ik évében, Hekatombaion hóban; K. e. 514-ben, júliusban.

43. A fegyveresek, a mint már fentebb is érintve volt, akkor, midőn tisztjeik, általában magasabb állású férfiak szólanak akartak hozzájuk, lerakták fegyvereiket s fegyvertelen kézzel sorakoztak eléjük.

44. Hogy kivégeztesse.

45. A 67-ik olympias 3-ik évében; Kr. e. 510-ben.

46. A kik t. i. a Peisistratos uralmának megszilárdulása, azaz a 60-ik olympias 1-ső éve, Kr. e. 540 óta számkivetésben éltek.

47. A melyet Peisistratos Athénbe való visszatérése után szerzett meg s később törvénytelen származású fiának, Hegesistratosnak az uralma alá helyezett.

48. A polgárok ugyanis a kínos bizonytalanságból valahára kiszabadultak s megszűnt az az állapot, a melyben polgár gyanakvó szemmel nézett polgártársára.

49. Vagyis latin műkifejezéssel szólva: in contumaciam.

50. Nikias és Lamachos.

51. Ez a 30 talentum a mi pénzüink szerint 70,725 frtot tett s az a pénzösszeg volt, a melyet a Kerkyrától két hajón előre küldött emberek Egestában találtak. A rabszolgák árából befolyt 120 talentumnyi összeg 282,000 frtot tett.

52. A 91-ik olympias 2-ik évében; Kr. e. 415-ben, november havában.

53. Ez a nagy kikötő bejáratával szemben az Anapos folyó jobb partja közelében emelkedő magaslat az olympiai Zeus templomával.

54. Ez a táborhelytől délre, a nagy kikötő felé emelkedő magaslat.

55. Azaz az Olympieiontól északnyugotra eső síkságra.

56. E kifejezéssel Nikias a rhodosiakra és chiosiakra czéloz.

57. A kik parittyá nélkül, csak pusztá kézből szórtak követ az ellenségre.

58. Mert az idő a mi számításunk szerint november hó végén s e tájon esős, zivataros időszakban járt. A «tapasztaltabbak» kifejezésen az athéniek részén küzdő harcosok értendők.

59. Azaz: az olympiai Zeus szent helyére.

60. Hogy haza vigyék s hazai földben temessék el.

61. T. i. egyfelől a vitézség, másfelől a rend és pontosság.

62. Azokat t. i., a kik a várost árulás útján az athéniek kezére akarták játszani.

63. T. i. Apollon Temenites templomát s azt az eddig nyílt külső várost, a mely eunek a templomnak a környékén keletkezett. Ez a később úgy nevezett új-város (Neapolis) volt. Epipolai Syrakusa tőszomszédságában, ettől nyugotra húzódó magaslat.

64. Ekkép Syrakusának Megara észak felé, Olympieion pedig dél felé előre tolt kisebb erőssége volt.

65. Az athéniek, tudván azt, hogy a pusztá szavaknak mily nagy hatása van az emberek nagy többségére, alattvalóikat, hogy velök helyzetők lealázó voltát feledtessék, szövetségeiknek és *bardataiknak* czímezték. Hermokrates ezen a helyen keserű sarkasmussal éppen az efféle baráti viszonyra czéloz.

66. Azaz Etruriába.

67. T. i. maga Alkibiades s az egész család, a melyből származott, az összes Alkmaion-utódok.

68. T. i. Sardiniára és Korsikára.

69. Asine egy messenei területhez tartozó kikötőhely.

70. A 91-ik olympias 2-ik évében, Kr. e. 414-ben, márczius havában.

71. T. i. a VI-ik könyv 4-ik fejezetében.

72. Ennek a torkolatához, a mely Megarától északnyugoti irányban esett.

73. A mi pénzünk szerint 707,250 frt.

74. Ha itt is attikai talentumot veszünk, a 25 talentum összesen 58,937 frt 50 krt tett.

75. Vagyis körülbelől $\frac{1}{5}$ geogr. mérföldnyire.

76. A fentebb már többször említett Epipolai az új-várostól, Achradinától ék-alakban nyúlik a szárazföld belseje felé. Ezen ék-alakú lapos hegyhát legvégső kiszögellése az Euryelos.

77. Vagyis $\frac{5}{8}$ geogr. mérföldnyire.

78. Syke Syrakusának Achradinát nyugot felől érintő külső városa volt.

79. Ez egy kis kikötőhely volt Epipolai északi lejtője alatt.

80. Hogy az időközben helyreállított hídon Olympieionba meneküljön.

81. Egy plethron 10,000 □ gör. láb, vagyis 0 09504 hektár; tíz plethron tehát 0-95 hektár.

82. Ez természetesen nem a letett vezér, Lysimachos fia, hanem egy más, hasonló nevű ember volt. Xenophon (Hellenika 1., 2., 8.) az Aristogenes fiának mondja.

83. Itt természetesen csak az italiai hellen gyarmatok értendők.

84. A Gylippos atyja, Kleandridas, Kr. e. 444-ben, mivel az athéniakkal viselt háborúban ezektől magát megvesztegetni engedte, száműzetett s az épen ez időtájtban Athén által alapított Thurioi népségéhez csatlakozott.

85. Ez a bruttii terület nyugoti partvonalánál van.

86. A 91-ik olympias 3-ik évében; Kr. e. 414-ben, szeptember körül.

JEGYZETEK A VII. KÖNYVHÖZ.

1. Vagyis körülbelül $\frac{1}{5}$ geogr. mérföldnyi.
2. A 91-ik olympias 3-ik évében; Kr. e. 414-ben, szeptember havában.
3. Ez egy különben ismeretlen hely, valószínűleg a Strymon folyó jobb partján, Amphipolisnak a hídján felül esett.
4. Kr. e. 414-ben, november havában.
5. Vagyis a mi pénzünk szerint 23,575 frttal.
6. Kr. e. 414-ben, december havában.
7. T. i. Epidauros Limerát.
8. A 91-ik olympias 3-ik évében; Kr. e. 413-ban, márczius havában.
9. Vagyis körülbelül 3 geogr. mérföldnyire.
10. Ez a terület a Zephyrion hegy mellett lakó lokroktól északra húzódtott a Sila hegy tövénél, a mely sok építő fát és szurkot szolgáltatott.
11. T. i. Megara Hyblaia közelében.
12. Egy attikai talentum, mint súlymérték, 26·1962 kilogramm. Tehát tizezer talentumnyi súly 261,962 kilogramm.
13. A háború első, tíz éves időszakában a peloponnesosi hadak ötször törtek be Attikába, t. i. Kr. e. 431-ben, 430-ban, 428-ban, 427-ben és 425-ben. E betörések közül a leghosszabb ideig tartó volt a második, s ez is csak 40 napig tartott. Legrövidebb ideig tartott az ötödik. Ekkor 15 napig időztek a peloponnesosiak Attikában.
14. Vagyis $\frac{2}{5}$ geogr. mérföldnyire.
15. Az t. i., hogy az Athénnel tartó párt kerekedett felül.
16. Mintegy $\frac{1}{2}$ geogr. mérföldnyire.
17. Ez egy Thurioi közelében levő folyam. Vele egy nevű volt az a szétrombolt város, a melynek a helyén Thurioi állt.
18. Mivel ez Athénnel ellenséges viszonyban volt. Az alább említett Petra közönségesen Leukopetra néven ismeretes.
19. A pechys hellen hosszúság-mérték s 462·4 millimetert tett. A 6 pechys tehát összesen 2 meterre és 774 millimeterre ment.
20. A plethron, mint hellen hosszúság-mérték, 100 lábat tett, vagyis 30·83 metert; két plethron tehát összesen 61·66 metert tett.

21. Azaz: olyan gerendák, a melyeknek a végére vasból vagy ólomból öntött delfin-alak volt ráerősítve.

22. A ki a tervet sokáig elleuzte.

23. Még pedig minden valószerűség szerint Euthydemossal együtt.

24. A 91-ik olympias 4-ik évében, Kr. e. 413-ban, augusztus hó második felében, midőn az idő már őszi felé kezd hajlani.

25. 2000 talentum 2357 frt 50 krajával számítva tesz a mi pénzünk szerint 4 millió 715,000 frtot.

26. Ez a későbbi Berenike város volt s a nagy Syrtis mellett feküdt.

27. Neapolis: Új város. Ez a két Syrtis között feküdt s a másik neve Leptis magna volt. (Ma a neve Libida s Tripolisban fekszik.)

28. Vagyis 3600 stádiumnyira vagy 90 geogr. mérföldnyire.

29. Ez történt Kr. e. 413-ban, augusztus 27-ikén.

30. Vagyis $\frac{1}{5}$ geogr. mérföldnyi.

31. Itt Nikias a hajós népségnek azon része felé fordul, a mely az athéni zsellérség kebeléből volt hajóhadit szolgálatra alkalmazva.

32. Tengeri katonaság előtt szárazföldi harcoknak ez a gúnyneve a mi nyelvünkben. Úgy hiszem, ezzel lehet az eredeti szövegben gúnyorosan alkalmazott kifejezést (*χερσαίοι*) a legtalálóbban tolmácsolni.

33. Vagyis mintegy 1 geogr. mérföldet.

34. Vagyis körülbelül $\frac{1}{2}$ geogr. mérföldnyire.

35. A 91-ik olympias 4-ik évében; Kr. e. 413-ban, szeptember elején.

36. Vagyis körülbelül $\frac{1}{6}$ geogr. mérföldet.

37. Vagyis $1\frac{1}{4}$ geogr. mérföldnyire.

38. Most a neve Falconara.

39. Hogy a saját személyes rabszolgáikká tegyék. Azoknak a száma, a kiket a Nikias seregéből az állam részére hadi foglyok gyanánt összehoztak, csak körülbelül ezerre mehetett, mivel, a mint alább említve van, az összes hadi foglyok száma körülbelül 7000-re ment; ebből pedig 6000 már a Demosthenes embereiből telt ki. A csapás nagyságát semmi sem mutatja jobban, mint az, hogy az athéni hadak ez előtt nyolczad nappal mintegy 40,000 főre menő számban kezdték meg a visszavonulást s ez alatt az idő alatt körülbelül 33,000 ember szállott el.

40. A kotyle folyós tárgyaknak a mértéke volt; a mienk szerint tett 0.274 litert, vagyis körülbelül egy jó negyed litert. Tehát ezek a szerencsétlen foglyok napjában körülbelül egy jó negyed liternyi vizet és egy jó fél liternyi enivalót kaptak fejenként. Mindez körülbelül fele volt annak, a mit a rabszolgának napjában rendesen adni szoktak.

JEGYZETEK A VIII. KÖNYVHÖZ.

1. Ez az indítványozó testület valószínűleg 10 tagból állt s egészen a négyszázas tanács felállításáig, a Kr. e. 411-ik év tavaszáig maradt hivatalában.

2. A 91-ik olympias 4-ik évében ; Kr. e. 413-ban, november havában.

3. Herakleiat a trachisi területen a lakedaimoniak e háború hatodik évében, Kr. e. 426-ban alapították, a mint ez, valamint a város további sorsa is említve van e mű III-ik könyvének 92-ik és 93-ik fejezeteiben. A herakleielieket különösen az oitahegyi népség zaklatta ; e miatt van « a régi ellenséges viszony » közötté és Agis között. Ez utóbbi ekkor annak a zsákmánynak a nagy részét vette el amattól, a melyet a herakleielieki népség rovására szerzett.

4. $25 + 25 + 15 + 15 + 10 + 10 = 100$.

5. Kytherával átellenben.

6. Vagyis satrapa a sardesi satrapiában.

7. A 91-ik olympias 4-ik évében ; Kr. e. 412-ben, márczius havában.

8. Azaz a korinthosi vagy krissai öbölből a saroni öböl partjára.

9. Ez az összeg, ha attikai talentumot veszünk, a mi pénzünk szerint 58,937 frt 50 krt tett.

10. Ezek minden két év leforgása után, tehát minden harmadik évben tartattak.

11. Ez egy kikötő volt annak a nagy félszigetnek a déli részén, a mely Chiossal átellenben feküdt.

12. Polichna a Chiossal átellenes félszigeten Klazomenai irányában fekvő városka volt.

13. Mivel az eredetileg 37 hajóból előbb 8-at, majd 12-öt elrendeltek, a chiosi 7 hajót is elvonták, a Peiraios előtt csak 10 hajó maradt. Az elvont 27 hajó helyett utóbb 10-et szereltek fel s ekkép az ostromzárólást 20 hajó teljesítette.

14. Ekkép körülbelöl 500 főre menő nehéz fegyverzetű gyalog csapatot nyertek.

15. T. i. az ioniai városokból.

16. Ez a templom Lebedos és Kolophon között fekszik.

17. Ez t. i. oligarchiai alkotmány után sovárgott.

18. A 92-ik olympias 1 ső évében; Kr. e. 412-ben, szeptember havában.

19. Egy Dareios-stater egyenlő értékű volt 20 attikai drachnával. Mivel pedig egy attikai drachma a mi pénzünk szerint 39.29 krt tett, egy Dareios-stater mai értékben 7 frt 85 krt tett, vagyis kerek számmal 8 frtot. Az alább mondandók megértése végett jegyezzük meg itt még azt, hogy egy attikai drachmában volt 6 obolos; az obolos körülbelöl $6\frac{2}{3}$ kr. értékű ezüst pénz volt; továbbá 100 drachma tett egy minát s 60 mina egy talentumot.

20. A 92-ik olympias 1-ső évében; Kr. e. 412-ben, október havában.

21. Mivel 55 hajó volt jelen s minden hajó legénysége egyre-másra összesen 200 főre ment, az 55 hajón volt 11,000 ember. Ezeknek járt 3 obolosával naponként 33,000 obolos, egy hónapra pedig, 30 napos hónapot véve, 990,000 obolos, vagyis 165,000 drachma, vagy $27\frac{1}{2}$ talentum. Az egyezés szerint azonban Tissaphernes 5 hajó legénységével, vagyis 1000 emberrel többre adott pénzt. Ezeknek pedig járt 3 obolosával egy napra 3000, egy 30 napos hónapra 90,000 obolos, vagyis 15,000 drachma, vagy $2\frac{1}{2}$ talentum. Tissaphernes tehát a 3 obolosával járó zsoldra még körülbelöl 9% pótlékot fizetett.

22. A Chios számára kirendelt lakedaimoni kormányzó.

23. Arginon vagy Argennon az erythrai terület legnyugatibb kiszögellése.

24. Poinikus egy Erythraitól délre eső kikötőhely.

25. Knidostól északra.

26. Kr. e. 412-ben, deczember havában.

27. Loryma tulajdonképen Karia területéhez tartozó s ebből déli irányban kinyúló félsziget.

28. Ez az összeg, ha attikai talentumot veszünk, a mi pénzünk szerint 75,440 frtot tett.

29. Vagyis Kr. e. 412-ben deczember hó végén s Kr. e. 411-ben az egész január és február hónapon át.

30. Az oligarchiai párt tagjai ezen a néven nevezték magukat.

31. Az eleusisi mysteriumok gondozásával megbízott régi nemzetségek.

32. Valószínűleg a tizenegyes tanácsot és Astyochost.

33. II. Dareios (nothos) persa király Kr. e. 423-ban lépett a trónra; ekkor tehát, t. i. Kr. e. 411-ben uralkodásának már 13-ik éve folyt.

34. Ez a Hieramenes II. Dareios egyik nőtestvérét bírta feleségül s Elő-Ázsia egyik vidékét kormányozta. A «Pharnakes fia» kifejezés alatt főkép Pharnabazos, lydiai helytartó volt értve.

35. A 92-ik olympias 1-ső évében; Kr. e. 411-ben, márcziusban.

36. Azok tehát nem húzhatnak zsoldot, a kik a törvényszékeken mint perldöntő bírák szerepeltek, vagy népgyűlésben a közügyek intézésével foglalkoztak.

37. Azaz az ötszázas tanács. (V. ö. a IV. k. 118. fej. 11. §-a alatt a 85-dik számnú jegyzetet.) A választásnak azt a módját, a mely szerint ennek a tagjaira babszemekkel szavaztak, valószínűleg Kleisthenes hozta be.

38. Hogy nem szabad térségre, hanem zárt helyre hívták össze a népgyűlést, az a miatt történt, hogy az ellenség közel állt, s a végből, hogy a nagy népcsoportnak s zavargásoknak elejét vegyék.

39. Vagyis mintegy $\frac{1}{4}$ geogr. mérföldnyire.

40. Tulajdonképen 99 év multával, mert a Peisistratos utódait Kr. e. 510-ben űzték el s az itt előadott események Kr. e. 411-ben mentek végbe.

41. Az ötszázas tanács, a melyről itt szó van, egy-egy napra, a melyen tanács-ülés volt, fejenként egy drachma (39/29 kr.) díjt kapott. Az «egész hátra levő idő» alatt az a 3—4 hónap értendő, a mely a 92-ik olympias 2-ik évének a kezdetéig még hátra volt.

42. T. i. Kr. e. 411-ben, márczius hó végén és ápril hó elején.

43. Erről a Hyperbolosról az író csupán itt azért emlékezik, mivel a háborúban semmi szerepet nem játszott. Ezt ezelőtt hat évvel, valószínűleg Kr. e. 417-ben a Nikias és Alkibiades közt folyt pártusában érte ostrakismos.

44. Dorieus a thurioibeliak egyik vezére volt.

45. T. i. barbar és hellen nyelvet.

46. Hermokratest a syrakusai népgyűlés később, Kr. e. 410-ben, a kyzikosi ütközet után küldte számkivetésbe.

47. E hely fekvését az író néhány sorral alább részletesen leírja.

48. Las egy tenger melléki hely a lakedaimoni öböl mellett Gytheiontól körülbelül egy geogr. mérföldnyire.

49. Azokat t. i., a kiket a négyszázas tanács uralomra jutása után a maga biztonsága céljából jónak látott őrizet alá vetni.

50. A Dioskurosok szent helyén, az Akropolis északi tövében.

51. Ez egy Dionysos (lat. Bacchus) templomával egybekötött nézőhely volt az Akropolis déli lejtőjén.

52. Vagyis körülbelől $1\frac{1}{2}$ geogr. mérföldnyire.

53. Ikaros vagy Icaria szigete Samostól 80 stádiumnyira, vagyis 2 geogr. mérföldnyire esik nyugoti irányban.

54. T. i. annál a rokonsági viszonymnál fogva, a mely a boiotok és Lesbos lakossága közt fennállott.

55. T. i. az Ordymnos hegyén, a mely Methymna és Eresos közt emelkedik.

56. Ez a negyvenedrésztes pénz nem egyéb, mint a chiosi három drachmás ezüst pénz. Egy ily chiosi pénzdarab pedig egyenlő volt $2\frac{1}{2}$ attikai drachmával, a mi pénzünk szerint 98-22 krral, vagyis, kerek számban szólva, egy forinttal. Az elnevezés onnan eredt, hogy mivel Athénben $2\frac{1}{2}$ drachmás pénz nem volt, s így meg sem tudták nevezni, a chiosi $2\frac{1}{2}$ attikai drachmát nyomó három drachmás ezüst pénzt a 100 drachmát tevő mina negyvenedrészre gyanánt fogták fel. A három darab chiosi ezüst pénz összesen 2 frt 95 krt, vagyis kerek számban 3 frtot tett.

57. Ez egy szigetsoport.

58. Larissa és Hamaxitos megfordított rendben állanak a felsorolásban, mert Hamaxitos délibb irányban fekszik, mint Larissa.

59. Ez a hős a Phylakéból és a Pyrasosból való thessalokat vezette akkor, midőn a hellenek Trója ellen mentek. Ez volt az első, a ki a hellen hadaknak a trójai parthoz való érkezése alkalmával legelsőben lépett a partra, a midőn el is esett. Sírhalma és szent helye Elaius területén volt.

60. Mindkettő pontosan meg nem határozható hely a thrakiai Chersonesoson.

61. Dardanos jelentéktelen hely Abydos szomszédságában, ettől délre.

62. Kynos-sema: Az Eb sírhalma. A hellen mythologia szerint itt temették el a Priamos trójai király özvegyét, Hekabét, a ki azon szörnyű csapások okozta gyötrelmei közt végre dühödt ebbé változott.

63. Harpagion és Priapos kis városok Mysiában.

64. A 92-ik olympias 2-ik évében; Kr. e. 411-ben, szeptember elején.

65. Ezt a kegyeletes tényt a hellen vallásos kultusz egyik főhelyén s a lakedaimoniak által különösen tisztelt istennő irányában valószínűleg azzal a számítással hajtotta végre Tissaphernes, hogy a peloponnesosiaknál kedvezőbb hangulatot gerjeszzen maga iránt.

Az eseményeknek ily hirtelen és váratlanul megszakított előadását Xenophon Hellenika (Görögök története) című művében folytatja.

TARTALOM.

	Lap
Thukydides VI. könyv	5
" VII. könyv	83
" VIII. könyv	151
Jegyzetek a VI. könyvhöz	227
" VII. könyvhöz	233
" VIII. könyvhöz	235

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A *Franklin-Társulat* kiadásában *Budapesten* megjelent:

GÖRÖG ÉS LATÍN REMEKÍRÓK

Kiadja a m. tud. Akadémiának classica-philologiai bizottsága.

ANAKREON

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta

PONORI THEWREWK EMIL.

Ára füzve 1 frt 60 kr. — Görögül és magyarul. Ára füzve 2 frt.

CICERO A KÖTELESSÉGEKRŐL.

Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta

CSENGERI JÁNOS.

Ára füzve 1 frt. — Latinul és magyarul. Ára füzve 1 frt 60 kr.

GAIUS RÓMAI JOGI INSTITUTIÓINAK NÉGY KÖNYVE.

Magyarra fordította s jegyzetekkel kísérte

Dr. BOZÓKY ALAJOS.

Ára füzve 2 frt. — Latinul és magyarul. Ára füzve 3 frt.

THUKYDIDES

fordította és jegyzetekkel ellátta

ZSOLDOS BENŐ.

I. kötet. I., II. és III. könyv ... 1 frt 40 kr. Görögül és magyarul 2 frt 40 kr.
II. kötet. IV. és V. könyv ... — frt 80 kr. Görögül és magyarul 1 frt 40 kr.
III. kötet. VI., VII. és VIII. könyv 1 frt — kr. Görögül és magyarul 2 frt — kr.

M. Tullius Cicero. Laelius a barátságról. Latinból fordította
Némethy Géza. Füzve 20 kr.
Gaius Valerius Catullus versei. Irodalomtörténeti tanulmányokkal
bevezette és jegyzetekkel kísérve ford. *Csengeri János.* Füzve 30 kr.
Quintus Horatius Flaccus. A költészetről. Fordította *Csuczor*
Gergely. Füzve 20 kr.
Theophrastus jellemrajzai. A görög eredetiből fordította *Hunfalvy*
János. Füzve 20 kr.
Tibullus elégiái. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta
Csengeri János. Füzve 40 kr.
Diszkiadás kis 8-rét alakban kötve 1 frt 40 kr.